

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

**SİYASAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
REVUE DE SCIENCE POLITIQUE

VOLUME • CİLT: 10 / ISSUE • SAYI: 1 MARCH • MART 2022
ONLINE ISSN: 2147-6926

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi
Marmara University Journal of Political Science
Université de Marmara Revue de Science Politique

Volume • Cilt: 10 / Issue • Sayı: 1 March • Mart 2022

6 Aylık Hakemli Bilimsel Dergi • Biannual Peer-Reviewed Scientific Journal

Elektronik ISSN: 2147-6926

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner: Prof. Dr. Mustafa KURT (Rektör • Rector)

Derginin Sahibi • Owner of the Journal: M.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Adına, On behalf of Marmara University Faculty of Political Science Prof. Dr. Nail YILMAZ (Dekan • Dean)

Baş Editör • Editor-in-Chief: Prof.Dr. Ali ARI

Alan Editörü • Managing Editor: Dr. Elif TOPAL DEMİROĞLU

Editör Yardımcıları • Assistant Editors: Koray KAPLICA, Ayşe İrem AYCAN ÖZER, Burak AK, Haşim ÖZPOLAT

Editör Kurulu • Editorial Board

Prof. Ahmet İÇDUYGU (Koç University)
Prof. Andrew COOPER (University of Waterloo/ Canada)
Prof. Ayhan KAYA (İstanbul Bilgi University)
Prof. Christoph KNILL (Ludwig-Maximilians Universität / Germany)
Prof. Ergun ÖZBUDUN
Prof. Ernest WOLF-GAZO (American University in Cairo / Egypt)
Prof. Faruk SÖNMEZOĞLU (İstanbul University)
Assoc. Prof. Gregory SIMONS (Uppsala University / Sweden)
Prof. İlhan TEKELİ (Middle East Technical University)
Prof. İlder TURAN (İstanbul Bilgi University)
Prof. James M. CONNELLY (University of Hull / UK)
Prof. Şule KUT (Okan University)
Prof. Yeşeren ELİÇİN (Galatasaray University)
Prof. Ziya ÖNİŞ (Koç University)

Dizgi

Elif TUFAN KIRKIL

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press

Adres • Address: Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy, İstanbul

Tel • Phone: +90 (216) 777 14 00 **Faks • Fax:** +90 (216) 777 14 01

E-posta • E-mail: yayinevi@marmara.edu.tr

İletişim Bilgileri • Contact

Adres • Address: Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Anadolu Hisarı Kampüsü, 34810, Beykoz, İstanbul

Tel • Phone: (0216) 777 42 00 **Faks • Fax:** (0216) 777 42 01

E-posta • E-mail: ipsus@marmara.edu.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan uluslararası, açık erişimli, hakemli bir dergidir. Dergi siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve yerel yönetimler alanında Türkçe, İngilizce ve Fransızca dilinde yazılmış özgün araştırma ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve cümle değişikliklerini yapma hakkını saklı tutar. Siyasal Bilimler Dergisi **EBSCO**, **Ulrich's Directory** ve **TÜBİTAK ULAKBİM** Sosyal ve Beşerî Bilimler Veri Tabanı'nda taranmaktadır.

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE, having published by Marmara University Faculty of Political Science, since 2013, is an international, open-access, peer-reviewed journal published biannually. The journal publishes original research and review articles written in Turkish, English and French on the fields of political science, public administration, international relations and local governments. The views, opinions, findings, and conclusions or recommendations expressed in these papers and articles are strictly those of the author(s). They do not necessarily reflect the views of the JPS or Editorial Board or the Publishers. The editors of JPS have the right to edit or to alter all contributions without changing content. Journal of Political Science is currently indexed by **EBSCO**, **Ulrich's Directory** and **Turkish Index of Social Sciences and Humanities** (TR Dizin ULAKBİM).

Takdim

Siyasal Bilimler Dergisi'nin 2022'deki ilk sayısını sizlerle buluşturmanın mutluluğu içindeyiz. Dergimizin bu sayısında siyasal bilimlerin farklı alanlarında akademik tartışmaya katkı sağlayacak 9 makale ve 1 kitap incelemesi yer alıyor.

Dergimizin ilk makalesinde Elhan, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde yönetici elitin Alevilere yönelik tutum ve politikalarını inceliyor. Dönemin güç merkezlerinin Alevileri hem ulusal yapı içinde tanımladıkları hem de iç tehdit olarak algılamaya devam ettiklerini iddia eden Elhan, Alevilik çalışmaları ve milliyetçilik literatürüne önemli bir katkı sunuyor. Dünya Değerler Araştırması kapsamında 1990-2018 döneminde Türkiye'de yapılan anketleri kullanan Yağcı, bu dönemde genel ortalamada giderek artan sağ politik pozisyonda konumlanmayı irdeliyor. Mevcut durumda işçilerin sağda, işveren ve yöneticilerin ise solda kaldığı bir tabloya dikkat çeken Yağcı, bireylerin sağ-sol yelpazesindeki pozisyonlarının sınıfsal konumlarından ziyade bireyin tutum ve değerleriyle daha kuvvetli ilişki içinde olduğunu bulguluyor. Yağcı'nın çalışması gibi Türkiye'de siyasal alana odaklanan Tutan'ın odak noktası ise siyasal elitler. Sosyal psikoloji ve siyaset psikolojisi literatürlerinden beslenen Tutan 1946-1950 yıllarındaki siyasal dönüşümde başat rol oynayan siyasal parti gruplarının birbirlerine ilişkin algılamalarını ortaya çıkarmayı hedefliyor. Tutan bu çalışmasıyla CHP ve DP grupları arasında karşılıklı hasım imgesiyle başlayan ilişkilerin, dönemin ikinci yarısında olağan bir rakipliğe dönüştüğünü gösteriyor.

Sosyal hareketlerde çerçeveleme sürecine odaklanan Baykan çalışmasında Türk GDO karşıtı hareketin çok katmanlı çerçeveleme faaliyetlerini inceliyor. GDO karşıtı aktivistlerin stratejilerini Türkiye'de mevcut siyasi ve ekonomik gerçeklerle GDO tartışmasının küresel boyutlarını da içeren geniş bir çerçevede geliştirdiğine dikkat çeken Baykan, bu çerçeveleme stratejisini parçalara ayırıyor ve hareketin nasıl bir tutarlı anlatı oluşturduğuna ışık tutuyor. Dergimizin bu sayısında sosyal hareketler literatürüyle beslenen bir diğer makale olan Doğanyılmaz Duman ve Ünür'ün aş karşıtı protestolara odaklanan çalışmasında, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Birleşik Krallık'taki aş karşıtı protestoların sosyal hareketler sosyolojisi açısından bir incelemesi sunuluyor. Doğanyılmaz Duman ve Ünür aş karşıtı protestoları kapsamında özne ve söylem çözümlemesi yaparak değişimi yeni sosyal hareketler perspektifinde bir okuma denemesinde bulunuyorlar.

Bu sayıda uluslararası ilişkiler alanında farklı diplomatik faaliyetlere odaklanan iki özgün çalışma mevcut. İlk çalışmada Eren, toplumlararası etkileşimi temel alan kamu diplomasisi araçlarının kullanımını ve etkilerini Türkiye'nin Afrika açılımı vakası üzerinden inceliyor. Türkiye'nin Afrika'ya yönelik olarak 1998 yılında başlattığı Afrika açılımı sürecindeki kamu diplomasisi faaliyetlerine odaklanan Eren, bu faaliyetlerin etkinliğini söylem-eylem, söylem-kapasite ve söylemleri yerine getirme gücü olmak üzere üç boyutta değerlendiriyor. Diğer makalede ise Şeyşane ve Tanrıverdi-Şeyşane insani diplomasiyi Türkiye örneği üzerinden ele alıyor. Türkiye'nin insani diplomasi kavramını resmi olarak dış politika gündeminin parçası haline getirdiğini vurgulayan Şeyşane ve Tanrıverdi-Şeyşane, makalede Türk tipi insani diplomasi'nin temel özelliklerini keşfetmeyi amaçlıyor.

Uluslararası ilişkiler alanından bir diğerk makalede ise Bozkurt ve Mercan, Umman'nın Orta Doğu bölgesinde dış politika alanındaki istisnai örnekliliğine dikkat çekerek ülkenin dış politikasındaki süreklilik ve kırılmaları mercek altına alıyor. Umman'ın yeni sultanı Heysem bin Tarık'ın dış politika yaklaşımına dair ülkenin uluslararası ilişkilerinin mimarı Sultan Kabus'un dış politika çerçevesi ve pratiklerine atıfla bir perspektif sunan çalışmada, 1970'ten bu yana Umman'ın dış politikası sonuçlarıyla beraber süreç takibi yöntemiyle inceleniyor.

Son makalemizde ise Duran ve Güven güvenlikleştirme yaklaşımını temel alarak Bosna Savaşı döneminde Bosnalı Sırpların siyasi lideri konumunda olan Radovan Karadziç'in savaşıa dair söylemlerini inceliyor. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi arşiv kayıtlarının kullanıldığı çalışmada, Karadziç'in söylemlerinde hakim olan üç farklı güvenlik tehdidi detaylı şekilde analiz ediliyor.

Mart 2022 sayısında yer alan çalışmaların sosyal bilimler alanını farklı açılardan zenginleştireceğini temenni ediyor ve Siyasal Bilimler Dergisi olarak bu sayıya katkıda bulunan tüm yazar ve hakemlere teşekkür ediyoruz.

Ali Arı
Elif Topal Demiroğlu
Koray Kaplıca
Ayşe İrem Aycan Özer
Hakan Mehmetçik
Burak Ak
Haşim Özpolat

İçindekiler / Contents

TakdimIV

RESEARCH ARTICLES / ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Nation Building and Alevis During the Late Ottoman and Early Republican Periods: Within and Beyond the “National” Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Ulus İnşası ve Aleviler: “Milli”nin İçinde ve Ötesinde Nail ELHAN	1
Türkiye’de Bireylerin Sol-Sağ Ayrımına Göre Konumlanışı: Dünya Değerler Araştırması 1990-2018 Verilerinin İncelenmesi Individual Self-Placement on the Left-Right Scale in Turkey: A Study of the World Values Survey 1990-2018 Data Alper H. YAĞCI	21
CHP-DP Rekabetinin Siyasal Psikolojik Zemini (1946-1950): Hasımlardan Rakiplere Political Psychological Roots of the CHP-DP Rivalry (1946-1950): From Adversaries to Competitors Melih Nadi TUTAN	51
Multilayered Framing in Turkish Anti-GM Movement Türk GDO Karşıtı Hareketinde Çok Katmanlı Çerçeveleme Barış Gençer BAYKAN	78
Özne ve Söylem Bağlamında Aşı Karşıtı Protestoların Toplumsal Hareketler Sosyolojisi Kapsamında İncelenmesi Analysis of Anti-Vaccine Protests in Context of Subject and Discourse Within the Framework of the Sociology of Social Movements Didem DOĞANYILMAZ DUMAN, Ece ÜNÜR	98
Kamu Diplomasisi Bağlamında Türkiye’nin Afrika Açılım Politikası Turkey’s African Initiative Policy in the Context of Public Diplomacy Süleyman EREN	128

States as ‘Humanitarians’: The Turkish Brand of Humanitarian Diplomacy ‘Yardımsaver’ olarak Devletler: Türk Tipi İnsani Diplomasi Volkan ŞEYŞANE, Görkem TANRIVERDİ-ŞEYŞANE	153
Oman’s Foreign Policy and Its Mediating and Balancing Role in the Middle East Umman Dış Politikası ve Umman’ın Ortadoğu’da Arabulucu ve Dengeleyici Rolü Abdulgani BOZKURT, Muhammed Hüseyin MERCAN	179
Radovan Karadžić’in Bosna Savaşı’na Dair Güvenikleştirme Siyasetinde Kullandığı Söylemler Discourses Used by Radovan Karadzic in the Securitization Policy about the Bosnia War Hasan DURAN, İbrahim Fevzi GÜVEN	191

BOOK REVIEWS / KİTAP İNCELEMELERİ

Başaran Onur Öymen, Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, 522 s. Meral BALCI	214
---	-----

ERRATUM / DÜZELTME

6. Cilt 1. Sayıda yayınlanan; “Akademide Kadın: Farklı Disiplinlerden Kadınların Akademideki Yeri ve Aile Yaşamlarıyla Etkileşimi” başlıklı makalede yapılan düzeltme	221
--	-----

Nation Building and Alevi During the Late Ottoman and Early Republican Periods: Within and Beyond the “National”

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Ulus İnşası ve Aleviler: “Millî”nin İçinde ve Ötesinde

Nail ELHAN*

Abstract

Alevism emerged as a political problem during the Ottoman Empire in the 16th century and was handled within the scope of modernisation, nationalism, and nation-building in the 19th and 20th centuries. Land losses of the Ottoman Empire and the loss of superiority against Europe pushed the state elites to make reforms and build a homogeneous structure from the population in the remaining lands. This situation gained different aspects and continued in the period of reforms and under the rule of the Committee of Union and Progress. During these periods, Alevi were seen as an internal threat while trying to be kept as a part of the whole. The new republican regime, which were built after the collapse of Ottoman Empire continued these policies that aimed at the Islamization and nationalisation of Alevi and their inclusion into the national community. Alevism became the target of different political movements, from Islamism to Turkism, of several governments during this period. This study identifies the approaches to Alevism during this period within the context of John Breuilly's understanding of nationalism. In this regard, the late Ottoman and early Republican period nationalism policies and their attitudes toward Alevi will be the focal point of this study. The study will claim that different power centers during the late Ottoman and early Republican periods defined Alevi as within the national body but perceived them as a domestic threat. The study contributes to the literature as it applies Breuilly's views on nationalism to the late Ottoman and early Republican periods. The study also claims to contribute to the literature on Alevism, as it discusses Alevism within the context that Breuilly draws.

Keywords: Alevism, Nationalism, National Identity, Nation-Building, John Breuilly.

Öz

Alevilik, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu döneminde siyasi bir mesele olarak ortaya çıkmış ve 19. ve 20. yüzyıllarda modernleşme, milliyetçilik ve ulus inşası bağlamlarında ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kayıpları ve Avrupa'ya karşı üstünlüğünü kaybetmesi, yönetici sınıfları reform yapmak ve elde kalan topraklardaki nüfustan homojen bir yapı inşa etmek durumunda bırakmıştır. Bu durum, farklı vecheler kazanarak Osmanlı'nın reformlar döneminde ve İttihat ve Terakki iktidarı altında devam etmiştir. Bu dönemlerde Aleviler, bütünü bir parçası olarak tutulmaya çalışılırken, bir iç tehdit olarak değerlendirilmişler ve bütüne dahil edilmeleri için farklı politikalara

* Hitit University, Çorum, Turkey, E-mail: nail.elhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5058-0280

maruz bırakılmışlardır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından yeni inşa edilen cumhuriyet yönetimi, Alevilerin İslamlaştırılması, millileştirilmesi ve ulusal bütüne dâhil edilmelerini amaçlayan bu politikaları sürdürmüştür. Alevilik, bu dönemde farklı hükümetlerin İslamcılıktan Türkçülüğe farklı siyasi yaklaşımlarının hedefi haline gelmiştir. Bu çalışma, milliyetçiliği bir siyaset biçimi olarak Kabul eden John Breuilly'nin milliyetçilik anlayışı bağlamında söz konusu bu dönemlerde Aleviliğe yaklaşımları ele almaktadır. Buna göre Alevilik, farklı iktidarların ve farklı hükümetlerin bir siyaset aracı olarak gördükleri milli kimlik ve milliyetçiliğin bir aracı haline gelmiştir. Bu bağlamda, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi milliyetçilik politikaları ve hükümetlerin Alevilere yönelik tutumları bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışma, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerindeki farklı güç merkezlerinin Alevileri ulusal yapı içinde tanımladıklarını ancak diğer taraftan onları iç tehdit olarak algılamaya devam ettiklerini iddia edecektir. Çalışma, John Breuilly'nin milliyetçilik bahsindeki görüşlerini geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerine uygulaması hasebiyle literature katkı sunmaktadır. Çalışma aynı zamanda Aleviliği Breuilly'nin sınırlarını çizdiği ve bir siyaset biçimi olarak gördüğü milli kimlik inşası ve milliyetçilik boyutunda tartışması nedeniyle Alevilik çalışmaları literatürüne katkı sunduğu iddiasındadır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Milliyetçilik, Milli Kimlik, Ulus İnşası, John Breuilly.

1. Introduction

The population of my neighborhood is predominantly composed of Alevis. There is a mosque and a cemevi, Alevis' place of worship, in the neighborhood. The cemevi is owned by a foundation, which has several branches in Turkey. The cemevi is used for several different types of services for Alevi citizens from education to other socio-cultural practices, including worship. Holding funerals in the cemevi is also among these services. However, the funerals of Alevis –apart from the in-group communication– are announced to the neighborhood through the mosque. Information about the deceased is given after the salah is announced from the mosque's loudspeaker. The information regarding the time and place, where the corpse will be buried, and the funeral will be held, is announced as the corpse will be buried on ... (date) in ... (place) after a funeral in ... foundation.

Although there is no information in the announcement about the identity of the foundation, everyone in the neighborhood knows that the deceased is an Alevi and the place of the funeral is the cemevi. This statement gives essential clues about the Alevi perception of the Turkish state in that it provides information about the history of the 'Alevi Question' that there have been attempts for assimilation of the Alevi identity under Sunni Islamism through several policies (Boyraz, 2019, p. 767). It is also possible to trace the roots of this problem to fractures during the Ottoman modernisation and the early Republican periods. The official understanding established towards Alevism during these periods has invariably spread to today. In this regard, this study is inspired by the announcement itself, and the expressions used or 'not used' in it. This study claims that the origins of the official discourse on Alevism were formed in the contexts of modernisation and identity formation policies in the late Ottoman and early Republican periods. The study has three central claims.

Firstly, national identity in Turkey appears as a manifestation of ethnic and religious harmony, which is blended in official nationalist rhetoric. The cornerstones of this identity are ethnically Turkishness and religiously Sunnism/Hanafism. Internal and external threat perceptions emerged during the late Ottoman period, and the policies of modernisation and nation-building during the early Republic have been influential factors in the formation of this identity. Pan-Turkism emerged in the late Ottoman period and nation-building attempts during the early Republican period aimed to eliminate the non-national elements or, at least, to make them 'compatible' with existing national integrity. Relocation in the Armenian Question and the exchange of populations in the Greek Issue have been the primary instruments in solving the issue of non-national elements, which allowed for cooperation with foreign powers and threats to national integrity (Yeğen, 2006, p. 10). Alevi were seen as an internal problem since the Ottoman period, but their 'managing' created a more complicated situation. The inclusion policies in the Ottoman period and nationalisation during the early Republic excluded non-Muslims and characterised them as non-national because it was no longer possible to keep them in the 'national'. The governments, on the other hand, were in suspense regarding the Alevi issue. Claims about Alevi's rapprochement with Armenians and the influence of foreign powers on Alevi caused attempts to 'Turkify' Alevi on a discursive basis depending on their ethnic identities, and, in this way, keep them 'within the national circle'. Considering Alevism as an internal problem, which was open to foreign intervention, exempted them from the scope of solutions for non-Muslims or non-Turks. Alevism, therefore, emerged as an issue within and beyond the 'national', whose existence was deemed 'conditional' and inclusion required certain 'conformities'. As Elise Massicard (2017, p. 29) argues, Alevi are hidden within the nation-building discourse of the official narrative, and they are almost absent in the official historiography. In this regard, this study will be based on John Breuilly's nationalism approach, which evaluates nationalism as a political movement. The political approach, which has an important place in the literature of nationalism and is one of the modernist approaches, including John Breuilly, explains the phenomenon of nationalism by focusing on the political institution, which is believed to have been shaped as a result of radical changes that define the modern age. According to Breuilly, nationalism is about politics, and politics is about power. Recognizing that nationalism has ideological and psychological aspects, Breuilly explains nationalism within the framework of major power transformations in the development of the modern state and society. Claiming that politics aims to reach power and nationalism is related to politics, Breuilly argues that elites struggling for power in transforming conditions develop and use nationalism as a tool to fill the gap between the modern state and society in the new era and to provide mass support in the power struggles between them. Nation-building is an outcome of the political evaluations of the ruling elites in this context. Based on Breuilly's conceptualisation, this study will examine the policies of Alevi's inclusion into the national identity in the late Ottoman and early Republican periods.

Secondly, the Battle of Chaldiran between the Ottomans and Safavids in 1514 is one of the essential cornerstones in the deepening of the Alevi-Sunni duality in Anatolia and the institutionalisation of religions in the Ottoman and Safavid states. The Ottoman Empire was not a state that devoted

itself to a belief-centred war to spread Islam during the early periods. Its purpose was mainly looting and slavery, although it used a religiously based rhetoric (Lowry, 2003, pp. 18-19).¹ As the relationship between religion and politics developed, the pressure on Alevis, who were seen as pro-Safavids, increased, and the foundations for distrust towards them were built in the 15th and 16th centuries. Alevis were coded as 'Shah supporters' and marginalised under the name of Qizilbash, whom governments had approached with suspicion throughout history (Aydın, 2016, p. 16).² Most of the descriptions used for Alevis in later periods date back to this period: 'ignorant and perverted people', 'rafidhi', 'harmful creed' (Akpınar, 2016, p. 219). Based on this supposition, this study will examine the perception of Alevism during the Mahmud II, Abdulhamid II, Committee of Union and Progress (CUP), and early Republican periods. However, as characterisation of identity is realised through modernisation, the Chaldiran period and its aftermath and the Shiite-Sunni/Ottoman-Safavid conflict are not included in the study.³

Finally, the main emphasise regarding Alevis and the Turkish Republic has been the positive relationship between them. The Republican period is seen as an achievement for Alevis, with Mustafa Kemal Atatürk (MKA) appearing as their natural ally. The abolition of the Caliphate and adoption of secularism especially have been presented as absolute gains by the Alevis against the Sunnis. This study aims to question these considerations regarding the relations between Alevis and the Republic. Contrary to the general view⁴, the Republic inherited the Ottomans' perception of Alevis as internal threats. Alevis were handled in the context of nation-building and identity construction in this period so that the Republic constructed Alevi identity within Turkishness.

2. John Breuilly and Nationalism

John Breuilly (1996, p. 170) argues that nationalism was previously discussed from intellectual and emotional perspectives and, it is, therefore, necessary to study nationalism as a political movement within the context of modernity. According to Breuilly, nationalism aims to capture

- 1 According to Heath Lowry, 16th and 17th-century Ottoman historians made anachronistic historiography that introduced the views and problems of their time by reflecting the past. According to Lowry, the Ottomans had no intention of spreading Islam and making gaza in the early periods. On the other hand, the primary motivation of wars was looting. In the 14th and 15th centuries, there was a moderate understanding of Islam in the Ottoman Empire, and there were Christians among the rulers. The claim that the state was devoted to spreading Islam against Christianity is meaningless in this respect. On the other hand, the adoption of a strict understanding of Islam was simultaneous with the state's orientation towards the east and the influence of Islamic scholars from these regions. It is no coincidence that the Ottoman historiography tradition mentioned above emerged to a great extent during this period.
- 2 It is claimed that the name Qizilbash was not used in the Ottoman official language before the Shah Ismail Period and that this name emerged during the sultanate of Yavuz Selim (Aydın, 2016, p. 18). The name Qizilbash, which assumes a negative meaning, has been known as Alevi since the 19th century (Massicard, 2017, p. 30).
- 3 For a comprehensive review of this period, see Rıza Yıldırım, *Aleviliğin Doğuşu: Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*, İstanbul: İletişim, 2020.
- 4 Official historiography ignores the Ottoman past and presents the Turkish Republic as a rupture in history with Atatürk as a sole founder (Çelik, 1998, p. 30).

state power, and it justifies this through nationalist arguments. This approach is built on three assumptions:

There exists a nation with an explicit and peculiar character. The interests and values of this nation take priority over all other interests and values. The nation must be as independent as possible. This usually requires at least the attainment of political sovereignty (Breuilly, 1993, p. 2).

Nationalism is about politics. Since politics is related to the concepts of state and power, it is necessary to examine the relations of nationalism with them. Modernisation is, on the other hand, the phenomenon that transforms nationalism into a political movement. The division of labour perception has changed with modernisation. This change is based on the maintenance of every social function by a particular institution. The emergence of the state as a modern institution is closely related to this change. The modern state emerged as a liberal institution and delegated some of its public powers to private state institutions such as parliament and bureaucracy (Breuilly, 1996, p. 164). On the other hand, it has started to be effective in areas such as religion and the free market, which were not within its jurisdiction before. The modern state emerged as a power that has public and private spheres during this period, in which monarchies lost their private capacity, and institutions such as churches and guild organisations lost their public power. The change in the perception of the division of labour required the redefinition of state-society relations. At this point, nationalism, which is referred to as a political movement, came into play. According to Breuilly, two critical forms of politics have emerged with the introduction of nationalism. The first of these is the political form based on the idea of citizenship. In this framework, national identity can be produced through institutions affiliated with the state. The second is the cultural form that aims to legitimise the state's policies and gain the support of the society. This format is designed by a particular elite group and seeks to create a common identity. In this context, nationalism emerged as a form of politics used by elite groups to create a nation (Breuilly, 1993, p. 1).

According to Breuilly, nationalism has two functions to ensure the state-society relationship. The first is the political solution based on the concept of citizenship. According to this solution, loyalty to the state can be achieved through democratic steps. The government is beyond the society that it manipulates and instrumentalises through existing relations. For example, as Selim Deringil stated when the Ottoman conversion and ideological control policy is examined during the reign of Abdulhamid II, 'fine tuning' practices of the Ottoman rulers are frequently witnessed (Deringil, 1998, p. 91). The political form focuses on common problems to prevent foreign intervention. It assumes an intermediary role in problematical areas through political institutions and tries to find solutions. The second is the emphasise on the collective nature of society. Accordingly, identity is presented to individuals through executive elites. The state produces social relations and becomes a persuasive power over society. This form looks at the 'trend' and takes action accordingly. Society is seen as a tabula rasa, and it is believed that it should be shaped by the state. In this context, the relationships between nationalism and modernity appear as the centralisation and bureaucratisation of the state, undertaking education and providing legitimacy to its power

by creating a common culture and collective consciousness in an era when traditional authority is weakened.

In this study, it will be argued that the Alevism policies followed in the Ottoman and Republican periods have both functions together. The ultimate goal of the attempts to prevent the dissolution of the empire in the late Ottoman period and the project of creating a homogeneous society implemented in the early Republican period were to create a common identity. Firstly, in the late Ottoman period, identity was defined on the basis of population, belonging (Ottomanism) or religion (Islamism) to prevent foreign interventions. However, the course of events required a new initiative over pan-Turkism, which was the common identity in the lands that remained after the nationalist uprisings and breaks from the empire. In this regard, the CUP period is mentioned together with pan-Turkism. The CUP defined society within the framework of Turkishness during its rule. It aimed to keep the remaining lands together and prevent possible ruptures. The early Republican period was a continuation of the CUP given that the population was rebuilt around a Turkish national identity.

According to Breuilly, nationalism has three primary functions: coordination, mobilisation, and legitimacy (Breuilly, 1996, pp. 166-167). Coordination implies that nationalist ideas determine common interests among heterogeneous groups opposing the existing state, or the consolidation of elites who oppose the government under the umbrella of common interests. The three policies that emerged in the late Ottoman period – Ottomanism, pan-Islamism, and Turkism – also have this purpose. Mobilisation means providing support to large groups that were previously excluded from the political process by using nationalist arguments. The Pan-Turkism of the CUP and attempts to keep Alevis within the national identity are included in this scope. Legitimacy, on the other hand, means showing and legitimising the aims of the political movement by using nationalist ideas against both internal and external threats (Özkırımlı, 2010, p. 88).

Like every political ideology, nationalism includes particular inclusion/exclusion and order-building policies. According to this, first of all, the self is constructed, and the 'others' are also defined. Breuilly points out that nationalist movements were initially oppositional in nature, but at a later stage, governments established by nationalists used nationalist arguments to ensure their legitimacy. Albanian, Greek, and Serbian nationalisms emerged as opposition movements in the Ottoman Empire. Turkish nationalists also emerged as an opposition movement against the monarchy, but they used nationalism against other nationalisms to protect the integrity and legitimacy of the state after their 'taking over' the rule during the CUP period. During this period, Turkishness constituted a national identity, while others were deemed non-national.

The nationalist movements end in three different ways: secession, reform, or unification. The Ottoman-Turkish example falls under the category of reform. Breuilly evaluated Turkish nationalism in the context of Ottoman modernisation.⁵ Accordingly, when the necessity of

5 However, there are also problematic sides in Breuilly's view of Turkish nationalism and modernization. Breuilly (1993, p. 247) argues that Turkish modernization and nationalist ideology were 'aggressively' secular. According to him, in the Republican era, Kemalist elites followed a strict policy with religion and severed ties with the Ottoman

change was noticed, the first attempt of the empire became the modernisation of the army. In this context, after the Janissary army was abolished in 1826, a new army was established in its place, whose trainings were conducted by European experts.

However, the changes that started in the military field also required new reforms. A new training system was needed for soldiers to be trained in the western style and a new financial design to spend for the modernisation of the army. The first item that comes to mind to meet this money was taxes. At this point, the state transferred some of its public duties to private institutions. While the right to collect taxes was sold to local lords, one of the ties between the state and the citizen was broken (Breuille, 1993, p. 246). The modernisation policies of the state did not receive the support of the society; on the contrary, they caused reactions. In this context, Turkish nationalists seized the rule through the CUP. The disintegration of the state and the perceived threat especially determined the direction of the nationalist reaction. This nationalist reaction continued during the Republican period and Kemalist elites maintained similar conceptualisations of the CUP.

3. Alevism During the Late Ottoman Period

As of the 18th century, the power relations between the Ottoman Empire and European powers changed so that the former lost military superiority over the latter. As a solution to the decline of the empire, reforms of the military, administration, and education were made, which aimed to eliminate internal problems and regain the power of the empire. The initiation of an intense reform movement required persuading the population, which resulted in the state's interventions in society (Massicard, 2017, p. 39). The Ottoman Empire was composed of different ethnic and religious identities. Although there was no hierarchical status among ethnic groups, Muslims were undeniably superior to others in terms of religion. Millet was used to describe the subjects based on a religious structure rather than an ethnic one (Yeğen, 1999, p. 557). In this context, firstly, an Ottoman supra-identity was constructed, and then an identity based on religion was attempted. However, the expected results could not be achieved. While modernisation brought centralisation and strengthened the state, there was an increase in internal problems (Tulasoğlu, 2016, p. 168). The government's pressure to influence the periphery led to ethnic, religious, and cultural reactions. While the nationalist uprisings threatened the territorial integrity of the empire, the millet system became inoperable.

The land losses of the Ottomans in the Middle East and the Balkans caused it to turn attention to Anatolia and internal threats that could disrupt the integrity there or cooperate with foreign powers. The remaining area was predominantly Muslim, and the state needed to follow an integrative policy. In this process, the state attempted to construct a specific collective identity to consolidate different ethnic and religious groups within its borders. In other words, in a Gellnerian framework, the state attempted to build a national identity in which the political and national units were compatible with

Empire and Islam (Breuille, 1993, p. 248). This point of view is reductionist given that the religious aspect of Turkish modernization is frequently discussed in this study.

each other (Gellner, 1983, p. 1). Non-Muslim minorities such as Armenians were defined as non-national, and they were already separated from the 'national'. Alevi, on the other hand, could be kept in through 'taming', which required the creation of a homogeneous official sect with Sunnism/Hanafism at its centre (Deringil, 2007, pp. 211-212). The population was redefined through this official sect, and it was carried out in conjunction with modernisation and Westernisation. According to Selçuk Akşin Somel (2000, p. 180), it was in the period of 'Sunnisation' of the population that religion was at the centre and used as an instrument of nation-building.

Centralisation required the central authority to affect the periphery as well. Alevi attracted the attention of the central authority in the process starting in the Mahmud II period. The state's interventions developed with the Edict of Gülhane. Religion emerged as a tool for the government to legitimise its interference in the Alevi issue (Massicard, 2017, p. 39). The Alevi's 'taming' and 'civilising' was the central purpose of the empire (Akpinar, 2016, p. 218). Regarding the Alevi issue, the empire aimed to prevent disintegration and keep their lands. In this context, Alevi's relations with missionaries and Armenians emerged as the main domestic threats. Starting from these non-national threats, the empire tried to keep Alevi within the national body. In this regard, studying the activities of the missionaries, the reports they prepared, and the development of the Armenian Question appear as essential subjects to understand the empire's policies towards Alevi.

3.1. Missionary Activities

As a result of the Reform Edict in 1856, which officially accepted freedom of religion, the Ottomans had to recognise the activities of Christian missionaries (Deringil, 1998, p. 91). The Ottoman Empire perceived the spread of missionary activities in Anatolia as a foreign threat within its territories. Because – particularly American Protestant missionaries – established schools and hospitals as part of their activities, missionaries communicated with the public and influenced them (Dressler, 2013, p. 31). Moreover, the Ottoman elites thought that the religious foundation of the state's legitimisation apparatus was under threat (Deringil, 1998, p. 91). The Ottomans suffered severe land losses, the stability in the country was damaged, and the country was under pressure from minorities during this period. The attempts at modernisation were unsuccessful in saving the empire from disintegration. Liberation movements inspired by the French Revolution in 1789 emerged in the Balkans. In addition to these, the emergence of missionary activities opened a new front in the Ottoman Empire's perception of threat.

Among the target audience of the missionary activities, there were Alevi as well as Armenians living in Anatolia.⁶ These activities focused on Armenians and Alevi disturbed the central authority. The central authority, which believed that the Armenians were provoked by the missionaries, worried that the Alevi would also be converted to Christianity, or they would support the Armenian uprisings.⁷ As Tankut (2000, p. 78) explains:

6 According to Hans-Lukas Kieser (2005, p. 102), ultimate aim of these activities was reaching the Sunni population through Alevi.

7 The report of the Tokat governor, Bekir Sitki Pasha, states that Alevi had close relations with Armenians and Protestants, but they did not like Sunnis. They did not send their children off to the military, and did not pay taxes.

“...foreign commissaries would be useful in the administration of our eastern provinces. With the help of Armenian undersecretaries, they would create and sustain Armenianness there. The Armenians were claiming plurality in the eastern regions. Alevis would also vote in favour of Armenians.”

Reports prepared by travelers who came to Anatolia to carry out missionary activities in the 19th century show that research was done on Alevis (Dressler, 2013, p. 38). In these studies, it was stated that Alevis were converted from the oldest indigenous people, who were Christians, in Anatolia (Yörükan, 1998, p. 145). Moreover, they developed a kind of Islam that carries the spirit of their old religions as a result of the pressures during the Islamization process. According to the missionaries, Alevis had religious origins in Christianity, and they were available to convert again (Sevli, 2019, pp. 45-46).⁸ And on the other hand, they could be used as instruments to reach the Sunni population.

According to Karakaya-Stump (2015, p. 213), a missionary letter written in 1855 mentioned Alevis as ‘so-called Muslims’, who were followers of Jesus, not Mohammed, and had ‘strange’ beliefs. This shows that the Ottomans’ interest in Alevis during this period originated from the threat of missionaries and the dissolution of the empire. They felt it was necessary to include Alevis into the whole⁹ because the loss of a community that was located in the territories under its rule would deteriorate the demographic and religious structure of the country.

3.2. Armenian Question

As a result of the Berlin and San Stefano treaties signed after the Ottoman-Russian war in 1877-1878, the Ottomans lost control over a large part of the Balkans and faced a situation that could lead to internal conflicts in the remaining territories. With these treaties, the Ottomans committed to protecting the Armenians living in their lands and to make reforms, which could lead to the Armenians gaining independence. Unlike the uprisings in the Balkans, this issue was perceived as a problem that could lead to the intervention of the Westerners in Anatolia, where the empire was the strongest. The empire, therefore, followed a distraction tactic and did not implement the agreement clauses. On the other hand, Armenians established armed organisations and tried to attract the attention of European states by entering into conflict with the Ottomans (Akpınar, 2016, p. 216). According to them, these agreements were an opportunity to lay the foundations of

According to the report, Alevis would stand by Armenians in a possible Armenian revolution. Moreover, the report of the Ankara governor, Mehmet Memduh Pasha, states that the Alevis would betray the state in case of unrest. There was an ‘onionskin’ difference between Alevis and Armenians (Akpınar, 2016, pp. 220-221; Alandağlı, 2016, pp. 233-237).

- 8 There were small Alevi groups converted to Christianity during this period. Alevis tried to be sure whether they would have a safe life if they became Christians. They were concerned about the reaction of their Sunni neighbors to this situation. In this respect, the conversion of Alevis can be explained by the need for security rather than religious motivation.
- 9 Armenian and Greek nationalisms used the reports written by the missionaries in the following periods to convert Alevis. For example, they claimed that Alevis were not Turkish; their language and religion were different from Turks. The Armenians tried to prove that they were related to the Alevis living in the Taurus Mountains. Greek nationalists claimed that Tahtacı and Chepni Alevis came from the same race as the Greeks in terms of their physical appearance.

an Armenian state in the future and to squeeze the Ottomans under the obligation of reform. In this way, they aimed to suppress the Ottomans through European power and to force the empire to apply the agreement clauses.

In the following period, the Ottomans kept a close eye on the Armenian regions, which resulted in the Alevi's attracting the attention of the empire. The areas where Alevi's lived were similar to those of the Armenians, and the two communities had appeared to have identical religious beliefs. Administrators of the period claimed that Alevi's celebrated Easter with the Armenians' and 'painted eggs with them' (Akpınar, 2016, p. 220). According to Çakmak (2018, p. 126), Alevi's, who were once seen as the '5th branch of Iran and Safavids', were then portrayed as a community that contributed to the disintegration of the empire through demands for Armenian independence.

4. Periods and Policies

In two different periods, policies were developed against the missionary activities and Armenian threats that emerged in the last period of the Ottoman Empire. The first of these was Ottomanism and pan-Islamism, which arose from the political conditions during the reigns of Mahmud II and Abdulhamid II. The policy applied primarily was Ottomanism, which aimed to unite the people around the Ottoman identity. However, increasing separatist movements showed that it was unsustainable. In the following period, politics was founded on Islamism, which aimed to keep the empire together through religious ties. State institutions were the tools of this policy in this period, which ideologically sought the Sunnization of Alevi's. However, this policy was abandoned due to both the foreign-backed non-Muslim independence riots in the Balkans and the inability of pan-Islamist policies to work even on the Muslim population.

The second policy was pan-Turkism pursued by the CUP that aimed to keep the remaining part of the empire together through Turkishness, which was seen as a more homogeneous structure. The main goal of the studies carried out during this period was to include Alevism in the 'national'. Therefore, a national identity based on Turkishness was constructed, and the relationship between Alevism and Turkishness was highlighted exaggeratedly. However, even if the emphasis of these policies was Turkishness, Islam was evident in the undertones. Despite the interest in Alevism, there was no effort to politicise Alevism and express itself more comfortably within the CUP, which shows that it was a strategic policy aimed at preserving Alevi's within the 'national' against external threats. Once the risks were eliminated, the interest in Alevi's was over (Bahadır, 2005, p. 16; Aydın, 2005, p. 54). The CUP's policies towards Alevi's continued during the Republican period. The nationalist approach that emerged in the late Ottoman period continued its existence in the nationalist ideology of the Republic (Bora, 2017, p. 213).

4.1. Periods of Mahmud II and Abdulhamid II

Sunni Islam-centred politics accelerated during the reign of Mahmud II. The Janissaries were abolished, the Bektashi lodges were closed, and the Bektashis were subjected to pressure during

this period.¹⁰ While the Turks were recruited to the Mansure Army (the victorious soldiers of Muhammad), which was established in place of the Janissaries, later Muslims were not recruited, military legislation was made with an emphasis on religious, those who enlisted were given lessons under Sunni Islam and prayer was made compulsory as part of the barracks training (Tulasoğlu, 2016, pp. 173-175). The military regulations ordered that imams be appointed to the military units, the soldiers to pray five times a day, to read the Qur'an daily, and to learn basic Islamic knowledge (Tulasoğlu, 2016, p. 177). The Qizilbash, one of the communities that angered the Ottomans throughout history and who were seen as a branch of Shiism, could not escape the attention of the government during this period when Sunnism was so strong as an Orthodox interpretation (Deringil, 1998, p. 82). The abolishment of the Janissaries, which were ascribed with Bektashism, resulted in investigations and pressures against the Bektashis. Bektashis were named as the cause for the deterioration of the Janissaries. Fahri Maden associates this with the losses of recent wars. According to Maden (2016, p. 188), while the Janissaries were welcomed during their victories, the Bektashis were alleged to be the reason for their decline after the rising territorial losses. On the other hand, modernisation and Westernisation policies, which were seen as indispensable for the state to regain its former power, saw the Janissaries as one of the most critical obstacles in taking steps on the path to reform.

The goal of the pressure that concentrated on the Bektashis after 1826 was their Sunnisation (Maden, 2016, p. 196). According to Ahmed Cevdet Pasha, the abolition of Janissary corps and Bektashi lodges was an auspicious incident in favour of the state and Sunnism (Kieser, 2005, p. 104). Alevism was defined through Bektashism and tried to be absorbed during this period. The fact that the Bektashis were defined as non-religious formed the legitimate grounds for the practices taken against them. Bektashism and Alevism were associated with ignorance, opposition to religious provisions, corrupt belief, and committing immorality during this period (Tulasoğlu, 2016, pp. 181-182; Maden, 2016, p. 197). Their 'taming' through Sunnization was the initial condition to maintain order. Bektashis were mentioned as rafidhis in the correspondences of the period, which emphasized that Islamic society had to be cleaned of them as soon as possible (Tulasoğlu, 2016, p. 179). Although the prohibition of Bektashism was a direct intervention by the state in the religious order, the language and discourse used for Bektashism can be considered as an effort to construct an official religion and the 'otherings' of this religion.

As a result of the abolition of Bektashism together with the Janissaries, most of the Bektashi lodges were transferred to the treasury or left to the Nakshibendi sheiks (Massicard, 2017, p. 40).¹¹ While death orders were made for many Bektashis, most of those were also banished. The punishments even spread to the members of the science and civil servants, and those who were related to Bektashism were exiled (Maden, 2016, p. 193).

10 Suraiya Faroqhi claims that there were undeniable economic reasons for the closure of the Janissary Corps. See, Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*. İstanbul: Simurg, 2003.

11 The reasons behind the Bektashi lodges being left to the Naqshbandi sheiks were the claim that Bektashism deviated from Islam and the belief that Naqshbandis was devoted to Sunni creeds.

Pressures on Bektashism and Alevism and policies to Sunnizate them continued in the period of Abdulhamid II. Abdulhamid II concentrated on pan-Islamism to prevent the spread of nationalist movements among Arabs. To keep Arabs together and unite the population around Islam, the number of Arabs in the army was increased on the one hand, and Sunnism was spread in the Middle East through religious figures such as Sayyid Jamāl al-Dīn al-Afghānī, Sheikh Abulhuda, and Sheikh Mohammed Zafir (Hakyemez, 2014, p. 142). As Yaman (2016, p. 281) argues, Sunnis, especially the Hanafi branch, were preferred in bureaucratic cadres, while there was an unfair treatment towards Alevis in this period. Moreover, the Islamist policies followed in the heavily Kurdish populated areas aimed to keep the Kurds in the 'national'. Hamidiye Regiments and Imperial Tribal Schools were established within this context.¹² On the other hand, despite developing relations with Sunni Kurds, there was pressure on Alevi Kurds to consolidate them under the flag of Islam (Sevli, 2019, p. 125). Even 'counter-missionary' activities were initiated during this period so that mosques were built in Alevi villages (Yıldırım, 2020b, p. 44), and Sunni imams were appointed to them (Massicard, 2017, p. 40). Selim Deringil (1998, p. 82) explains the spirit of the period as:

The Qizilbash also believed that to die in battle did not automatically open the door to paradise, as was the credo in the orthodox Muslim faith. This made it obvious that as together with everyone else, they serve in the regular forces, this superstition, which has possessed them from an early age, will make them highly unreliable in war. Therefore, all effort was being made, in keeping with official instructions, to establish the 'new style' schools in their villages and to train village imams as instructors as 'it is more likely that we will be able to rescue the young from the pit of sin and educate them into abandoning their fathers' beliefs than those who have reached the age of thirty or forty whose eyes have been darkened by heresy.

Iran's pro-Shiite policies, especially in Iraq, were also behind the intense emphasis on Sunnism in this period. Iran emerged as a threat similar to the missionaries. The concern of the empire that Iran would influence Alevis required the Ottomans to take measures on this issue. In addition to the economic suppression of the Shiites and the restriction of their activities, building close relations with the Shiite ulama was among the solutions. However, the policies of Islamizing and 'taming' the Alevis were unsuccessful. In the following process, the Ottomans abandoned pan-Islamism, while pan-Turkism rapidly gained significance.

4.2. The CUP Period

The empire experienced a demographic and geographical transformation based on the structure of the population living in the lands that remained in this period (Akpınar, 2016, p. 215). Determination of a policy against missionary activities and external threats was still a priority of the empire. In the period from 1908 until the proclamation of the Republic, the empire was

12 The competition between Alevi tribes was observed in the admission of students to these schools, and one side was supported against the other (Gezik, 2005, p. 35). The Ottomans thus aimed to divide the Alevi opposition by taking advantage of the competition between them.

under threat and worn out by uprisings, civil turmoil, economic depression, and wars. In this context, the determination to exist as a nation strengthened the decision to purify the 'national' and dissolve the 'non-national' (Bora, 2017, p. 212). This identity, which was transformed from an imperial citizenship definition to a national conception, required the national unit to have a homogeneous structure. In this regard, settlement of the population with Turks, who were national, was the priority (Ateş, 2010, p. 184). The replacement/transformation of the 'non-national' with the 'national' thus became the primary state policy.

The interest of Western orientalists, missionaries, and non-Muslim minorities towards Alevis also worried the CUP in this context (Küçük, 2008, p. 901). In this respect, it can be claimed that the CUP's interest in Alevis stemmed from a mandatory situation. Massicard (2017, p. 40) argues that the CUP's approach to Alevis was related to an assimilation policy.

The approach to Alevis during this period was within the framework of pan-Turkism, and the Turkic roots of Alevism were proved through Shamanism and their Central Asian past.¹³ Studies/reports prepared by Baha Said, Fuad Köprülü, and Hasan Reşit Tankut were the first sources in this sense.¹⁴ According to Baha Said's report, on the one hand, Alevis were counted as Turkified Orthodox Greeks or recorded as part of the Armenian population in the censuses made by missionaries in Anatolia (Said, 2006, p. 153). On the other hand, they were regarded as 'crossbred Christians' in studies published in Europe. Besides, while the Christian origins of Alevism were discovered in the notes of the travelers who came to Anatolia in the 19th century, it was claimed that they were related to Anatolian Greeks (Küçük, 2008, p. 902). Dressler (2013, p. 239) claims that the works of Said and Köprülü created a new "ethno-religious identity in line with official nationalist projects and in direct opposition to previous speculations of Western observers".

This situation required the CUP to develop a policy towards Alevis.¹⁵ According to this policy, Alevism was within Islam. However, the main emphasis was on its Turkishness, Alevi belief was identified with its Central Asian roots. In his article in the magazine, *Muhiban*, Baha Said claimed the presence of connections between the Göktürk Inscriptions and Alevism (Bahadır, 2005, p. 11). On the other hand, Said criticised the Ali image in Alevism. According to him, Alevism was so Turkish that the cem worships and Oghuz ceremonies were almost the same. Even while the Ottoman sultans and state administrators belonged to many different nations, Alevis managed to remain Turkish, preserved the Turkish language, tradition, and ancestry, which was the reason behind their accusation by the Ottomans as 'nonbeliever' (Küçük, 2008, p. 902). According to Said, another piece of evidence regarding the Turkishness of Alevis was the *dede* in Alevism. *Dede* was similar to the shamans in Central Asia. While Alevism was presented as an 'essential'

13 Alevis' reaction to CUP was positive that they expressed the new period as a chance to express their identities and gain equal status (Kieser, 2005, pp. 541-542).

14 The reason for the CUP's preparing these reports was the suspicions of Alevis and their relationships with non-Muslims. (Bahadır, 2005, p. 10). In this context, the first person sent to Anatolia was Baha Said, who went between 1914 and 1915. His report was titled *Alevis, Bektashis and Nusayris in Turkey*.

15 According to Murat Küçük (2008, p. 902), the CUP's policies did not have any functional impact on Alevis because the report prepared by Baha Said probably only attracted the attention of the CUP elites.

Turkish belief, they attempted to dissolve Kurdish Alevism within this framework. It was claimed that the Kurdish Alevi were Turks who were originally from the Khorasan region.¹⁶ This claim was based on the persuasion of Kurdish Alevi through Ahmad Yasawi and Haji Bektash Wali (Sevli, 2019, p. 21).

On the other side, the CUP had a particular interest in Bektashism. While Alevism was an issue that had to be 'included' in the 'national', Bektashism was already within the 'national'. Bektashism was considered as a centre with a special place in the protection of Turkish culture and ethnicity during this period (Gezik, 2014, p. 217). The role of the Bektashis, who supported the CUP against Abdulhamid II, cannot be denied. Bahadır (2005, p. 15) claims that the notables of the CUP, such as Enver and Talat, were Bektashis, who visited the Haji Bektash Lodge at certain times.¹⁷ According to Küçük (2008, p. 903), Enver and Talat asked the Bektashi dervishes to organise an army composed of Alevi youth to be used on the Russian front. Another reason for the importance given to Bektashism is its Turkish-centred nature. According to Sevli (2019, p. 169), unlike Bektashism, Alevism also includes Kurdishness and has a heterogeneous structure. Even if it abolished the dervish lodges, the CUP's particular importance to Bektashism would continue in the Republican period.

4.3. The Early Republican Period: The Continuation of Former Policies

Building a new identity emerged as the primary policy after the establishment of the Republic. The relocation of Armenians in 1915 and population exchange in the 1920s created a homogeneous society. Also, immigration from the ex-Ottoman lands in the Balkans and the Caucasus changed the linguistic map of the country (Massicard, 2017, p. 42). The building of a nation-state required the creation of a new identity which included the entire population living in the Turkish territory. The new republic built the Turkish national identity on ancient roots rather than the Ottoman past. They tried to prove the historical Turkishness of Anatolia by approaches such as the Sun-Language Theory. Turkish nationalism is based on monolithic nationhood that excluded any identities other than Turkishness (Al, 2015, p. 84). Religion – contrary to popular belief – continued to be an essential element of this national identity. As Şener Aktürk claims, identity building strategy of the Republic was anti-ethnic in this period. The state recognized people of ethnically diverse backgrounds as citizens but prohibited and barred them from expressing their differences at the public, institutional and legal levels (Aktürk, 2012, p. 6). Religious and sectarian restrictions can also be added to this.

16 The emphasis on Khorasan is based on the presupposition that Khorasan is a Turkish homeland. Baha Said defines Khorasan with ethnic Turkishness (Bahadır, 2005, p. 11). However, there are different studies on the ethnic identity of Khorasan. For more information see Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State: The Social and Political Structures of Kurdistan. London: Zed Books, 1992; Mehmet Bayrak, Kürt ve Alevi Tarihinde Horasan, Ankara: Özge, 2014.

17 There were tensions between Turkish and Albanian Bektashis as a result of the pan-Turkist movement's opposition to Albanians' demand for independence in this period. The CUP organized Turkish Bektashis. According to the committee, Bektashism was a national sect preserving the Turkish character (Bahadır, 2005, p. 15).

The Ottoman past appears to be inherited in the context of Alevis. The Republican elites, which attempted to return to Turkic roots to define Turkish identity, focused on Anatolian folk culture, where they found Alevis (Massicard, 2017, p. 43). Republic’s approach towards Alevism developed in the frame of Köprülü Paradigm, which referred to Turkic roots of Alevism.¹⁸ Similar to the CUP, Alevism was conceptualised about Turkishness. However, the Republic’s approach to Alevis did not follow a positive course. Massicard (2017, p. 45) claims that the new Republic’s policy towards Alevis was contradictory and “slippery”.

The fact that the CUP saw real Turkishness in Alevism to prevent the dissolution of the empire reappeared in a transformed version in this period. The allegations that Alevis supported the War of Independence¹⁹, their relationship with the state followed a positive manner after the proclamation of the Republic, their support for reforms of the Republic and Atatürk, and their being rewarded for this support were the most frequently emphasised issues (Subaşı, 2008, pp. 117-118; Öz, 2011, p. 379; Massicard, 2017, p. 48). This claim is cemented by facts such as Alevis having Atatürk posters in cemevis, and the majority of them support the Republican People’s Party and secularism.²⁰ Atatürk’s visit to Hacıbektaş in 1919 was interpreted as an alliance between the Republic and Alevis (Massicard, 2017, p. 47).

These things are based on the proclamation of the Republic in 1923, the abolition of the Caliphate in 1924, and the declaration of secularism in 1937. Accordingly, the Alevis have securitised their conditions with the secular policies of the state. While Sunni Islam and the Kemalist Republic were shown as enemies, it was thought that Alevism’s relationship with the Republic developed on the basis of the understanding that ‘the enemy of my enemy is my friend’ (Subaşı, 2008, p. 136).

Firstly, the Republic’s definition of identities such as Turkishness and Sunnism/Hanafism as the principal founding elements and the distrust of Alevis inherited from the Ottoman past resulted in Alevism’s handling only in an ethnic context. The approach of the state to Alevis has been within the context of Turkishness rather than Alevism (Küçük, 2008, p. 903).²¹ Considering the Alevis from a nationalist perspective, the Republic did not allow Alevis to carry out their beliefs on a legal basis. In other words, Alevis were kept both inside and outside of national identity

18 According to Mehmed Fuad Köprülü, there is a connection and continuity between the pre-Islamic Turks and the folk beliefs in Anatolia. Evaluating Alevism in this framework, the paradigm named after Köprülü emphasizes that Alevism is a product of oral culture. This view ignores the written documents in which the belief principles and rituals of Alevism are collected. In addition, Alevism is defined as a syncretic and heterodox belief. This definition states that the roots and faith of Alevism are weak and underlines Sunnism as the main belief.

19 Although Alevis supported the War of Independence, they did not have a privileged place (Massicard, 2017, p. 47).

20 Alevis’ reaction against the state’s encompassing all areas was to match their beliefs with the national identity attributed to them. In this context, Atatürk is either presented as a metamorphosis of Ali or as Mahdi, the last imam. There are photographs of Ali and Haji Bektash Wali, as well as Atatürk on the walls of every cemevi. Moreover, Alevis mention Atatürk in their traditional folk poems.

21 The state’s approach to Alevism in terms of ethnic Turkishness caused nationalist oppositions. As opposed to the dominant historiography of Turkish nationalism, Kurdish nationalism initiated a debate on the Kurdish past of Alevism. In this context, it has been claimed that the origins of Alevism were based on Zoroastrianism (Bender, 1993; Xemgin, 1998). The PKK also has a similar approach, and Alevis are defined as Kurdish in the leaflets published by the organization (Sevli, 2019, p. 248).

during this period and left in an 'unstable' position (Ateş, 2010, pp. 181-182). While the nation-state understanding and national identity discourse squeezed Alevi within the framework of Turkishness, it also tried to eliminate any tension that might arise in terms of religion. Thus, national identity was preserved uniformly.

Secondly, the secularism policies followed by the state did not have a positive effect on Alevi beliefs and worship as thought. The relationship between religion and politics in Turkey is a continuation of the model ranging from the Seljuks to the Ottoman Empire, which is based on the Sunni tradition (Duman, 2006, p. 555). According to this model, religion is not left to non-state institutions and is controlled and administered by the state. As a result of this, the rulers of every age could have an official interpretation of religion that they could handle. The religious policies of the newly established Republic were not independent of this. The Directorate of Religious Affairs (DRA), established in 1924 after the abolition of the Caliphate, continued the state's claim to monopolise religion (Massicard, 2017, p. 46). Eric J. Zürcher (2003, p. 186) argues that secularism, which is the most characteristic element of Kemalist reforms, operates in three main areas: The first was the secularisation of state, education, and law: the attack on the traditional strongholds of the institutionalised Islam of the ulema. The second was the attack on religious symbols and their replacement by the symbols of European civilisation. The third was the secularisation of social life and the attack on popular Islam it entailed.

Sevli (2019, p. 103) states that such secularisation policies have resulted in the naming of the Alevi belief as superstition, the pressure on religious worships, and the prohibition of Alevi institutions. In the context of the fight against popular Islam, traditional Alevi institutions such as *dedelik* were prohibited because the Republic's secular policies were not independent of religion. It was essential to bring faith under the control of the state rather than the separation of religion and state (Zürcher, 2003, p. 187). The DRA was designed according to the nationalist and nation-state policies of the Republic. In this regard, it was desired to create a religion compatible with national identity through the DRA.²² Within this framework, the DRA was shaped through the Sunni/Hanafi approach. Alevism, on the other hand, remained a complex issue:

As a requirement of national unity, they were expected to disengage from their beliefs and take their place in the life of society as 'modern' Turks. The world of the belief that flows in its own right is covered with 'superstitions', the local weight of dervish lodges, the determination of traditional *dede-talip* ties, in fact, ... were not approved for the regime (Küçük, 2008, pp. 903-904).

22 For instance, the basis of the Population Exchange with Greece was based on religious identity rather than the language or ethnicity. While the Turkish-speaking Muslim population was welcomed to Turkey, Turkish-speaking non-Muslim Turks were excluded. These policies against non-Turks and non-Muslims in the Republican period were inherited from the CUP. For example, the CUP invited the Turks who were outside the borders of the Ottoman Empire to the High Council meetings after the proclamation of the Constitutional Monarchy in 1908. However, it sent back the Azeri Turks, who came for the meeting, because they were Shiites (Bahadır, 2001, p. 56; Bahadır, 2005, p. 16). One of the standard policies in both the Republican and the CUP periods is the prevention of more than 5% of the population from being non-Muslim and more than 10% from being non-Turkish Muslim in a settlement (Bora, 2017, p. 217).

In this regard, secularism in Turkey does not require equivalency between religions and sects; on the contrary, it ecclesiastically excludes Alevism (Massicard, 2017, p. 46). The struggle of the state against the lodges was against the interpretations of the religion, which were not adopted on behalf of the state rather than being anti-Islamic.

Thirdly, the relationship between the Republic and Alevis continued to exclude Alevism in the context of modernisation and identity. While Alevis were viewed ethnically as the bearers of Turkishness and the agent of pre-Islamic Turkish history, they also represent backwardness within the modernisation project.²³ On the other hand, Ateş (2010, p. 182) claims that Alevism was excluded because it was a deviation from the dominant Sunni culture as a result of the homogenising demands of ethnocultural nationalism:

According to this view, Alevism is seen as an “archaic relic” in the Sunnization-Islamization process of the Turks, because Turkishness is identical with Islam, and the Turk is expected to be “naturally” Sunni-Muslim. Since the national community was established as a Muslim one, Alevi heterodoxy does not only represent a defiance of Sunni orthodoxy and a deviation from the universal interpretation of Islam but also points out the examinant character of national identity and distorts the authenticity of the national.

The influential factors in this context are that Alevis continue to be seen as non-religious by Sunnism/Hanafism and to be viewed with suspicion due to their relations with Armenians in the past. Their view as heterodox is in line with the Republic’s secular policies. Moderation in religion brought by heterodoxy overlaps with the nation and identity policies of the Republic and facilitates Alevism’s inclusion in the national whole by making it functional. Massicard claims that the economic policies pursued in the Republican era may also have harmed the Alevis. The pressure created on rural life based on exploitation within the scope of centralisation adversely affected the economic conditions of Alevis, who mostly live in rural areas (Massicard, 2017, pp. 50-51).

5. Conclusion

Nationalism has a close relationship with the state and power and is a product of the modern era. It aims to make societies homogeneous under the name of a single identity. In this respect, the main actor in the construction of nations is nationalism. The decline of the Ottoman Empire and the appearance of modernisation as a solution to its dissolution prepared the ground for nationalism in the Ottoman lands. Initially, the identities that were built on religion and Ottomanism did not hold, and the process resulted in Turkism, which became widespread in the CUP Period and would extend to the Republic Period. During these 100 years, there was an attempt to unite national, non-national, and non-Muslim identities under one roof. In this context, there were attempts to define Alevism within the national whole or to include it within the nation by placing

23 One of the books published in this period is called *Dersim Opens to Civilization*. Naşit Uluğ first published the book in 1937.

it in a different context in each period. However, it is possible to say that these attempts were effective in keeping Alevism as a heterogeneous structure rather than homogenising it. Because the state spoils identities, since Alevism includes different ethnic communities within it, one of them may become predominant from time to time depending on the nature of the national discourse. The example of Alevism shows that there is no firm judgment as to whether they were inside or outside as they were defined in an ethnic or religious context according to the circumstances of the time, but there was no change in their perception as a threat. As Ateş (2010, pp. 181-182) alleges, Alevi, who are defined as superstitious because of their beliefs, are heretics inherited by the Republic, and it is thought that their different identities will disrupt the national unity. This shows that the understanding of culture and identity can remain the same despite radical changes. In this context, it is seen that the remains of the old definitions persist.

References

- Akpınar, A. (2016). II. Abdülhamid Dönemi Devlet Zihniyetinin Alevi Algısı. In Y. Çakmak & İ. Gürtaş (Eds.), *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşılık: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel* (pp. 215-225). İstanbul: İletişim.
- Al, S. (2015). An Anatomy of Nationhood and the Question of Assimilation: Debates on Turkishness Revisited. *Studies in Ethnicity and Nationalism*. 15(1), 83-101. doi: <https://doi.org/10.1111/sena.12121>
- Alandağlı, M. (2016). Kızılbaşlara Dair İki Rapor: 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı İdarecilerinin Gözüyle Kızılbaşlar. In Y. Çakmak & İ. Gürtaş (Eds.), *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşılık: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel* (pp. 227-244). İstanbul: İletişim.
- Ateş, K. (2010). Türkiye’de Milliyetçilik, Yurttaşlık ve Aleviler: Öztürkler ve Heretik Ötekiler. PhD diss., Ankara University.
- Aydın, S. (2016). “Bir Etno-Dinsel Kimlik Olarak Alevilik”. In Y. Çakmak & İ. Gürtaş (Eds.), *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşılık: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel* (pp. 11-32). İstanbul: İletişim.
- Bahadır, İ. (2001). *Ümmetten Millete Türk Ulusunun İnşası (1860-1945)*. Ankara: Kalan.
- Bahadır, İ. (2005). Türk Milliyetçi Söyleminde Şamanizm ve Alevilik. *Kırkbudak Anadolu Halk İnançları Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 5-26.
- Bayrak, M. (2014). *Kürt ve Alevi Tarihinde Horasan*. Ankara: Özge.
- Bender, C. (1993). *Kürt Uygarlığında Alevilik*. İstanbul: Kaynak.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim.
- Boyras, C. (2019). The Alevi Question and the Limits of Citizenship in Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*. 46(5), 767-780. doi: <https://doi.org/10.1080/13530.194.2019.1634396>
- Breuilly, J. (1993). *Nationalism and the State*. New York: Manchester University Press.
- Breuilly, J. (1996). Approaches to Nationalism. In G. Balakrishnan (Eds.), *Mapping the Nation* (146-174). London: Verso.
- Bruinessen, M. (1992). *Agha, Shaikh and State: The Social and Political Structures of Kurdistan*. London: Zed Books.
- Çakmak, Y. (2018). II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Kızılbaş/Alevi Siyaseti (1876-1909). PhD diss., Hacettepe University.
- Çelik, N. B. (1998). Kemalist Hegemonya Üzerine. *Birikim*, 105-106, 28-35.

- Deringil, S. (1998). *The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876-1909*. New York: I.B. Tauris.
- Deringil, S. (2007). *Simgeden Millete: II. Abdülhamid'ten Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*. İstanbul: İletişim.
- Dressler, M. (2013). *Writing Religion: The Making of Turkish Alevi Islam*. New York: Oxford University Press. doi: 10.1093/acprof:oso/978.019.9969401.001.0001
- Duman, F. (2006). Din ve Siyaset. In M. Türköne (Eds.), *Siyaset* (pp. 523-557). Ankara: Lotus.
- Faroqhi, S. (2003). *Anadolu'da Bektaşilik*. İstanbul: Simurg.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. New York: Cornell University Press.
- Gezik, E. (2005). Aşiret'ten Cumhuriyet'e İki Alevi Örneği: Varto ve Koçgiri. *Kırkbudak Anadolu Halk İnançları Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 27-47.
- Gezik, E. (2014). *Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevi Kürtler*. İstanbul: İletişim.
- Hakyemez, C. (2014). *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*. İstanbul: Kitap.
- Karakaya-Stump, A. (2015). *Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Kieser, H. L. (2005). *İskalanmış Barış: Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*. İstanbul: İletişim.
- Küçük, M. (2008). Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği. In T. Bora & M. Gültekinil (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (pp. 901-910). İstanbul: İletişim.
- Lowry, H W. (2003). *The Nature of the Early Ottoman State*. Albany: State University of New York Press.
- Maden, F. (2016). En Uzun Yüzyılında Bektaşilik ve Bektaşiler. In Y. Çakmak & İ. Gürtaş (Eds.), *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel* (pp. 185-213). İstanbul: İletişim.
- Massicard, E. (2017). *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*. İstanbul: İletişim.
- Öz, M. (2011). *Başlangıçtan Günümüze Şilik ve Kolları*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özkırmı, U. (2010). *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
- Said, B. (2006). *Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Sevli, S. G. (2019). *Ötekinin Ötekisi: Etno-Dinsel Bir Kimlik Olarak Alevi Kürtlüğün İnşası*. İstanbul: İletişim.
- Somel, S. A. (2000). Osmanlı Modernleşme Döneminde Periferik Nüfus Grupları. *Toplum ve Bilim*, 83, 178-199.
- Subaşı, N. (2008). *Sırrı Faş Eylemek: Alevi Modernleşmesi*. İstanbul: Ufuk Çizgisi.
- Tankut, H. R. (2000). *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Kalan.
- Tulasoğlu, G. (2016). Türk-Sünni Kimlik İnşasının II. Mahmud Dönemindeki Kökenleri Üzerine. In Y. Çakmak & İ. Gürtaş (Eds.), *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel* (165-183). İstanbul: İletişim.
- Uluğ, N. (2007). *Tunceli Medeniyete Açılıyor*. İstanbul: Kaynak.
- Xemgin, E. (1998). *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnanıcı ve Zerdüş Öğretisi*. İstanbul: Berfin.
- Yaman, A. (2016). İnanç Özgürlüğüne İlişkin Uluslararası Birikim ve Türkiye'de Din-Devlet İlişkileri Bağlamında Alevilik Sorunu. In Y. Çakmak & İ. Gürtaş (Eds.), *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel* (pp. 271-285). İstanbul: İletişim.
- Yeğen, M. (1999). The Kurdish Question in Turkish State Discourse. *Journal of Contemporary History*, 34(4), 555-568.
- Yeğen, M. (2006). *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*. İstanbul: İletişim.
- Yıldırım, R. (2020a). *Aleviliğin Doğuşu: Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*. İstanbul: İletişim.

- Yıldırım, R. (2020b). *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim.
- Yörükán, Y. Z. (1998). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Zurcher, E. J. (2003). *Turkey: A Modern History*. London: I.B. Tauris.

Türkiye’de Bireylerin Sol-Sağ Ayrımına Göre Konumlanması: Dünya Değerler Araştırması 1990-2018 Verilerinin İncelenmesi

Individual Self-Placement on the Left-Right Scale in Turkey: A Study of the World Values Survey 1990-2018 Data

Alper H. YAĞCI*

Öz

Bu makale Dünya Değerler Araştırması kapsamında Türkiye’de yapılmış tüm anketlerin verilerine dayanarak, bireylerin kendilerini sol-sağ yelpazesinde konumlandırışını incelemektedir. Bulgularımıza göre Soğuk Savaş sonrası dönemde silikleşmesi beklenebilecek sol-sağ ayrımına dair sorular 1990-2018 döneminde katılımcılardan yüksek oranda yanıt bulmaya devam etmekte, genel ortalamada ise sağa kayış gözlenmektedir. Ortalamadaki kayış, soldakilerin azalmasından ziyade ortadan kopup sağa kayan bir kütle yüzünden gerçekleşmiştir. Bu durum işçilerin sağda, işveren ve yöneticilerin ise solda kaldığı bir tablo ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte bireylerin sol-sağ yelpazesindeki konumları, sınıfsal konuma ilişkin değişkenlerden ziyade, bireyin tutum ve değerleri ile daha kuvvetli ilişki içindedir. Bunlar arasında, özel mülkiyet ve eşitlikçiliğe dair ekonomik tutumlara kıyasla, sekülerizm ve özgürlükçülük gibi kültürel değerlerin ne kadar benimsendiği çok daha ağır basmaktadır. Bu değerlerde ortaklaşan bireyler; gelir, çalışma durumu ve ekonomik politika tercihlerinde var olabilecek farklılara rağmen oy tercihi gibi siyasi eğilimlerinde benzer noktalarda buluşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sol-sağ ayrımı, Siyasal Davranış, Sekülerizm, Türkiye Siyaseti, Dünya Değerler Araştırması

Abstract

This article studies the left-right self-placement of individuals, utilizing data from all surveys conducted in Turkey as part of the World Values Survey. According to the findings, questions relating to left-right division, rather than fading away in the post-Cold War period, have continued to generate high response rates and there has been a rightward shift in the average self-placement during 1990-2018. The shift seems to have occurred not due to a diminishing left but because of a segment that moved from the middle to the right of the spectrum. The resulting constellation is one where workers place themselves on the right while employers and managers are on the left. That said, left-right self-placements are in a weaker relationship with class position than with values and attitudes. Among the latter, economic attitudes on welfare-state and private property are dwarfed in their relevance by

* Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye E-posta: alper.yagci@boun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9649-1638. Bumakaleninverisi ve replikasyon kodu için bkz. https://osf.io/z7rkh/?view_only=3bef37318dba467e995db7dfe87cb7a9

secular and emancipative values in the cultural domain. Consequently, it is predicted that individuals that conjoin in such values will display similar political orientations regarding voting decisions and the like, despite any differences in income, occupation, and economic policy preferences.

Keywords: Left-right Division, Political Behavior, Secularism, Turkish Politics, World Values Survey

1. Giriş

Bir toplumdaki bireylerin siyasi tutum ve davranışlarının nasıl farklılaştığını kavramsallaştırmak için siyasi alanı tanımlayan çok sayıda boyut tasavvur edilebilir. Sol-sağ ayrımı bu boyutlardan yalnızca biri olmakla birlikte, geçerliliği en yüksek olanlardan bir tanesidir. Türkiye bağlamındaki literatür, bireylerin sol-sağ ekseninde kendilerini konumlandırışı (yani “özdeğerlendirmeleri”) ile onların oy davranışı arasında kuvvetli bir ilinti bulmaya devam etmektedir (Aytaç, 2020; Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2021; Kalaycıoğlu, 2018). Ekonomiden memnuniyet, dindarlık hatta parti aidiyeti gibi değişkenler sabit tutulduğunda dahi bireysel oy davranışının en kuvvetli yordayıcılarından biri olarak sol-sağ pozisyonu ortaya çıkmaktadır. İlavenen, toplumun ortalama pozisyonunun özellikle 1990’lardan itibaren sağa doğru kaydığını biliyoruz (Arıkan & Şekercioğlu, 2014). Fakat bu sağcılaşmanın ne anlama geldiğini anlamak, sol-sağ ayrımının Türkiye kamuoyu nezdindeki semantik karşılığını incelemekten mümkün olmayacaktır. Örneğin, toplumun kendini gittikçe daha sağda konumlandırması, ekonomiye dair gitgide özel mülkiyet yanlısı görüşlerin hakim olduğu anlamına gelir mi? İşveren ve yöneticilerin kendilerini işçilerden daha sola koymaları, ekonomik açıdan sosyalist görüşlere daha yakın oldukları anlamına gelir mi? Türkiye’de sol-sağ özdeğerlendirmelerinin çeşitli tutumlarla ve oy davranışıyla ilintisi gibi konularda zengin bir literatür olsa da, özellikle ekonomik tutumlarla ilintisi henüz tartışmadan uzak bir açıklıkla ortaya konmuş değil (Arıkan, 2013; Çarkoğlu, 2007; Çarkoğlu & Hinich 2006; Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2009; Esmer, 2002; Özbudun, 2013; Sarıbay ve Yılmaz 2018; Yağcı vd., 2020).

Yirminci yüzyıl Batı toplumlarında sol-sağ ayrımının klasik anlamı sanayi ilişkilerini karakterize eden ekonomik çatışmalara atıfla kurulmuş olsa da, bu kavramsal ikiliğin tekabül ettiği tutumların ve bunlara rağbet eden toplumsal sınıfların zaman ve mekan içinde değişiklik gösterdiği biliniyor. Ekonomik tutumlar, sol-sağ ikiliği gibi siyasi ayrımların en önemli belirleyicisi olmayabilir. Hem sanayi toplumunu önceleyen (merkez-taşra, kilise-devlet vb arasındaki) ayrımlardan tevarüs eden çatışmalar (Lipset & Rokkan, 1967), hem de sanayi toplumunu takiben ortaya çıkan post-materyal değer farklılaşması (Inglehart, 1985); bu konuda ekonomik tutumlara rakip değişkenler olacaktır.

Bu makalede Dünya Değerler Araştırması’nın (World Values Survey, kısaca WVS) altı dalgası kapsamında Türkiye’de yapılmış tüm anket (1990, 1996, 2001, 2007, 2011, 2018) verilerine dayanarak, bireylerin kendilerini sol-sağ yelpazesinde konumlandırışını inceliyoruz. Ortalama konumlardaki değişimin yanı sıra, hangi ekonomik ve kültürel değerlerin ve demografik karakteristiklerin bireysel sol-sağ özdeğerlendirmeleriyle ilintili olduğu incelememizin konusunu oluşturuyor. Bu şekilde, konu hakkında daha önce daha sınırlı anket verilerine dayalı olarak yapılmış çalışmalara ilave bir katkı sunmayı amaçlıyoruz.

Bulgularımıza göre 1990-2018 döneminde, Türkiye'de yetişkin nüfus sol-sağ ekseninde uzun vadeli bir kutuplaşmaya gitmiş, bu kutuplaşma en çok ortadan kopup sağa kayan bir kütle yüzünden gerçekleşmiştir. Demografik açıdan, zaman içinde en büyük ve tutarlı sağa kayışı gösteren grupların başını mavi yakalı işçiler ve ev kadınları çekiyor. Bununla birlikte, bireylerin sol-sağ özdeğerlendirmelerinin, sınıfsal konuma ilişkin değişkenlerden ziyade, tutum ve değerler ile daha kuvvetli ilişki içinde olduğunu saptıyoruz. Bunlar arasındaysa, sekülerizm ve özgürlükçülük gibi kültürel değerlerin ne kadar benimsendiği, özel mülkiyet ve eşitlikçiliğe dair ekonomik tutumlara çok daha ağır basıyor. 1990'daki ilk anket itibarıyla sol-sağ eğiliminin ekonomik tutumlarla geleneksel olarak beklenen türde bir ilişki içinde bulunduğunu, ancak takip eden dönemde bu ilişkinin zayıflayarak silikleştiğini, buna karşın kültürel değerlerin ilgilerini koruyarak sol-sağ ayrımının içini dolduran başlıca tutum kümesi olarak kaldığını tespit ediyoruz. Kısacası, Türkiye'de bir bireyin sol-sağ yerleşiminde kendisini ne kadar sola yakın konumlandıracağı, her şeyden çok, seküler ve post-materyal özgürlükçü kültürel değerleri ne kadar benimsediğiyle ilintili. Bu değerlerde ortaklaşan bireyler; gelir, çalışma durumu ve ekonomik politika tercihlerinde var olabilecek farklara rağmen siyasi eğilimlerinde benzer noktalarda buluşacaktır. Özellikle sekülerizm buradaki en önemli belirleyici olarak ortaya çıkmakta. Özetle, işveren ve yöneticiler arasında sınıfsal pozisyonlarından beklenen ekonomik tutumlara sahip (ortalamadan daha çok özel mülkiyet taraftarı ve daha az refah devleti taraftarı) olsalar da, Türkiye'de sol daha çok sekülerizm anlamına geldiği için, kendilerini solda değerlendirebiliyorlar.

Inglehart ve Welzel (2005) sekülerizm ve özgürlükçülüğü, dünya üzerinde toplumlari (daha az ölçüde de, toplum içinde bireyleri) birbirinden ayıran en önemli değerler olarak ileri sürmüştü. Makalemizin bulguları, bu çerçeveyi destekler nitelikte yorumlanabilir. Bulgularımız ayrıca Türkiye'deki siyasi yarılımların gitgide belirgin hale gelen bir kültürkampf (kültür savaşı) etrafında şekillendiğine dair tezleri (Kalaycıoğlu, 2012) de yakından ilgilendirecektir.

2. Mevcut Literatür ve Kuramsal Çerçeve

Modern sol-sağ ayrımının kökeni Fransız Devrimi'ne öncülük eden ulusal mecliste eski düzeni savunan milletvekillerinin sağda, değişim isteyenlerin ise solda oturmasına dayanır. O zaman için düzenin değişmesinden kastedilen, toplumun sınıf yapısı kadar devlet-din ilişkilerini de ilgilendiriyordu. Yirminci yüzyılda ise sol-sağ ayrımı, sosyalizm-özel mülkiyet karşıtlığına atıfla yaygın bir kullanım kazanarak Korpi'nin (1983) deyimiyle "demokratik sınıf mücadelesinin" ifade bulduğu kamusal kavramsal dağarcığı pek çok ülkede şekillendirmiştir. Bununla birlikte sol-sağ ayrımı, semantik içeriği bakımından yeniden yorumlanmaya açık ve müphemlik barındıran bir kavramsal ikiliktir (Zechmeister, 2006). Solcu ve sağcı olarak anılan siyasi aktörlerle toplumsal sınıfların ilişkisi de değişen yapısal şartlarla birlikte evrim geçirebilir (Evans, 2000; Franklin vd., 2009; Jansen vd., 2013; Meyer & Wagner, 2020). Uluslararası çalışmalar, sol-sağ kavramsal ikiliğinin kitlelerce bilinip kullanıldığını fakat bu ikiliğin taşıdığı anlamın her yerde aynı olmadığını ortaya koymuştur (Caprara & Vecchione, 2018; Huber, 1989; Huber & Inglehart, 1995; Freire, 2015).

Batı toplumlarında 1970'lerdeki dönüşümleri gözlemleyen Inglehart (1971, 1985), geleneksel sol-sağ ekseninde tanımlanabilecek ekonomik meselelerin siyasi tutumları belirleyen temel çatışki olmaktan çıktığını ileri sürmüş, bireysel özgürlüğü, bireyin kendini ifade imkanlarını ve ekolojik kaygıları vurgulayan “post-materyalist” bir değerler sisteminin özellikle yeni kuşaklar arasında yaygınlaşarak siyasi rekabet için gittikçe kuvvetlenen bir referans noktası teşkil edeceğini öngörmüştür. Sol-sağ ayrımının en çok neyle ilintili olduğuna dair özellikle post-materyalizm tartışmasının gündeme getirdiği farklı beklentilerin ışığında Kitschelt ve Hellemans (1990) dört farklı hipotez formüle etmiştir. Bunlardan ilkinde göre, sanayi toplumu geride bırakıldıkça, sol-sağ ayrımı yeni bir anlam kazanmak yerine güncel siyasi eğilimlere münasebetsiz kalacaktır. İkinci hipoteze göre sol-sağ ayrımı ekonomik anlamını korumakla birlikte, bu anlam katmanı üstüne post-materyalist değerlerin tanımladığı yeni bir bağlaşıklık anlam katmanı eklenecektir. Yani ekonomik alanda devlet mülkiyetini ve eşitlikçi politikaları savunan solcular, kültürel alanda da daha post-materyalist veya özgürlükçü olacaklar ve eski ile yeni anlamlar, bir üst ideolojide birleşecektir. Üçüncü hipoteze göre sol-sağ ayrımı, zamanla ekonomik anlamını yitirip kültürel bir çatışma eksenini tanımlamaya başlayacaktır. Yani ekonomik tutumlarından gitgide bağımsız olarak, sağcılar materyalist, solcular ise post-materyalist olacaktır. Dördüncü hipoteze göreyse sol-sağ ayrımının anlamı çeşitlenecek ve birbiriyle bütüncül bir ilişkisi olmayan çok sayıda farklı eğilimin buluşabildiği adresler haline geleceklerdir. Diğer bir deyişle, bazı insanlar ekonomik bazıları kültürel nedenlerle kendini solda konumlandırabilecektir. Kitschelt ve Hellemans'ın (1990) hipotezlerini 1970-1990 dönemi Avrupa anket verileriyle test eden Knutsen (1995), ekonomik tutumların sol-sağ özdeğerlendirmeleri üzerindeki etkisini koruduğunu, bununla birlikte materyalist/post-materyalist ayrımının etkisinin zamanla arttığını ve her iki değişkenin sol-sağ özdeğerlendirmelerinde açıklayabildiği toplam varyansın da zamanla yükseldiğini tespit etmiştir. Knutsen bu bulguları, dört hipotezin sonucusunu destekleyen deliller olarak yorumlamaktadır.

Bu alandaki yeni ve kapsamlı bir çalışmada Malka vd. (2019), WVS anketlerinin uygulandığı 99 ülkeye dair tüm verileri incelemiştir. Yazarlar, siyaseten solda olarak değerlendirdikleri müdahaleci ekonomik tutumlarla, yine solda değerlendirdikleri (kürtaj, boşanma ve göç konularındaki) kültürel tutumlar arasındaki ilişkiyi inceleyerek, örneklemdeki ülkelerin çoğunda bu iki tutum kümesinin arasında *negatif* bir korelasyon olduğunu bulmuştur. Daha ayrıntılı ancak coğrafi kapsamı dar bir çalışmada Kriesi vd. (2008), Avrupa ülkelerinde dahi bu korelasyonun negatif olabildiğini saptamıştı. Her iki çalışmanın doğrudan doğruya bireylerin sol-sağ özdeğerlendirmelerini konu etmediğine dikkat çekmek isteriz: Yani söz konusu bireylerin kendilerini solda mı sağda mı gördüğü bilinmemektedir.

Sol-sağ ayrımının, ekonomik tutumlardan ziyade kültürel değer farklılaşmasıyla ilişkili olma ihtimali, daha çok post-materyalizm kavramının gündeme getirdiği “yeni siyaset” tartışmaları bağlamında ele alınmışsa da, özellikle din-sekülerizm çatışması ekseninde farklılaşan kültürel değerler rekabeti, sol-sağ ayrımının çok eski ve birincil bir belirleyicisi idi. Knutsen (1995), sol-sağ kavramının “klasik” içeriğini tanımlarken dini çatışmaya ekonomi ile denk bir paye vermektedir. Lipset ve Rokkan (1967), Batı toplumlarında kilise ve seküler devlet arasında yaşanan çatışmaları,

sanayi toplumundaki sınıf mücadelesini önceleyen ve siyasi yarıma hatlarının şekillenmesinde günümüze uzanan etkiler taşıyan bir tarihsel faktör olarak ele almıştı. Bu anlamda, yeni siyasetin öne çıkardığı kürtaj, boşanma, cinsel özgürlük gibi konulardaki değer farklılaşması muhakkak ki dini otoritenin toplumsal hayatı ne derece düzenleyebileceği konusundaki kadim tartışmalar ile yakından ilgili görülmelidir (benzer bir vurgu için Lijphart, 1984).

Inglehart ve Welzel'in (2005) kademeli modernleşme (sequential modernization) kuramı yıllar içinde eleştiriler ve katkılarla gelişen post-materyalizm araştırma programının olgun bir ürünü olup bu mülahazaları birlikte ele alan bir çerçeve sunar. Bu kurama göre ekonomik kalkınmanın yol açtığı iki büyük tarihsel dönüşüm, toplumsal değerlerin evrimini şekillendirmektedir. Birinci olarak, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişe eşlik eden bürokratikleşme; din ve devlet gibi kutsal görülen otorite kaynaklarının üzerindeki gizem halesini gidererek seküler-rasyonel değerlerin yaygınlaşmasını teşvik eder. İkinci olarak, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte hayatta kalma mücadelesinin aciliyetini kaybetmesi; bireyselleşmenin, bireyin kendini ifade ihtiyacının ve özgürlükçü değerlerin yaygınlaşmasını teşvik eder. Özgürlükçülük, bireysel davranışa dair otoritenin bizatili bireye devredildiği bir değerler sistemine karşılık gelmektedir. Sekülerleşmenin özgürlükçülük için yetersiz ama gerekli bir şart olduğuna işaret eden bu kuramsal çerçeve bu yüzden kademeli modernleşme adını almaktadır (ayrıca bkz. Norris & Inglehart, 2004; Welzel, 2013).

Welzel (2013), seküler ve özgürlükçü değerlerin benimsenme seviyesine dair ülkeler arası farkların, ülke içi farklılaşmadan çok daha önemli olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte Türkiye, yazarın incelediği tüm ülkeler arasında farklı gelir gruplarının benimsediği değerlerin en çok farklılaştığı ülke konumunda olup farklı eğitim seviyesindeki grupların benimsediği değerlerin en çok farklılaştığı birkaç ülkeden de biridir (Welzel 2013: p.98). Demek ki, sekülerizm ve özgürlükçülük Türkiye'de bireylerin siyasi tutumlarındaki farklılaşmayı kuvvetle açıklamaya aday değişkenler olarak gündeme gelmelidir. Bu çalışmamızda Knutsen (1995), Kriesi vd. (2008) ve Malka vd.'nden (2019) ilhamla, sol-sağ özdeğerlendirmelerinin Türkiye'de ekonomik tutumlarla mı kültürel değerlerle mi daha kuvvetli bir ilişkiye sahip olduğunu inceliyoruz; ve Inglehart ve Welzel (1995) ve Welzel'in (2013) ortaya koyduğu çerçeveyi takip ederek ilgili başlıca kültürel değerler olarak seküler ve özgürlükçü değerleri ele alıyoruz.

Türkiye'de sol-sağ ayrımının en büyük referans kaynağının kültürel değer farklılaşması olduğunu düşünmek için kuvvetli nedenler var, ayrıca bunu sırf bir "yeni siyaset" olgusu olarak ele almak muhtemelen yanıltıcı olacaktır. Türkiye'de bireylerin siyasi yönelimlerinin şekillenmesi konusunda belki de en sık referans verilen çalışmada Mardin (1973), başlıca siyasi yarımların, Shils ile Lipset & Rokkan'a atıfla kavramsallaştırdığı ve geçmişi en azından Osmanlı modernleşmesine kadar uzanan bir merkez-çevre ayrımı çerçevesinde anlaşılabilirliğini ileri sürmüştür. Buna göre, zayıf toplumsal sınıflar ve güçlü merkezi devletin karşı karşıya geldiği bir tarihi bağlamda, askeri ve sivil bürokrasi ile onlara ilişmiş olan entelektüellerin oluşturduğu bir kesim, kendini toplumsal çevreden görece bağımsız biçimde yeniden üretme yeteneğine sahip aşkın bir kültürel referans merkezi olmuştur. Bu merkezin, Tanzimat reformlarıyla birlikte sekülerizme yönelmeye

başlaması, merkez ile çevre arasındaki yegane bütünleşme mekanizmasını sunan dini kurumların gitgide çevreyle özdeşleşmesine, daha önce yerel grupların bir yekunundan ibaret kalmış çevrenin de bu özdeşleşmeyle birlikte ortak bir merkezkaç kimlik geliştirmesine yol açmıştır. Cumhuriyet dönemindeki siyasi yarılmaları da merkez-çevre ikiliği üzerinden okumayı öneren Mardin'in tezi Türkiye'de siyasi yönelimleri ve oy davranışını açıklamak için dini muhafazakarlık ve sekülerizm arasındaki kültürel yarılmayı temel değişken olarak ileri süren çalışmaların başlıca referansı hale gelmiştir (tartışma için bkz. Wuthrich, 2013). Yalman (1973) ve Kalaycıoğlu'nun (2012) vurguladığı, gelenekçi ve seküler kesimler arasındaki *kulturkampf* (kültür savaşı) kavramı da benzer bir yaklaşımın izini taşır.

Bununla birlikte merkez-çevre veya gelenekçi-seküler ayrımı bağlamındaki bir kültür savaşının sol-sağ özdeğerlendirmeleri açısından ne anlam ifade edeceği farklı yorumlara açık bir konu. Özbudun ve Tachau'nun (1975) sınıfsal oy mekanizmasını merkez-çevre kuramının karşısına koymasını takiben, Çarkoğlu (1998, s.561), Hale (1999, dipnot 5), Özbudun (2013, s.45) gibi yazarlar sol-sağ ayrımını ekonomik bir eksenle tanımlayarak merkez-çevre ayrımını buna rakip bir yordayıcı olarak ele almıştı. Oysaki 1960 askeri darbesinden başlayarak kendini ağırlıkla "solda" konumlandırılan bir seküler bürokrasi-entelijansiya ittifakının, dini muhafazakarlığa müsamahakâr "sağ" partilere karşı tutum alması, çok partili dönemin subjektif toplumsal dağarcığında merkez-çevre ikiliğinin sol-sağ ayrımına aktarılmış olduğunu da düşündürebilir. Bu durum Kitchelt ve Hellemans'ın (1990) işaret ettiği sol ve sağ kategorilerinin, orijinal anlam katmanından farklı bir düzeyde gerçekleşen değer farklılaşmalarını emerek bağlaşıklık anlamlar kazanabileceği teziyle uyumlu olacaktır. Her halükârda, bu tartışmaya dayanarak, Türkiye'de sol-sağ özdeğerlendirmelerinin özellikle seküler değerlerin benimsenme seviyesiyle yakından ilintili olacağını ileri sürebiliriz (bkz. Kalaycıoğlu, 2012, s.8-9). Ayrıca Türkiye'de özgürlükçü tutumların son yıllarda siyasi yönelimler için önem kazandığına dair bir izlenimden, bu spesifik konuda aynı derecede gelişmiş bir siyaset bilimi literatürü bulunmasa da, bahsedebiliriz. Her zaman için önem taşımış olan etnik azınlıkların haklarının yanı sıra cinsel yönelim özgürlüğü, çocuk hakları, hayvan hakları gibi dar anlamıyla sekülerizmin taraf olmadığı meseleler, özellikle genç bireyler için en önemli siyasi meseleler arasına girmiş ve bu meseleleri sahiplenen bir "özgürlükçü sol" siyasi yelpazede yerini almış görünmektedir. Teorik olarak yeterince açık olmayan konu ise, ortalamaya kıyasla daha seküler ve özgürlükçü olduğunu tahmin ettiğimiz (özdeğerlendirmelere göre) "solcuların", ekonomik alanda hangi tutumları alacağı (tartışma için karşılaştırınız: Esmer, 2002, s.99-103 ile Ergüder, 2013, s.53-54). Kitchelt ve Hellemans'ın (1990) işaret ettiği gibi, sol-sağ ayrımına yakıştırılan kültürel ve ekonomik anlamlar birlikte hareket etmek zorunda değildir ve Malka vd.'nin (2019) iddiasına göre pek çok toplumda birlikte hareket etmemektedir.

Konuya dair Türkiye'de yapılmış ampirik çalışmalara baktığımızda, Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu (2009), sol-sağ eksenindeki öz değerlendirilmelerin ilişkili olduğu pek çok değişkene dair zengin gözlemleri, 2000-2007 arası anket verilerine dayanarak sunmaktadır. Bulgularına göre, soldakilerin geleneksel değerlerden, muhafazakarlığın çeşitli biçimlerinden ve dindarlıktan daha uzak olduğunu belirtebiliriz. Odak noktası sol-sağ ayrımı olmayan bu çalışmanın ekonomik tutumlara dair bulguları talidir. 2006 yılına dair ulusal anket verilerini kullanan Çarkoğlu

(2007), sol-sağ öz değerlendirmelerinin *ekonomik statüyle* ilişkisinin zayıf olup, eğitim seviyesi, etnik ve mezhep farklarıyla daha kuvvetli bir ilişkisi olduğunu göstermektedir fakat *ekonomik tutumlarla* ilişkisini incelememiştir. Çarkoğlu ve Hinich (2006), seçmenlerin hangi partilere kendilerini daha yakın hissettiklerine dair 2001 yılına ait anket verilerini kullanarak parti-seçmen uzaklıklarını verimli bir şekilde açıklamak için iki boyutlu bir siyasal uzamın varlığını ileri sürmüştür. Eksenlerden biri Kürt meselesine dair tutumlarla, diğeri din-sekülerizm çelişkisiyle tanımlanırken, seçmenlerin sol-sağ öz değerlendirmeleri özellikle ikinci eksenle ilişkili bulunmuştur. Fakat ekonomik tutumlar yine konu edilmediği için, çalışma sol-sağ değerlendirmelerinin *en çok* neyle ilintili olduğuna dair sınırlı bilgi vermektedir. Üstelik yazarlar, bulgularını “geleneksel Batılı anlamda sol-sağ ayrımının Türkiye versiyonunu” tespit ettikleri (Çarkoğlu & Hinich, 2006, s.384; ayrıca bkz. Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2007, s.169) şeklinde yorumlamış olsa da, Batı'daki sol-sağ ayrımının geleneksel anlamının kuvvetli bir ekonomik içerik taşıdığı düşünülürse – Çarkoğlu'nun (1998, s.561-64) vurgusu aslında bu yöndeydi – bu yorum tartışmaya açık görünmektedir. Nitekim, European Social Survey 2008 verilerini kullanan Arıkan'ın (2013) bulgularına göre, sol-sağ öz değerlendirmelerinin bireylerin ekonomik ve sosyal politika tercihlerini açıklayıcı gücü sıfırdan farksızdır. Arıkan (2013, s.45), bunu “Batılı sol-sağ kategorizasyonları Türkiye vakasına uymuyor görünmektedir” şeklinde yorumlar. Bu sırada, Yağcı vd. (2020) kendini ortada görenlerin solculardan da sağcılardan da daha serbest piyasacı olabildiğini; Sarıbay ve Yılmaz (2018) ise temsili olmayan bir örnekleme ait verilerle yaptıkları çalışmalarında sağcılığın ekonomik muhafazakârlıkla ilişkisinin pozitif olduğunu bulmaktadır.

Sol-sağ kategorilerinin ampirik olarak neye tekabül ettiği sorusu bu karışık bulgular ışığında bulanık kalmakta ve sol-sağ özdeğerlendirmelerinin bağımlı değişken olarak açıklamaya konu edildiği çalışmalara ihtiyaç hasıl olmaktadır. Bu çalışmamızda, Türkiye'de gerçekleştirilmiş tüm WVS anketlerini kullanarak literatürde bulunandan daha kapsamlı sonuçlara varmamız mümkün olacaktır. Başlamadan iki uyarıyı not edelim: WVS üzerine üretilmiş zengin literatürün büyük çoğunluğu gibi bu çalışma da, zaman içinde tekrarlanan anketlerdeki yatay kesit verisinin incelenmesinden ibaret olması itibarıyla, değişkenler arasındaki ilintileri betimleyecek, nedensellik ilişkilerine dair yorumları ancak spekülâtif düzeyde ileri sürebilecektir. İkinci olarak, sol-sağ ayrımının Türkiye siyasetindeki yegâne ya da en önemli ayrım olduğunu ileri sürmüyoruz. Siyasi tutum ve davranışlar iki ya da daha fazla boyutta farklılık gösterebilir. Fakat diğer boyutların yanı sıra sol-sağ ayrımının da Türkiye siyasi hayatında bolca sözü edilmiştir ve yukarıdaki literatür incelemesinin gösterdiği kadarıyla herkes bunun neye tekabül ettiği konusunda hemfikir değil. Kısacası, Türkiye'de sol-sağ öz değerlendirmelerine dair betimsel düzeydeki bilgilerimiz sınırlı olduğu için konu daha yakından incelemeye değer görünüyor.

3. Veriler

Çalışma için 1980-2020 dönemimde tüm ülkelerde gerçekleştirilmiş WVS anketlerini (1990, 1996, 2001, 2007, 2011, 2018) içeren WVS Time Series (doi:10.14281/18241.15) veri seti Stata v1_6 versiyonundaki Türkiye'ye ait veriler esas alınmıştır. Anketten ankete farklı biçimde

ölçülmüş olan bireylerin çalışma durumuna dair verileri standardize edilerek bütünleştirdik. Bu işlem Ek 1’de tarif edilmektedir. Ayrıca bireyin oy tercihine dair veriler ortak veri setinde mevcut olmadığı için, Türkiye için bulunan 6 anket veri dosyasının her birini tarayarak bunlarda bulunan oy tercihlerini ana veri tabanındaki verilerle birleştirdik.

Çalışmamızın merkezinde, 1’in en sol, 10’un en sağ anlamına geldiği bir siyasi cetvelde bireylerin kendilerini konumlandırışı bulunmaktadır. Aşağıdaki analizlerde bu değişkeni farklı biçimlere dönüştürsek de daima düşük değerler daha sol, yüksek değerler daha sağ anlamına gelecektir. Sol-sağ eğiliminin belirleyicilerini analiz etmek için incelediğimiz yapısal değişkenler arasında yaş, cinsiyet, gelir, eğitim seviyesi ve çalışma durumu bulunmaktadır. Gelir, anket katılımcısının gelir seviyesini ülkedeki herkesle karşılaştırarak 1-10 sıkalasında bir basamak olarak beyan etmesine dayanıyor. Anketten ankete farklı biçimde ölçülen eğitim seviyesini; diplomasızlar, ilkokul mezunları, ortaöğretim mezunları ve üniversite mezunlarına tekabül eden 4 basamaklı bir değişken olarak standartlaştırdık. İş durumu ifadesiyle; ev kadınları, öğrenciler, emekliler, işsizler, (mavi yakalı) işçiler, (ofis işçileri ve profesyonelleri içeren) beyaz yakalılar, işveren ile yöneticiler ve (hem çiftçileri hem tarım işçilerini içeren) tarım kesimi kategorilerini kastediyoruz.¹

Bu yapısal değişkenlerin yanı sıra bireyin ekonomik alandaki tutumlarını ölçen değişkenleri analizlere dâhil ediyoruz. Bunlardan refah devleti karşıtlığı adını verdiğimiz ilki, Malka vd.’ni (2020) takip ederek, bireyin gelir eşitliğine ve devletin tüm yurttaşların geçimleri için sorumluluk almasına ne kadar karşı olduğunu ölçmektedir. Ekonomik alandaki ikinci tutum ise özel mülkiyetçilik adını taşımakta ve bireyin işyerleri ve sanayi kuruluşları üzerinde devletten ziyade özel mülkiyeti ne kadar desteklediği ölçmektedir.²

Kültürel alandaki tutumları ölçmek için Inglehart ve Welzel’in geniş kapsamlı bir kuramsal çerçevenin parçası olarak geliştirdikleri iki değer endeksine odaklanıyoruz.³ Yukarıda açıkladığımız gibi, bunlardan biri seküler değerler diğeri ise özgürlükçü değerler. Her iki değer endeksinin operasyonel tanımı <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSCContents.jsp?CMSID=welzelidx&CMSID=welzelidx> adresinde mevcuttur ve Welzel’in (2013) *Freedom Rising* kitabında ayrıntılı analizlere konu olmuştur. Seküler değerler endeksi; dini inançsızlık,

- 1 “Küçük esnaf” olarak nitelendirebileceğimiz bir iş grubu WVS veri setinde bulunmuyor. Çalıştığını bildirmekle birlikte meslek bildirmeyenler vb kriterler üzerinden böyle bir grubun varlığını yokladysak da ortaya ancak küçük ve kavramın beklenen sosyolojik karşılığıyla uyumsuz veriler gösteren gruplar çıktı. Kısacası esnaf, sayılan diğer iş grupları arasında saptayamadığımız bir örüntüyle dağılmış durumdadır.
- 2 Daha fazla detay vermek gerekirse, refah devleti karşıtlığı şu iki tutumun ortalamasıdır: 1’in “gelirler daha eşit hale getirilmelidir”, 10’un “kişisel çabaları teşvik için gelirlerin daha da farklı olması gerekir” fikirlerini temsil ettiği bir cetvelde kaydedilen tutum ile 10’un “devlet, tüm yurttaşların geçimlerini temin hususunda daha fazla sorumluluk almalıdır”, 1’in ise “kişiler kendi geçimlerinden kendileri daha fazla sorumlu olmalıdır” fikirlerini temsil ettiği bir cetvelde kaydedilen tutum. Özel mülkiyetçilik ise 10’un “işyerlerinin ve sanayi kuruluşlarının mülkiyeti daha fazla devletin olmalıdır”, 1’in ise “İşyerlerinin ve sanayi kuruluşlarının mülkiyeti daha fazla özel olmalıdır” fikirlerini temsil ettiği bir cetvel üzerinden ölçülmektedir. Bu çalışmamız için bu değişkenlerin hepsini, düşük değerler daha fazla sosyalizm anlamına gelecek şekilde dönüştürerek yeniden kodladık.
- 3 Malka vd.’nin (2020) kültürle ilgili kullandığı sorular (kürtaj, göç, eşcinsellik) Türkiye’deki WVS anketlerinin çoğunda sorulmamış olduğu için bu konuda onu takip edemedik. Ancak zaten Inglehart ve Welzel’in iki değer endeksi benzer konuları ve daha fazlasını kapsamaktadır.

devlet kurumlarına güvensizlik, geleneksel otoriteye saygısızlık, toplumsal normlara dair görelilik şeklinde tercüme edilebilecek ve her biri çeşitli sorularla ölçülen dört boyuta sahiptir. Yani sekülerizm kavramının yaygın (dini merkeze alan) anlamını içermekle birlikte bunu aşarak bireyin tüm kutsallık kaynaklarından uzaklaşmasını ölçen daha genel bir kapsamı bulunuyor. Özgürleştirici değerler endeksi de çocukların otonomisi, cinsiyet eşitliği, cinsel özgürlük ve ifade özgürlüğü boyutlarına sahiptir. Hem seküler hem özgürlükçü değerler endeksleri, ilgili sorulardan bazıları anket katılımcısı tarafından yanıtlanmadığı (ya da eldeki ülke anketinde sorulmadığı) durumda dahi karşılaştırılabilir bir endeks değeri üretecek metotlarla oluşturulmuştur. Hem bu metodolojik avantajı, hem dünyada yaygınca tartışılan bir kuramsal çerçeve içinde geliştirilmiş oldukları, hem de Türkiye'deki siyasi eğilimler ile ilgili gördüğümüz için; bu iki endeksi WVS verisetinde bulduğumuz gibi kullandık. Hem ekonomik tutum hem kültürel değer endeksleri 0-1 aralığında değerler alacak şekilde tanımlanmış durumda (Yeri geldiğinde diğer değişkenleri de aynı aralıkta ölçeklendirerek kullanacağız). Bunlarla ilgili betimsel istatistikler EK 3'te bulunmaktadır.

Dindarlık ve ibadet sıklığı, "seküler değerler" endeksini oluşturmaya yarayan soruların arasında zaten bulunduğu için dindarlık konusunda ayrıca bir değişkene yer vermedik. Ayrıca WVS Türkiye anketlerinin çoğunda etnisite ve mezhepe dair (tutarlı biçimde sorulmuş ve kodlanmış) sorular bulunmadığı için Kürtlerin ve Alevilerin sol-sağ yerleşimine dair ampirik gözlemler sunamayacağız. Bu konuya yorum kısmında tekrar değiniyoruz. Son olarak, örneklemin ülke popülasyonunu temsil niteliğini artırmak üzere tüm analizlerimizde WVS verisetinde sunulan örneklem ağırlıklarını (S018) kullandık.⁴ Bu ağırlıklandırma her anket için N=1000 varsaydığı için dönemin geneline dair yapılan analizlerin daha çok katılımcı içeren anketlerden fazlasıyla etkilenmesinin önüne geçecektir.

4. Analiz

Analizimize Türkiye'deki yetişkin popülasyonun kendini sol-sağ skalasında konumlandırışına dair betimsel bulgularla başlayalım.

Tablo 1: Türkiye'de Sol-Sağ Cetvelinde (1 en sol, 10 en sağ) Yerleşim

	1990	1996	2001	2007	2011	2018	Tüm Yıllar
Cevap Oranı (%)	87,18	92,29	95,56	84,92	90,53	89,07	89,93
Ortalama (1-10)	5,38	5,85	5,77	6,14	6,22	6,29	5,94
Standart Sapma	2,14	2,58	2,56	2,69	2,49	2,57	2,53

Not: Her yıl örneklemini N=1000 olarak eşitleyen ağırlıklandırma (S018) kullanılmıştır.

Tablo 1'de paylaşıldığı üzere, altı anket dalgasında da örneklemin yüzde 90'ına yakınının kendisini sol-sağ cetvelinde yerleştirmeleri istendiğinde bu soruyu yanıtlayabildiğini görüyoruz. Ayrıca

4 WVS örneklem ağırlıkları için bkz <http://www.jdsurvey.net/jds/jdsurveyActualidad.jsp?Idioma=I&SeccionTexto=0405>

bu oran yıllar içinde tutarlı bir değişim trendi göstermiyor. Bu, sol-sağ kavramsallaştırmasının Türkiye’de halk arasında karşılık bulduğu, anlaşıldığı, ayrıca Soğuk Savaş’ın bitiminin ardından bu anlayışın nicel anlamda silikleşmediği şeklinde yorumlanabilir. Bilakis, 1977 yılına ait bir anket çalışmasında katılımcıların %21,9’unun bu soruyu yanıtızsız bıraktığı bildiriliyor (Ergüder 2000, s.297)—bunu referans alırsak sol-sağ ayrımının zamanla daha önemli hale geldiği dahi iddia edilebilir.⁵ Ayrıca soruya verilen ortalama yanıt değerinin de yıllar içinde sağa kaydığını gözlemliyoruz. 1996-2001 arasındaki (ve çoğunluğu merkez sol DSP liderliğindeki bir koalisyon hükümeti altında geçen) dönemde kaydedilen ufak “düzeltme” haricinde, her anket bir öncekine kıyasla sağa daha yakın bir değer kaydederek başlangıçta 5,38 olan ortalama’yı 2018 itibariyle 6,29’a getirmiştir.

Bu ortalama değerlerin Türkiye’deki siyasal eğilimler hakkında bize ne söylediğini değerlendirmek adına, bir uyarıda bulunmamızda fayda var. Yanıtların dağılımına baktığımızda, en çok verilen yanıtın açık ara 5 olduğu ortaya çıkıyor. Bu yalnızca WVS değil Türkiye’de konu hakkında yapılan diğer anket çalışmalarında da aynı şekilde gözlemlenen bir olgudur (örneğin bkz. Çarkoğlu, 2007). Aslında 1 ile 10 arasındaki orta nokta 5,5 olmakla birlikte, bu değer cevap şıkları arasında olmadığı için, kendisini “ortada” konumlandırmak isteyen anket katılımcılarının 10’u ikiye bölerek 5 cevabını vermiş olması en muhtemel senaryo. Buna göre, Türkiye popülasyonunun, orta noktasını 5 olarak tasavvur ettiği bir cetvelde ortalama olarak kendini o noktanın biraz daha sağında konumlandığını, her halükarda bu ortalama konumun yıllar içinde daha da sağa kaydığını, kısacası toplumun zamanla sağcılaştığını ileri sürebiliriz.

Yanıt dağılımını ayrıntılı bir incelemeye tabi tuttuğumuzda ortaya çıkan bir diğer olgu, yanıtların normal dağılımda olmadığı, daha ziyade belli eşik noktalarıyla birbirinden ayrılan öbekler oluşturduğu. Diğer bir deyişle, anket katılımcıları sol-sağ ayrımını 10 basamaklı bir derece farkı halinde düşünmemekte, daha ziyade cetvelin en soluna, ortasına ve en sağına yakın noktalara yerleşmektedir. Çarkoğlu (2007) ve Yağcı vd.’ni (2020) takiben, bu öbekleri 1-4 sol, 5-6 orta, 7-10 sağ olarak kategorize ederek tekrar düzenlediğimizde Tablo 2 ortaya çıkıyor.

Tablo 2: Solcuların, Ortadakilerin ve Sağcıların Toplamdaki Oranı

	1990	1996	2001	2007	2011	2018	Tüm yıllar
Sol	%22	%23	%21	%21	%20	%20	%21
Orta	%44	%36	%42	%27	%29	%27	%34
Sağ	%22	%34	%32	%36	%42	%43	%35
Cevapsız	%13	%8	%4	%15	%9	%11	%10

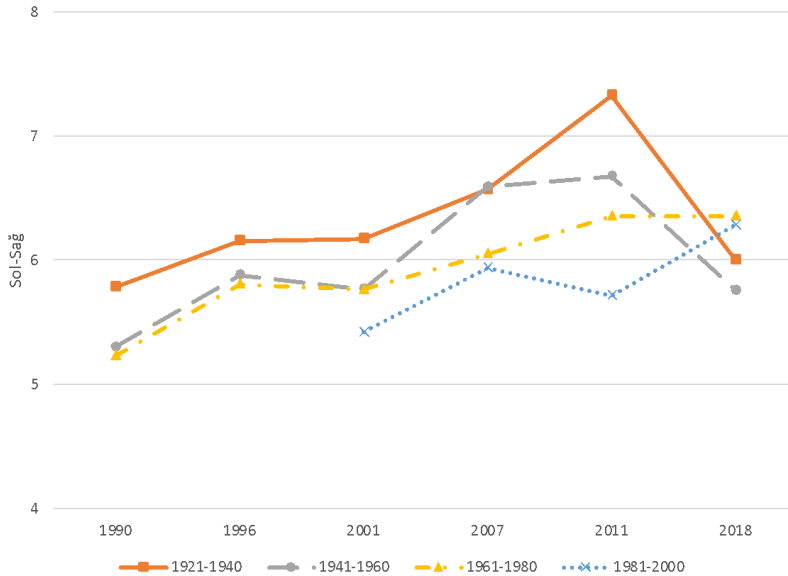
Not: Yuvarlama nedeniyle oranlar toplamı %100’ü aşabilir. Her yıl örneklemini N=1000 olarak eşitleyen ağırlıklandırma (S018) kullanılmıştır.

5 1977 yılında sağ-sol çatışmalarının yoğun olarak yaşandığı düşünülürse, söz konusu ankette katılımcıların bir kısmı soruyu anlamakla ve bir pozisyon sahibi olmakla birlikte yanıtlamaya çekinmiş olabilir. Yine de o zamandan bu yana yaşanan şehirleşme ve eğitim seviyesindeki artışın sağ ve sol kavramlarının bilinirliğini artırdığını düşünmek saçma olmayacaktır.

Yalnızca 10 basamaklı cetvele odaklandığımızda gözden kaçırabileceğimiz bir olgu, Tablo 2'de ortaya çıkmaktadır: Kendini solda konumlandıranların oranı yıllar içinde büyük bir değişim göstermezken, orta kategoride sağın lehine önemli bir erime olmuştur. Bu erime önce, İslamcı sağ parti RP'nin birinci geldiği 1995 seçimleriyle birbirinden ayrılan iki anket dalgası arasında yaşanmıştır. İkinci ve en büyük erime de AKP'nin iktidara geldiği 2002 seçimleri etrafında gözlenmektedir. Dönemin geneli için, ortanın zamanla erimesi anlamında bir sol-sağ kutuplaşmasından bahsedebiliriz.

Ortanın erimesi iki şekilde gerçekleşmiş olabilir: İnsanlar pozisyonlarını zaman içinde sağa doğru değiştirebilir veya eski kuşak anket katılımcılarını daha sağcı yeni kuşaklar ikame ediyor olabilir. Bu konuya ışık tutmak için öncelikle doğum tarihi itibarıyla farklı kuşaklar tanımlayarak bunların sol-sağ pozisyonlarını karşılaştırabiliriz.⁶ Şekil 1'de görüldüğü gibi, genel itibarıyla istisnai bir anket olan 2018 hariç tutulursa eski kuşaklar dağa sağda konumlanmaktadır ve bunun nedeni *yaş etkisi* de olabilir, *kuşak etkisi* de olabilir. Bir yandan da, zamanla tüm kuşaklar sağa kayarken yeni kuşakların pozisyonu, eski kuşaklar aynı yaştaiken onların bulunduğu pozisyondan genellikle daha sağda. Bunun nedeni de *kuşak etkisi* veya *dönem etkisi* olabilir. Bu etkileri ayırt etmek için sosyal bilim metodolojisinde kesin bir çözüm bulunmuyor (ayrıntılı tartışma için bkz. Glenn, 2003).

Şekil 1: Doğum Yıllarına Göre Kuşakların Sol-Sağ (1-10) Pozisyonları

6 Kuşak analizi için ideal olan anketler arası dönem aralığına eşit bir doğum dönemi aralığını esas alarak kuşakları tanımlamak. WVS anketleri düzenli aralıklarla yapılmadığı için bu tam olarak mümkün değil ama buna yakınsamak için ek analizlerimizi 6'şar yıllık kuşaklarla yaptık. Şekil 1'de ise daha iyi görselleştirme için 20 yıllık kuşakları gösteriyoruz. 1920 ve öncesi doğan çok az birey olduğu için, yıldan yıla istikrarsız ortalamalar gösteren bu grubu grafiğe dahil etmedik. Gerçekte verisetinde 1900-2000 doğumlu katılımcılar bulunuyor.

Yine de bu alanda yaygın kullanılan bir usul; yaş, kuşak kategorileri ve anket dönemlerini bağımsız değişkenler olarak içeren regresyon modelleri kullanmak. Biz de bu usulü takip ederek, (burada göstermediğimiz) böyle bir regresyon modelini, sol-sağ özdeğerlendirmelerini bağımlı değişken olarak hesapladık. Bulgumuza göre yaş ve dönem sabit tutulduğunda, bireyin daha yeni kuşak kategorilerine mensupluğu ile sağcılığı arasında anlamlı bir ilinti bulunmuyor. Yani insanlar yaşlandıkça sağa kayıyor, ayrıca dönem içinde genel ortalama sağa kayıyor, ancak bu etkilerin ötesinde sağa kayış yönünde tutarlı bir kuşak farkı görünmüyor.

Bunun ötesinde, sol-orta-sağ üçlü gruplaması üzerinden yaş gruplarını karşılaştırarak bizim ilgilendiğimiz spesifik soruya daha açık bir yanıt getirmek mümkün. Bunun için, her üç grup (solcular, ortadakiler, sağcılar) ve her anket yılı için grup ortalama yaşından, aynı yıldaki genel örneklemin ortalama yaşını çıkararak grupların göreceli yaşlanma hızlarını karşılaştırıyoruz. Eğer merkezdeki erime yaşlanan nüfusun zaman içinde daha sağcı kuşaklarla ikamesi yüzündense, yıllar içinde örneklemdaki genel yaş ortalamasına kıyasla kendini ortaya yerleştirenlerin yaş ortalamasının yükselip kendini sağa yerleştirenlerin yaş ortalamasının azalmasını bekleriz. Tablo 3 böyle bir olgunun bulunmadığını gösteriyor. Bilakis her iki büyük erime döneminde (ve dönemin sonu itibarıyla de) orta grubun göreceli yaş ortalaması düşmüş, sağcılar arasında ise gençleşmeden ziyade göreceli yaşlanma söz konusu. Söz konusu olan mutlak değil göreceli yaşlanma olduğu için yaş etkisi bunu açıklamayacaktır. Daha büyük değişim ise sol-sağ sorusunu cevapsız bırakanların yaş ortalamasındaki göreceli düşüştür, ancak 2018 hariç tutulursa bu sağcılarının cevapsızlarca ikamesi nedeniyle gerçekleşmiş görünüyor. Demek ki aksi yöndeki bu nüfus ikamesine rağmen sağa kayışı mümkün kılan, yetişkin bireylerin zaman içinde pozisyon değişmesidir.

Tablo 3: Grup Yaş Ortalaması Eksi Genel Yaş Ortalaması Farkı

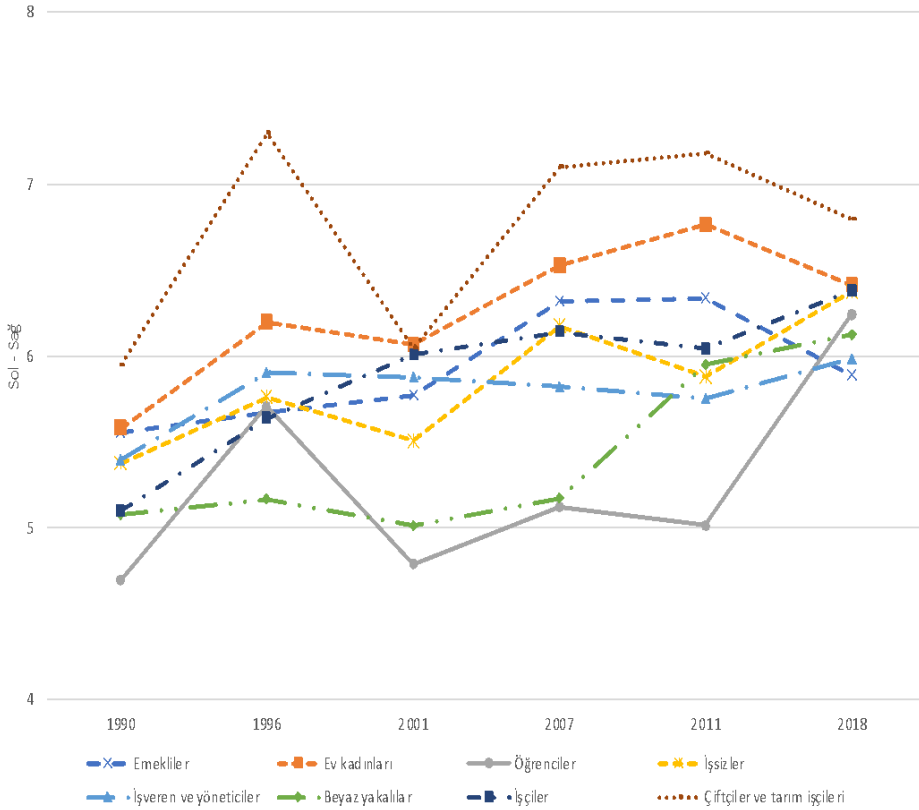
	1990	1996	2001	2007	2011	2018
Ortalama	36,4	36,2	37	36,5	38,4	38,8
Solcular (fark)	-2,9	-0,4	-1,3	-1,1	-4	0,5
Ortakadaker (fark)	0,1	-0,2	-0,2	-1,6	-0,2	-0,4
Sağcılar (fark)	1	0,2	0,7	1,8	1,8	0,2
Cevapsızlar (fark)	3	1,4	1,8	0	0,9	-0,9

Bu veriler ışığında, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye’de bireylerin sol-sağ özdeğerlendirmelerinin sağa kayışının en çok ortadan kopup sağa kayan bir kütle yüzünden gerçekleştiğini belirtebiliriz.

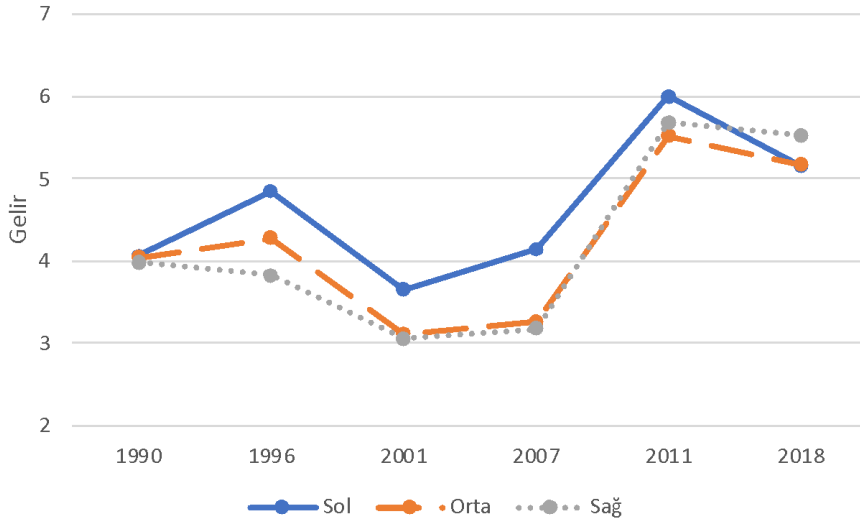
Anket katılımcılarını Şekil 2’deki gibi çalışma durumuna dayalı demografik gruplara ayırdığımızda kendini en sağda konumlandıran grubun tarım kesimindekiler (çiftçiler ve tarım işçileri) olduğunu görebiliriz. Bu grubu ev kadınları takip ediyor. Ev kadınları, zaman içinde en büyük ve tutarlı sağa kayışı gösteren grupların da başını işçilerle birlikte çekiyor. Kalan gruplar arasında sağa en az kayan grubun işveren ve yöneticiler olması oldukça çarpıcı. 1990’larda hem beyaz yakalılar hem mavi yakalı işçiler ortalamadan daha soldayken, bu iki grup arasında

özellikle işçiler zamanla sağa kaymakta, tüm bu dönem boyunca konumunu koruyan işveren ve yöneticiler ise onların solunda kalarak 2018 itibarıyla toplumun en solundaki gruplardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi 20. Yüzyıl Batı toplumlarındaki klasik sınıf siyaseti, işçi sınıfının sol, sermaye sahipleri ve yöneticilerin ise görece sağla özdeşleştiği bir tablo arz ediyordu (Evans, 2000). Bu tür bir sınıf siyasetinin varlığından 1990 itibarıyla Türkiye'de de söz edebilmekle birlikte sonraki dönemde bunun gittikçe terse dönmeye başladığını saptıyoruz.

Şekil 2: Meslek Gruplarının Sol-Sağ (1-10) Ölçeğinde Konumları

Sol-sağ yerleşiminin gelir seviyesiyle arasındaki ilginç ilişkiyi de görüntülemekte fayda var. Dönemin tamamı için ortalama değerlere baktığımızda, Türkiye'de bireyin hane geliri (1-10) ile sol-sağ (1-10) cetvelinde sağda konumlanışı arasında istatistiki olarak ($p < 0,01$) anlamlı bir negatif korelasyon ($-0,04$) buluyoruz. Sol, orta, sağ olarak grupladığımız üç siyasi eğilimdeki insanların ortalama gelir seviyesinde zaman içindeki değişimi ise Grafik 2'de görebiliriz. Gerçek hane gelirinin anket katılımcısı beyanıyla tespiti zor olduğu için gelir seviyelerindeki ufak farklara ve değişimlere çok anlam yüklemek doğru olmayabilir. Bununla birlikte dönemin geneline dair en çarpıcı bulgu, kendini solda konumlandıranların beyan ettikleri hane gelir seviyesinin (istatistiki olarak anlamlı biçimde) görece yüksekliği.

Şekil 3: Solcular, Ortadakiler ve Sağcuların Hane Gelir (1-10) Seviyeleri

Meslek ve gelir seviyesi açısından demografik grupların sol-sağ yerleşimiyle ilişkisinde gözlemlediğimiz sürprizlerin gerisinde, bu kavramın Türkiye’de daha çok kültürel değerlerle ilintili olması, bu değerlerin ekonomik konular ve sınıf siyasetinin önüne geçmesi olduğunu düşünüyoruz. Bu konuyu inceleyen Tablo 4, sol-sağ yerleşimiyle dört alandaki yanıtlar arasındaki ilişkileri gösteriyor. Bu yanıtların ikisini ekonomi alanına, ikisini ise kültürel değerlere dair olarak gruplayabiliriz. Her tutum için ilk satır örnekteki ortalama değeri, ikincisi ise yanıtların sol-sağ yerleşimiyle arasındaki korelasyonu içermektedir.

Tablo 4: Bireyin Sol-Sağ (1-10) Yerleşimi ile Ekonomik Tutum ve Kültürel Değerleri Arasındaki İkili Korelasyonlar

	1990	1996	2001	2007	2011	2018	Ortalama (1990-2018)
Ekonomi: özel mülkiyetçi	0,47	0,56	0,57	0,46	0,47	0,43	0,49
	0,08**	-0,06**	0,02	-0,05*	0	-0,02	-0,01
Ekonomi: refah devleti karşıtı	0,41	0,47	0,37	0,44	0,39	0,45	0,41
	0,20***	0,04	0,08***	0,12***	0,04	0,15***	0,10***
Kültür: seküler	0,24	0,27	0,26	0,26	0,24	0,28	0,26
	-0,34***	-0,45***	-0,44***	-0,38***	-0,30***	-0,34***	-0,37***
Kültür: özgürlükçü	0,41	0,39	0,38	0,35	0,34	0,36	0,37
	-0,30***	-0,36***	-0,32***	-0,27***	-0,30***	-0,27***	-0,31***

Not: Her yanıt için ilk satır örneklem ortalamasını ikinci satır ise sol-sağ özdeğerlendirmeleriyle korelasyonu göstermektedir. Korelasyon değerleri ve istatistikî anlam düzeylerini karşılaştırabilmek için örneklem tablodaki tüm soruları yanıtlamış olan katılımcılarla sınırlı tutulmuş ve her yıl örneklemini N=1000 olarak eşitleyen ağırlıklandırma (S018) kullanılmıştır. *p<0,1, **p<0,05, ***p<0,01

Tablo 4'te görüldüğü gibi, özel mülkiyet taraftarı olmak ile sağcı olmak arasında dönemin geneline bakıldığında istatistiki olarak anlamlı bir korelasyon bulunmuyor. Hatta bu ilişki bazı yıllarda beklenenin aksine negatif yönde. Diğer üç tutum içinse sol-sağ yerleşimi ile korelasyon daima beklenen yönde. Yani sağa yakın olmak, refah devletine karşı olmak ile doğru, seküler ve özgürlükçü değerlerle ise ters ilişkiye sahip. Bununla birlikte, sol-sağ eğiliminin refah devleti konusuyla ikili korelasyonunun mutlak değeri 0,10 ve bazı yıllar için istatistiki olarak anlamsız iken, bu istatistik özgürlükçü değerler için 0,31'e, seküler değerler içinse 0,37'ye çıkmakta. Üstelik, her iki ekonomik tutumun sağcılıkla beklenen yönde anlamlı bir ilişki içinde olduğu tek yıl, dönemin en başındaki 1990 yılı. Sonraki dönemde özel mülkiyete dair tutumlar beklediği şekilde davranmıyor, refah devletine dair tutumlar ise başlangıçtaki kadar güçlü korelasyonlar göstermiyor. Demek ki, Soğuk Savaş'ın sonu itibarıyla sol-sağ eğiliminin ekonomik tutumlarla geleneksel olarak beklenen türde bir ilişki içinde bulunduğunu, ancak takip eden dönemde bu ilişkinin zayıflayarak silikleştiğini, buna karşın kültürel tutumların ilgilerini koruyarak sol-sağ ayrımının içini dolduran başlıca tutum kümesi olarak kaldığını tespit ediyoruz.

Merak konusu olabilecek bir diğer konu, sol-sağ özdeğerlendirmeleri ile oy tercihi arasındaki ilişkinin nasıl değiştiği. Bunu incelemek için katılımcıların "Yarın seçim olsa hangi partiye oy verirsiniz" sorusuna verdiği yanıtı göre oy tercihini merkez sağ partiler dahil olmak üzere sağ partiye oy tercihi 1, (oy vermeyenler hariç) diğer parti tercihlerini 0 olarak kodladık (bkz. Ek 2). Beklenileceği üzere ve Tablo 5'te görüldüğü gibi, sağ partilere oy verenlerle vermeyenlerin sol-sağ değerlendirmeleri arasında (t-test sonuçlarına göre daima istatistiki olarak anlamlı: $p < 0.01$) büyük bir fark var. Bu farkın en küçük olduğu anket yılı 1990. Sonraki tüm anketlerde fark daha büyük, ancak monotonik bir artış yerine, en büyük farkların 2007 ve 1996 anketlerinde gerçekleştiğini gözlüyoruz. Oy tercihi yalnızca bireyin talepleriyle değil, mevcut parti manzarasının hangi seçenekleri arz ettiğiyle de ilgili olduğu için, literatür oy tercihini siyasi eğilimlerin hem sonucu hem sebebi olarak ele alabilmekte (Lesschaeve, 2017; Vecchione vd., 2013; Visser, 1994). Türkiye bağlamında, 1990'larda Refah Partisi'nin yükselişi, 2000'lerde AKP'nin hakimiyeti, seçmenin sağa kayışının yalnızca bir sonucu değil, bir sebebi olabilir. Örneğin AKP'nin 2002'deki oyunun yüzde 11'i önceki seçimde Demokratik Sol Parti'ye (DSP) oy verenlerden gelmişti (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2021, s.178) ve böyle bir oy kayışı zamanla konumlanmaları da etkileyebilir. Kalaycıoğlu (2018, Appendix 1), panel veri kullanarak, 2015'te yalnızca beş ay arayla yapılan ve AKP'nin oyunu artırdığı iki seçim aralığında aynı anket katılımcılarının pozisyonlarının önemli ölçüde sağa kaydığını göstermektedir. Bir sağ parti olan AKP'nin sözcülerinden seçmenlere sol-sağ eksenindeki ideolojik pozisyonlarını hizalama yönünde uyarı ve çağrılar yok değildir ve partiden seçmene giden bir değişim mekaniği bu şekilde işleyebilir.⁷ Ancak bu konuyu ayrıntılı incelemek bu makalenin kapsamını aşıyor.

7 Resmi bir görev taşımamakla birlikte bir dönem iktidarın medyadaki önemli seslerinden olmuş olan gazeteci Cem Küçük'ün yazıları bu konuda çarpıcı bir örnek sunuyor. Bkz <https://m.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/cem-kucuk/599758.aspx> ve <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/cem-kucuk/599787.aspx>.

Tablo 5: Sağ Partilere ve Diğer Partilere Oy Verenlerin Sol-Sağ Öz Değerlendirmeleri

	1990	1996	2001	2007	2011	2018	Ortalama
Sağ partilere oy	6,44	7,51	7,16	7,53	7,41	7,41	7,30
Diğer partilere oy	4,10	3,58	3,64	3,35	4,33	4,14	3,90
Fark	2,34	3,92	3,52	4,19	3,08	3,26	3,40

Bu noktaya kadar incelememizi ikili korelasyonlar üzerinden yaptık. Değişkenlerin sol-sağ yerleşimiyle ilintisini bir arada inceleyebilmek için Tablo 6'da bir çoklu regresyon analizine yer veriyoruz. Bu analizin daha kolay anlaşılması adına, *hem bağımlı değişken hem de bağımsız değişkenlerin hepsi*, olası değer aralığı minimum 0 maksimum 1 olacak şekilde ölçeklendirildi. Her bir bağımsız değişkende 0'dan 1'e gerçekleşen birim değişime karşılık bağımlı değişkende aynı ölçekte ne kadar değişim (yani ne kadar sağa kayma) beklendiğini ifade eden regresyon katsayıları birbirleriyle karşılaştırılabilir (bkz. Malka vd., 2020; Welzel, 2013).

Tablodaki bağımsız değişkenleri dört kategoride grupladık. İlk grupta yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir seviyesinden mürekkep temel demografik değişkenler, ikincisinde ise bireyin çalışma durumu yer alıyor. (Örneklemdaki ortalama değerlere yakın ve büyük bir grup olması itibariyle işçiler burada referans olarak belirlendi). Yalnızca bu iki kategorideki yapısal değişkenlerin yer aldığı 1. modele göre en önemli değişken eğitim seviyesi: daha eğitilmiş insanların sağda olma ihtimali daha düşük. Ayrıca öğrenci olmak da sağcı olma olasılığını anlamlı ölçüde düşürüyor. Gelir seviyesinin anlamlı bir etkisi görünmüyor. Tarım kesimindekilerin ve ev kadınlarının sağa yakın olma ihtimali daha yüksek. Eğitim ve gelir seviyesinin kontrol edildiği bu çoklu regresyonda işsizlerin, beyaz yakalıların, işveren ve yöneticilerin sol-sağ eğiliminde mavi yakalı işçilere kıyasla bir fark gözlenmediğini vurgulayalım. Bu basit demografik modelin sol-sağ varyansını açıklama gücü oldukça düşük: R^2 değeri yalnızca 0,05. Modellerde anket dalgaları için sabit etkiler kullanılmış olduğunu not edelim. Analizi her anket dalgası için ayrı ayrı yaptığımızda (burada göstermiyoruz) modelin açıklayıcılık gücünün zaman içinde tutarlı bir istikametle değişmediğini bulduk. Her model için bu geçerlidir.

Tablo 6: Ölçeklendirilmiş (0-1) Sol-Sağ Yerleşiminin Belirleyicileri

	1. model	2. model	3. model	4. model
Demografi				
Yaş	-0.012 (0.023)	-0.000 (0.023)	-0.040* (0.022)	0.037 (0.023)
Cinsiyet (kadın=1)	-0.067*** (0.008)	-0.063*** (0.008)	-0.031*** (0.008)	-0.011 (0.009)
Eğitim	-0.127*** (0.014)	-0.125*** (0.014)	-0.058*** (0.014)	-0.043*** (0.014)
Gelir	-0.005 (0.016)	-0.016 (0.017)	0.061*** (0.016)	0.044*** (0.016)
Çalışma durumu (referans kategori: işçi)				
Emekli	0.003 (0.014)	-0.000 (0.014)	-0.012 (0.014)	-0.019 (0.014)

Ev kadını	0.084*** (0.011)	0.079*** (0.011)	0.050*** (0.011)	0.010 (0.011)
Öğrenci	-0.044*** (0.016)	-0.048*** (0.016)	-0.023 (0.015)	0.006 (0.016)
İşsiz	0.014 (0.014)	0.014 (0.014)	0.019 (0.014)	0.003 (0.014)
İşveren veya yönetici	-0.001 (0.013)	-0.006 (0.013)	-0.007 (0.012)	-0.008 (0.012)
Beyaz yakalı	-0.001 (0.011)	-0.004 (0.011)	0.007 (0.011)	0.002 (0.011)
Tarım kesimi	0.084*** (0.017)	0.086*** (0.018)	0.051*** (0.017)	0.047*** (0.017)
Tutumlar				
Özel mülkiyet yanlısı		0.020** (0.010)	0.028*** (0.010)	-0.005 (0.010)
Refah devleti karşıtı		0.111*** (0.013)	0.090*** (0.012)	0.064*** (0.013)
Seküler			-0.493*** (0.019)	-0.242*** (0.022)
Özgürlükçü			-0.255*** (0.022)	-0.134*** (0.023)
Sağ partiye oy				0.315*** (0.008)
Regresyon sabiti	0.541*** (0.014)	0.486*** (0.015)	0.663*** (0.016)	0.399*** (0.019)
R ²	0.05	0.06	0.19	0.40
N	8991	8,773	8286	6055

Not: OLS regresyon sonuçları (gümbüz standart hatalar parantez içinde). Tüm değişkenler 0-1 aralığında değerler alacak şekilde ölçeklendirilmiştir. Her modelde anket yılları için sabit etkiler ve her yıl örneklemini N=1000 olarak eşitleyen ağırlıklandırma (S018) kullanılmıştır. *p<0,1, **p<0,05, ***p<0,01

Yapısal değişkenlerin yanı sıra bireyin ekonomik tutumlarını da içeren Model 2'de R² değeri yalnızca 0,06'e çıkıyor. Kültürel konulardaki tutumları da içeren Model 3'teyse R² değeri 0,19. Teorik açıklayıcılık itibarıyla en önemsedğimiz model de bu. Bu model sonuçlarına göre eğitim seviyesi, tarım kesiminde çalışıyor olmak ve ev kadınlığı önemli değişkenler olarak konumlarını koruyor. Bu faktörler sabit tutulduğunda, kadın olmak aynı ihtimali azaltan bir faktör. Yani, eğer bir kadın ev kadını değilse ortalamadan daha solda, diye düşünebiliriz. Meslek gruplarına dair bulgular önceki model ile benzer. Fakat bu modelde gelir seviyesinin sağcılıkla ilişkisi, diğer faktörler sabit tutulduğunda pozitif olarak ortaya çıkıyor. Yani aynı eğitim seviyesine ve aynı tutumlara sahip iki insan arasında daha yüksek gelirli olanın kendisini sağda konumlandırma ihtimali daha yüksek. Bununla birlikte bu modeldeki en güçlü değişkenlerin yapısal faktörler değil kişinin tutum ve değerleri olduğu gözleniyor. Sağcılık, refah devleti karşıtlığı ve özel mülkiyet taraftarlığıyla pozitif, seküler ve özgürlükçü değerlerle negatif bir ilişki içinde. Bunlar arasında da iki kültürel değer tavrının etkisi, ekonomik tutumlardan çok daha güçlü. Buna göre,

Türkiye’de bir bireyin sol-sağ yerleşiminde kendisini ne kadar solda konumlandıracağı en çok bireyin özgürlükçü ve özellikle seküler değerleri ne kadar benimsediğiyle ilintili.

Son olarak, 4. model, tüm bu değişkenlerin yanı sıra, bireyin oy tercihini de bir değişken olarak içeriyor. Bu değişkeni teorik anlamda belirleyici bir faktör olarak ileri sürmekten ziyade, modele dahil edildiğinde diğer değişkenleri ve modelin açıklayıcı gücünü nasıl etkilediğini göstermeye yönelik ekonometrik bir maksatla tabloya dahil ettik. Çarpıcı olan nokta, bu değişken dahil edildiğinde dahi kültürel değerlerin (ekonomik tutumlar arasında da refah devleti karşıtlığının) sol-sağ eğilimi açısından önemini koruması.

Özellikle 3. modelde ortaya konan bulguları Türkiye’deki sol-sağ yerleşiminin semantik ve demografik izdüşümünü anlamlandırmak adına önemsiyoruz. Bununla birlikte, bu regresyonlarda kullanılan bağımlı değişken, sol-sağ eğilimini tek eksen üzerinde çizgisel bir derece farklılaşması olarak ele alıyor. Oysa ki daha yukarıda bahsettiğimiz gibi, Türkiye’de solcular, ortadakiler ve sağcılar arasında üçlü ayrımın varlığını ileri sürmek de mümkün. Böyle bir kategorizasyon kullanıldığında, bazı faktörlerin sol-sağ eğilimi üzerindeki etkisinin çizgisel olmayacağını, ortadakilere kıyasla hem solcu hem sağcı olma olasılığını artırabileceğini tasavvur edebiliriz. Bu olasılığı incelemek üzere Tablo 7’de bağımlı değişkenin sol-orta-sağ kategorilerindeki yerleşim olarak alındığı multinomial lojistik analiz sonuçlarına yer veriyoruz. Tablodaki iki sütunda sırasıyla solda ve sağda olma olasılığını her bir bağımsız değişkenin ne kadar artırdığına dair göreceli risk (*relative risk*) katsayıları bulunuyor. Bulgulara göre gelir seviyesi, orta kategoriye kıyasla hem solcu hem sağcı olma olasılığıyla pozitif ilişki içinde, fakat bunlardan yalnızca biri istatistiki olarak anlamlı. Aslında Tablo 7’yi incelediğimizde hem sol hem sağ ile aynı istikamette istatistiki olarak anlamlı ilişki içinde olan tek değişkenin, işveren veya yönetici kategorisinde bulunmak olduğunu görüyoruz. Yani bu meslek durumu “ortada” bulunma ihtimalini azaltıyor. Ayrıca, özel mülkiyet taraftarlığının ortadakilere soldakilere ayırırken, sağdakilerden anlamlı biçimde ayırmadığını, bu tutumun ortalamadaki zayıf etkisinin bundan ötürü olduğunu keşfediyoruz. Bu durum Yağcı vd.’nin (2020) başka bir örnekleme dayanarak Türkiye’de ortadakilere soldakilerden da sağcılardan da daha serbest piyasaya yanlısı olduğuna dair bazı bulgularıyla da örtüşüyor.

Tablo 7: Ortaya Kıyasla Solda ve Sağda Olmanın Belirleyicileri

Bağımlı değişken (referans kategori: Orta)	Solcu	Sağcı
Demografi		
Yaş	0.628** (0.263)	-0.032 (0.206)
Cinsiyet (kadın=1)	0.054 (0.088)	-0.270*** (0.083)
Eğitim	0.235 (0.154)	-0.423*** (0.132)
Gelir	0.089 (0.177)	0.627*** (0.146)
Çalışma durumu (referans kategori: işçi)		
Emekli	0.123 (0.156)	0.102 (0.127)

Ev kadını	-0.444*** (0.123)	0.177* (0.105)
Öğrenci	0.210 (0.151)	-0.144 (0.143)
İşsiz	0.109 (0.145)	0.144 (0.126)
İşveren ve yönetici	0.299** (0.130)	0.222* (0.114)
Beyaz yakalı	-0.041 (0.120)	-0.010 (0.105)
Ttarım kesimi	0.035 (0.221)	0.535*** (0.155)
Tutumlar		
Özel mülkiyet yanlısı	-0.255** (0.104)	0.117 (0.085)
Refah devleti karşıtı	-0.585*** (0.134)	0.520*** (0.103)
Seküler	3.629*** (0.220)	-1.584*** (0.213)
Özgürlükçü	1.520*** (0.246)	-1.304*** (0.211)
Regresyon sabiti	-2.286*** (0.192)	-0.287* (0.159)
N	8,286	

Not: Multinomial lojistik regresyon sonuçları (gümbüz standart hatalar parantez içinde). Tüm bağımsız değişkenler 0-1 aralığında değerler alacak şekilde ölçeklendirilmiştir. Her modelde anket yılları için sabit etkiler ve her yıl örneklemini N=1000 olarak eşitleyen ağırlıklandırma (S018) kullanılmıştır. *p<0,1, **p<0,05, ***p<0,01

Tablo 6 ve Tablo 7'deki bulgularımızı yer darlığından ötürü burada yer vermediğimiz ek analizlerle gümbüzlük (sağlamlık) testlerine de tabi tuttuk. Özet tespitlerimize aykırı herhangi bir sonuçla karşılaşmadık.⁸

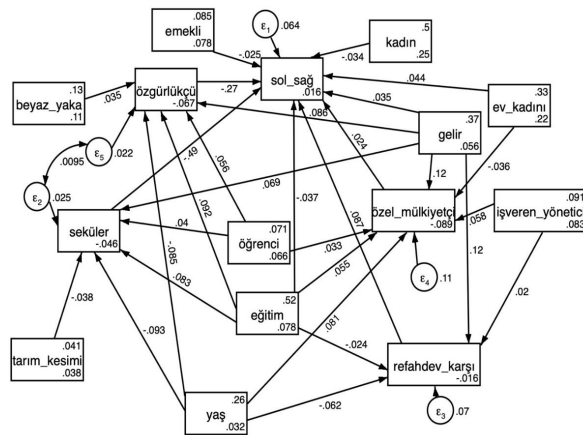
Buraya kadarki analizler, Türkiye'de sol-sağ eğiliminin en çok sekülerizm ve özgürlükçülük gibi kültürel değerlerle ilintili olduğunu, bireyin bu değerleri ne kadar benimsediği hesaba katıldığında sınıfsal konum ve ekonomik tutumlarının sol-sağ eğilimiyle ilintisinin zayıf hatta geleneksel beklentilerin tersi yönünde olabildiğini ortaya koydu. Bununla birlikte, anketten ankete farklı biçimde ifade edebilecek tutumlarla, değişmesi daha zor hatta imkansız yapısal özellikleri birbirine

8 Tablo 6'da farklı büyüklükte örneklemelerde test edilmiş modellerin dördünü de en küçük (Model 4) örnekleme tekrarlayarak karşılaştırdık. Cinsiyet değişkeninin istatistiksel anlam düzeyi gibi tali konular dışında, Tablo 6'ya dair tespitlerimizle esasta çelişen hiçbir fark ortaya çıkmıyor. (Aynı Tablo 7 için de geçerli). Tek örneklem sayesinde, Tablo 6 modellerin veriyle uyumu (fit) üzerine Akaike ve Bayesgil bilgi kriterleriyle (AIC ve BIC) karşılaştırma yapmak da mümkün olur ancak araştırma sorularımız itibarıyla bunun pek bir münasebeti yok. Anket dalgalarını çeşitli değer/tutum değişkenleriyle etkileşime sokarak regresyonları tekrarladık. Sonuçlar Tablo 5'te basit olarak ortaya konandan farklı bir görüntü vermedi. Son olarak farklı yıllardan anketleri havuzlamak yerine tüm analizleri her anket dalgası için ayrı ayrı yaptığımızda modellerin açıklayıcılık gücünün zaman içinde tutarlı bir istikamette değiştiğini görmüyoruz. Kısacası, metinde yalnızca en önemli ve ek analizlerce çürütülemeyen tespitleri paylaşıyoruz.

rakip değişkenler olarak ele alıp karşılaştırmak yanıltıcı olabilir. Zira, yapısal koşullar, belli tutumları takınma olasılığını da önemli ölçüde etkileyecektir. Örneğin, belirli bir eğitim seviyesine sahip insanların, tam da eğitim seviyeleri *nedeniyle*, seküler ve özgürlükçü değerleri benimseme olasılığı daha yüksek olabilir. Böyle bir durumda, eğitim seviyesinin sonuç üzerindeki toplam etkisi, değerler sabit tutulduğunda ortaya çıkan bağımsız etkisinden daha farklı bir düzey veya istikamette olabilir. Keza, erkekler karşısında kadınların durumunun iyileştirilmesini savunan özgürlükçü değerleri, kadınların kadın oldukları için daha çok benimsemesini bekleyebiliriz (dünyada yaygın durum budur, bkz. Welzel 2013). Bu mülhazaları yansıtmak üzere, değişkenleri farklı analitik seviyelerde ele alarak birbirlerini etkilemelerine müsaade eden yapısal eşitlik modellemesi (*structural equation modelling*) yaklaşımına dayalı bir yol analizine (*path analysis*) Grafik 3'te yer veriyoruz.

Grafik 3'teki analizin çıkış noktası Tablo 6'da paylaşılan 3. model. Tıpkı oradaki gibi, hem bağımlı değişken, hem de bağımsız değişkenler 0-1 aralığında değerler alabilecek şekilde ifade edildi.⁹ Aralarındaki ilişki OLS regresyonlarına tabi tutuldu. Burada farklı olan nokta şu: Demografi ve çalışma durumu başlıklarında ele alınan değişkenler nedensellik ilişkisi açısından en temel seviyede, tutumlar başlığında ele alınan değişkenler daha dolaylı başka bir seviyedeki (içsel) değişkenler olarak ele alındı ve ilk seviyedeki (dışsal) değişkenlerden etkileneceklerini varsayıldı. Buna göre, demografi ve (işçi kategorisine kıyasla diğer grupları listeleyen) çalışma durumu gibi dışsal değişkenler, tutum değişkenlerini etkiliyor, böylece sol-sağ eğilimi üzerinde hem dolaylı hem dolaysız etkiye sahip olabiliyor. Teorik olarak tüm dışsal değişkenler tüm tutumları ve sonucu etkileme potansiyeline sahipken, yalın bir model kurabilmek adına, anlamlı etki katsayısının mutlak değeri 0,02'nin altında kalan ilişkilere nihai regresyonlarda yer vermedik. Sonuçta ortaya çıkan ilişki örüntüsü Şekil 4'te sunulmuştur. Her bir değişkenin diğeri üzerindeki etki katsayısı, bağlantı oklarıyla birlikte görüntülenmektedir. Gösterilen tüm etkiler, istatistiki olarak ($p < 0.01$) anlamlıdır.

Şekil 4: Türkiye'de Sol-Sağ Yerleşiminin Belirleyicilerine Dair Yol Analizi

9 Bu dönüşümden sonra, anket yıllarının etkisini arındırmak için, bağımsız değişken olarak yalnızca anket yılları için sabit etki içeren bir regresyon kurduk ve sonrasında bunun açıklayamadığı varyasyon değerlerini (residuals) asıl analizde kullanılacak bağımlı değişkenin değerleri olarak ele aldık.

Not: Sol-sağ değişkeni için daha büyük değerler daha sağ pozisyon göstermektedir. Yol analizi için Stata vasıtasıyla kayıp değerler varsayan maksimum olasılık hesabı ve gürbüz standart hatalar kullanılmıştır. Her yıl örneklemini N=1000 olarak eşitleyen ağırlıklandırma (S018) kullanılmıştır. İçsel değişkenlerden sekülerlik ve özgürlükçülük arasındaki güçlü korelasyon nedeniyle yuvarlak kümeler arası oklarla gösterilen hata eşvaryansı varsayılmıştır. Tüm dışsal değişkenler arasında burada gösterilmeyen eşvaryanslar modellenmiştir. Dışsal değişkenler için kutunun sağ üstünde ortalama değer, tüm değişkenler için sağ altta da varyans gösterilmektedir.

Grafiğe göre, sağa yakın olmanın en büyük (negatif) belirleyicisi seküler değerler, ondan sonra (negatif) özgürlükçü değerler, onun arkasından ise refah devleti karşıtlığı (pozitif) geliyor. Seküler değerlere sahip olmak ise, eğitim, gelir (pozitif) ve yaşla (negatif) güçlü ilişki içinde. Ayrıca tarımda çalışmak seküler değerleri benimseme olasılığını azaltırken öğrenci olmak artırıyor. Özgürlükçü değerleri benimseme olasılığını da yüksek eğitim veya gelir seviyesi ile birlikte genç, öğrenci veya beyaz yakalı çalışan olmak artırıyor. Welzel'in (2013) dünyada seküler ve özgürlükçü değerlerin belirleyicilerine dair gözlemleriyle uyumlu olan bu bulgular çok şaşırtıcı değil. Yine de özellikle gelir ve çalışma durumuna dair başka türlü yeterince dikkat çekmeyen bazı ilişkiler yol analizinde çarpıcı biçimde ortaya çıkıyor. Örneğin gelir seviyesi; hem refah devleti karşıtlığını ve özel mülkiyetçiliği, hem de özgürlükçü ve seküler değerleri artırdığı için gelirin sol-sağ yerleşimiyle arasındaki ilişki oldukça girift. Ayrıca yol analizinin ortaya çıkardığı bir diğer bulguya göre yönetici ve işverenler, sınıfsal konumlarından beklenileceği üzere, özel mülkiyet taraftarlığı ve refah devleti karşıtlığı gösteriyor ve bu tutum sağa yakın olmakla ilişkili. Ancak biliyoruz ki bu sınıfsal konumdaki insanlar daha yüksek gelir ve eğitim seviyesine de sahip, bu yüzden de seküler ve özgürlükçü değerlere yakın grubun içinde yer alacaklar. Daha önce ele aldığımız, işveren ve yöneticilerin siyaseten sola yakın duruşunun, karşı yöndeki ekonomik tutumlarına *rağmen* olduğunu bu şekilde anlayabiliyoruz.

5. Özet Bulgular ve Tartışma

Türkiye'de gerçekleştirilen altı WVS anket dalgasında da örneklemin yüzde 90'ına yakınının kendisini sol-sağ cetvelinde yerleştirmeleri istendiğinde bu soruyu yanıtlayabildiğini, bu oranın yıllar içinde tutarlı bir değişim trendi göstermediğini tespit ettik. Ortalama yanıt değerinin yıllar içinde sağa kaydığı açıktır. Yanıtların dağılımını incelediğimizde dikkat çeken bulgu, anket katılımcılarının kendilerini 10 basamaklı sol-sağ cetvelinin en soluna, ortasına ve en sağına yakın noktalara yerleştirerek öbekler oluşturduklarıdır. Bu veriyi göz önünde bulundurarak bireyleri sol-orta-sağ şeklinde üç gruba ayırdığımızda fark ediyoruz ki kendini solda konumlandıranların oranı yıllar içinde pek bir değişim göstermezken, orta kategoride erime olmuştur. Bu erime yaşlılar örneklemden çıktıkça yetişkin hayata git gide daha sağdan başlayan genç kuşakların örnekleme girmesiyle açıklanamaz çünkü tam aksine, sağcıların yaş ortalaması dönemin genelinde diğer herkesinkinden daha hızla büyümektedir. Yani 1990-2018 döneminde, Türkiye'de sol-sağ ayrımı uzun vadeli bir kutuplaşmaya gitmiş, bu kutuplaşma en çok ortadan kopup sağa kayan bir kütle yüzünden gerçekleşmiştir. Demografik açıdan, zaman içinde en büyük ve tutarlı sağa kayışı gösteren grupların başını mavi yakalı işçiler ve ev kadınları çekiyor. Özellikle işçilerin zaman içinde örneklem ortalamasının solundan sağına kayışı çarpıcı.

Soğuk Savaş'ın bitişinin ardından Türkiye'de sol-sağ ayrımının nicel anlamda önemsizleşmediğini ve ılımlaşmadığını bilsak da bu ayrımın anlamsal içeriğinde ilginç bir değişime işaret eden bulgularımız da var. 1990'daki ilk anket itibarıyla sol-sağ eğiliminin ekonomik tutumlarla geleneksel olarak beklenen türde bir ilişki içinde bulunduğunu, ancak takip eden dönemde bu ilişkinin zayıflayarak silikleştiğini, buna karşın kültürel tutumların ilgilerini koruyarak sol-sağ ayrımının içeriğini dolduran başlıca tutum kümesi olarak kaldığını tespit ediyoruz. Türkiye'de bir bireyin sol-sağ yerleşiminde kendisini ne kadar sola yakın konumlandıracağı, her şeyden çok, seküler ve özgürlükçü değerleri ne kadar benimsediğiyle ilintili. Bu değerlerde ortaklaşan bireyler; gelir, çalışma durumu ve ekonomik politika tercihlerinde var olabilecek farklara rağmen siyasi eğilimlerinde benzer noktalarda buluşacaktır.

Seküler değerleri benimseme olasılığını etkileyen yapısal faktörlere baktığımızda, bu değerlerin eğitim (pozitif) ve yaşla (negatif) güçlü ilişki içinde olduğunu görüyoruz. Gelir seviyesi ise, hem seküler ve özgürlükçü değerleri hem de refah devleti karşıtlığını artırdığı için bireyin gelir seviyesiyle sol-sağ yerleşimi arasındaki ilişki oldukça giriftir: Bireyler gelir seviyeleri açısından kendilerinden beklenen ekonomik tutumlara sahip olsalar dahi, Türkiye'de ekonomik tutumlar sol-sağ eğilimiyle nispeten zayıf bir ilişkiye sahip olduğu için, solcuların gelir seviyesi geri kalan insanlardan daha yüksek. Yalın biçimde ifade edersek, örneğin işveren ve yöneticilerin kendilerini mavi ve beyaz yakalı işçilerin daha solunda görmelerinin nedeni sosyalist ekonomik fikirleri daha çok benimsemeleri değil (benimsemiyorlar), seküler değerleri benimsemeleri ve Türkiye'de "solun" daha çok sekülerizm gibi kültürel değerlerle özdeşleştirilmesi.

Seküler ve özgürlükçü değerler genç kuşaklar tarafından daha çok benimsendiği için, kuşak değişimi Türkiye kamuoyunun zaman içinde sola kayışını getirebilirdi. Bununla birlikte her yıl ve her kuşağın sol-sağ özdeğerlendirmelerinde, kültürel değerler üzerine kurulu modellerimizin açıklayamadığı önemli bir varyans baki kalmaktadır. Bu varyansın önemli ölçüde siyasi parti düzeyindeki gelişmeleri takip ettiğini düşünüyoruz. Diğer bir deyişle, özellikle 2000'lerdeki uzun süreli AKP'nin hakimiyeti, toplumdaki sağa kayışın yalnızca sonucu değil bir nedeni de olabilir. Parti tercihinin hem tutumları hem sol-sağ özdeğerlendirmelerini zaman içinde etkileyebildiği bilinmektedir (Vecchione vd., 2013).

Bulgularımızı yorumlarken not etmemiz gereken en önemli limitasyon, WVS Türkiye verilerinde etnisite ve mezhebe dair tutarlı biçimde sorulmuş ve kodlanmış soruların bulunmaması. Bu nedenle, örneğin Kürtlerin ve Alevilerin sol-sağ yerleşimine dair gözlemler yapamıyoruz. Mevcut literatür, Aleviliğin Türkiye'de solda bulunma olasılığını en çok artıran faktörlerden biri olduğunu ortaya koymakta (Çarkoğlu, 2007). Aynı zamanda Alevilerin Sünnilerden farklılaşan dini değer ve pratiklere sahip olduğunu da yine literatürdeki ampirik bulgulara dayalı olarak biliyoruz (Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2021, s.212). Literatürdeki bu bulguların, burada sekülerizm-sol ilişkisine dair ortaya çıkardığımız gözlemlerle koşut olduğunu düşünüyoruz (ayrıca bkz. Küçük, 2007). Kısacası, burada ele aldığımız seküler değerlerin gerisindeki önemli bir demografik faktör, Alevilik olabilir.

Türkiye'de solun ekonomik tutumlardan ziyade sekülerizm ve özgürlükçülük gibi kültürel değerlerle özdeşleşmesi olgusunun 1990'dan daha eskiye gidip gitmediği konusunda da ancak spekülasyon yapabiliriz. Türkiye'de seçimleri daha seküler değerlerin hakim olduğu bölgelerde sol partilerin diğer bölgelerde sağ partilerin kazanacağı, bugün genel bir beklenti ve özellikle Mardin'in (1973) merkez-çevre kuramına atıfla dile getirilen ezeli bir anlatı haline gelmiş durumda. Ancak bu aslında Alevi-Sünni çatışmalarının tırmandığı 1970'lerin sonlarında ortaya çıkıp İslamcı Refah partisinin güç kazandığı 1990'larda yaygınlaşmış ve AKP döneminde de pekişmiş olan nispeten yeni bir olgu (Wutrich, 2013). Bugün "solun kalesi" olarak görülen pek çok Batı ve Güney sahil ilinde DP ve AP gibi merkez sağ partilerin söz konusu döneme kadar Türkiye ortalamasının üzerinde oy aldığını, resmi seçim sonuçlarına bakarak gözlemek mümkün. Bu durumu göz önünde bulundurarak, Türkiye'de 1970'lerin ikinci yarısından itibaren sağ siyasetin git gide Sünni dindar muhafazakarlıkla özdeşleşmesi, bunun karşısında daha seküler değerlere sahip bireylerin "laikliğin bekçisi" olarak gördükleri sol partilere yaklaşması ve kendilerini solda konumlandıklarını şeklinde bir olgudan söz edebiliriz. Burada ima etmeye çalıştığımız şey sol-sağ kavramsallaştırmasının bu dönemeçten önce *kültürden ziyade* ekonomiyle alakalı olduğu değil, ancak bu dönemeçten önce *bugünküne kıyasla* ekonomiyle daha alakalı olabileceği. Bu hem Türkiye siyasetinin özgül koşullarıyla, hem de Soğuk Savaş'ın sonlarından itibaren sol-sağ kavramlarının küresel referantlarının ekonomik içeriğindeki silikleşmeyle uyumlu bir iddia olur. Bununla birlikte, sol-sağ ayrımının halk tarafından yaygınca bilinerek kullanılması zaten 1970'leri *çok* da önceleyen bir durum olmayabilir.¹⁰ Yani temelini sınıfsal farklarda ve ekonomik tutumlarda bulan bir sol-sağ ayrımının tarihi Türkiye'de çok uzun erimli olmamış, bu ayrım tam da halk katında popülerleştiği dönemde Sünni muhafazakarlıkla seküler değerlerin mücadelesi halinde anlaşılmaya başlanmıştır, iddiasında bulunabiliriz. Fakat bu iddiaları derinlemesine incelemek bu çalışmanın amacını aşıyor.

6. Sonuç

1990-2018 döneminde Türkiye'de yapılmış altı Dünya Değerler Araştırması (WVS) anketine dair verileri incelediğimiz bu makalede bireylerin sol-sağ yelpazesindeki konumlarının, sınıfsal konuma ilişkin değişkenlerden ziyade, bireyin tutum ve değerleri ile daha kuvvetli ilişki içinde olduğunu saptıyoruz. Bunlar arasındaysa, özgürlükçülük ve özellikle sekülerizm gibi kültürel değerlerin ne kadar benimsendiği, özel mülkiyet ve eşitlikçiliğe dair ekonomik tutumlara daha ağır basıyor. 1990'daki ilk anket itibarıyla sol-sağ eğiliminin ekonomik tutumlarla geleneksel olarak beklenen türde bir ilişki içinde bulunduğunu, ancak takip eden dönemde bu ilişkinin zayıflayarak silikleştiğini, buna karşın kültürel tutumların ilgilerini koruyarak sol-sağ ayrımının içini dolduran başlıca tutum kümesi olarak kaldığını tespit ediyoruz. Kısacası, 2018 itibarıyla Türkiye'de bir bireyin sol-sağ yerleşiminde kendisini ne kadar sola yakın konumlandıracağı, her şeyden çok, seküler ve özgürlükçü değerleri ne kadar benimsediğiyle ilintili.

10 Buradaki kritik dönemeğin 1965 seçimlerinin yarattığı atmosfer olduğunu düşündüren saptamalar için bkz. Ağtaş (2007, s.195-199).

Soğuk Savaş'ın ardından önemsizleşeceği beklenebilecek sol-sağ ayrımı, Türkiye'de hala yüksek oranda anket katılımcısı tarafından anlamlı bulunan, kendilerini değerlendirmelerine müsaade eden bir kavramsal ikilik olarak görülmektedir. Üstelik ılımlaşmak bir yana sol-sağ özdeğerlendirmeleri uzun vadeli bir kutuplaşmaya gitmiş, bu kutuplaşma en çok ortadan kopup sağa kayan bir kütle yüzünden gerçekleşmiştir. Dönemin önemli kısmı boyunca sağ bir partinin iktidara yerleşerek "kültürel hegemonya" kurma arzusuyla seçmen kitlesini ideolojik olarak konsolide etmesi bunda şüphesiz rol oynamış olmalı. Uluslararası literatür, Türkiye'nin farklı gelir ve eğitim seviyesindeki kesimler arası kültürel değer farklılaşmasının en yüksek olduğu toplumlardan biri olduğuna işaret etmektedir (bkz. Welzel, 2013, s.98). Siyasi parti seçkinlerince kullanışlı bulunan kültürel değer farklılaşması, bulgularımıza göre Türkiye'de sol-sağ ayrımı için de bir semantik içerik sağlayarak bu kavramsal ikiliğe hayat üflemeğe devam etmektedir. Türkiye'deki siyasi yarılımlarla önemli ölçüde örtüşen *kulturkampf* (kültür savaşı) (Kalaycıoğlu, 2012; Yalman, 1973) sol-sağ ayrımı için de en önemli kavramsal referans noktası olabilir.

Kaynakça

- Ağtaş, Ö. (2007). Ortanın solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e. M. Gültekinçil (ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8: Sol* içinde, İstanbul: İletişim.
- Aytaç, S. E. 2020. Economic voting during the AKP era in Turkey. G. M. Tezcür (ed) *The Oxford Handbook of Turkish Politics* içinde. Doi: 10.1093/oxfordhb/978.019.0064891.013.6
- Arıkan, G., & Şekercioğlu, E. (2014). Türkiye'de muhafazakarlaşma: kuşak farkı var mı?. *Alternative Politics/ Alternatif Politika*, 6(1).
- Arıkan, G. (2013). Values, religiosity and support for redistribution and social policy in Turkey. *Turkish Studies*, 14(1), 34–52. Doi: 10.1080/14683.849.2013.766980
- Caprara, G. V., & Vecchione, M. (2018). On the left and right ideological divide: Historical accounts and contemporary perspectives. *Political Psychology*, 39(S1), 49–83. Doi: 10.1111/pops.12476
- Çarkoğlu, A. (2007). The nature of left–right ideological self-placement in the Turkish context. *Turkish Studies*, 8(2), 253–271. Doi: 10.1080/146.838.40701312245
- Çarkoğlu, A. (1998). The Turkish party system in transition: party performance and agenda change. *Political Studies*, 46(3), 544–571. Doi: 10.1111/1467-9248.00154
- Çarkoğlu, A., & Kalaycıoğlu, E. (2021). *Fragile But Resilient?: Turkish Electoral Dynamics, 2002-2015*. University of Michigan Press.
- Çarkoğlu, A., Kalaycıoğlu, E. (2009). *The rising tide of conservatism in Turkey*. Springer.
- Ergüder, Ü. (2000). Türkiye'de değişen seçmen davranışları örüntüleri. Ersin Kalaycıoğlu ve Adil Sarıbay (ed.) *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (İstanbul: Alfa) içinde.
- Esmer, Y. (2002). At the ballot box: Determinants of voting behavior. in S. Sayarı and Y. Esmer, eds., *Politics, Parties and Elections in Turkey*, Boulder: Lynne Rienner.
- Evans, G. (2000). The continued significance of class voting. *Annual Review of Political Science*, 3(1), 401–417. Doi: 10.1146/annurev.polisci.3.1.401
- Franklin, M. N., Mackie, T. T., & Valen, H. (2009). *Electoral change: Responses to evolving social and attitudinal structures in Western countries*. ECPR Press.
- Freire, A. (2015). Left–right ideology as a dimension of identification and of competition. *Journal of Political Ideologies*, 20(1), 43–68. Doi: 10.1080/13569.317.2015.991493

- Glenn, N. (2003). Distinguishing age, period, and cohort Effects. J. Mortimer ve M. J. Shanahan (ed.) *Handbook of the Life Course* (Springer) içinde 465-76.
- Huber, J. D. (1989). Values and partisanship in left-right orientations: Measuring ideology. *European Journal of Political Research*, 17(5), 599-621. Doi: 10.1111/j.1475-6765.1989.tb00209.x
- Huber, J., & Inglehart, R. (1995). Expert interpretations of party space and party locations in 42 societies. *Party Politics*, 1(1), 73-111. Doi: 10.1177/135.406.8895001001004
- Inglehart, R. (1971). The silent revolution in Europe: Intergenerational change in post-industrial societies. *American political science review*, 65(4), 991-1017. Doi: 10.2307/1953494
- Inglehart, R. (1985). The changing structure of political cleavages in Western society. R. J. Danton ve S. E. Flanagan (ed.), *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies* içinde, Princeton University Press.
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge University Press.
- Jansen, G., Evans, G., & De Graaf, N. D. (2013). Class voting and left-right party positions: A comparative study of 15 western democracies, 1960-2005. *Social Science Research*, 42(2), 376-400. Doi: 10.1016/j.ssresearch.2012.09.007
- Kalaycıoğlu, E. (2018). Two elections and a political regime in crisis: Turkish politics at the crossroads. *Southeast European and Black Sea Studies*, 18(1), 21-51. Doi: 10.1080/14683.857.2017.1379148
- Kalaycıoğlu, E. (2012). Kulturkampf in Turkey: The constitutional referendum of 12 September 2010. *South European Society and Politics*, 17(1), 1-22. Doi: 10.1080/13608.746.2011.600555
- Kitschelt, H., & Hellemans, S. (1990). The left-right semantics and the new politics cleavage. *Comparative Political Studies*, 23(2), 210-238. Doi: 10.1177/001.041.4090023002003
- Knutsen, O. (1995). Value orientations, political conflicts and left-right identification: A comparative study. *European journal of political research*, 28(1), 63-93. Doi: 10.1111/j.1475-6765.1995.tb00487.x
- Korpi, W. (1983). *The Democratic Class Struggle*. London, UK: Routledge and Kegan Paul.
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschieer, S., & Frey, T. (2008). *West European politics in the age of globalization*. Cambridge University Press.
- Küçük, M. (2007). Türkiye'de sol düşünce ve Aleviler. M. Gültekingil (ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8: Sol* içinde, İstanbul: İletişim.
- Lesschaeve, C. (2017). The predictive power of the left-right self-placement scale for the policy positions of voters and parties. *West European Politics*, 40(2), 357-377. Doi: 10.1080/01402.382.2016.1229088
- Lijphart, A. (1984). *Democracies: Patterns of majoritarian & consensus government in twenty-one countries*. Yale University Press.
- Lipset, S. M., & Rokkan, S. (Eds.). (1967). *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives* (Vol. 7). Free press.
- Malka, A., Lelkes, Y., & Soto, C. J. (2019). Are cultural and economic conservatism positively correlated? A large-scale cross-national test. *British Journal of Political Science*, 49(3), 1045-1069. Doi: 10.1017/S000.712.3417000072.
- Mardin, Ş. (1973). Center-periphery relations: A key to Turkish politics? *Daedalus*, 102 (1), 169-190. <https://www.jstor.org/stable/20024114>
- Meyer, T. M., & Wagner, M. (2020). Perceptions of parties' left-right positions: The impact of salience strategies. *Party Politics*, 26(5), 664-674. Doi: 10.1177/135.406.8818806679
- Özbudun, E. (2013). *Party Politics & social cleavages in Turkey*. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers.

- Özbudun, E., & Tachau, F. (1975). Social change and electoral behavior in Turkey: Toward a 'critical realignment'? *International Journal of Middle East Studies*, 6(4), 460-480.
- Norris, P., & Inglehart, R. (2004). *Sacred and secular: Religion and politics worldwide*. Cambridge University Press.
- Sarıbay, S. A., & Yılmaz, O. (2018). Relationships between core ideological motives, social and economic conservatism, and religiosity. *Asian Journal of Social Psychology*, 21(3), 205–211. Doi: 10.1111/ajsp.12213
- Vecchione, M., Caprara, G., Dentale, F., & Schwartz, S. H. (2013). Voting and values: Reciprocal effects over time. *Political Psychology*, 34(4), 465–485. Doi: 10.1111/pops.12011
- Visser, M. (1994). Policy voting, projection, and persuasion: An application of balance theory to electoral behavior. *Political Psychology*, 15(4), 699–711. Doi: 3791628
- Welzel, C. (2013). *Freedom rising*. Cambridge University Press.
- Wuthrich, F. M. (2013). An essential center-periphery electoral cleavage and the Turkish party system. *International Journal of Middle East Studies*, 45(4), 751–773. Doi: 10.1017/S002.074.3813000895
- Yalman, N. (1973). Some observations on secularism in Islam: the cultural revolution in Turkey. *Daedalus*, 139-168. <https://www.jstor.org/stable/20024113>
- Yagci, A. H., Harma, M., & Tekgüç, H. (2020). Who wants left-wing policies? Economic preferences and political cleavages in Turkey. *Mediterranean Politics*, 1-26. Doi: 10.1080/13629.395.2020.1851998
- Zechmeister, E. (2006). What's left and who's right? A Q-method study of individual and contextual influences on the meaning of ideological labels. *Political Behavior*, 28(2), 151–173. Doi: 10.1007/s11109.006.9006-5

EK 1: Meslekler

Meslekler makalede kullandığımız ilk beş WVS anket dalgasında X036 değişkeniyle standart olarak ölçülüp, 2018'de gerçekleştirilen son dalgada ise X036E adıyla farklı bir sınıflandırmaya tabidir. Bunlar arasındaki eşliği aşağıdaki gibi varsayarak geniş kategorilere topladık.

Makalede kullanılan kategoriler	WVS X036 değeri ve tanımı (2018 hariç)	WVS X036E değeri ve tanımı (2018)
İşveren ve yönetici	13: Employer/manager of establishment with 10 or more employed	2: Higher administrative
	16: Employer/manager of establishment with less than 10 employed	
Beyaz yakalı	21: Professional worker	1: Professional and technical
	22: Middle level non-manual office worker	
	23: Supervisory non-manual-office worker	5: Service
	24: Junior level non-manual	
	25: Non-manual office worker	3: Clerical
İşçi	31: Foreman and supervisor	
	32: Skilled manual	6: Skilled worker
	33: Semi-skilled manual worker	7: Semi-skilled worker
	34: Unskilled manual	8: Unskilled worker
Tarım kesimi	41: Farmer: has own farm	10: Farm proprietor, farm manager
	42: Agricultural worker	9: Farm worker

Örneklemdaki bireyler “çalışma durumu” itibariyle bu meslekler haricinde işsiz, emekli, ev kadını ya da öğrenci olabilir.

EK 2: Sağ Partiler

Toplu WVS veri setinde bulunmayan oy tercihi, her bir anketin kendi veri setinden alınmıştır. Bunlar arasından İslamcı/muhafazakâr, milliyetçi ve merkez sağ partileri sağ parti olarak kodladık.

	Sağ parti değeri
Refah Partisi	1
Fazilet Partisi	1
Saadet Partisi	1
Adalet ve Kalkınma Partisi	1
Büyük Birlik Partisi	1
Milliyetçi Hareket Partisi	1
Milliyetçi Çalışma Partisi	1
İyi Parti	1
Genç Parti	1
Anavatan Partisi	1
Demokrat Merkez Partisi	1
Doğru Yol Partisi	1

Demokratik Sol Parti	0
Sosyal Demokrat Halkçı Parti	0
Cumhuriyet Halk Partisi	0
Halkın Demokrasi Partisi	0
Demokratik Toplum Partisi	0
Barış ve Demokrasi Partisi (veya bağımsızlar)	0
Halkların Demokratik Partisi	0

EK 3: Açıklayıcı Değişkenlerle İlgili Betimsel İstatistikler

	N	Ortalama	Standard Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
Özel Mülkiyetçilik	11331	0,503	0,337	0	1
Refah Devleti Karşıtlığı	11419	0,412	0,268	0	1
Sekülerizm	11134	0,256	0,166	0	1
Özgürlükçülük	11468	0,367	0,16	0	1

Individual Self-Placement on the Left-Right Scale in Turkey: A Study of the World Values Survey 1990-2018 Data

Alper H. YAĞCI*

While the left-right conceptual dichotomy is used around the world by the public and the political elites alike, its meaning is not the same across different contexts (Caprara & Vecchione, 2018; Huber, 1989; Huber & Inglehart, 1995; Freire, 2015). The relationship of the left-right divide to class divisions evolves in time (Evans, 2000; Franklin et al., 2009; Jansen et al., 2013; Meyer & Wagner, 2020). In regards to what the left-right divide corresponds to in a given national context, both social cleavages predating the industrial society (Lipset & Rokkan, 1967) and the post-material value differentiation that emerges with the post-industrial society (Inglehart, 1985) may rival class position and economic preferences.

It is well known that left-right self-placement is a strong predictor of vote choice in Turkey (Aytaç, 2020; Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2021; Kalaycıoğlu, 2018) and that, in line with the recurrent electoral victories of a right-wing party, the average self-placement has been moving to the right since the 1990s (Arıkan & Şekercioğlu, 2014). There is also a widely accepted notion that the political right in Turkey goes hand in hand with traditional and religious values (Çarkoğlu, 2007; Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2009). What is less clear from existing literature is the relationship of left-right self-placements with economic attitudes and how this compares to the relationship with the said values. Scholars disagree over whether left-right self-placements have any economic content at all (Arıkan, 2013; Esmer, 2002, p.99-103; Ergüder, 2013, p.53-54; Sarıbay & Yılmaz, 2018; Yagci et al., 2020), even though many casually refer to a left-right divide in *passim*, implying it to be a primarily economic phenomenon.

This article studies the left-right self-placement of individuals, utilizing data from all surveys conducted in Turkey as part of the World Values Survey (1990, 1996, 2001, 2007, 2011, 2018). According to the findings, left-right division, rather than fading away, has continued to generate high response rates in surveys. The findings indicate that the average rightward shift has taken place not due to population replacement where disproportionately right-wing younger cohorts replace older cohorts retiring from the sample across survey waves, but mostly because of

* Boğaziçi University, Istanbul, Turkey, E-mail: alper.yagci@boun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9649-1638.

a segment that shifted its position from the middle to the right of the spectrum. The groups with the most visible rightwards shift include blue-collar workers and housewives. The resulting constellation is one where workers place themselves to the right while employers and managers to the left of the sample mean.

That said, left-right self-placements are in a weaker relationship with class position than with values and attitudes. Among the latter, this article compares the economic attitudes variables utilized by Malka et al. (2019) with secular and emancipatory cultural values indices developed by Welzel (2013) in regards to their relationship to the left-right self-placements. The findings indicate that economic attitudes on welfare-state and private property are dwarfed in their relevance by secular and emancipative values in the cultural domain. In fact, attitudes on private property do not correlate meaningfully with left-right self-placements, and attitudes on the welfare state are a relatively weak predictor—and weaker at the end of the overall period than in the beginning. Endorsement of emancipative and especially secular values are much more important predictors of how far individuals place themselves to the left. Consequently, it is predicted that individuals that conjoin in such values will display similar political orientations regarding voting decisions and the like, despite any differences in income, occupation, and economic policy attitudes. Hence, for example, managers and employers position themselves relatively on the left not because they are more anti-private property or pro-welfare state than the rest—they are not—but because they are more secular. More generally, the rightward shift in Turkish public's self-positioning does not correspond to a similar shift in economic attitudes.

In every survey wave examined, younger people endorse secular and emancipative values at higher rates. Generational replacement could have therefore pushed the Turkish public to the left, considering that these values are correlated with a self-ascribed left-wing position. However, there is a large variance in left-right self-placement unexplained by models built on these values, and the residual may be mostly following developments in the political party sphere. It can be conjectured that the growing strength of right-wing parties is pushing people to position themselves on the right, getting their clue from elite discourse associated with these parties. It is known that party choice can be followed by concomitant shifts in ideological orientation (Kalaycıoğlu, 2018; Vecchione et al., 2013; Visser, 1994).

In short, the left-right self-placement in Turkey has a weak connection to economic attitudes and a strong connection to secular and emancipatory cultural values. In Welzel's (2013, p.98) cross country study Turkey emerges as the country with the greatest value differentiation between people of different income and education levels. Turkish scholars have conventionally referred to such differentiation in terms of a center-periphery divide (Mardin, 1973) or a *kulturkampf* between the traditional-religious and secular segments of the population (Kalaycıoğlu, 2012; Yalman, 1973). This article demonstrates that said value differentiation continues to give meaning to left-right self-placements, too.

CHP-DP Rekabetinin Siyasal Psikolojik Zemini (1946-1950): Hasımlardan Rakiplere*

Political Psychological Roots of the CHP-DP Rivalry (1946-1950): From Adversaries to Competitors

Melih Nadi TUTAN^{ID}

Öz

Türkiye'de çok partili hayata dönüşün nedenlerine dair birçok çalışma bulmak mümkünken, bu dönüşümde rol alan aktörlerin birbirlerini nasıl algıladıkları genellikle ihmal edilmiş ve derinlemesine bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Bu çalışma, 1946-1950 yıllarındaki siyasal dönüşümde başat rol oynayan siyasal parti gruplarının birbirlerine ilişkin algılamalarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada siyasal grupların davranışlarını ve algılamalarını inceleyen sosyal psikoloji ve siyaset psikolojisi literatüründen faydalanılarak, grupların karşılıklı algılamalarını ortaya çıkarabilecek olan 1947 ve 1949 yılı bütçe görüşmeleri içerik analizi ile betimsel ve sayısal analiz kullanılarak incelenmiştir. Bunun için ilk kısımda sosyal psikolojide grupların neden birbirlerine ayrımcılık davranışında bulunduğunu açıklamaya çalışan realistik çatışma ve toplumsal kimlik kuramları ile grupların birbirlerine dair imgelerini konu alan imge kuramlarının temel kavram ve argümanları sunulmuştur. Çalışmanın metodolojik altyapısının sunulduğu ikinci bölümün ardından üçüncü bölümde, incelenen bütçe görüşmelerinde bulunan kodlar aktarılmıştır. Bir sonraki başlıkta bu kodların arka planı analiz edilmiş ve dönem içerisinde grupların ilişkilerine yön veren olgu ve olaylar değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda CHP ve DP grupları arasında karşılıklı hasım imgesiyle başlayan ilişkilerin, dönemin ikinci yarısında olağan bir rakipliğe dönüştüğü görülmüştür. Bu dönüşümün sağlanabilmesinde sosyal rekabetlerin, materyal rekabetlere göre daha arka planda olmasının etkili olduğu, dolayısıyla uzlaşıya kapalı kimliksel konuların bulunmadığı bir ortamda grupların, siyasal hayatın olağan akışını birtakım düzenlemelerle sürdürebildiği öne sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Siyaset psikolojisi, Çok partili hayat, CHP, Demokrat Parti, Stereotip

Abstract

In Turkish politics research, it is often neglected how the actors involved in the process of returning to multiparty politics perceive each other, though there are many studies on the reasons of this transformation. This study aims to reveal the perceptions of political party groups that were the dominant actors of the process. For this purpose, by the light of social and political psychology

* Bu çalışma, yazarın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda Doç. Dr. Nurşen Gürboğa danışmanlığında yürütülmekte olan doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

** Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde, Türkiye, (Doktora Adayı, Marmara Üniversitesi), E-posta: melihnaditutan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2801-3650

theories, the 1947 and 1949 budget debates, which could uncover the mutual perceptions of groups were examined by using descriptive, content, and numerical analysis. In the first part of the study, theories of realistic conflict and social identity, that try to explain why groups discriminate against each other, and image theories on images of mutual perceptions of groups are introduced. Following the methodological design, the codes detected in the budget debates are presented in the third part. The background of these codes is analysed, and the facts and events that shaped the relations of the groups during the period are evaluated in the next section. As a result of the study, it is concluded that relations between the CHP and DP groups, which initiated with mutual adversariness, transformed to an ordinary competitor image in the second half of the period. It is asserted that the fact that social competitions, which were perceived weaker than material competitions contributed positively to this transformation and therefore, political groups were able to maintain the normal flow of political life with the help of some regulations in an environment where there are no uncompromisable identity issues.

Keywords: Political psychology, Multiparty politics, CHP, The Democrat Party, Stereotype

1. Giriş

Türkiye’de çok partili hayata dönüş¹ ve sonrasında demokrasinin konsolide olup olamadığı, Türk siyasal hayatı literatüründe tartışılmalı bir konu olmuştur. Bu dönüşümün nedenleri araştırmacılar tarafından genellikle tek bir sebebe indirgenmemekle birlikte, bunun uluslararası ortamın etkisi neticesinde devlet aktörleri arasında bir değişimden ibaret olduğu ve siyasal elitler arasında bir bölünmeyi yansıttığı şeklinde konjonktürel bir sürece vurgu yapanlar olduğu gibi (Yılmaz, 1997; Tachau, 2000); Türk seçmenin siyaset olgunluğa erişmiş olması, Osmanlı’dan devralınan birtakım tarihsel görece demokratik gelenekler, yeni orta sınıfın ortaya çıkışı, Kemalizm’in rekabetçi siyasete uygun altyapısı, İnönü’nün demokrasiye olan olumlu tutumu gibi kişisel, tarihsel ve sosyoekonomik şartları öne çıkaranlar bulunmaktadır (McCally, 1956; Karpat, 1972; Özbudun, 1995; Heper, 2008). Lakin bu deneyimin nedenine dair çokça argüman bulmak mümkünken, nasılına ilişkin sorulara verilen cevaplar yetersiz kalmaktadır.

1946-1950 yılları arasının iktidar-muhalefet ilişkilerine bu yönden bakan çalışmalar üç farklı gruba ayrılabilir. Bunlardan ilki dönemi ayrıntılı olarak irdelemesi bakımından önem kazanan ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP) ilişkilerini; Dörtlülük Takrir, CHP Olağanüstü Kurultayı, DP I. Kongresi, 12 Temmuz Beyannamesi, Millet Partisi’nin (MP) kuruluşu, DP II. Kongresi gibi dönemin temel olaylarından hareketle betimleyen araştırmalardır (Akandere, 2009; Şeyhanlıoğlu, 2012; Şahin, 2017; Tuna, 2017; Erdoğan ve Pişkin, 2020; Çavuşoğlu, 2021; Kaan, 2021a; 2021b). Fakat bu çalışmaların teorik bir çerçeveden yoksun olduğu ve iktidar-muhalefet ilişkilerini konu edinmekle birlikte, dönem adına sınırları belirlenmiş bir analiz sunamadıkları belirtilebilir.

1 1946 Genel Seçimleri ile oluşan VIII. TBMM ve sonrasında “çok partili dönem” olarak adlandırılmasından hareketle, 1946’nın genellikle “çok partili hayata geçiş” şeklinde okunmasına karşın, Asım Karaömerlioğlu, II. Meşrutiyet’in ilanıyla başlayan çok partili hayatın kesintilerle de olsa 1924’e kadar devam ettiğini, dolayısıyla 1946’nın çok partili hayata dönüş anlamına geldiğini ileri sürmektedir. Bkz. (Karaömerlioğlu, 2006, s.89). Bununla birlikte, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın (TpCF) da parlamentoda güdümlü olmayan bir muhalefet yürüttüğü düşünüldüğünde bu tarih TpCF’nin kapatılmasına, 1926’ya kadar götürülebilir.

İkinci bir grup çalışmalar bütünü, dönemin tanıklarının anı ve günlükleri ya da biyografiler olduğu söylenebilir. Bunlardan iktidar-muhalefet ilişkilerinin nasılına dair önemli perspektifler edinmek mümkündür. Örneğin; İnönü'nün süreç boyunca iç barışın devamına, iktidarda kalmaktan daha önem verir hale geldiği (Yalman, 1970, s.106) ve demokrasiye içten bir arzu gösterdiği (Toker, 1990, s.76), CHP ve DP'nin demokrasi konsepti konusunda anlaşmazlıklar barındırdıkları (Bayar, 1967, s.164-170), iktidar-muhalefet ilişkilerinde DP içi tartışmaların önemli rolü olduğu (Ağaoğlu, 1993, s.188), CHP'nin tarihsel bagajına karşın kendini rekabetçi demokrasiye adapte etme çabaları ve DP'deki tartışmalar (Goloğlu, 1982), İnönü ve Menderes arasında kişisel duygu, tutum ve ilişkilerin belirleyiciliği (Aydemir, 1969, s.262-269; 1975, s.437) ve İnönü'nün kişisel temasları ve parti içindeki tutumunun iktidar-muhalefet ilişkilerinin normalleşmesindeki rolü (Erim, 2005) gibi döneme dair dikkate alınması gereken unsurlar bu çalışmalarda yer almaktadır. Lakin bunların da, birinci gruptakilere benzer şekilde, aynı kıstaslar etrafında iktidar-muhalefet ilişkilerini analiz ettiğini söylemek zordur. İkinci olarak ise bu çalışmalarda yanlılığın ne derecede etkili olduğu konusu da bir muğlaklık olarak kalmaktadır.

Son olarak Türk siyasal hayatı veya Türkiye'de demokrasi kavramını bütünlüklü olarak ele alan çalışmalar da bu dönüşüm devresinde iktidar-muhalefet ilişkilerine dair birtakım perspektifler sunmaktadır. Örneğin Zürcher (2015, s.312-315), DP-CHP ilişkisindeki gerginleşmenin her iki partinin programının oldukça benzer olmasıyla açıklar ve esasında önemli tek rekabet noktasının seçimi düzenleyen kanun olduğunu ifade ederken; Ahmad (2015, s.34-36), benzer şekilde, DP'nin bir sınıf partisi olmadığını ispatlamak için sürekli bir iktidar hücumuna kendini mecbur hissettiğini ve bu nedenle iktidarın, "sadece eleştirmek için eleştiren muhalefet" temasını edindiğini belirtir. Karpat'ın (2017), dönemi bir liberalleşme olarak ifade etmesi ve DP-CHP mücadelesini sosyal ve ekonomik olaylarla şekillenen bir rekabet olarak okuması da bu mücadelenin kaynaklarını açığa çıkarmasına karşın, karşılıklı ilişkilerin içeriğini doldurmamaktadır. 1950 Genel Seçimlerini "Kemalist dönem sonrasındaki en önemli demokratik gelişme" olarak yorumlayan Lewis de (2017, s.405-426), iktidar-muhalefet ilişkilerinin gel-gitli sürecini aktarır. Ancak bu çalışmalarda da, bazı temalar dışında, 1946-1950 aralığındaki mücadelenin nasıl şekillendiğine dair emareler bulmak zordur.

Temelde DP-CHP rekabeti olarak okunabilecek olan 1946-1950 döneminin iktidar-muhalefet ilişkilerinin nasıl şekillendiğinin anlaşılması, Türk siyasal hayatı adına birkaç açıdan önem arz etmektedir. Birincisi; iktidar ve muhalefetin birbirlerine karşı algılamalarında bazı süreklilik unsurları bulunmaktadır. Bu süreklilikler, Türkiye'de siyasetin söylemsel doğasını bir yönüyle göstermektedir. İkinci olarak bu dönem; siyasal gruplar arası ilişkilerin değişimini ve demokrasinin olağan akışının sürdürülebilmesi ile grupların birbirlerine dair algılamaları arasındaki bağlantıyı görmek için de önemli bir örnek teşkil eder. Bu bağlamda çalışmada "1946-1950 arasında iktidar-muhalefet ilişkileri nasıl şekillenmiştir?" sorusundan hareketle, dönemin gruplarının birbirlerine yönelik algılamalarının anlaşılması amaçlanmaktadır. Bunun için, gruplar arası ilişkileri inceleyen sosyal psikoloji ve siyasal hayatı psikoloji perspektifiyle inceleyen siyaset psikolojisinin kavram ve kuramlarından faydalanılacaktır.

1.1. Gruplar Arası İlişkilerin Kaynakları: Realistik Çatışma ve Toplumsal Kimlik Kuramları

Kolektif eylemlerde bulunan siyasal grupların nasıl birlikte hareket eden üyelerden oluştuğu konusunu inceleyen Leonie Huddy (2003, s.515-521); bu olgunun bilişsel, çıkar odaklı, sembolik ve sosyal inşacı olmak üzere dört farklı perspektifle açıklanabileceğini ifade eder. Bunlardan, materyal bir kazanca veya kayba dayalı çıkarların ayrışmasının ya da ortaklaşmasının gruplar arası ilişkileri şekillendirdiğini öne süren çıkar odaklı yaklaşımların öne çıkan kuramlarından biri gerçekçi çatışma ya da diğer adıyla gerçekçi grup çatışması kuramıdır. Herbert Blumer'in (1958) grupların statü konumlarının görece olarak algılandığı ve çatışma ya da iş birliğinin bu motivasyondan beslendiğini iddia eden grup konumu algısı tanımından ilham alan gerçekçi çatışma kuramcıları; en temelde grupların maddi bir kazanca yönelik rekabet ettiklerinde aralarında ayrıştıklarını, birbirlerine karşı olumsuz stereotipler geliştirdiklerini ve bu güdülerle çatışmaya girdiklerini ifade ederler (Sherif vd., 1961; Campbell ve Levine, 1967).

Bahsedilen kazanç ya da kayıp, iktidar olma ya da iktidarı devretme olarak okunduğunda, esasında bu argümanların siyasal hayatın en temel motivasyonlarından birine tekabül ettiği görülebilir. Siyaseti, iktidar elde etme aracı olarak okuyan Makyavelizm'den ilham alan siyasal realizm, çıkarların şekillendiriciliğine verdiği rol ve siyasetin kazanma ya da kaybetmeye dayalı olduğuna yönelik argümanları doğrultusunda gerçekçi çatışma kuramıyla aynı çizgide konum alır (North, 2010; Philp, 2010). Bu motivasyonun, siyasal gruplar arasındaki çatışmayı ne derecede bir şiddete ulaştıracağı ya da çekeceği ise kazancın değerinin büyüklüğüyle anlaşılabilir. Kalaycıoğlu'nun (2001, s.63-65) Türk demokrasisinin olağan akışını örselediğini belirttiği patronaj ve klientalizm bu bağlamda anlaşılabilir. Dolayısıyla materyal rekabetlerin; iktidar-muhalefet ilişkileri arasındaki temel belirleyenlerden ilki olduğu söylenebilir.

İkinci bir kaynak ise, sembolik yaklaşımlar altında ve sosyal psikolojinin yine en öne çıkan kuramlarından olan toplumsal kimlik kuramının argümanlarında bulunabilir. Toplumsal kimlik kuramı; bir topluluğun herhangi bir kıstasa dayalı olmasa dahi ayrıldıklarında aralarında ayrımcılık davranışlarının görüldüğünü ve bunun, temel olarak biz/onlar kategorizasyonundan hareketle bireylerin, gruplarına duydukları kimliksel aidiyetten kaynaklandığını ifade eder (Tajfel, 1970; Tajfel vd., 1971; Billig ve Tajfel, 1973; Tajfel, 1974; Turner, 1975; Tajfel, 1978; Tajfel ve Turner, 1979; Turner, Brown ve Tajfel, 1979). Aynı zamanda bu kategorizasyonların, minimal düzeyde gerçekleşmeler bile gruplar arası algılamaları dejenere edici, dolayısıyla ayrımları keskinleştirici etkileri bulunmaktadır (Tajfel ve Wilkes, 1963). Dolayısıyla gerçekçi çatışma kuramının aksine, toplumsal kimlik kuramı, materyal değil, fakat sosyal kaynakların gruplar arası ilişkilerdeki rolünü belirleyici bulur.

Güdülenmenin bu kimliksel kaynağı, bireylerin daha olumlu bir toplumsal kimliğe geçmeleri ya da sembolik olarak aynı kimliğin pozitif algılamasını sürdürmeleri için dış-grupların toplumsal kimlikleriyle rekabete girmelerini beraberinde getirir (Tajfel ve Turner, 1986). Dolayısıyla statülerin bu düşünsel yönünün siyasal hayatta inşa edilen bir olgu olduğu ifade edilebilir (Hay, 2016, s.100-102). Bu rekabetin bilhassa parlamentolardaki yansımaları dilsel pratiklerdir. Türkiye

Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) de gruplar arasındaki sosyal rekabetlerin görünümüleri dış-grubun olumlu yanına yönelik aşağılamalar ile ortaya çıkar (Yetkin, 2006; Alagözlü ve Şahin, 2010). Bu bağlamda, sözlü ifadelerin takibi, gruplar arasındaki ilişkilerin yönünü gösteren bir araç konumundadır. Kısaca, materyal ve sosyal rekabetlerden kaynaklanan gruplar arası siyasal çatışmalar, iki grup arasındaki imgelerin belirleyeni olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2. Gruplar Arası İlişkilerin Görünümü: İmge Kuramları ve Düşman İmgenin Öncülleri

İmgeler, sistemli olarak ilk defa Uluslararası İlişkiler disipliniinde devletlerin birbirlerine karşı dış politikadaki algılamalarının biçimi şeklinde tanımlanmış ve imgelerin; ilgili ülkenin kabiliyetler, kültür ve tehdit/fırsat boyutu kıstaslarına göre aşağıda ya da yukarıda algılanmasına göre değişkenlik gösterdiği belirtilmiştir (R. Cottam, 1977; Herrmann, 1985; M. L. Cottam, 1986). Bundan önce ise imgeler; bireyler seviyesinde de ele alınmış ve bireylerin, çevrelerini anlamlandırmak ve bilişsel olarak tutarlılıklarını koruyabilmek için geliştirdikleri, bu yönüyle inşa edilmiş olan algılamalar biçiminde tanımlanmıştır (Boulding, 1969, s.3-18). Martha Cottam'a göre (2017, s.96-97), imgeler; stereotipler biçiminde işleyen, yani karşı gruba dair algılanan niteliklerin belirleyici olduğu ve kategorizasyonları biçimlendirir. Bu anlamda imgelerin, yalnızca uluslararası ilişkileri değil, ancak gruplar arası ilişkileri de belirleyen zihinsel inşalar olduğu söylenebilir.

İmgelerin, gruplar arası ilişkilerde nasıl ortaya çıkabileceğini inceleyen araştırmacılar; grupların, bir önceki başlıkta belirtilen, materyal ve sosyal rekabetler içerisine girdiklerinde birbirlerine karşı stereotipler geliştirdikleri ve bunun da imgelere tekabül ettiğini göstermişlerdir (Alexander, Brewer ve Herrmann, 1999). Dolayısıyla imgelerin, stereotiplerle sıkı bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu stereotiplerin nasıl tespit edilebileceği, literatürde bu kavramı inceleyen ilk çalışmalardan hareketle değerlendirilebilir. Bu çalışmalarda etnik gruplar arasındaki stereotipler, grup üyelerinin birbirlerini hangi sıfatlarla algıladıkları şeklinde tespit edilmiştir (Katz ve Braly, 1933; 1935). Bu bağlamda, grupların birbirlerine ilişkin nitelermelerinin yoğunluğu, gruplar arasındaki stereotipleri ortaya çıkarmaktadır.

Düşman imgenin, gruplar arası ilişkilerde, kabiliyetler ve kültür açısından eşit olarak algılanan tehde ve uyumsuz hedefli gruba yöneltildiği ve karşıdakini yok etme motivasyonunu içerdiği düşünüldüğünde (Alexander, Brewer ve Livingston, 2005), bu şartın siyasal hayatta her daim ortaya çıktığını söylemek zordur. Zira çoğu zaman, parlamentoda gruplar arasındaki görece kabiliyetler değişkenlik göstermekte ve kültürel statüler de genellikle aşağıda algılanmaktadır. Bununla birlikte, Chantal Mouffe'un demokrasi konsepti konusunda kullandığı düşmanlık (*enmity*) ve hasımlık (*adversariness*) kavramları bu noktada aydınlatıcı olabilir.

Liberal demokrasi tasarımı eleştireni Mouffe'a göre (2011, s.1-34); siyasal hayatta liberal demokrasinin iddia ettiğinin aksine gruplar arasındaki konsensüs bir yanılamayken, siyasette her daim bir biz/onlar bölünmesi mevcuttur ve bu dost/düşman ayırımına dönüştüğünde demokrasi kurumu yıkılma evresine girer. Aynı zamanda, dost/düşman kategorizasyonuna dayalı

antagonizmanın ahlaki konular üzerinde uzlaşmayan gruplar arasında görüldüğünü belirten Mouffe (2000, s.12-13), biz/onlar bölünmesine dayalı agonizmanın, hasımlığın kabul edilmesini demokrasinin şartı olarak sunar.

Bu altyapıdan hareketle, siyasal gruplar arasındaki stereotiplerin içeriğinin imgeleri gösterdiği ve bu imgelerin arkasında potansiyel olarak bulunan materyal ve/veya sosyal rekabetlerin şiddet derecesinin gruplar arasındaki hasımlık ya da düşmanlığı belirlediği ifade edilebilir. Çalışmanın devamında incelenecek 1946-1950 arasında, siyasal gruplar arasındaki imgelerin ise öncelikle hasımlık ilişkisini işaret ettiği, hatta düşmanlığa yakın bir konumda olduğu, ancak 1950'ye yaklaşıldığında, bunun hasımlıktan daha az şiddetli bir rakip ilişkisine evrildiği argümanlaştırılmıştır.

2. Metodoloji

Siyaset psikolojisi, genellikle nicel metotla çalışılmış ve buna yönelik veri toplama araçları kullanılmıştır. Lakin, kapsamı tarihin belli bir dönemine kadar olan çalışmalarda anket ya da mülakat gibi birincil veri toplama araçlarının kullanılması mümkün değildir. Bununla birlikte, nitel ve yorumsamacı metot, özellikle dilsel pratiklerin nasıl anlamlar inşa ettiği konusunda siyaset psikolojisi çalışmaları için önemli bir perspektif sağlamaktadır (Haste, Jones ve Monroe, 2016, s.309). Aynı zamanda birey seviyesinden gruplara çıkıldıkça ve odak noktası siyasal oldukça, tarihsel siyasi figürlerin çalışılması için ikincil veriler daha öne çıkmaktadır (McDermott, 2020, s.163). Bu nedenle çalışmada nitel araştırma metodu kullanılmıştır.

2.1. Araştırma Dizaynı

Çalışmada nitel araştırma metodu dizaynlarından vaka çalışması tercih edilmiştir. Vaka çalışmaları; bir olayın bir zaman periyodu içerisindeki dönüşümünü etraflıca inceleyen dizaynlardır ve değerlendirmeyi esas alırlar (Creswell ve Creswell, 2018, s.51). Vaka çalışmaları, sınırlı sayıdaki olayı daha bütünlüklü inceleyen dizaynlar olduğundan (Neumann, 2014, s.42) 1946-1950 dönemindeki iktidar-muhalefet ilişkilerinin nasıl işlediğinin anlaşılması konusunda daha aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada, ikincil veri toplama araçlarından dokümanlar kullanılmıştır. 1946-1950 döneminde siyasal gruplar arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiğinin anlaşılması adına 1947 ve 1949 yılına ait bütçe görüşmeleri tutanakları TBMM web sayfasından Tutanaklar>1908'den Günümüze Tutanaklar>Tarih Sıralı Erişim>8.Dönem yolu izlenerek tespit edilmiş; ilgili senelerin bütçe görüşmelerinin başladığı ve bittiği günler ile bunlar arasında kalan günlerin tutanaklarına erişilmiştir. 1947 bütçesi görüşmeleri, 2. Yasama Yılı'nın 18. Birleşiminden 27. Birleşimine; 1949 bütçesi görüşmeleri ise 4. Yasama Yılı'nın 48. Birleşiminden 54. Birleşimine kadar olan tutanakları kapsayan² yaklaşık üç bin sayfanın üzerinde bir dokümandan oluşmaktadır.

2 İncelenen tutanakların tamamı için bkz. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi [TBMMTD], 18.12.1946;

Türkiye'de bütçe görüşmeleri, hemen hemen her bütçe görüşmesinin ilk gününde, tümünden maddelere ilişkin konuşmaların yapıldığı günlerde parlamenterler tarafından da ifade edildiği üzere, sadece ekonomik konuların değil, ama bununla birlikte iktidarın o döneme kadar olan siyasalarının değerlendirildiği görüşmelerdir. İkinci olarak, şahıs adına konuşmalar, içtüzükte, grup adına konuşmalara nazaran oldukça sınırlandırılmıştır. Üçüncü olarak ise grup adına yapılan konuşmalar da partinin uzlaşısıyla hazırlanmaktadır. Bu nedenlerle, bütçe görüşmelerinin, iktidar-muhalefet ilişkilerinin incelenmesi adına geçerliliği yüksek dokümanlar olduğu belirtilebilir.

2.3. Veri Analizi

Çalışmanın güvenilirliği ise veri analizi çeşitlemesiyle yapılmıştır. İktidar-muhalefet arasında cereyan eden karşılıklı ifadeler; betimsel analiz, içerik analizi ve sayısal analiz ile kodlanmıştır. Bu kodlamalarda; grupların birbirlerine dair algılamalarını verebilecek olan, bütçenin içeriğiyle ilgili olan kısımların dışında kalan ve genellikle de parlamentonun işleyişine aykırı ifadeler barındıran (*unparliamentary language*) (Ilie, 2015; 11), aynı zamanda da stereotipleri açığa çıkaracak olan aşağılama içerikli olumsuz ifadeler dikkate alınmıştır.

Parlamentoda, zaman zaman gruplar arasında olumlayıcı ifadeler görülebilse de, özellikle iktidar-muhalefet arasında bunların sayısı oldukça azdır. İkincisi, çalışmanın güvenilirliğini artırmak adına, doğrudan hedefinin belirlenemediği ifadeler de kod olarak ele alınmamıştır. Üçüncüsü, her iki bütçede de, parlamento katılımının daha fazla olduğu maddelerin tümünün görüşüldüğü ilk ve son birleşim ile, Başbakanlık, Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Milli Savunma, Milli Eğitim, İçişleri, Dışişleri, Sağlık Bakanlıkları ve gelir bütçeleri incelenmiştir. Son olarak, bir grubun ya da parlamenterin kimliğini değil, ancak bir siyasaı niteleyen stereotipe dayalı sözlü ifadeler de değerlendirme dışında bırakılmıştır. Böylece; hedefi belli olup bir kimliği olumsuz niteleyen ifadelerin kodlara dahil edildiği belirtilebilir.

İfadeler, MaxQDA Analytics Pro 2022 (22.0.1 Sürümü) paket programından faydalanılarak aşağıdan yukarıya kodlanmıştır. Aşağıdan yukarıya kodlama; ifadenin içeriği gösterecek bir kısmının değiştirilmeden, doğrudan kod olarak ele alınmasına karşılık gelmektedir (Creswell, ve Creswell, 2018, s.257-258). Bunun nedeni hem kodların dahil edileceği kategorilerin literatürden elde edilememesi hem de parlamento içindeki sözlü ifadelerin görünür kılınmasının faydalı olacağı kanaatidir. Aşağıdan yukarıya bulunan kodlar, daha sonra kategoriler ile bir üst çerçevede birleştirilerek stereotiplerin açığa çıkması hedeflenmiştir.

3. Bulgular

Öncelikle Psikopat Olayının da yer aldığı 1947 bütçesi görüşmelerinin, iktidar kanadındaki parlamenterlere ait kodları aşağıdaki şekilde belirtilebilir (Tablo 1)³.

19.12.1946; 20.12.1946; 23.12.1946; 24.12.1946; 26.12.1946; 30.12.1946; 21.2.1949; 22.12.1949; 23.2.1949; 24.2.1949; 25.2.1949; 26.2.1949; 27.2.1949)

3 Bulunan kodlar için bkz. (TBMMTD, 18.12.1946, s.23-27, s.30-32, s.42; TBMMTD, 19.12.1946, s.310; TBMMTD,

Tablo 1. 1947 Bütçesi Görüşmelerinde CHP'nin DP'ye Dair Algılamaları^{4*}

	DP	Adnan Menderes	Celal Bayar
Ali Rıza Erem	(1) Her yapılabanı kayıtsız şartsız kara göstermek zihniyeti		
Fahri Ecevit	(2) Milletın politik savcısı özentisiyle (1) Karanlık yorumlarıyla kötülemeyi şiar edinen (3) Kandırıcı birer hatip		
Fahri Kurtuluş	(3) İftiraya gelince; hemen ortaya çıkıyorlar		
Kemal Cenap Berksoy			(4) Komitacılık (x2) (5) İş Bankası saltanatından kalma zihniyeti
Muhittin Baha Pars	(6) Lakırdıları (x3)		
Şakir Uma	(4) Millet arasına kundak sokmak isteyenler		
Recep Peker	(7) Konuşmaktan kaçan bu parti (5) Her şeyi haksız ve hesapsız söyleyenler (6) Demokrasiyi bilmemek* (6) Milleti anlamamak* (5) Dinlemeye tahammül edemiyorlar (8) İnhisarcı hürriyetlerini (8) Azınlık tahakkümü* (3) Mugalata* (3) Karışık, bu şekilsiz, manasız haksız sözlerin (6) Kıymetleri olmadığı için (4) Obstrüksiyon ve sabotaj (5) Akıl, hikmet ve müsavi hak dahilinde konuşmaya tahammülleri ... olmadığı (5) Kışkırtıcı, tahrik edici hareketler (5) Kışkırtıcı rolü oynamakta ruhen suçlu oldukları (5) Kendilerinin vaziyetinin kışkırtıcı olduğunu (5) En ağır isnat ve ithamlarla haksız yere hırpalarken (9) Anarşist Bakunin akidesinin eseri (2) Hodgam bir zihniyetle (5) Tahrik eden bir zihniyetle (9) Anarşist aksülamel	(1) Kötümser ve psikopat bir ruh (1) Mariz karanlıklar içinde (5) Haksız, müteceviz şeyleri ... okumak	
Bir ses	(1) Kalpleri gibi (kapkara bir neticeye varmışlardır.)		

20.12.1946, s.332-333).

4 * Yazar tarafından oluşturulmuş, bu ve bundan sonraki kod tablolarında soldan ilk sütun ifadeyi dile getiren parlamenter, yukarıdan ilk satır ise ifadenin hedef aldığı grup ya da parlamenterini belirtmektedir. Uzunluğu nedeniyle yukarıdan aşağıya kodlanan ifadeler ise “*” işaretiyle belirtilmiştir. Kodların hemen başında bulunan ve “()” şeklinde belirtilen sayılar Tablo 5'teki stereotiplere karşılık gelmektedir.

Tabloda yer alan ifadeler, yukarıda da belirtildiği üzere, parlamenterlerin doğrudan karşı grup ya da parlamentele dair sözleridir. “*” işaretinin bulunduğu ifadeler ise doğrudan alıntılanarak bunların içeriği belirtilebilir. “Demokrasiyi bilmemek” dönemin Başbakanı Recep Peker tarafından şu şekilde ifade edilmektedir (TBMMTD, 18.12.1946):

“...Onlara göre demokrasi demek mesul olmayan insanların ağzına geleni, aklına geleni söylemesi ve mesul adamların ‘bu karışık, bu şekilsiz, manasız haksız sözlerin’ hakikat karşısındaki kıymetini tebarüz ettirmek istediği zaman Kamutaydaki vazifelerini bırakıp çekilip gitmesidir. Demokrasinin gösterdiği vazife duygusu bu mudur arkadaşlar? ...” (s.24-25).

Peker’in ifadelerinde “azınlık tahakkümü”, “...Onlar bu davanın esas temelini ekalliyetin ekseriyete tahakkümü manasına alarak bunu herkese dikte etmek istiyorlar.” olarak belirtilmiştir (TBMMTD, 18.12.1946, s.24). DP’nin muhalefetindeki “mugalata” unsuru da “...Devletin varlığına temel olan bazı esasları mugalatadan korumak vazifesini yapmak bizlere borç oluyor.” olarak sezdirilmiştir (TBMMTD, 18.12.1946, s.24). Yine bu şekilde kodlanan ifadelerden biri olan “milleti anlamamak” da Peker tarafından “...bu millette, bugünkü sözlerine göre muhaliflerin bir türlü görüp anlayamadıkları derin, büyük bir kudret, hayatiyet ve inkişaf kabiliyeti vardır...” biçiminde ifade edilmiştir (TBMMTD, 18.12.1946, s.27).

1947 yılında muhalefetin iktidara yönelttiği sadece bir adet kod bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. 1947 Bütçe Görüşmelerinde DP’nin CHP’ye Dair Algılamaları

	CHP
Adnan Menderes	(6) Siyasi olgunluğu noksan olanların

1947 bütçesinde, DP kurucularından Adnan Menderes’in “...Zati müktesebat ve siyasi olgunluğu noksan olanların sözlerine asla ehemmiyet vermeyerek bu kürsünün vakar ve ciddiyetini muhafaza etmek Demokrat Partinin daima şiarı olacaktır.” (TBMMTD, 30.12.1946, s.837) sözleri dışında iktidara yönelik bir stereotip içerikli olumsuz ifade bulunmamıştır. Nitekim, DP’liler 18 Aralık’ta Peker’in kendilerine hücumu üzerine terk ettikleri meclise, arabulucular ve İnönü’nün devreye girmesiyle ancak 27 Aralık’ta dönmüşler (Toker, 1990, s.156-161), bütçe görüşmeleri ise bundan üç gün sonra 30 Aralık’ta son bulmuştur. Bununla birlikte, Menderes’in Peker’den önce söz aldığı, yani henüz DP’nin meclisi terk etmediği zamanda, DP’lilerin CHP’ye dair bu tarzda olumsuzlamalar kullanmamış olmaları dikkate değerdir. Bir sonraki başlıkta değerlendirilecek olan iki grup arasındaki potansiyel antagonizmanın elimine edilebilmesinde bunun da etkisi göz ardı edilmemelidir.

Bunun görünümünün elde edilebileceği, CHP ve DP’yle birlikte aynı zamanda DP’den ayrılan parlamenterlerin oluşturduğu Millet Partisi’nin (MP) de hazır bulunduğu 1949 bütçesi görüşmelerinde iktidarın, muhalefete karşı değerlendirilen kodlarının sayısında ve şiddetinde gözle görülür bir düşüş bulunmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. 1949 Bütçe Görüşmelerinde CHP'nin DP ve MP'ye Dair Algılamaları

	MP	Osman Nuri Köni (MP)	Refik Koralan (DP)
Nihat Erim	(4) Demokrasiyi engelleyecek hastalık*		
Şemsettin Günaltay		(6) Geri düşünen insanların	
Hulusi Oral			(3) Şahısların samimi olmadığını

1949 yılı bütçe görüşmelerinde iktidarın, muhalefetteki iki gruba ve parlamenterlerine ilişkin olumsuzlamaları oldukça sönüktür.⁵ Nihat Erim'in MP'ye yönelik ifadesinin dışındaki iki kod, içerik açısından dikkate değer olmakla birlikte, parlamenterler arasında cereyan eden kişisel bir seviyede yer almaktadır. Erim'in, MP'yi "demokrasiyi engelleyecek hastalığa sahip" olarak ele aldığı ifade ise şu şekildedir: "... Türk vatandaşlarına ait Amerikadaki hususi mevduat meselesinin, ortaya konuş tarzı bizim demokratik bünyemizde – müsamaha gördüğü takdirde – derin yaralar açacak olan bir hastalığın ifadesidir..." (TBMMTD, 22.2.1949, s.403).

Benzer bir trendi, içeriği daha şiddetli olmakla birlikte, muhalefet kanadında da görmek mümkündür (Tablo 4).

Tablo 4. 1949 Bütçe Görüşmelerinde DP ve MP'nin CHP'ye Dair Algılamaları

	CHP	Atıf Esenbel	Nihat Erim
Hakkı Gedik (DP)	(6) Günlük politika adamlığı		
	(8) Girift ve inhisarcı zihniyet		
	(5) İhtiras alevi		
	(8) İstismar eden bir avuç muhterisin tahakkümü		
Osman Nuri Köni (MP)			(8) Demokrasi ağza yakışmamak* (3) Muvazaanın büyük bir rüknü mühimdir
Sadık Aldoğan (MP)		(6) Aklın ermez	

1949 yılının bütçe görüşmelerinde muhalefette yer alan grupların da, CHP gibi dış-gruplara karşı yoğun bir stereotipleştirme davranışının bulunmadığı görülebilir.⁶ Burada Osman Nuri Köni'nin Nihat Erim'e "demokrasinin ağzına yakışmadığına" yönelik ifadesi "...Binaenaleyh kendilerinin ağızlarına ne demokrasi ne de çok partili sistem sözleri yakışabilir." şeklinde dile getirilmiştir (TBMMTD, 22.2.1949, s.407). Bunun dışındakiler, yine doğrudan ifadelerden oluşmaktadır. Bu kodlar; bir üst kategoride içeriklerine göre toplandığında, grupların birbirlerine karşı algılamalarındaki niteliksel unsurlar, diğer deyişle stereotipler ortaya çıkmaktadır (Tablo 5)^{7**}.

5 Bulunan kodlar için bkz. (TBMMTD, 22.2.1949, s.403, s.410; TBMMTD, 24.2.1949, s.561).

6 Bulunan kodlar için bkz. (TBMMTD, 21.2.1949, s.330; TBMMTD, 22.2.1949, s.407; TBMMTD, 24.2.1949, s.525).

7 ** Tablo; yazar tarafından, kodların sayısı dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 5. 1947 ve 1949 Bütçe Görüşmelerinde CHP, DP ve MP Stereotipleri

	CHP		DP		MP	
	1947	1949	1947	1949	1947	1949
1: Kötümserlik			5			
2: Egoist			2			
3: Aldatıcılık		1	4	1		
4: Bozgunculuk			4			1
5: Aşırılık		1	10			
6: Bilgisizlik	1	2	6			1
7: Korkaklık			1			
8: Otoriterlik		3	2			
9: Anarşist			2			

Tabloda da görüldüğü üzere, 1947’de DP’ye yöneltilen stereotip içerikli ifadeler, 1949’da neredeyse tamamen kaybolmuştur. Faaliyetlerine Temmuz 1948’de başladığından (Kaynar, 2007, s.83), 1947 bütçesinde kendisine dair bir kod bulunmayan MP’nin de 1949’da sadece iki nitelemeye hedef olduğu görülmektedir. CHP’yi olumsuz niteleyen kodların sayısında bir artış görülsede bu, 1947 bütçesi görüşmelerinin büyük bölümünde CHP’nin mecliste tek grup olarak kalmasıyla ilişkilidir. Ancak yöneltilen kodların içeriğinde CHP’nin algılanış biçiminin nasıl şekillendiğine dair önemli işaretler bulmak mümkün olacaktır. Bu minvalde, bir sonraki başlıkta iktidar-muhalefet ilişkilerini etkileyen ve gösteren, dönemin temel gelişmelerinin ardından hem bulgular analiz edilecek hem de gruplar arası mücadelenin kaynakları ve görünümüne ilişkin değerlendirmeler sunulacaktır.

4. Dönemin Temel Siyasal Gelişmeleri ve Siyasal Partiler Arası İlişkiler

1940’lı yılların ilk yarısı, İkinci Dünya Savaşı ortamının beraberinde getirdiği bir anlayışla düşünsel seviyedeki cereyanların çarpışmasının bir güvenlik meselesi olarak görüldüğü yıllardı. Bunun görünümlerinden biri, birkaç yıl sonra hükümet nezdinde bir tehdit olmaktan çıkacak Türkçü fikir önderlerinin (Ertekin, 2008, s.367-370) aleyhine 1944 yılında açılan ve 1947’de tümünün beraatı ile sonuçlanan İrkçılık-Turancılık Davası idi. Zekeriya ve Sabiha Sertel çiftinin hükümeti baskıcılıkla eleştirilerine Akşam, Tasvir ve Tanin gibi gazetelerden gelen “Komünistlik” suçlamaları desteğiyle Tan Matbaası’na karşı yapılan şiddet içerikli gösteriler ise (Acar, 2012, s.9-12), bu olgunun sokaktaki boyutunu gösteriyordu. Dolayısıyla, hükümet için sosyal ve siyasal alandaki bu çatışmalar önemli bir meseleydi.

Sıkça anılagelen bir anekdotta bunların önemini ve potansiyel parti rekabetleri kaynağını anlamak mümkündür. Metin Toker’in aktardıklarına göre, DP kurucularından Celal Bayar, partilerinin programını aktarmak ve Cumhurbaşkanı’nın onayını almak üzere İnönü’den istediği randevuyla Çankaya’ya çıkar ve programda laikliğe, Köy Enstitülerine, ilkokullaşmaya ve dış politikaya aykırılıklar olmadığına dair teminatı verir (Toker, 1990, s.81). Bu minvalde, henüz başlangıç aşamasında DP ile CHP arasında sosyal rekabetlerin olmadığı bir ortamda, materyal rekabetlere

müsait alan bulunduğu dair zımni bir anlaşma mevcuttur. Diğer bir deyişle, en başta, partilerin fikri zeminde çatışmayacakları kabul edilmiştir.

Bu prensip anlaşmasına dönem boyunca uyulduğu söylenebilir. İki parti arasındaki ilk sert tartışmalar; yapılan yerel seçimlerdeki olaylar ve iddia edilen usulsüzlükler (Ahmad ve Ahmad, 1976, s.21), Seçim Kanunu'nda yapılması istenen tadiller ve genel seçimlerin tarihi üzerine cereyan etti. Nihat Erim'in meşhur "demokrasiye şal örtme" tedbiri tabirinin geçtiği ve bunu da Milli Mücadele, Kuvay-i Milliye gibi tarihsel öğeler kullanarak "rejimi ve inkılabı koruma tedbirleriyle" meşrulaştırdığı yazısı, bahsedilen yerel seçimlerdeki olaylar üzerine kaleme alınır (Erim, 30.5.1946, s.1-3). Bu bağlamda iktidar kanadı, seçimlerde aşırılığa ve fesatçılığa kaçıldığı iddiası üzerinden muhalefetin "demokrasi bilmezliğinden" şikâyet ederken, aynı eleştiri muhalefette de mevcuttu.

Erken seçim kararının alınacağı gün kürsüye gelen DP üyesi Emin Sazak, konuşmasında seçimin CHP'nin kendi iktidar "endişesinden" dolayı erkene alındığını ifade ederken kendisine yöneltilen müdahaleler üzerine "(Şemsettin Günaltay'a hitaben) Reisvekilliği vazifesine kadar çıkmış bir arkadaş benim sözlerime tahammül edemezse bu memlekette nasıl demokrasi vardır?" sorusunu sorar (TBMMTD, 10.6.1946, s.81-82). Bir önceki gün ise Bayar, yerel seçimlerde iktidar partisini "partizanlıkla" eleştirerek, "Seçimlerde iktidar partisinin, idare cihazından azami yardım gördüğüne şüphe yoktur." ifadelerini kullanır (Celal Bayarla mülakat, Vatan, 10.6.1946). Dolayısıyla 1946-1950 yılları arasının temel dinamiğini oluşturacak otoriterlik/demokrasi tartışmaları, henüz rekabetin ilk günlerinde saptanabilecek bir olgudur.

Meclisin 8. Döneminin bu tartışma konusu, özellikle dönemin ilk yarısında daha görünür vaziyettedir. Özellikle 1946 Seçimlerinde iktidarın hile yaptığı iddiaları iki parti arasında gerginlik doğuran bir faktör olmuşken, sonraki yıllarda da CHP'ye yönelik önyargıların şekillenmesinde 1946 Seçimleri tekraren kullanılan tarihsel bir araç halini alacaktır. Partiler arasında en büyük tartışmalar genellikle demokrasi üzerinde cereyan ederken, ekonomi konularında da gruplar arasında görece bir gerginleşme görülebiliyordu. 7 Eylül 1946'da ithalat ile iç ticarete serbestleşme ve Türk Lirasının değerine ilişkin alınan tedbirleri (Hükümet önemli kararlar verdi, Ulus, 8.9.1946), Celal Bayar hayat pahalılığının önlenemediği ve israfın devam ettiği şeklinde eleştiriyordu (Celal Bayar Edirne ve Kırklarelinde birer nutuk söyledi, Akşam, 27.10.1946).

Bir sonraki başlıkta değinilecek olan Psikopat Olayından sonra meclise yeniden dönen DP'liler Ticaret Bakanlığı bütçesinde hükümeti enflasyon, vergide adaletsizlik, israf, verimsizlik gibi nedenlerle "basiretsiz kararlar" almakla eleştirmektedir (TBMMTD, 28.12.1946, s.703). Ancak dış politika söz konusu olduğunda grupların bu tartışmaları bir yana attığı, Sovyetler Birliği'nin Boğazların ortak savunulmasına katılma talebine ilişkin notaya verilecek cevabın Başbakan Recep Peker ile Bayar arasında görüşülmesinde görülmekteyken (Ruslara cevabımız bugün veriliyor, Cumhuriyet, 22.8.1946; Notamızın Metni Neşredildi, Cumhuriyet, 24.8.1946); aynı günlerde CHP ve henüz yeni kurulmuş hükümet, seçimlerdeki şaibeler nedeniyle, şiddetli ithamlara cevap vermeye çalışıyordu (TBMMTD, 26.8.1946, s.91-218).

Dolayısıyla CHP-DP arasında dış politikada birlik, ekonomide karşılıklı eleştiriler ancak siyasette çatışmalar bulunmaktaydı ve bu demokrasi eksenindeki çatışmalar çözülmedikçe gruplar arası ilişkiler gerginleşmekteydi. Bunun görünümülerinden biri, 7 ila 11 Ocak 1947 tarihleri arasında toplanan DP I. Kongresi'nde seçim kanunu, Cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığı ve antidemokratik kanunların kaldırılması taleplerini işleyen Hürriyet Misakı olarak anılan komisyon raporu idi (D.P.nin "Hürriyet Misakı" geniş akisler uyandırdı, Cumhuriyet, 13.1.1947). 1947'nin Nisan ayında yapılacak kısmi seçimlere DP'nin katılmamasının "Bütün tarih boyunca yurda karşı suç sayılacak bir hata" olacağını ifade eden Peker, baskı iddialarını ise "iftira" olarak niteliyordu (İzmir Dün Çok Heyecanlı Bir Gün Yaşadı, Cumhuriyet, 2.4.1947). Bu bağlamda, siyasal konular gruplar arasında stereotipsel sözlü ifadeler üretecek potansiyelde antagonizma konuları olarak çalışmaya devam etmekteydi.

Yine bir sonraki başlıkta değinilecek 12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından İnönü'nün pozisyonundaki değişiklik ile birlikte, partiler arası ilişkiler farklı bir zemine çekildi. 17 Kasım 1947'de açılan CHP 7. Kurultayı'nda İnönü'nün nutku "muhalefetin emniyet içinde çalışmasını CHP'nin temin edeceğinden" bahsediyor, değiştirilen tüzükte partinin yerel organlarının daha etkin çalışması temin ediliyor, Genel Başkanın Cumhurbaşkanlığında kaldıkça yetkilerinin Genel Başkan Vekili tarafından kullanılacağı karara bağlanıyordu (C.H.P. kurultayı açılıyor, Ulus, 17.11.1947; İnönü'nün tarihi nutku, Ulus, 18.11.1947; Yedinci büyük kurultayda C.H.P. tüzüğü görüşülmeye başlandı, Ulus, 30.11.1947; Yedinci büyük kurultayda C.H.Partisi tüzüğü dün kabul edildi, Ulus, 1.12.1947). Böylece DP hem kendi emniyetine dair bir sözlü teminat almış oluyor hem de Cumhurbaşkanlığı yetkilerinden şikâyeti çözüme kavuşturulmuş oluyordu.

Kurultay'dan yaklaşık iki ay öncesinde Hasan Saka Kabinesiyle birlikte CHP içindeki ılımlıların etkinliğe kavuşması karşısında DP'de de aşırı kanadın temsilcilerinden DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in önce görevinden sonra da partisinden istifası (K. Öner'in istifası meselesi, Vatan, 15.1.1948) ile birlikte DP daha ılımlı bir politika izlemek için müsait şartlara kavuşmaya başlamıştı (Ağaoğlu, 1993, s.118-119). DP içindeki hizipleşmenin açığa çıkmasını ivmelendiren milletvekili maaş zammı sonrası, farkların partiye ödenmesini kurucuların tahakkümü olarak nitelendiren grubun ihracı (Demokrat Parti'deki büyük ihtilaf, Vatan, 9.2.1948; Beş milletvekili partiden çıkarıldı, Vatan, 11.3.1448; Demokrat Parti Haysiyet Divanı altı milletvekilinin daha partiden ihracına karar verdi, Vatan, 13.3.1948) sonrasında MP kuruldu.

Aynı ay içinde yasalaşan seçimleri düzenleyen kanun ile DP'nin belli istekleri kabul edildi ancak, yine yargı teminatının sağlanmadığı DP'lilerce eleştiri konusu oldu (Seçim kanunu mecliste, Ulus, 3.7.1948) ve DP, 1948 yılındaki ara seçimlere yine katılmadı (D. Parti, ara seçimlere girmeme kararı verdi, Vatan, 10.3.1948). Çok partili hayata dönüşün ilk zamanlarındaki şiddetli hücumlar görece azalmış olmakla birlikte, Şemsettin Günaltay Kabinesi'nin seçim kanununda yaptığı düzenlemelere dek partiler arası ilişkiler belli bir gerginliğin altına inmemiştir.

20 Haziran'da toplanan DP II. Kongresi'nde verilen mesajlar yine bununla ilgiliydi. DP'liler 21 Temmuz 1946 Seçimlerinin tekrarının "siyasi bir irtica" olacağını belirtiyorlar (Bayar dün ikinci

büyük kongrede İdare Kurulu raporunu okudu, Son Posta, 21.6.1949), Kongre'nin bir komisyonu olan Ana Davalar Komisyonu'nda ise seçim kanununda adli teminat sağlanmadıkça iktidarın "milli husumete maruz kalabileceği" ifade ediliyordu (D.P. Kongresi dün sona erdi, Ulus, 26.6.1949, s.3). Bu, hükümette de akisler yarattı ve hükümet, DP'nin yurttan bir "tedhiş havası" meydana getirdiğini ifade etti (Hükümetimiz, dün akşam bir tebliğ yayınladı, Ulus, 28.6.1949). Yeni seçim kanunu düzenlemesine kadar karşılıklı eleştiriler bu çizgide devam etti.

CHP Meclis Grubunun kararıyla çalışmalarına başlanan ve 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilen yeni seçim kanununda DP'lilerin sürekli gündemde tuttuğu ve partiler arası ilişkilerin en temel belirleyenlerinden adli teminat şartı kabul edildi (Meclis yeni seçim kanununu kabul etti, Vatan, 17.2.1950) ve 14 Mayıs'taki 1950 Genel Seçimlerine kadar partiler seçim kampanyalarını sürdürdüler. Dolayısıyla 1946-1950 aralığında CHP-DP arasında temel tartışma konuları Anayasa, Cumhurbaşkanlığı, bürokrasi, seçim kanunu gibi siyasal düzeyde kalmıştır. Bir sonraki başlıkta analize tabi tutulacak imgelemelerde 1950'ye yaklaşan zamanda grupların davranışlarındaki değişikliklerde bunun payı görülmektedir.

5. Analiz

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimlerde CHP, 397; DP, 61 ve Bağımsızlar ise 7 sandalye kazanmıştı (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2012, s.8). Seçimler esnasında ve sonrasında, seçim sonuçlarına ilişkin şaibeler, hatta bunların mecliste de incelenmesine varan bir mücadele (Toker, 1990, s.136), CHP-DP arasındaki materyal rekabetlerin 8. Dönem parlamentosundaki ilk görünümleydi. Bu tarzda bir rekabetin iki kaynağının olduğundan bahsedilebilir. Bunlardan ilki; DP'nin kurulmasıyla birlikte CHP'nin üniversite özerkliği, basın özgürlüğü, CHP Genel Başkanlığı görevinin dörder senelik periyotlarla seçilmesi kararı gibi liberalleşme adımları neticesinde (Ahmad, 2014, s.129; Karpat, 2017, s.234-236) CHP ve DP arasında kimliksel ya da düşünsel mücadele kaynaklarının azalmasıdır.

Bunun diğer bir görünümü ise, Zürcher'e göre (2015, s.313) aralarındaki farklar azalan iki partiden DP'nin, CHP'yle danışıklı bir dövüşün sonucunda kurulduğu iddialarını boşa çıkarmak için sert bir muhalefet yürütmeye çalışması olmuştur. Nitekim bu da 1949 bütçesi gibi görece geç bir tarihte dahi halen DP'nin MP tarafından "muvazaanın büyük bir rüknü mühimmi (esas dayanağı)" şeklinde algılanmasıyla anlaşılabilir (TBMMTD, 22.2.1949, s.407) (Bkz. Tablo 4).

İkincisinin ise kurumsal bir kaynak olduğu belirtilebilir. Sıkça tekrar edildiği üzere DP kurucularının önemli süre CHP milletvekilliği, hatta DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın CHP iktidarında Başbakanlık dahi yapmış olmasının yanında; 1946 seçimlerinde bir önceki meclisteki milletvekillerinin %56,7'sinin yerlerini koruması (A. Demirel, 2018, s.331), sosyal bir rekabetin öne çıkmasını engelleyebilmiştir.⁸ 1947 ve 1949 yıllarında siyasal gruplar arasındaki ilişkilerde buna yönelik bir stereotipin ortaya çıkmaması da bunu göstermektedir (Bkz. Tablo 5).

8 1950 Genel Seçimleriyle oluşan IX.TBMM'de ise bir önceki dönemin parlamenterlerinin yalnızca %15,6'sı yer alabilmiştir. Bkz. (Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı [TESAV], t.y., s.2)

Bulunan stereotipler içerisinde “anarşist” haricinde ideoloji, din ya da etnisiteye dayalı temel sosyal antagonizma konularını işaret edecek bir kod yoktur. Kaldı ki Peker tarafından ifade edilen “anarşizm” de aynı konuşmada DP’nin “hodgamlığı (egoistliği) ve tahrikkârlığı” kodlarından hemen sonra ifade edilmiş (TBMMTD, 18.12.1946, s.26-27) (Bkz. Tablo 1) ve kimliksel bir boyuttan ziyade, DP’nin “kural ve kanun tanımaz bir grup” olarak algılanmasına tekabül etmiştir. Bu konular, özellikle 1965 sonrasında Türkiye İşçi Partisi, Milli Nizam Partisi gibi partilerin parlamentoda yer alması ve Adalet Partisi’yle birlikte ondan ayrılan Demokratik Parti’nin kendilerini “sağ”, CHP’nin ise “ortanın solu” olarak tanımlamalarıyla görünür olacaktır.

Bununla birlikte 1947 bütçesinde görülen DP’ye yönelik stereotipleştirme davranışının kaynağı sosyal bir rekabetten ziyade materyal bir rekabete dayalı olsa da, toplumsal kimlik kuramının, grupların birbirlerine karşı ayrımcılıkları konusunda öngördüğü kategorizasyon şartının açık algılandığı, diğer deyişle grupların kendi kimliklerinin farkında olup gruplar arası ayrımları keskinleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bunlar; biz/onlar ikiliği ile işleyen sözlerle görülmektedir. Doğrudan bir stereotipe karşılık gelmediği için kod olarak ele alınmayan ifadelerin de bulunduğu CHP Milletvekili Muhittin Baha Pars’ın DP’ye yönelik sözlerinde bunu görmek mümkündür (TBMMTD, 18.12.1946):

“...onlar bize gayri samimi dediler, onlar bize memleketi aldatan insanlar dediler, onlar bize fakir halktan, adeta çalışıyormuşuz gibi, sattığınız mallardan fazla para alıyorsunuz dediler, onlar bize bu milletin fakir halkına ve bütün millete zulüm yapan insanlarsınız diye hitap ettiler...” (s.30-31).

Pars’ın bu ifadelerinde, CHP’nin biz iç-grubunu, DP’nin ise onlar dış-grubunu temsil ettiği ve siyasal kimliğe dayalı bir kategorizasyonun keskinleştirildiği görülmektedir. CHP Milletvekili Faik Yılmazipek de konuşmasında, DP’yi ve parlamenterlerini “karşı parti” ve “karşı arkadaşlar” ifadeleriyle işaret ederek (TBMMTD, 18.12.1946, s.32-33) gruplar arasındaki mesafeyi açmaktadır. Yine DP’nin dolaylı olarak nitelendiği, kimliğin statüsünün korunması için pozitif olarak ayrıştırılması stratejisine karşılık gelen pozitif ayrışma davranışları (Tajfel ve Turner, 1979, s.45), Peker’de vücut bulmaktadır (TBMMTD, 18.12.1946):

“...Biz yalnız yaşadıkça sade günümüzün hürriyetini mesut hayatını temin etmekle yetinen bedbaht hodgamlar değiliz. Üç, beş, on nesil sonra bizler göçeceğiz evlatlarımızın, torunlarımızın, torunlarımızın torunlarının ve bütün bir istikbale açılacak, gelişecek olan Türk milletinin hür insanlık şartları içinde yaşamasını sağlayacak bir hürriyeti ve bunu veren bir demokrasi ruhunu yurda hâkim kılmak istiyoruz. Şuursuz, tahrikçi, anarşi getiren bir yolun arkasında, bunun aksülameli olan feci zümre veya şahıs hakimiyeti gizlenir...” (s.27).

Burada dolaylı olarak egoist, tahrikkar, bilinçsiz ve düzen tanımaz olarak nitelenen DP’nin karşısında; demokrasiyi geliştirecek, hürriyetlerin savunucusu, sonraki nesillerin rahatını düşünmesi itibarıyla ileri görüşlü ve diğerkâm CHP’nin bulunduğu bir düşünsel altyapı mevcuttur. Diğer deyişle, iç-grup olan CHP, kimliği olumsuz algılanan DP’nin karşısında kendi kimliğini olumlayarak ayrıştırmaktadır. Dolayısıyla 1947 yılında gruplar arasındaki

kategorizasyon belirgindir. Stereotiplerin ise içerik açısından, iki grup arasındaki rekabet aynı düzeyde seyrettikçe, hasımlığı düşmanlığa evriltbilecek potansiyelde olduğu ifade edilebilir ki bu olgu ise 1950'lerin ikinci yarısından itibaren zemin bulmaya başlayacaktır. Ancak bu dönemde, bahsedilebilecek stereotiplerden biri DP'nin "aşırılığdır".

Aşırılık, 1947 yılı bütçe görüşmelerinde DP'ye dair en sık algılanan özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Tahrik etmek, kışkırtmak, mütecavizlik, tahammülsüz olmak, ihtiras ve her şeye müdahale etmek istemek gibi nitelermelerden oluşan aşırılık stereotipi; bozgunculuk ve anarşist algılamalarıyla birlikte anlam kazanır. Halkı bölmek, iktidarı engellemek içeriklerine sahip bozgunculuk ve düzen tanımazlık anlamına sahip anarşizm; iktidarın, muhalefetle olan mücadelesinde her yolun mubah sayılabileceği şeklindeki bir düşünce kalıbını doğurmaktadır. Zira karşıda, olağan siyasal hayatın dışında olması neticesinde "aşırılık" ile algılanan, aynı zamanda bunu bir davranışa da "bozgunculuk" ile bürüyen bir dış-grup bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen pozitif ayrışma ifadesiyle de anlaşılabilir bu olguda devlet ve demokrasi kavramları; iktidarın, muhalefetin "stereotipsel görünümünden ötürü" sahiplendiği ve koruması gerektiği meşrulaştırma araçlarına dönüşmektedir.

Bunun 1947'deki açık bir ifadesi DP'liler meclis salonundan çıktıkları andan hemen sonra Peker'in sözlerinde şöyle görünmektedir (TBMMTD, 18.12.1946):

"...Muhterem arkadaşlarım; demokrasi demek, kendilerinin bayrak gibi kullandıkları, ifade ettikleri bir kuru dava bir kuru isimden ibaret değildir. Onlar bu davanın esas temelini ekalliyetin ekseriyete tahakkümü manasına alarak bunu herkese dikte etmek istiyorlar ... Onun içindir ki, bir Devletin varlığına temel olan bazı esasları mugalatadan korumak vazifesini yapmak bizlere borç oluyor..." (s.24).

Mugalata ve azınlık tahakkümü kodlarının da bulunduğu bu sözlerinde Peker; demokrasi ve devleti korumanın iç-grubuna düşen bir görev olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla DP, bu iki olguyu yıkacak potansiyelde bir grup olarak inşa edilmektedir. Bu algılamalar, arka planda sürekli işlemektedir. Yine DP'nin algılanan özelliklerinden olan "aldatıcılık" ve "bilgisizlik" bu yolla anlaşılabilir. Diğer bir deyişle DP, CHP nezdinde "güvenilmez" bir grup iken; demokrasi ile devlet, bu dış-gruba emanet edilemeyecek kadar değerli iki konumdur. Öyle ki, materyal rekabetleri burada görmek mümkündür. "Devlet ve demokrasiyi ifade eden iktidar mevkii, bahsedilen özelliklere sahip DP grubuna teslim edilmemelidir." şeklindeki bir zihinsel altyapı böylece meşrulaştırılmaktadır.

DP'nin, CHP için "güvenilmez" olması; iftira, karışık sözler, mugalata gibi kodlarla şekillenen "aldatıcılık" ve lakırdı, demokrasiyi bilmemek, milleti anlamamak nitelermeleriyle görünen "bilgisizlik" stereotiplerinin yanında aynı zamanda CHP'nin en önde algılamalarından biri olan "otoriterliğin" DP'ye atfedilmesiyle de anlaşılabilir. Peker tarafından "...Onların karşısındakinin hem de hakikati müdafaa için kendileri kadar konuştuğuna tahammül etmeyen inhisarcı hürriyetlerini milli tarihimizin demokrasi tarihimizin asil sayfaları tespit edecektir." ifadesi (TBMMTD, 18.12.1946, s.24) bunun bir görünümüdür.

Burada aynı zamanda, Türk siyasal hayatında iktidar gruplarının başvurduğu bir tema olan “muhalafetin gizli emellerini keşfetme” olgusu da bulunmaktadır. Peker’in, Menderes’in konuşmasından sonra aldığı sözlerin hemen başında, DP’lilerin salondan çıkmasına neden olan “psikopat” ifadesinin ardından “... Bu ruh haletine temas ettiğim zaman kendimi derin bir hakikati keşfetmiş vaziyette görüyorum.” sözleri (TBMMTD, 18.12.1946, s.24) buna işaret etmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de muhalafete dair algılamalardaki bu güvensizlik unsuru, muhalafetin saklı bir ajandaya sahip olduğuna yönelik bir önyargıyı da iktidar adına devamlı beslemektedir.

1947 yılında CHP’nin DP’yle olan ilişkisindeki bu unsurlar ve kategorizasyonların açık algılanmasıyla birlikte düşmanlık doğurma potansiyeli bulunan stereotip sel özellikler, bir hasım imgesini işaret etmektedir. Zira, bu stereotip kategorileri temalar altında birleştirildiğinde; aşırılık, bozgunculuk ve anarşistlik “yıkıcılığa”; aldatıcılık, bilgisizlik ve otoriterlik ise “güvenilmezliğe” tekabül ederek iki grup arasındaki olağan rakipliği bir hasımlığa dönüştürmektedir. DP’nin meclisi terk edip uzun süre dönmemesi, kodların yeterince açığa çıkmamasına neden olmuşsa da, önceki konuşmalardan bir izlenim edinilebilir.

DP’nin CHP’ye ilişkin algılamalarında da yine “aşırılık” stereotipinin farklı bir formunun mevcut olduğu belirtilebilir. Menderes’in, Peker’in konuşmasını, bütçe üzerine yapılacak tenkitlerin tesirini azaltmak ve iç politikadaki olayları muhalafete bağlamak istemesini “ürkütme” amacı olarak yorumlaması ve bunun “şiddetli” olduğunu belirtmesi (TBMMTD, 18.12.1946, s.15); hem aşırılık ancak bir yandan da iktidarın baskıcılığı öncesindeki bir pozisyon algılamasına denk gelmektedir. Nitekim bir önceki başlıkta doğrudan alıntılanan “siyasi olgunluğu noksan olmak” kodu (TBMMTD, 30.12.1946, s.837), bu şiddeti niteleyen bir ifadeyken, aynı zamanda devamında DP’nin de “kürsü ciddiyetini korumakla görevli bir grup” olarak öne çıkarılması, DP’nin de pozitif ayrışma davranışlarında bulunduğu ve grup kimliğini açık algıladığını göstermektedir.

Temel dinamikleri bu şekilde değerlendirilebilecek olan ve Cem Eroğul’a göre (2013, s.29) iktidar ve muhalafetin en önemli bunalımı olan 1947 bütçesi görüşmeleri sonrasında, DP ve CHP arasında 12 Temmuz Beyannamesi’ne kadar bu stereotiplerin görünümüleri, DP’nin Mareşal Fevzi Çakmak üzerinden komünizmle ilişkilendirilmesi⁹, DP’nin ara seçimlere seçim güvenliğinin sağlanmadığı gerekçesiyle katılmaması gibi gerilimler ve partilerin birbirlerine yönelik sözlü hücumları devam etti (Ahmad ve Ahmad, 1976, s.28-34). Çok partili hayata dönüşte İnönü’ye birincil rol veren argümanları haklı çıkartacak şekilde, bazı iş adamları ve siyasilerin de etkisiyle (Toker, 1990, s.180; Karpat, 2017, s.274), Cumhurbaşkanı İnönü, partiler arası ilişkilerin normalleştirilmesine çaba gösterdi.

Eroğul’a göre (2013, s.29-47), en az 1 Kasım 1945’te İnönü’nün TBMM açış nutku kadar çok partili hayatta önemli bir merhale olan ve CHP’nin, liberalleşme adımlarıyla birlikte “muhalafeti

9 Komünizmin; bu dönemde CHP-DP rekabetini parlamentodaki siyasal gruplar arasında şekillendirecek boyutta bir antagonizma kaynağı olmamasına karşın, “içtimai bir zehir” olduğu, bu zehir ortadan kaldırılması için “şariat hayatının ikamesinin” düşünülmemesi gerektiği yönünde Türk siyasal hayatının temel çatışma eksenlerinden ikisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Eminittin Çeliköz ve Peker tarafından 1947 yılı bütçesi görüşmelerinde açıkça ifade edilmiştir. Bkz. (TBMMTD, 24.12.1946, s.440, s.443, s.445-446).

tamamen yok etmeyeceğini” gösterdiği bir ortamda 12 Temmuz Beyannamesi yayımlandı. Partiler arasında eşit konumda bulunacağını bildiren İnönü'nün bu konudaki teminatı, bu husustaki görüşmeleri ile DP ve CHP liderlerinin karşılıklı olarak belgeyi onayladıklarının yer aldığı beyanname (Karpaz, 2017, s.278-281), böylece 1947 yılı bütçesi görüşmeleriyle zirveye ulaşan gerginliğin elimine edilmesini amaçlıyordu. Beyanname, partiler arasında, yok etme davranışı bulunmadığı için düşmanlık değil, ama hasımlık olarak değerlendirilebilecek ilişkilerin rakipliğe döndürülebilmesinde ilk ve en önemli adımdı.

Bununla ilintili ikinci bir neden, her iki partinin üst kademelerine ılımlıların hâkim oluşuydu. Bunun CHP'deki en önemli görünümü; 12 Temmuz Beyannamesi sonrasında Cumhurbaşkanlığı, parti meclis grubu ve parti kademeleri arasındaki ilişkilerden rahatsız olan Başbakan Peker'in CHP ılımlıları olan 35'lerin desteğini alamayarak istifa etmesi ve Hasan Saka'nın kabineyi kurmakla görevlendirilmesiydi (Toker, 1990, s.196-209). Yine 12 Temmuz Beyannamesinin bir getirisi olarak okunabilecek olan, DP'nin muhalefeti yeterli bulmayan ve parti içindeki karar alma mekanizmalarından rahatsız olan bir grubun partiden ayrılarak MP'yi kurması, DP'nin de beyannamenin etkisinde kaldığını gösteriyordu.¹⁰ Böylece 20 Temmuz 1948'de MP'nin kurulmasıyla (Kaynar, 2007, s.83) her iki parti, iletişim açısından daha sağlıklı bir ortama kavuşmuştu.

Hasımlıktan rakipliğe geçişte etkili olduğu ifade edilebilecek üçüncü ve son bir faktörün ise partilerin, aralarındaki ilişki biçiminin farkında olmaları ve bunun neticesinde daha ılımlı bir pozisyona evrilebilmiş olmalarıdır. Bunun örnekleri, 1949 bütçesi görüşmelerinde bulunabilir. DP kurucularından Refik Koraltan'a yönelik “samimi olmama” nitelemesinde bulunmasına rağmen (Bkz. Tablo 3), muhalefete hitaben “... gördüler ki iktidar partisi de samimiyetle bu tenkitlerini dinlemektedir. Söyleyin arkadaşlar, söyleyin, bütün dertleri dökün, çünkü bunun deva yeri burasıdır. Çünkü sükunetle, aklıselim içinde bütün fikirler burada tahlil edilecek ve neticesi bu memlekette faydalı olacaktır.” sözlerini sarf eden CHP Milletvekili Hulusi Oral'ın (TBMMTD, 21.2.1949, s.341) tavrı dikkate değerdir. Yine Adnan Menderes'in Türkiye'nin bir aşiret devleti olmadığı ve buradan hareketle, birbirine aşiretler gibi “hasım olma adetinin” memlekete sokulmayacağına yönelik sözleri de buna işaret eder (TBMMTD, 22.2.1949, s.409). Dolayısıyla 1947 bütçesi görüşmelerinde tespit edilebilecek olan “güvenilmez dış-grup” algısının, yerini karşılıklı bir itimada bırakmaya başladığı ifade edilebilir.

21 Şubat 1949'da başlayan görüşmeleri 27 Şubat'ta nihayete eren 1949 yılı bütçe kanunu tasarısının müzakereleri esnasında, parti grubu ile kendi politikaları arasındaki çatışmalar nedeniyle istifasını sunmuş olan Hasan Saka'nın ikinci kabinesi (Uran, 2017, s.407-422), yerini Şemsettin Günaltay Kabinesine bırakmıştı. Bu yenilenmenin ve yukarıda bahsedilen iletişim olanaklarının düzeltilmesi zemininde görüşülen 1949 bütçesinde yine de belli stereotipsel sözlü ifadeler yer

10 Özellikle DP Genel İdare Kurulu toplantılarında, DP'den ihraç edilip MP'yi kuracak olanlar ile DP üst kademesinin İnönü'nün samimiyeti konusunda sürekli bir münakaşa halinde oldukları ve DP'nin karar mekanizmasında etkili olan isimlerin, beyannameye demokrasinin inkişafı konusunda bir ehemmiyet addettiği görülmektedir. Beyanname sonrasında DP Genel İdare Kurulu toplantılarındaki tartışmalar için bkz. (Ağaoğlu, 1993, s.431-462)

almıştır. Yukarıda değinilen demokrasi meşrulaştırmasının bir örneği olan ve bir önceki başlıkta doğrudan alıntılanan Nihat Erim'in "demokrasiyi engelleyecek hastalık" kodu (Bkz. Tablo 3) bu yönde değerlendirilebilir.

DP kanadında ise CHP'nin nitelendiği kodların Hakkı Gedik tarafından şu şekilde ifade edildiği görülür (TBMMTD, 21.2.1949):

"(O güne değin devlet yönetiminde bulunanları işaret ederek)... 'Ali siyaset' 'yüksek politika' namını taşıyan girift ve inhisarcı zihniyetten ihtiras alevinden kendilerini kurtaramamış olmalarını ... Türk milletinin, içte her fırsatı, ikbal ve idbarı istismar eden bir avuç muhterisin tahakkümü önünde sakın ve müvekkil kalmış olmasını, bütçesiyle alakalanmamış bulunmasını başlıca sebepleri meyanında kayıt edenler bu iki sebebin de artık ortadan kalkması, tarihe gömülmesi lüzumuna, zaruretine Türk milletinin kati bir azim ve iman taşıyan bugünkü olgun, muhteşem şuur ve izanı önünde, inanmış, kani olmuş olanlardır." (s.330).

Burada Gedik, önceki devirlerdeki siyaset anlayışını nitelemekle birlikte halen bu zihniyetin devam ettiğini de kastederek iktidarda bulunan CHP'yi nitellemektedir. CHP'ye yönelik olarak "otoriterlik" algılamasının öne çıktığı bu ifadeler, Türk siyasal hayatında CHP'nin stereotiplerinden biri olarak değerlendirilebilecek olan otoriterliği işaret etmesi bakımından önemliyen, 1949 bütçesi görüşmelerinde CHP'nin DP tarafından nitelendiği başka bir kodun bulunmamış olması; iktidar-muhalefet ilişkilerinin başka bir seyre girdiği yönündeki argümanı sağlamlaştırmaktadır. Öyle ki, 1949 yılı bütçesinde parlamentodaki parlamenterler arası hitap şekilleri, konuşma üsluplarındaki değişim göze çarpmakta ve 6. ve 7. Dönem TBMM'sindeki Müstakil Grup-hükümet ilişkilerini anımsatırcasına bir ilişki biçimi dikkat çekmektedir. Bu minvalde, gruplar arasındaki kategorizasyon, siyasal hayatın olağanlığı zemininde devam etmekteyken, 1947'den farklı olarak 1946-1950 devresinin ikinci yarısında olumsuz stereotiplerin en azından sözlü ifadeler nezdinde büyük ölçüde elimine edildiği görülmektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada, Türk siyasal hayatının en önemli aşamalarından biri olan çok partili hayata dönüş döneminin başat aktörleri olan CHP ve DP arasındaki ilişkilerin bir hasım imgesiyle başlayıp ardından rakipliğe evrildiği, bu dönüşümde kurumsal ve kişisel faktörlerin rol oynadığı ortaya koyulmuş; gruplar arasındaki stereotiplerin siyasal hayatın normal akışını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilecek potansiyelde olan algılamalar olduğu belirtilmiştir. 1946-1950 döneminde, özellikle CHP'nin DP'ye ilişkin algılamalarında bulunan güvenilmezlik ve yıkıcılık temalarının inşasına devam edilmesi halinde, siyasal hayatın yine bir kesintiye uğrama ihtimalinin bulunmuş olduğu ve bunun da iktidar-muhalefet ilişkilerinin düşman imgeye dönüşmesiyle tamamlanacağı ifade edilebilir.

Düşmanlaştırmanın bu dönemde engellenebilmiş olması, siyasal hayatta gruplar arası ilişkilere dair birkaç çıkarımı mümkün kılmaktadır. Bunlardan ilki; gruplar arasındaki hasımlığın

belli kurumsal mekanizmalarla önlenebileceğidir. 1946-1950 yılları arasında bu kurumsal mekanizmalar; Cumhurbaşkanlığının tarafsız ve aktif müdahalesi ile başat siyasal partilerin, uzlaşma ortamını sağlayabilecek olan kadroları etkin kılmasıyla bulunmuştur. İkincisi ise, kurumların yanında kişisel tutumların da güven ortamını sağlayabileceğidir. Yine çalışmanın ele aldığı dönemde bu; CHP ve DP'deki etkin siyasi figürlerin iletişimiyle olanak bulmuştur. Bu iletişimin sağlanmasında, DP kurucularının eski ve önde gelen CHP'liler olmasının da rolü bulunmaktadır. Son çıkarım ise, iktidar konumu için yapılan ancak uzlaşmaz konular içermeyen mücadelelerin normleştirilebileceğidir. Bu; DP'nin muhalefette bulunduğu 1946-1950 yılları için geçerlidir. Diğer deyişle, bu dönemde materyal rekabetler, sosyal rekabetlerle birleşmediğinde gruplar arası ilişkiler düşmanlığa evrilmemiştir.

Son olarak, Türk siyasetinde iktidar ve muhalefet konumlarında bulunan grupların birbirlerine yönelik algılamaları için söylenen iktidarın baskıcılığı ve muhalefetin komploculuğu (T. Demirel, 2020, s.211) temalarının bu dönemde de açığa çıktığı belirtilebilir. Bu bakımdan DP, CHP nezdinde davranışlarında aşırıya kaçan, siyaseti bilmeyen, dürüstlüğünden şüphe edilen ve kurulu düzeni bozgunculuğuyla tehdit eden bir grupken; DP'liler ve sonradan MP için CHP ise en başta otoriter algılanmaktadır. Bu bağlamda, siyasal parti gruplarının algılamalarının daha bütünlüklü ortaya konulması için çalışmada izlenen metodun sonraki yıllara da uygulanabileceği mümkün olmakla birlikte birincil verilerin toplanabileceği yakın dönemdeki siyasal grupların da nicel metotla analize tabi tutulması, Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkilerinin siyasal psikolojisini ortaya çıkarabilecektir.

Kaynakça

- Acar, A. (2012). Basında "Tan Olayı" – 4 Aralık 1945. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 43, 1-22.
- Ağaoğlu, S. (1993). *Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu*. C. Koçak (yay. haz.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (2014). Modern Türkiye'nin Oluşumu. Y. Alogan (Çev.), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2015). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. A. Fethi (Çev.), İstanbul: Hil Yayın.
- Ahmad, F. ve Ahmad, B. T. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Akandere, O. (2009). 1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar I. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 25(75), 437-464.
- Akşam (1946, 27 Ekim). *Celal Bayar Edirne ve Kırklarelinde birer nutuk söyledi*.
- Alagözlü, N. ve Şahin, S. (2010). Political Power and Insults in Turkish Political Discourse. *15th International Conference on Turkish Linguistics, Szeged*: University of Szeged, 59-70.
- Alexander, M. G., Brewer, M. B. ve Herrmann, R. K. (1999). Images and Affect: A Functional Analysis of Out-Group Stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), 78-93.
- Aydemir, Ş. S. (1969). *Menderes'in Dramı?*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1975). *İkinci Adam*. 2. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bayar, C. (1967). *Başvekilim Adnan Menderes*. İ. Bozdağ (Der.), İstanbul: y.y.

- Billig, M. G. ve Tajfel, H. (1973). Social Categorization and Similarity in Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 3(1), 27-52.
- Blumer, H. (1958). Race Prejudice as a Sense of Group Position. *The Pacific Sociological Review*, 1(1), 3-7.
- Boulding, K. (1969). *The Image: Knowledge in Life and Society*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Campbell, D. T. Ve Levine, R. A. (1967). Psychological versus Sociological Explanations of Ethnocentrism. *American Psychological Association Meeting*, Washington.
- Cottam, M. L. (1986). *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition*. Boulder: Westview Press.
- Cottam, M. L., Mastors, E., Preston, T. ve Dietz, B. (2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş*. M. Şenol (Çev.), Ankara: BB101 Yayınları.
- Cottam, R. W. (1977). *Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Creswell, J. W. ve Creswell, J. D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Londra: SAGE Publications.
- Cumhuriyet, (1946, 22 Ağustos). *Ruslara cevabımız bugün veriliyor*.
- Cumhuriyet (1946, 24 Ağustos). *Notamızın Metni Neşredildi*.
- Cumhuriyet, (1947, 13 Ocak). *D.P.nin "Hürriyet Misakı" geniş akisler uyandırdı*.
- Cumhuriyet, (1947, 2 Nisan). *İzmir Dün Çok Heyecanlı Bir Gün Yaşadı*.
- Çavuşoğlu, H. (2021). 12 Temmuz Beyannamesi Süreci ve Beyannamenin Türk Siyasal Hayatına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 141-154.
- Demirel, A. (2018). *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2020). *Türk Siyasetini Anlamak: Yaklaşımlar Hakkında Bir Deneme*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Erdoğan, H. ve Pişkin, Ç. (2020). Demokrat Parti Dönemi İktidar-Muhalefet Çekişmesinin Bir Ürünü: Nevşehir'in İl, Kırşehir'in İlçe Olması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 577-590.
- Erim, N. (1946, 30 Mayıs). Demokrasi gaye midir, vasıta mıdır?. *Ulus*.
- Erim, N. (2005). *Günlükler*. 1. Cilt, A. Demirel (yay. haz.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eroğul, C. (2013). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ertekin, O. (2008). Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları. T. Bora ve M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik (345-387)* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goloğlu, M. (1982). *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Haste, H., Jones, J. ve Monroe, K. (2016). Political Psychology. M. Bevir ve R. A. W. Rhodes (Ed.), *Routledge Handbook of Interpretive Political Science (309-323)* içinde. Abingdon: Routledge.
- Hay, C. (2016). Social Constructivism. M. Bevir ve R. A. W. Rhodes (Ed.), *Routledge Handbook of Interpretive Political Science (99-112)* içinde. Abingdon: Routledge.
- Heper, M. (2008). *İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi*. S. Yalçın (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Herrmann, R. K. (1985). *Perceptions and Behavior in Soviet Foreign Policy*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Huddy, L. (2003). Group Identity and Political Cohesion. D. O. Sears, L. Huddy ve R. Jervis (Ed.), *Oxford Handbook of Political Psychology (511-558)* içinde. Oxford: Oxford University Press.

- Ilie, C. (2015). Parliamentary Discourse. K. Tracy, C. Ilie ve T. Sandel (Ed.), *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction, Volume 3* (1-15) içinde. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Kaan, O. (2021a). İktidar ve Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Partinin Birinci Kongresi. *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), 165-187.
- Kaan, O. (2021b). Demokrat Partinin İkinci Kongresinde Kabul Edilen "Milli Teminat Andı"nın İktidar-Muhalefet İlişkilerine Etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 507-539.
- Kalaycıoğlu, E. (2001). Turkish Democracy: Patronage versus Governance. *Turkish Studies*, 2(1), 54-70.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2006). Turkey's "Return" to Multi-Party Politics: A Social Interpretation. *East European Quarterly*, 40(1), 89-107.
- Karpat, K. H. (1972). Political Developments in Turkey, 1950-1970. *Middle Eastern Studies*, 8(3), 349-375.
- Karpat, K. H. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Katz, D. ve Braly, K. W. (1933). Racial Stereotypes of One Hundred College Students. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28(3), 280-290.
- Katz, D. ve Braly, K. W. (1935). Racial Prejudice and Racial Stereotypes. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 30(2), 175-191.
- Kaynar, M. K. (der.) (2007). *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri: 1923-2006*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Lewis, B. (2017). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. B. B. Turna (Çev.), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- McCally, S. P. (1956). Party Government in Turkey. *The Journal of Politics*, 18(2), 297-323.
- McDermott, R. (2020). Political Psychology, Social Psychology and Behavioral Economics. L. Curini ve R. Franzese (Ed.), *The SAGE Handbook of Research Methods in Political Science and International Relations* (161-172) içinde. Londra: SAGE Publications.
- Mouffe, C. (2011). *On the Political*. Abingdon: Routledge.
- Neumann, W. L. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Essex: Pearson Education Limited.
- North, R. (2010). Political Realism: Introduction. *European Journal of Political Theory*, 9(4), 381-384.
- Özbudun, E. (1995). Turkey: Crises, Interruptions and Reequilibrations. L. Diamond, J. J. Linz ve S. M. Lipset (Ed.), *Politics in Developing Countries* (219-261) içinde. Boulder, CO: Lynne Rienner Publications.
- Philp, M. (2010). What Is to Be Done? Political Theory and Political Realism. *European Journal of Political Theory*, 9(4), 466-484.
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R. ve Sherif, C. W. (1961). *The Robbers Cave Experiment: Intergroup Conflict and Cooperation*. Connecticut: Wesleyan University Press.
- Son Posta (1949, 21 Haziran). *Bayar dün ikinci büyük kongrede İdare Kurulu raporunu okudu*.
- Şahin, İ. (2017). İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes'in Siyaset Dili. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 1(1), 191-216.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2012). 12 Temmuz Beyanname'sinin Siyasal Etkileri ve Önemi: Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 77-102.
- Tachau, F. (2000). Turkish Political Parties and Elections: Half a Century of Multiparty Democracy. *Turkish Studies*, 1(1), 128-148.
- Tajfel, H. (1970). Experiments in Intergroup Discrimination. *Scientific American*, 223(5), 96-103.
- Tajfel, H. (1974). Social Identity and Intergroup Behaviour. *Social Science Information*, 13(65), 78-82.

- Tajfel, H. (1978). Individuals and Groups in Social Psychology. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, 183-190.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Relations. S. Worchel ve W. G. Austin (Ed.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (33-47) içinde. Monterey:Brooks/Cole.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1986). The Social Identity Theory of Intergroup Behaviour. W. G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *Psychology of Intergroup Relations* (7-24) içinde. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- Tajfel, H. ve Wilkes, A. L. (1963). Classification and Quantitative Judgement. *British Journal of Psychology*, 54(2), 101-114.
- Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P. ve Flament, C. (1971). Social Categorization and Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149-178.
- TBMM (10.6.1946). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 7, C: 24.
- TBMM (26.8.1946). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 8, C: 1.
- TBMM (18.12.1946). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 3.
- TBMM (19.12.1946). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 3.
- TBMM (20.12.1946). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 3.
- TBMM (28.12.1946). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 8, C: 3.
- TBMM (21.2.1949). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 16.
- TBMM (22.2.1949). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 16.
- TBMM (23.12.1946). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 3.
- TBMM (23.2.1949). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 16.
- TBMM (24.12.1946). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 3.
- TBMM (24.2.1949). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 16.
- TBMM (25.2.1949). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 16.
- TBMM (26.12.1946). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 3.
- TBMM (26.2.1949). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 16.
- TBMM (27.2.1949). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 16.
- TBMM (30.12.1946). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. D: 8, C: 3.
- TESAV (t.y.). *Çok Partili Dönemde Yapılmış Olan Milletvekili Seçimlerindeki Yenilenme Oranları*. Erişim adresi: <http://www.tesav.org.tr/cok-partili-donemde-milletvekili-yenilenme-oranlari/>.
- Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1971: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tuna, I. (2017). *Türkiye'de Çok Partili Dönemin Başlangıcından 27 Mayıs Darbesine Kadar İktidar-Muhalefet İlişkileri (1946-1960)* (Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turner J. C., Brown, R. J. ve Tajfel, H. (1979). Social Comparison and Group Interest in Group Favouritism. *European Journal of Social Psychology*, 9(2), 187-204.
- Turner, J. C. (1975). Social Comparison and Social Identity: Some Prospects of Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 5(1), 5-34.
- TÜİK (2012). *Milletvekilleri Genel Seçimleri, 1923-2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Ulus (1946, 9 Eylül). *Hükümet önemli kararlar verdi*.
- Ulus (1947, 17 Kasım). *C.H.P. kurultayı açılıyor*.
- Ulus (1947, 18 Kasım). *İnönü'nün tarihi nutku*.

- Ulus (1947, 30 Kasım). *Yedinci büyük kurultayda C.H.P. tüzüğü görüşülmeye başlandı.*
- Ulus (1947, 1 Aralık). *Yedinci büyük kurultayda C.H.Partisi tüzüğü dün kabul edildi.*
- Ulus (1948, 3 Temmuz). *Seçim kanunu mecliste.*
- Ulus (1949, 26 Haziran). *D.P. Kongresi dün sona erdi.*
- Ulus (1949, 28 Haziran). *Hükümetimiz, dün akşam bir tebliğ yayınladı.*
- Uran, H. (2017). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*. C. Çobanlı ve P. Güven (yay.haz.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Vatan (1946, 10 Haziran). *Celal Bayarla mülakat.*
- Vatan (1948, 15 Ocak). *K. Öner'in istifası meselesi.*
- Vatan (1948, 9 Şubat). *Demokrat Parti'deki büyük ihtilaf.*
- Vatan (1948, 10 Mart). *D. Parti ara seçimlere girmeme kararı verdi.*
- Vatan (1948, 11 Mart). *Beş milletvekili partiden çıkarıldı.*
- Vatan (1948, 13 Mart). *Demokrat Parti Haysiyet Divanı altı milletvekilinin daha partiden ihracına karar verdi.*
- Vatan (1950, 17 Şubat). *Meclis yeni seçim kanununu kabul etti.*
- Yalman, A. E. (1970). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1971)*. 4. Cilt, İstanbul: Rey Yayınları.
- Yetkin, N. (2006). A Pragmatic Analysis of Derogation in the Discourse of Political Criticism in the Turkish Grand National Assembly. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 48-59.
- Yılmaz, H. (1997). Democratization from Above in Response to the International Context: Turkey, 1945-1950. *New Perspectives on Turkey*, 17, 1-37.
- Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Y. Saner (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Political Psychological Roots of the CHP-DP Rivalry (1946-1950): From Adversaries to Competitors

Melih Nadi TUTAN*

Studies on “returning” to multiparty politics in Turkey (Karaömerlioğlu, 2006, p.89) have mainly focused on the causes of this process instead of evaluating how political parties’ perceptions about each other shaped government-opposition relations. The background of this transformation is explained by several factors such as international context (Yılmaz, 1997), division of elites (Tachau, 2000), political and socioeconomic developments (McCally, 1956; Karpat, 1972), ideological and individual determinants (Özbudun, 1995; Heper, 2008). However, as tangible outcomes of the transformation, relations between political parties were as crucial as causes of the period. In this regard, I asked “How did government-opposition relations are shaped between 1946 and 1950?” and will try to describe and analyse mutual perceptions of The Republican People’s Party (CHP) and The Democrat Party (DP), dominant actors in the 8th term of The Grand National Assembly of Turkey (GNAT), by the light of social and political psychology.

In order to understand perceptions of political groups, we need to find basic resources of competition between political parties. These potential resources can be found in studies concerning group behaviour. Having been inspired from the questions of “What are the determinants of group formation?” and “Why do groups discriminate each other?”, theories of realistic conflict and social identity state respectively that in-group members, motivated by material gains or losses, develop hostile attitudes towards out-group (Blumer, 1958; Sherif et.al.,1961; Campbell and Levine, 1967) and, that in-group members, even if there is no categorisation on any basis, tends to favour themselves and discriminate out-group members due to motivation of group identity (Tajfel, 1970; Tajfel et.al., 1971; Billig and Tajfel, 1973; Tajfel, 1974; Turner, 1975; Tajfel, 1978; Tajfel and Turner, 1979; Turner, Brown and Tajfel, 1979). Leonie Huddy (2003, p.515-521) indicates that these theories reflect realistic interests and symbolic status in politics, especially on group cohesion.

While realistic interests refer to realism in political theory, symbolic status can be understood by means of social constructivism. Political realism highlights the aspiration to be in the power and finds resources of competition, as a zero-sum game, in material gains or losses (North, 2010;

* Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde, Turkey, (PhD Candidate, Marmara University), E-mail: melihnaditutan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2801-3650

Philp, 2010). However, in addition to this, it can be found constructed status in politics such as ideologies and identities, which are individual, social or political ones (Hay, 2016, p.100-102). In Turkish politics, these two distinct competition resources can be detected as patronage and clientelism (Kalaycıoğlu, 2001, p.63-65) and, as it can be found in almost every parliament, discursive practices targeting out-groups' positive faces in GNAT (Yetkin, 2006; Alagözlü and Şahin, 2010). Whereas these theories help us to understand the background of competitions between political groups, images illuminate their relationship pattern.

Having been developed to explain how national images affect foreign policy decisions (R. Cottam, 1977, Herrmann, 1985, M. L. Cottam, 1986), image theories in political psychology also elucidate interrelations of smaller groups (Alexander, Brewer and Herrmann, 1999). According to M. Cottam (2017, p.96-97), images, functioning like stereotypes, which are formed to the extent perceived traits of out-groups or individuals, shape categorisations. Since, as one of the most typical images, an enemy that corresponds to a threat from an out-group, which is perceived with equal capabilities and culture as compared with the in-group (Alexander, Brewer and Livingston, 2005) has specific conditions which are hard to find in politics routinely, it will be elaborative to draw advantage from Chantal Mouffe's conceptualisations.

Mouffe (2011, p.1-34) basically states that, in politics, there is always an inherent *we/they* categorisation and, that political groups are actually *friendly enemies (adversaries)* in this sense. When this adversariness or agonism turns into a friend/enemy categorisation or antagonism, politics break into a deadlock (Mouffe, 2000, p.12-13). I, here, accepting ontological categorisations in politics, use the term competitor as adversary defined by Mouffe (2011, p.20-21) and argue that adversariness is an intermediate form, i.e., *tertium quid* between competitor and enemy, in other words, between Mouffe's adversary and enemy. I suggest that the 1946-1950 era of Turkish politics initiated on the ground of adversariness, which could be transformed into enmity between CHP and DP, yet this image yields into a competitor image thanks to institutional regulations and individual factors.

In order to demonstrate the argument, budget debates are chosen as data collection tools and debates of 1947 and 1949 in the parliament were analysed by descriptive, content and numerical analysis. Codes found were the MPs' direct verbal expressions in which negational stereotypic components are existed. These codes were registered with the help of MaxQDA Analytics Pro 2022 (22.0.1) and combined in upper categories, which correspond stereotypes of groups to each other. Frequencies of codes in one stereotype category signified how strong it is perceived (Table 1).

Table 1. CHP, DP and The Nation Party (MP) Stereotypes in 1947 and 1949 Budget Debates

	CHP		DP		MP	
	1947	1949	1947	1949	1947	1949
1: Pessimism			5			
2: Egoist			2			
3: Deceptiveness		1	4	1		
4: Troublemaker			4			1

5: Extremism		1	10		
6: Ignorance	1	2	6		1
7: Cowardice			1		
8: Authoritativeness		3	2		
9: Anarchist			2		

Both political groups in the parliament were in a tense rivalry amongst them until about towards the end of 1947. This was because of mostly material competitions, rather than social, due to the fact that party programmes of both political parties were getting more similar through the liberalisation of CHP (Ahmad, 2014, p.129; Karpat, 2017, p.234-236) and, that since the founders of DP were previous MPs of CHP, they were sharing a common party identity in the past. Additionally, more than half of MPs in the 8th term of GNAT were in the parliament in the 7th term and therefore, the political setting was conducive to the enshrouding identity conflicts.

In stereotypes found there are no codes signifying ideological, moral, religious or ethnic issues, except “anarchist” that connotes a kind of “violator” in daily language in Turkish, rather than an ideology. However, during 1946 and 1947, in the eyes of CHP MPs, the DP out-group is an “extremist and a troublemaker”, who tries to divide the nation and obscure the government. It can be said that this way of thinking justifies any kind of policies, which could exterminate the opposition’s activities. This justification also had comforting elements for MPs of CHP since DP was perceived with “deceptiveness and ignorance”, so there was no rational need for DP’s policies in politics. Put it differently, both political groups had vital trust issues amongst them.

Nonetheless, during the 1947 budget debates, having been irritated by the negational words of the Prime Minister, DP left the parliament and, under President İnönü’s watch, a period of reconciliation of both political groups had begun during 1947. Declaration of July the 12th, in which the existence of DP and other opposition groups are guaranteed by the President, was an outcome of these negotiations. In both political parties, moderate groups were become dominant following this process. As a consequence of intra-party cleavages, deviants who formed MP split from DP and the former cabinet resigned. This change was provided by both groups’ awareness of adversariness between them and the possibility of reversal of the democratic transition.

1949 budget debates showed that both groups’ negative stereotypes about each other, which were signs of adversariness and state of affairs that possibly cause enmity, were become more indistinct. As categorisations remain in the minds and expressions of MPs, the fact that stereotypes drawn to the background showed that adversariness was transforming to a competitor image instead of an enemy. While this period that ends with General Elections in 1950 denotes that some institutional mechanisms can prevent enmity between political groups who does not have identities at the extreme ends of the political spectrum relatively, also reveals stereotypic continuities in Turkish politics such as so-called extremist opponent and authoritative government. In this regard, it will be illuminating to study this issue either in other periods or by using quantitative analyses.

Multilayered Framing in Turkish Anti-GM Movement

Türk GDO Karşıtı Hareketinde Çok Katmanlı Çerçeveleme

Barış Gençer BAYKAN*

Abstract

Studies on framing between local and global contexts mostly focus on the ways in which local actors draw upon universalizing claims. Political and economic processes within which the GMOs are produced, traded and regulated invite an exploration of different scales – from local to national, from regional to global. This study aims to analyze the multilayered framing activities of Turkish anti-GM mobilization. In October 2004, ‘No to GMOs Platform’ (GDO’ya Hayır Platformu) in Turkey organized the Monster Tomato Tour which was the continuation of Friends of the Earth’s Bite Back Campaign against the World Trade Organization ruling on GMOs. Platform activists defined their strategy by linking GMOs with environmental, agricultural, and economic issues that are relevant to Turkish political and economic realities and resonate with a larger frame in relation to global aspects of the controversy. Based on interviews with key national and local anti-GM activists in 12 cities conducted between 2007 and 2009, this paper probes how and why core tasks of framing process – diagnostic, prognostic, motivational – relate to local, national, and global scales. The Turkish anti-GM movement developed i) diagnostic frames, identifying a problem and attribute blame at *global scale* ii) prognostic frames, offering actions and plans at *national scale* iii) motivational frames being a rationale for action mainly at the local scale. The movement bridged a vast political space by framing the GM issue in a multilayered way by interpreting the grievances and claims locally, nationally, and globally. The movement represents a broad coalition of environmental and health concerns, agriculture issues and consumer rights. Activists were able to create a coherent narrative by connecting different scales towards a nation-wide ban on GMOs.

Keywords: GMOs, Social Movements, Environmental Movements, Framing, Biotechnology

Öz

Yerel ve küresel bağlamlar arasında çerçeveleme üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla yerel aktörlerin evrenselleştirici iddialardan yararlanma yollarına odaklanırlar. GDO’ların üretildiği, ticaretinin yapıldığı ve düzenlendiği siyasi ve ekonomik süreçler, yerelden ulusala, bölgeselden küresel farklı ölçeklerin araştırılmasını gerektirmektedir. Bu çalışma, Türk GDO karşıtı hareketin çok katmanlı çerçeveleme faaliyetlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. 2004 yılı Ekim ayında GDO’ya Hayır Platformu, Friends of the Earth’ün Dünya Ticaret Örgütü’nün GDO’larla ilgili kararına karşı geliştirdiği

* Yeditepe University, İstanbul, Turkey, E-mail: baris.baykan@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3018-5339

Bite Back Bite Back kampanyasının devamı niteliğindeki Canavar Domates Turu'nu Türkiye'de düzenledi. Platform aktivistleri, stratejilerini GDO'ları Türkiye'nin siyasi ve ekonomik gerçekleriyle ilgili çevresel, tarımsal ve ekonomik konularla ilişkilendirerek ve tartışmanın küresel boyutlarıyla ilgili olarak daha geniş bir çerçevede yankı uyandıracak şekilde tanımladılar. 2007 ve 2009 yılları arasında 12 şehirde ulusal ve yerel GDO karşıtı aktivistlerle yapılan görüşmelere dayanan bu makale, çerçeveleme sürecinin temel görevlerinin (diagnostik, prognostik, motivasyonel) yerel, ulusal ve küresel ölçeklerle nasıl ve neden ilişkilendiğini araştırmaktadır. Türkiye'de GDO karşıtı hareket, sorunu ve sorumluluğu küresel düzeyde tanımlayarak diagnostik çerçeveler gerçekleştirilecek eylemleri ve planları ulusal düzeyde önererek, prognostik çerçeveler ve son olarak eylem gerekçelerini yerel düzeyde oluşturarak motivasyonel çerçeveler geliştirdi. Hareket, çevre ve sağlık sorunları, tarım sorunları ve tüketici haklarının geniş bir koalisyonunu temsil etti. Sorunları ve talepleri yerel, ulusal ve küresel olarak yorumlayarak GDO sorununu çok katmanlı bir şekilde çerçeveleyerek geniş bir siyasi alan arasında köprü kurdu. Aktivistler, GDO'ların ülke çapında yasaklanmasına yönelik farklı ölçekleri birbiriyle ilişkilendirerek tutarlı bir anlatı yaratmayı başardı.

Anahtar Kelimeler: GDO'lar, Toplumsal Hareketler, Çevre Hareketleri, Çerçeveleme, Biyoteknoloji

1. Introduction

It is nearly a quarter of a century now since the first commercialization of genetically modified (GM) crops. Main GM crops are soybean, cotton, corn, and canola. Over the years, around thirty countries – both developed and developing – planted biotech crops. The US, Brazil, Argentina, Canada, and India together monopolize 91% of the world's GM crop fields. In 2018, 191.7 million hectares of GM crops were grown worldwide which is equivalent approximately to 4% of global total agriculture area. (ISAAA, 2018)

In many parts of the world concerned citizens are questioning the risks that agro-biotechnology may bring. One of the reasons behind its controversial character is that it may have diverse repercussions on various areas of modern life (Gaskell and Bauer, 2001). Citizens protest the increasing power of multinational corporations, agricultural biodiversity loss, the health effects on humans and as a consequence they stand up for small farmers' right to save seeds for themselves and consumers' right to know emphasize the need for a democratic control over technological innovations.

Activists engage in GM crop-trashing action in fields, lobby primary food dealers to reject GM-foods, urge institutions to administer precautionary principles, lobby various scales of government to apply a GM ban and challenge the scientific claims of corporations and governmental departments and declare GM-Free zones and regions. (Ansell, Maxwell&Sicurelli,2006; Doherty&Hayes,2012; Doherty&Hayes, 2014; Pearson, 2012; Tokar, 2001; Krom, Dessein&Erbout, 2014). Protests against the cultivation of GM plants in Europe before 1996 were mostly confined to sporadic local campaigns against GM experimental fields (Kettner, 2001). When the very first transgenic seed from the US arrived in Europe, anti-GM groups started to pressure the European Union. While the first wave of protest (1996-1997) developed mainly in Central Europe (Germany, Switzerland, Austria), the second wave (1998) gained momentum in Britain and France. Seifert questions the Europeanization of the Anti-GM Movement through analyzing protest events between 1995 and

2009 in Austria, France, Germany, Spain and the UK and concludes that only a small fraction of the movement capitalizes the opportunities at transnational level, the majority of anti-GM groups turn to their national and sub-national government (Seifert, 2017). The anti-GMO movement in the U.S pushed for GMO labeling after 2010s and failed in some western states in ballot referenda for labeling while enjoying certain victories in legislative campaigns in northeastern states between 2012 and 2014 (Velardi&Selfa, 2020).

A colossal Monster Tomato, between November 2003 and April 2004, traveled across Europe emphasizing the potential hazards of GM products. It was organized as part of an international campaign called “Bite Back” launched by the Friends of the Earth International with the support of Action Aid Alliance, Public Services International. This campaign urged citizens to petition the WTO by sending their individual Citizens’ Objections claiming that their freedom to reject GMO should not be undermined and that the US complaint at the WTO against the EU for its restrictions on GMOs be dismissed.

In March 2004, fifteen representatives of grassroots environmental organizations of AKÇEP (Mediterranean Environmental Platform) visited Brussels. It was sponsored by Heinrich Boll Stiftung Turkey in cooperation with its Brussels Bureau. The HBS played a brokerage role between the parties and the aim was to create an experience sharing opportunity between Turkish environmental activists and representatives of the European Green Parties and environmental organizations. Although there was no FoE affiliated group in Turkey, organizers of the Bite Back campaign decided to launch it in Turkey.

In February 2004, a small group of environmental activists and organic farmers launched the “Platform of Ecological Movements”. They issued the “Life cannot be patented” Declaration. This initiative quickly evolved into ‘No to GMOs Platform’ involving over 90 environmental organizations, consumer rights groups, farmers’ groups, and individual scientists. The Platform engaged in awareness-raising activities such as seminars, training, launched petition campaigns and organized demonstrations against the GMOs. Throughout October, the Platform organized the Monster Tomato Tour in Turkey. Activists visited 15 cities to raise awareness about the risks of GMOs. This campaign, as a nation-wide tour around an international and controversial issue in cooperation with a transnational NGO, national organizations, and loose local networks, was a quite rare phenomenon in the history of Turkish environmental mobilization.

Turkish environmentalism developed in the post-1980 period addressing urban issues in major cities, industrial pollution, and conservation of natural and historical heritages (Adem, 2005; Duru, 1995). Environmental movement became a broad church that includes many different positions and organizations. Preventing local and national ecologically detrimental energy or development projects became a priority after the 2000s. Environmental movements in Turkey are challenging the developmentalist ideology deeply rooted in society and pointing out sustainable policies and practices. They sustain awareness raising campaigns, lobby decision makers, bring lawsuits, and engage in protest activities. Major environmental campaigns are the ones against

gold-mining in Bergama (Çoban,2004) and in Cerattepe, Artvin (Pehlevan&Şakacı, 2018) against coal plants in Gerze (Akbulut, 2014) and in Aliğa, İzmir (Turhan et al., 2019), dam construction in Hasankeyf (Kadirbeyoğlu, 2018), nuclear power plant in Akkuyu (Şahin&Ün, 2021), gas power plant in Ordu (Knudsen, 2015), hydro-electric power plants in Black Sea region (Aksu et al, 2016; Hamsici, 2011) third bridge on Bosphorus, İstanbul (Paker, 2018). Climate movement (Baykan, 2019) grew in the 2000s and the Gezi uprising in 2013 was a reaction to urban policies and grievances against the government (Uncu, 2016; Erensü & Kahraman, 2017).

2. Framing Environmental Movements between Local and Global

Buttel argues that considering the environmental conflicts and their resolutions on a global scale emerged as the most compelling transformation regarding environmental thinking in the late twentieth century (Buttel, 2003). However, the majority of the environmental activities occur at local scope (Rootes, 1999). Since local and global grievances and claims are increasingly interrelated, the bloc against GMOs in Turkey developed pursuits and precedents at various scales. Alliance activists designate a blueprint that links GMOs with issues salient to Turkish politics but also capture a broader global frame. Thus, the crucial question is not the interpretative novelty, but the manner in which local, national and global grievances are articulated. This study focusing on the Monster Tomato Tour as a case study aims to analyze the construction of a multilayered framing process. This includes decomposing the core tasks of the framing process, namely, as diagnostic, prognostic, motivational frames and exploring how and why these relate to local, national and global scales. I argue that the Turkish anti-GM movement bridged a vast political space by framing the GM issue in a multilayered way by interpreting the grievances and claims locally, nationally and globally.

Social movement scholars' interest in framing processes begin by taking as problematic what until the mid-1980s the literature largely ignored: meaning work – the struggle over the production of mobilizing and counter mobilizing ideas and meanings (Benford&Snow, 2000, p.613). From the perspective of frame analysis, social movements are not viewed merely as carriers of extant ideas and meanings that grow automatically out of structural arrangements, unanticipated events, or existing ideologies. They are actively involved in production of meaning for constituents, antagonists, and bystanders or observers' (Snow&Benford, 1988). The source of inspiration was Erving Goffman who introduced the aim of frame analysis as “to isolate some of the basics frameworks of understanding available in our society for making sense out of events and to analyze the special vulnerabilities to which these frames of reference are subject” (Goffman, 1974,p.10). Collective action frames are constructed in part as movement adherents negotiate a shared understanding of some problematic condition or situation they define as in need of change, make attributions regarding who or what is to blame, articulate an alternative set of arrangements, and urge others to act in concert to affect change (Benford&Snow, 2000, p.615).

The importance of framing strategies has been widely explored within the social movement literature. While there are studies on adjusting framing strategies between local and global

contexts, most of them focused on how local actors draw upon universal claims and frame issues in the local context (Hilson, 2009; Reilly, 2007). Substantially less work has investigated the multilayered framing of grievances, strategies and calls for action.

In Italy, della Porta and Piazza studied the mobilizations against the High-Speed Train project. Activists formulated the local contention as the premier “no-global” contention and they interchangeably mobilized local and global rhetoric to bypass NIMBY allegations (della Porta&Piazza, 2008). Regarding the anti-GM mobilizations around the world, framing theory sheds light on the ways that grievances experienced in diverse institutional and cultural settings. Purdue argues that in engaging a wider range of civil society in the GM debate, the movement emphasized health and consumer issues over patenting, biodiversity and global justice frames (Purdue, 2000). On the other hand, the French anti-GM movement proved to be efficient in linking global justice frames with local perspectives. Williams claims that French activists’ understanding of cosmopolitanism does not transcend the local (Williams, 2008). The GM debate was initially framed as a risk issue but then evolved into ‘food quality’ question and the dispute turned into peasants’ know-how, that related topics of nutritional traits with agricultural productivism, cultural homogenization, internationalization (Heller, 2002).

Andrée outlines the two high profile biotechnology failures (rejection of recombinant bovine growth hormone in 1999 and herbicide tolerant Roundup Ready wheat in 2004) in Canada where the government is recognized as a key proponent of GM in agriculture (Andrée, 2011). Argentina was one of the earlier adopters of GM technology in agriculture and GM soy has enjoyed success since its approval in 1996 (Arancibia, 2013). However, it was not unproblematic. Leguizamón demonstrates that GM soy operates as a tool of power to obtain consent, to legitimate injustice, and to suppress potential mobilization (Leguizamón, 2020). Goldfarb & van der Haar argue that the GM soy boom negatively affected peasants in vulnerable tenure situations in the Northern provinces (Goldfarb&van der Haar, 2016).

Klepek argues that grassroots organizations in Guatemala frame GMOs as a threat to global diversity and draw support from international NGOs (Klepek, 2012). Tucker analyzing the anti-GM resistance in New Zealand revealed that core movement activists identified four movement-specific collective action frames on genetic engineering (Tucker, 2013). These were GE encompasses a multitude of issues, GE is risky, GE is unnatural and GE is all about the ownership of life. Fitting emphasized the cultural significance of the crop in Mexico and pointed out the demands of peasants and consumers of participating in decision making of GM policies (Fitting, 2011). Levidow and Boschert pointed out that the stakes for segregating non-GM crops were framed differently by opponents and proponents in the European Union (Levidow&Boschert, 2011).

Political and economic processes in which the GMOs are embedded invite an exploration of different scales. The scale(s) at which a social problem is generated may not coincide with the scale(s) at which the problem might be resolved via public policy (William, 1999, p.56). From a

disjuncture between the geographic scale(s) at which a problem is experienced, and the scale at which it can politically be addressed, arises the need to build linkages between grievance events at one scale and possibilities for recourse at another (Towers, 2000, p.23). Miller studied the Nuclear Freeze mobilization and revealed that the movement framed the problem around the menace of a nuclear combat on a global scale but disregarding the local scale of Cambridge's economy cost the movement a local referendum failure in Cambridge, MA (Miller, 1997).

The core hypothesis of this paper is that the anti-GM movement in Turkey developed collective action frames in a multilayered approach by interpreting the grievances and claims locally, nationally, and globally. This hypothesis presumes that there is a complex interaction between local, national global scales in terms of defining the social problems, offering adequate solutions, and providing motivations for action. The remainder of the paper argues that the movement is more likely to develop a) diagnostic frames, that is, to identify a problem and attribute blame at the *global scale*, b) prognostic frames, namely, to offer solutions, strategies, and tactics at the *national scale* and c) motivational frames as a rationale for action mainly at the local scale.

3. Methodology

Social movement scholars apply both quantitative and qualitative methods. Qualitative methods “focus on meanings and motivations that underlie cultural symbols, personal experiences, phenomena and detailed understanding of processes in the social world” (Aspers&Corte, 2019, p.146). Interviews are widely used to collect data and practiced by scholars who give more importance to people's interpretations of reality (della Porta, 2014). For our study, it is important to reflect on how activists construct meaning over their struggles, interpret the political environment and then act accordingly. As Johnston argues, framing perspective restated an appeal in cultural and ideational processes (Johnston, 1995). In order to obtain specific information on framing strategies but also cover the ways in which anti-GMO activists' culture relates to the wider world, interviews proved to be heuristic.

Between 2007 and 2009, I conducted 36 semi – structured interviews to collect data. At the national level with the founders of the No to GMOs Platform, leaders of national organizations – environmental, farmers and consumer – and scientific communities were the interviewees. I have interviewed key local campaigners and activists involved in local ad hoc anti-GM networks in 12 cities during the Tour (İstanbul, Ankara, İzmit, Bursa, İzmir, Denizli, Muğla, Adana, Tarsus, İskenderun, Samsun, Trabzon). Interviews were tape-recorded, transcribed and a narrative analysis carried out. This helped to figure out how activists construct story and narrative and how it relates to their experience within the movement.

In terms of interview themes, there were three sets of questions. The first one focused on the awareness, concerns, and personal views of activists on the GM issue, the role of the activists' groups within the anti-GM movement, and their campaigning experiences. Questions aimed at overviewing the construction of a brief background of each group and the understanding how

and why the activists have been involved in the movement. By asking activists why they find the GM issue problematic, I aimed at asserting the diagnostic framing, covering the description of an issue and the assignment of accusation and causation.

The second set centered on the Monster Tomato Tour in order to raise the issue of prognostic framing, i.e., the catalog of main blueprints, maneuvers and objectives within the emergence of the movement. By going through the campaigning activities of the Tour, I focused on the references raised by the activists in designing the target and proposing solutions to the GM issue. This allowed me to seize the ways in which they frame the GM issue in relation to local, national, and global scales. Concerning the motivational framing, I tried to assess how the activists develop motivations for the citizens to act. The last group turns to transnational mobilization. Activists are asked to what extent they were informed on the opposition to GMOs beyond Turkey, and their relations with transnational networks. In addition to interviews, comprehensive auxiliary sources and campaign sources were evaluated.

Declarations of the No to GMOs Platform, public statements, bulletins were explored. The State's five-year development plans, laws and draft laws, official gazettes, regulations, and parliamentary questions were reviewed. The accounts of the preparations of the Monster Tomato Tour exchanged in the Platform's Yahoo Groups accounts (First one whose membership was open to the public and the second one was exclusive to the core activists of the No to GMOs Platform, with the permission of the group administrators I was accepted as a member) were also scrutinized. E-mail exchanges between activists provided rich data for observing the problematization of the issue, designing the strategy and tactics and consultations between national organizers and local campaigners.

4. Diagnostic Framing at the Global Scale

The function of diagnostic framing involves 'blame for some problematic condition by identifying blameworthy agents, be they individuals or collective processes or structures' (Snow and Benford, 1992, p.137). The answers to the questions such as "What is represented as a problem? Who is seen to have made this a problem?" are crucial for diagnostic framing. Klandermans and de Weerd seek to comprehend the reason why farmers in Spain and Netherlands target their governing bodies even though the EU is predominantly accountable regarding the farming policies (Klandermans&de Weerd, 1999). Farmers of these countries presume that the EU is accountable however they aim their protests against national authorities. According to a study based on anti-GM protest data between 1995 and 1997, there has been a shift in focus of protest in general toward the EU (Kettner, 2001).

In this part, I develop the argument that the Turkish anti-GM movement refers to the global level to develop diagnostic frames regarding the GMOs. It is similar to the findings of Scoones who underlines that global connections have been a key feature in the anti-GM mobilizations in certain developing countries such as Brazil, India, and South Africa and drives at national realm

were reproduced within international controversies on anti-globalization, biological diversity, and rights of farmers (Scoones, 2008).

Transnational economic and political actors are held responsible for the introduction of GMOs. These are mainly multinational biotechnology companies (Monsanto, Cargill, Bayer, Syngenta, Dupont), international institutions (FAO, WTO) and top GM grower countries (USA, Canada, Argentina). The very first phrase of the No to GMOs Platform's Declaration reveals the blameworthy agent: "A ghost threatening our dining tables, our health and our future has been around for a long time now. The name of this threat caused by multinational companies and greedy investors is: Genetically Modified Organisms, shortly GMOs." (No to GMOs Platform, 2004). Both national and local activists are at pains to relate the GM issue to global issues and global actors.

"International agro-biotechnology corporations are expecting 200 billion dollars turnover from the seed market. Neither GM seeds nor GM plants are ever needed. By using this propaganda, they made the leading authority in the world – the FAO – and many governments believe that there is a need for GMOs. They got the support of the American government because the lobby was so strong. That's why certain experts of American official institutions –EPA and FDA – are employed in Monsanto's companies." (Interviewee – 23)

The movement represents a broad coalition of environmental and health concerns, agriculture issues and consumer rights. Before joining the anti-GM network, environmental and consumer groups had campaigned against toxic waste, against the use of pesticides and hormones in agriculture or in defense of small-scale agriculture in the 1990s. Another strand articulated with the anti-GM network is the organic agriculture movement which has been struggling for the sustainability of rural communities. The introduction of GMOs, assumes farmers' union activists, would create a form of corporate domination over seeds. He refers to GM seed as "terminator" and "infertile" and acknowledges:

It is essential for a farmer to produce his own seed to maintain its profession and to avoid alienation to farming. We are against the GMOs because they are depriving us from our independence, even taking away our profession (I-7).

The activists tried to make sense of the transnational economy and politics of the GM issue and their potential impacts on the national and local struggle. The GM issue is closely tied with biotechnology, agriculture, health, environmental regulation, and international trade. An agricultural engineer from the Platform puts it in that way.

My main concern is the loss of biodiversity. GMOs are the biggest threat to genetic diversity. They destroy the traditional peasant farming that we are trying to preserve and keep sustainable. There are these big corporations that we call multinational or transnational corporations. I describe the GMOs as a form of invasion by corporations, their hegemony

over the peasants. This is the last form of invasion of global capitalism or global capital and that's why this is the most dangerous and important part. (I-13)

Activists had to acquaint themselves with reliable information and interpret them in line with national and local strategies. As Smith argues, globalization is intensifying the relevance of distant governing aspects toward local players (Smith, 2004, p.314). For instance, I-23 in Bursa province has to rely on accurate information about Cargill regarding its global GM business activity, needs to know how people in other localities protest against this agribusiness giant, or a national activist would like to have access to the GMO regulation of the EU to put pressure on Turkish government which plans to become a member.

What I observe on information processing is that the activists of the Platform have various kinds of information on scientific studies, transnational regulations, and protest activities through transnational environmental organizations for instance Greenpeace Europe and FoE Europe), anti-GM networks that also include farmers and consumers, and, to a lesser extent, alternative environmental media services. Greenpeace's transnational network is an important source and Turkish toxics campaigner filtered the GM-related news and activities from Greenpeace resources and brought them to the attention of national activists through the exchanges of emails in a Yahoo Group.

Benford and Snow pointed out the position and recognized competence of the people and groups who construct the frames (Benford&Snow, 2000, p.621). Their organizational affiliations are also important. Frames and demands will resonate more if supporters and base groups attach importance to the positions and organizations of frame articulators. Mobilizing epistemic communities may result in favor of social movements against GMOs (Kinchy, 2010). Scientists, medical doctors and leading anti-GM activists issued popular publications on biotechnology and food issues after the first wave of the mobilization. (Topal: 2007; Bayram: 2008; Demirkol, 2010; Ekoloji Kolektifi and ZMO: 2010; Özer: 2010). These publications compiled the scientific, political, and juridical discussions on the GM issue and helped the vulgarization of biotechnology emphasizing mainly its risks and consequences. Expertise of these circles echoed with the demands of mainstream media and citizens' concerns on GM crops and foods. Aksoy scrutinized the online archives of four mainstream Turkish newspapers between 2004 and 2010 and revealed that control, risk, and policy conflict frames were used in the majority of the news items regarding the GM debate (Aksoy, 2012).

5. Prognostic Framing at the National Scale

In this section I will try to illustrate how the Turkish anti-GM mobilization outlined a program to redress problematic conditions, including targets, strategies, and tactics at the national level. Prognostic framing suggests solutions to problems, including how to achieve the solutions, i.e., the identification of general strategies, tactics, and targets. Focal point is in what ways the

reality can be changed and what needs to be done in order to change the reality (Benford, 1993). Questions for a prognostic frame can be: “What are the suitable courses of action suggested? How to achieve goals in terms of strategy and instruments?” The anti-GMO activists allocated most of their effort and time to define the legal procedures, define adversaries and consequently develop a common strategy.

In 1988, the State Planning Organization (now defunct) described biotechnology and outlined an institutional scheme prioritizing a set of fields for R&D (Özdamar, 2009, p.82). The 8th Five Year Development Plan (2001-2005) identifies biotechnology-genetic engineering as one of the pillars of the information economy and society and anticipates the establishment of the High Council of Biotechnology. The Ninth Plan covering 2007-2013 also puts emphasis on biotechnology as a priority for increase in productivity and competitiveness in a globalized world. In contrast with the previous Development Plan, it draws attention to the need for establishing standards about the use and movement of GMOs. As Turkey is not a GM crop producer, legislative works mainly focused on the importation of GM crops and evaluation of related risks (Erbaş, 2008, p.22).

The legislative work on GM plants started in 1998 by the Ministry of Agriculture and Rural Affairs (MARA). The Instruction on Field Trials of Transgenic Plants entered in force concurrently. Firms required the assessment of safety evaluation and open field trials have been conducted by regional agricultural research institutes. Although there has been no legal GM agricultural product on the market, the Chamber of Agricultural Engineers alleged that twenty million tons of GM maize, soy, colza, and cotton have been illegally smuggled between 1998 and 2008 (Koçer, 2009). In 2004 Turkish Consumer Association representatives took samples of corn and soya from supermarkets in Ankara. The results revealed that corn flour, soya mincemeat and chicken feed contained GMOs (Aslan&Şengelen, 2010).

Given the absence of a Biosecurity Law, the main strategy of the movement is to obtain a rigorous regulatory regime for GMOs. The internal discussions pointed out a deliberation on *how* and *why* to choose a specific Ministry as a target while the Platform activists were preparing drafts of questions to be submitted to the Parliament by MPs sympathetic towards the movement.

The MARA is dealing with the legal regulations concerning the GMOs, that's why our interlocutor is the Ministry of Agriculture. We should also be directing the petition towards the Ministry of Health as we are considering that the GM issue concerns public health as well. We can define it as the related Ministries, the Ministry of Agriculture and Health in the first instance. (I-3)

Turkey has been a signatory to the Convention on Biological Diversity since 1997 and became a party to the Biosafety Protocol in 2004. However, Turkey did not legislate a Biosafety Bill prior to 2010. The movement proved to be successful in placing the GM regulation toward the national political agenda and accelerated the legislative process of the Biosecurity Law, in abeyance since 1996. Dividing the process of creating new laws containing collective benefits into agenda setting,

legislative content and implementation of legislation simplifies the analysis and also makes it easier to judge the impact of a challenger (Kingdon, 1984; Amenta et. al, 1999). The mobilization targeted the Government and the MARA, national competent authority on GMOs. Claims are formulated within the national sphere: Entrance of GMOs into Turkey should be stopped; imported GM food should be labeled and the National Biosecurity Law should be implemented without delay. Primary targets of the protest activities were Turkish Grand National Assembly, MARA – Forestry and Rural Affairs Committee and Health Committee of the Assembly and General Directorate of Agricultural Research operating under the MARA.

On 27 October 2004, the Monster Tomato Tour ended in the capital, Ankara, deliberately chosen to alert the national authorities. The activists made a press conference in front of the Parliament and addressed the government, and the MARA. 100.000 signatures collected via the petition from 12 cities were handed to the Head of the Petition Commission of the National Parliament. Ironically the Minister of Agriculture visited the stand and said he was supporting a tight control on GMOs. In December 2004, the Platform requested an appointment from the Parliamentary Agricultural Commission, and a delegation of activists had an interview with the head of the Commission. Two main demands were the Platform's participation in the Biosecurity Commission before the Draft Law comes to the General Assembly and consideration of the Platform's concerns. They agreed on the participation of the Platform in both the Agricultural and Biosecurity Commissions. Activists seized the national level as a scale of regulation and therefore, they have intensified the prognostic framing process at national level where the GM issue could be resolved.

6. Motivational Framing at the Local Scale

An important function of the framing process is that of producing motivations to act, i.e. giving people a reason to join the protest by convincing them that collective action is not only possible but also potentially successful (Snow and Benford, 1988). From this point forward, I demonstrate that mobilization develops motivational frames that serve as a justification to engage in action mainly at the local level. Activists conceived the local level as a scale of meaning and refer to it to construct motivational frames. Schurman and Munro argued that although the African anti-GM activists drew on transnational discourses, local actors interpreted the GM technology with reference to distinct territorial biodiversity and local trade. (Schurman and Munro, 2010, p.149). Whilst referring to national and global grievances for constructing diagnostic and prognostic frames, the Turkish anti-GM movement developed rationales for action in localities.

Local campaigners mobilized past or ongoing environmental and agricultural issues as a representation of potential threats that can be linked to GMOs. Gillan et.al. examining the activism against war in the UK conceded that there was not a single operational frame (Gillan et.al, 2008). Rather numerous frames guided activists to construct a meaning. By the same token, there is no single local motivational frame that strengthens the call for action. In İzmir, the local agricultural

farmers' union emphasized the allegedly illegal GM plantations in the Aegean Region; in Tarsus environmental lawyers highlighted the agricultural pollution as a result of industrial farming and considered the introduction of GMOs as an extension of pollution in Çukurova Region. In Samsun, activists called for action against the threat of GM crops to local agricultural biodiversity especially for local corn varieties. In Izmit, activists warned citizens by alleging that GM crops had been transferred unlawfully by means of the city's harbor. The excerpt below from the FoE's Report on Monster Tomato Tour produced by two GM campaigners who had accompanied the Monster Tour during the first ten days illustrates how they try to develop a tangible link with the GM issue.

In Honaz (Denizli), nature delivers enough and that there is no need for GMOs. On the contrary, GMOs pose a serious threat to exportation possibilities. We explained to the mayor that 70% of consumers in the EU do not want to eat GMOs (Friends of the Earth, 2004). Activists in Trabzon referred to the negative effects of the Chernobyl nuclear accident in 1986, still alive in memories of the people in the Black Sea Region. Activists in Diyarbakır emphasized the importance of the region as one of the places where "Einkorn" wheat seed is domesticated. In Muğla, the Environmental Improvement Association was opposing the damaging effects of tourism, be they unplanned urbanization or loss of agricultural lands. The EIA is articulated with the anti-GM mobilization through the regular meetings of Mediterranean Region Environmental Platform and its chairman joined the group of environmentalists who visited Brussels and met FoE representatives. In Tarsus, a local NGO had previously been campaigning on the use of hormones in agriculture, agricultural pollution and pesticides. The local organizations did not have much expertise on GMOs, therefore to a large extent they relied on the framing strategies of national organizations. Consequently local networks replicated the prognostic and diagnostic frames generated by the core activists, but they were keener to develop motivational frames in line with the social and cultural structure of their locality.

One notable local exception was Bursa. The presence of Cargill offered an opportunity to widen the scope of their frame and exploit the linkages of the involvement of translocal actors. Cargill's facility was established on land zoned 'agricultural' without a building permit, and local organizations were leading a legal struggle against the company. When the facility began to produce starch-based sugar, activists claimed that Cargill was using GM maize imported from the US. Moreover, the Monsanto-Cargill joint venture made the company an easy target for anti-GMO activists.

Biosecurity Law entered into force in 2010. An independent Biosecurity Council was appointed to assess GM applications. In 2011, the Federation of the Food and Beverages Associations submitted applications for soybean, corn, canola, and potato events for food use. Although the No to GMO Platform lost its ability to organize collective action, two main organizations in the Platform sustained mobilization against the introduction of GMOs. Greenpeace launched a petition campaign against GM application of diverse varieties (TÜSEV, 2013) and the Chamber of Agricultural Engineers directed 15 thousand citizens' review to the Biosecurity Council's evaluation mechanism. Public reaction forced the food industry to withdraw their applications,

but the industry kept actively lobbying for a categorical ban on food and feed imports (Yağcı, 2018). Since then, no GM applications have been approved for food use or cultivation. It is a hard-won victory for the Turkish anti-GM movement. On the other hand, it is harder for the movement to attain leverage by emphasizing the concerns over GM feed. The feed industry mainly Turkish Poultry Meat Procedures and Breeders Association and Feed Manufacturers Association introduced numerous GM applications for feed use to the Council. The Biosecurity Council held 39 meetings between 2010 and 2018 and 36 GM applications (10 soybean and 26 corn) approved for feed use (TBBDM, 2021; MoAF, 2021). The Council was abolished by a decree-law in 2018 and its mandate has been transferred to the Ministry of Agriculture and Forestry. The anti-GM movement is now in an abeyance period after a protest cycle between 2004 and 2012.

7. Conclusion

As local, national, and global environmental grievances are increasingly interrelated, environmental movements' framing of the geographical and political scales needs a detailed analysis. Most of the studies on adjusting framing strategies between local and global contexts are focused on how local actors draw upon universalizing claims and frame issues in the local context accordingly. Another strand of research argues that movements strategically shift local, national and global scales as they try to link global processes and local contexts.

Less research attention is given to the framing of grievances, strategies and calls for action regarding different scales. This paper argues that the Turkish anti-GM movement is more likely to develop a) diagnostic frames, that is, to identify a problem and attribute blame at the *global scale*. b) prognostic frames, namely, to offer solutions, strategies, and tactics at the *national scale* and c) motivational frames as a rationale for action mainly at the local scale.

Political and economic processes within which the GMOs are produced, traded and regulated invite an exploration of different scales. Firstly, activists tried to make sense of transnational dimensions of the political economy of the GMos and determine the potential impacts of transnational developments on national and local struggle. Transnational actors are held responsible for the introduction of GMOs. These were mainly multinational biotechnology companies (Monsanto, Cargill, Bayer, Syngenta, Dupont), international institutions (FAO, WTO) and GM producing countries (United States of America, Canada, Argentina). The movement was more likely to develop diagnostic frames, that is, to identify problems and attribute blame at the global scale. The nation-wide Tour was a part of a transnational campaign that emerged from the dispute between the USA and the EU also helped address the root causes of the problem on a global scale. As Turkey is not a GM crop producer, diagnostic framing mainly focused on foreign producer countries, biotech companies and international regulations.

Secondly, the movement was more likely to develop prognostic frames at the national level. Activists outlined a program for redress of problematic conditions, including targets and strategies and the change is sought at institutional level. The mobilization regularly targeted the

Government and the MARA, the national competent authority in order to obtain a more rigorous regulatory regime. Given the fact that Turkey is a country where the political and administrative system is highly centralized and there is no room for local administrative authorities, the strategic choice of constructing a prognostic frame at national scale is quite reasonable. Main demands of the Platform such as ‘Entrance of GMOs into Turkey should be halted; imported GM food should be labeled and the National Biosecurity Law should be implemented without delay’ are also formulated within the national sphere. The movement proved to be successful in placing the GM debate on the national political agenda and accelerated the legislative process of the Biosecurity Law. Movements were not the only actors investing in meaning construction. Corporations, development agencies, research scientists, agrarian elites and policy makers undertake certain framing strategies with the aim of building consensus in favor of biotechnology (Motta:2015; Schnurr,2013). Some countries initiated public engagement mechanisms on GM debate. The UK organized a governmentally sponsored debate “GM Nation” on the commercialization of GM crops (Attar&Genus, 2014). Government formation can also be decisive for the outcome. Tosun interprets the prohibition of the commercial cultivation of GM crops in some Central and Eastern European member states as a result of public and political contestation and shows that the presence of a Christian Democratic or Agrarian Party in government increases the likelihood of the cultivation ban (Tosun, 2014).

Lastly, the movement developed motivational framing mainly at the local level although GM issue is hardly a local phenomenon in Turkey. Local activists either relate an ongoing or past environmental or agricultural problem to the GM issue or emphasize the potential risks of GMOs regarding the local environmental or agricultural structures. Activists conceive the local level as a scale of meaning and a territorial framework for cultural legitimacy and widely refer to it to construct motivational framing. A wide range of local motivational frames from pesticides to loss of agricultural biodiversity, from agricultural pollution to nuclear accidents has been used during the Tour. Local networks replicated the prognostic and diagnostic frames generated by national activists, but they were keen to develop motivational frames in line with the social and cultural structure of their locality. Issues beyond material gains or potential health risks were also at stake in other developing country’s mobilization contexts. Lapegna shows that the struggle of Argentinian peasants was not only about material demands but also about identity, recognition and emotions (Lapegna, 2016). Peschard argued that the National Campaign for a GM-Free Brazil expanded the narrow debate of transgenic crops on health and environmental risks to include broader environmental and social justice issues (Peschard, 2012).

References

- 8th Five Year Development Plan 2001-2005 (2000) Retrieved from: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf>
- 9th Development Plan 2007-2011 (2006) Retrieved from: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf>

- Adem, Ç. (2005) "Non-state Actors and Environmentalism" in Adaman, F., and Arsel, M. (Ed.) *Environmentalism in Turkey: Between Democracy and Development?*, Hants, UK: Ashgate, 71-86.
- Akbulut, B. (2014) "Neither Poor Nor Rich But "Malcontent": An Anatomy of Contemporary Environmentalisms", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2:1, 9-24. doi: 10.14782/SBD.201416298
- Aksoy, S. (2012) "Genetiği Değiştirilmiş Organizmalara İlişkin Tartışmaların Türk Basınında Çerçeveselmesi", *Selçuk İletişim*, 7-3, 191-205.
- Aksu, C., Erensü, S. & Evren, E. (2016) *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Amenta, E., Halfmann, D., & Young, M. (1999) "The Strategies and Contexts of Social Protest: Political Mediation and the Impact of the Townsend Movement", *Mobilization*, 4:1, 1-23. doi: 10.17813/mai.4.1.y66180053qg16252.
- Andrée, P. (2011) "Civil Society and the Political Economy of GMO Failures in Canada: A Neo-Gramscian Analysis." *Environmental Politics*, 20:2, 173-191. doi: 10.1080/09644.016.2011.551023.
- Ansell, C., Maxwell, R., & Sicurelli, D. (2006) "Protesting Food: NGOs and Political Mobilization in Europe," in Ansell C. and Vogel D., (Ed.) *What's the Beef? The Contested Governance of European Food Safety*. Cambridge, MA: MIT Press. 97-123.
- Arancibia, F. (2013) "Challenging the Bioeconomy: The Dynamics of Collective Action in Argentina." *Technology in Society*, 35:2, 79-92. doi: 10.1016/j.techsoc.2013.01.008.
- Aslan D., Şengelen M, (2010) *Farklı boyutlarıyla Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar*, Ankara: Ankara Tabip Odası.
- Aspers, P., Corte, U. (2019) "What is Qualitative in Qualitative Research?", *Qualitative Sociology* 42:2, 139-160. doi: 10.1007/s11133.019.9413-7.
- Attar, A., Genus, A. (2014) Framing public engagement: A critical discourse analysis of GM Nation? *Technological Forecasting and Social Change*, 88, 241-250. doi: 10.1016/j.techfore.2014.07.005.
- Baykan, B.G. (2019) "What did the Turkish climate movement learn from a global policy failure? Frame shift after the Copenhagen Climate Summit", *Turkish Studies*, 20:4, 637-655. doi: 10.1080/14683.849.2019.1601563
- Bayram, M. (2008) *Ambalajlar, Silahlar, Açlar*. İstanbul: Hayy Kitap.
- Benford R.D., Snow D.A. (2000) "Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment", *Annual Review of Sociology*, 26, 611-639. doi: 10.1146/annurev.soc.26.1.611.
- Biosafety Bill (2010) Retrieved from <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5977.pdf>
- Buttel, F.H. (2003) "Environmental sociology and the explanation of environmental reform", *Organization & Environment*, 16:3, 306-344. doi: 10.1177/108.602.6603256279.
- Çoban, A. (2004) "Community-based Ecological Resistance: The Bergama Movement in Turkey", *Environmental Politics*, 13:2, 438-60. doi: 10.1080/096.440.1042000209658.
- della Porta D., Piazza, G. (2008) "Local Contention Global Framing", in Rootes C. (Ed.) *Acting Locally, Local Environmental Mobilizations and Campaigns*, London, Routledge. 144-165.
- della Porta D. (2014) "In-depth Interviews" in della Porta, D. (Ed.) *Methodological Practices in Social Movement Research*, London: Oxford University Press, 228-261.
- Demirkol, K. (2010) *GDO: Çağdaş Esaret*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Doherty, B., Hayes, G. (2012) "Tactics, Traditions, and Opportunities: British and French Crop Trashing Actions in Comparative Perspective", *European Journal of Political Research*, 51:4, 540-562. doi: 10.1111/j.1475-6765.2011.02048.x.

- Doherty, B., Hayes, G. (2014) "Having Your Day in Court: Judicial Opportunity and Tactical Choice in Anti-GMO Campaigns in France and the United Kingdom", *Comparative Political Studies*, 47:1, 3–29. doi: 10.1177/001.041.4012439184.
- Duru, B. (1995) *Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye'de Gönüllü Çevre Kuruluşları*, (Unpublished Master's Thesis) Ankara Üniversitesi, Ankara, Turkey.
- Ekoloji Kolektifi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası (2010) *Görünmez Elin Ekolojisi*, Ankara.
- Erbaş, H. (2008) *Türkiye'de Biyoteknoloji ve Toplumsal Kesimler: Profesyoneller, Kentsel Tüketiciler ve Köylüler*, Ankara Üniversitesi Biyoteknoloji Enstitüsü Yayınları No: 4.
- Erensü, S., Kahraman, O. (2017) "The Work of a Few Trees: Gezi, Politics and Space", *International Journal of Urban and Regional Research*, 41:1, 19-36. doi: 10.1111/1468-2427.12387.
- Fitting E.M. (2011) *The Struggle for maize: Campesinos, workers, and transgenic corn in the countryside*. Durham, NC, Duke University Press.
- Friends of the Earth Europe (2004) *Bite Back: WTO hands off our food! Monster Tomato Tour 2003-2004. [Brochure]*. Brussels: Belgium.
- Gaskell, G., Bauer, Martin W. (2001) "Biotechnology in the years of controversy: a social scientific perspective", in: Gaskell, George and Bauer, M. W., (Eds.) *Biotechnology 1996-1999: The Years of Controversy*. London: Science Museum Press. 3-14
- Gillan, K., Pickerill, J., & Webster, F. (2008) *Anti-War Activism: New Media and Protest in the Information Age*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Goldfarb, L., van der Haar. G. (2016) "The Moving Frontiers of Genetically Modified Soy Production: Shifts in Land Control in the Argentinian Chaco", *Journal of Peasant Studies*, 43:2, 562–582. doi: 10.1080/03066.150.2015.1041107.
- Goffman, E. (1974) *Frame Analysis: An essay on the organization of experience*. Cambridge:Harvard University Press.
- Hamsici, M. (2011) *Dereler ve İsyandar*, Ankara:Nota Bene Yayın Yayınları.
- Heller, C. (2002) "From Scientific risk to paysan savoir-faire: Peasant expertise in the French and Global Debate over GMOs", *Science as Culture*, 11:1, 5-37. doi: 10.1080/095.054.30120115707.
- Hilson, C. (2009) "Framing the Local and the Global in the Anti-Nuclear Movement: Law and the Politics of Place", *Journal of Law and Society*, 36:1, 94-109. Doi: 10.1111/j.1467-6478.2009.00458.x.
- ISAAA (2018) *Global Status of Commercialized Biotech/GM Crops in 2018* (ISAAA Brief 54).
- Johnston, H. (1995) "A methodology for frame analysis: from discourse to cognitive schemata" in Johnston, H., Klandermans, B. (Eds.), *Social Movements and Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 217-246.
- Kadirbeyoğlu, Z. (2018) "Waterproof development?: Impact of advocacy networks on anti-dam movements in India and Turkey" in Jassal,T. S. & Turan, H. (Eds.) *New Perspectives on India and Turkey*, London:Routledge. 182-194.
- Kettmaker, V. (2001) "The European Conflict over Genetically-Engineered Crops" in Imig D., Tarrow, S. (Eds) *Contentious Europeans*, Lanham: Rowman and Littlefield. 205-232
- Kinchy, A. (2010) "Epistemic Boomerang Expert Policy Advice As Leverage in the Campaign Against Transgenic Maize in Mexico", *Mobilization: An International Quarterly*, 15:2, 179–198. doi: 10.17813/maiq.15.2.a568g55h0k663k30.
- Kingdon, J.W. (1984) *Agendas, Alternatives and Public Policies*, New York: Longman.

- Klandermans, P. G., de Weerd, M. (1999) "Injustice and adversarial frames in a supranational political context: Farmers protest in the Netherlands and Spain" in D. della Porta, H. Kriesi, & D. Rucht (Eds.), *Social Movements in a Globalizing World*. Basingstoke: MacMillan.134-147.
- Klepek, J. (2012) "Against the Grain: Knowledge Alliances and Resistance to Agricultural Biotechnology in Guatemala" *Canadian Journal of Development Studies*, 33:3, 310–325. doi: 10.1080/02255.189.2012.719824.
- Knudsen, S. (2015) "Protests Against Energy Projects in Turkey: Environmental Activism Above Politics?," *British Journal of Middle Eastern Studies*, 43:3, 302–323. doi: 10.1080/13530.194.2015.1102707.
- Koçer, Y. (2009, November 25) 20 milyon ton GDO'lu ürün tüketmişiz. *Posta* Retrieved from <https://www.posta.com.tr/20-milyon-ton-gdolu-urun-tuketmisiz-9097>
- Krom, M.P., J. Desein, & N. Erbout (2014) "Understanding relations between science, politics, and the public: the case of a GM field trial controversy in Belgium" *Sociologia Ruralis*, 54:2, 21– 39. doi: 10.1111/soru.12031.
- Lapegna, P. (2016) *Soybeans and Power: Genetically Modified Crops, Environmental Politics and Social Movement in Argentina*. New York: Oxford University Press. doi :10.1093/acprof:oso/978.019.0215132.001.0001.
- Levidow, L., Boschert, K. (2011) "Segregating GM crops: why a contentious 'risk' issue in Europe?" *Science as Culture*, 20:2, 255– 279. doi: 10.1080/09505.431.2011.563570.
- Leguizamón, A. (2020) *Seeds of Power: Environmental Injustice and Genetically Modified Soybeans in Argentina*. Durham, NC: Duke University Press.
- McAdam, D., Tarrow,S., & Tilly, C. (2001) *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, B. (1997) "Political action and the geography of defense investment: Geographical scale and the representation of the Massachusetts Miracle", *Political Geography*, 16:2,171–85. doi: 10.1016/S0962-6298(96)00049-2.
- Ministry of Agriculture and Forestry (2021) GM Feed, Retrieved from [Social Movement Studies, 14:5, 576-595. doi: 10.1080/14742.837.2014.947253.](https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Gida-Ve-Yem-Hizmetleri/Yem-Hizmetleri/GDOLu-Yemler>Erişim Tarihi 02/04/2021.</p><p>Motta, R. (2015))
- No to GMO's Platform (2004) *Genetically Modified Organisms Declaration*. İstanbul: Turkey.
- Öniş, Z. (2007) "Conservative globalists versus defensive nationalists: political parties and paradoxes of Europeanization in Turkey", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9:3, 247-261. doi: 10.1080/146.131.90701689902
- Özdamar, T.H. (2009) "Biotechnology in Turkey: an overview". *Biotechnology Journal*, 4:7, 981-991. doi: 10.1002/biot.200900145.
- Özer, K. (2010) *Deccal Tabakta*, İstanbul:Hayy Kitap
- Paker, H. (2018) "Contesting the "Third Bridge" in İstanbul: Local environmentalism, cosmopolitan attachments?" in Fisher-Onar,N.,Pearce, S.C. & Keyman, E.F. (Eds.) *İstanbul: Living With Difference in a Global City*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. 145-160.
- Pearson, T. W. (2012) "Transgenic-Free Territories in Costa Rica: Networks, Place, and the Politics of Life", *American Ethnologist*, 39:1, 90–105. doi: 10.1111/j.1548-1425.2011.01350.x.
- Peschard, K. (2012) "Unexpected Discontent: Exploring New Developments in Brazil's Transgenics Controversy", *Canadian Journal of Development Studies*, 33:3, 326–337. doi: 10.1080/02255.189.2012.719826
- Pehlevan, H., Şakacı, B.K. (2018) *Cerattepe Çevre Hareketi*, Bursa: Ekin Basım Yayın.

- Purdue, D.A. (2000) *Anti-genetiX: the emergence of the anti-GM movement*, Ashgate:Aldershot.
- Reilly, N. (2007) "Linking local and global feminist advocacy: Framing women's rights as human rights in the Republic of Ireland", *Women's Studies International Forum*, 30:2,114-133. doi: 10.1016/j.wsif.2007.01.004.
- Rootes, C. (1999) *Environmental Movements: Local, national and global*, London & Portland, OR: Frank Cass
- Schnurr, M.A. (2013) "Biotechnology and bio-hegemony in Uganda: unraveling the social relations underpinning the promotion of genetically modified crops into new African markets", *Journal of Peasant Studies*, 40:4, 639– 658.Doi: 10.1080/03066.150.2013.814106.
- Schurman, R., Munro W.A. (2010) *Fighting for the Future of Food: Activists versus Agribusiness in the Struggle over Biotechnology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Scoones, I. (2008) Mobilizing Against GM Crops in India, South Africa and Brazil, *Journal of Agrarian Change*, 8:8, 315-344. doi: 10.1111/j.1471-0366.2008.00172.x.
- Seidman, G. W. (2000) "Adjusting the Lens: What do Globalizations, Transnationalism, and Anti-apartheid Movement Mean for Social Movement Theory?" in Guidry, J.A., Kennedy, M.D., & Zald M.N. (Eds.) *Globalizations and Social Movements: Culture, Power and the Transnational Public Sphere*. Ann Arbor: University of Michigan Press. 339-358.
- Seifert, F. (2017) "Measuring the Europeanization of the Anti-GM Movement: Evidence from Five EU Countries", *Mobilization*, 22:3, 363–383. doi: 10.17813/1086-671X-20-3-363
- Smith, J. (2004) "Transnational Processes and Movements" in Snow, D.A., Soule, S.A., & Kriesi, H., (Eds.) *The Blackwell Companion to Social Movements*. MA and Oxford, UK, Blackwell Publishing. 311-337
- Snow, D.A. (2004) "Framing Processes, Ideology and Discursive Fields" in Snow, D.A., Soule S. A, and Kriesi H, (Eds.) *The Blackwell Companion to Social Movements*. MA and Oxford, UK, Blackwell Publishing. 380-412.
- Snow, D.A., Benford R.D. (1988) "Ideology, frame resonance, and participant mobilization", in Klandermans. B., Kriesi, H., & Tarrow, S. (Eds) *From Structure to Action: Comparing Social Movement Research across Cultures*, Greenwich, CT: JAI Press.197-217.
- Snow, D.A., Benford R.D., (1992) "Master Frames and Cycles of Protest" in Morris, A.D, Mueller, C.Mc. (Eds.) *Frontiers in Social Movement Theory*, New Haven: Yale University Press. 133-155.
- Snow, D.A., Rochford, E. B., Worden, S. K., & Benford, R. (1986) "Frame Alignment Processes, Micromobilization and Movement Participation", *American Sociological Review*, 51:4, 464-481. doi: 10.2307/2095581.
- Steinberg, M. W. (1995) "The Roar of the Crowd: Repertoires of Discourse and Collective Action among the Spitalfields Silk Weavers in Nineteenth-Century London." in Traugott, M.(Ed.) *Repertoires and Cycles of Collective Action*. Durham and London: Duke University Press. 845-872
- TBBDM (2021) *Biyogüvenlik Kurulu Toplantı Kararları* Retrieved from <http://www.tbbdm.gov.tr/ToplantıKararları2.aspx>
- Tilly, C. Tarrow, S. (2007) *Contentious Politics*, Oxford: Oxford University Press.
- Tokar, B. (2001) *Redesigning Life? The Worldwide Challenge to Genetic Engineering*. London: Zed Books.
- Topal, Ş. (2007) *Değiştirilen Sen mi, Gen mi, Evren mi?* İstanbul:Yeni İnsan Yayınları.
- Tosun, J. (2014) "Agricultural Biotechnology in Central and Eastern Europe Determinants of Cultivation Bans", *Sociologia Ruralis*, 54:3, 62-381. doi: 10.1111/soru.12046.
- Towers, G. (2000) "Applying the political geography of scale: grassroots strategies and environmental justice", *The Professional Geographer*, 52:1, 23–36. doi: 10.1111/0033-0124.00202.

- Tucker, C. (2013) “Using Social Network Analysis and Framing to Assess Collective Identity in the Genetic Engineering Resistance Movement of Aotearoa New Zealand”, *Social Movement Studies*, 12:1, 81-95. doi: 10.1111/0033-0124.00202.
- Turhan, E., Özkaynak, B., & Aydın, C.İ. (2019) “Coal, ash, and other tales: The making and remaking of the anti-coal movement in Aliğa, Turkey” in İnal, O. and Turhan, E. (Eds.) *Transforming Socio-Natures in Turkey: Landscapes, State and Environmental Movements*. Oxon and New York, Routledge. 166-187
- TÜSEV (2013) The Yemezler (We Won't Eat It) Campaign Case Analysis Retrieved from <https://tusev.org.tr/usrfiles/images/YemezlerVakaAnaliziENG.06.11.13.pdf>
- Uncu, B. A. (2016) “From a Conflictual Coalition to a Social Movement? The Transformative Capacity of the Gezi Protests”, *Southeastern Europe*, 40:2, 188-216 doi: 10.1111/0033-0124.00202.
- Velardi, S., Selifa T. (2020) “Framing local: an analysis of framing strategies for genetically modified organism (GMO) labeling initiatives in the northeastern U.S.”, *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 45:3, 366-389. doi: 10.1080/21683.565.2020.1818159.
- Williams, G. (2008) “Cosmopolitanism and the French Anti-GM Movement”, *Nature and Culture*, 3:1, 115-133. doi: 10.3167/nc.2008.030108.
- Williams, R.W. (1999) “Environmental injustice in America and its politics of scale”, *Political Geography*, 18:1, 49-73. doi: 10.1016/S0962-6298(98)00076-6.
- Yağcı, A.H. (2018) “Policy Knowledge, Collective Action and Advocacy Coalitions: Regulating GMOs in Turkey”, *Journal of European Public Policy*. 26:6, 927-945. doi: 10.1080/13501.763.2018.1509884.

List of Interviewees

- 1) Woman, 37, Industrial designer, İstanbul, national environmental NGO campaigner, 04/02/2007
- 2) Man, 39, Medical doctor, İstanbul, Ex-Green Party activist, 14/03/2007
- 3) Man, 40, Trade unionist, İstanbul, No to GMOs Platform activist, 01/02/2007
- 4) Woman, 31, Communication professional, İstanbul, No to GMOs Platform activist, 02/02/2007
- 5) Man, 44, Lawyer, İstanbul Consumer rights activist, 27/03/2007
- 6) Woman, 40, Journalist, İstanbul, Environmental activist, 14/02/2007
- 7) Man, 53, Agriculturalist, İstanbul, Farmer activist, unionist 05/05/2009
- 8) Woman, 26, İstanbul, Biologist, No to GMOs Platform activist, 23/02/2007
- 9) Man, 41, İstanbul, Agricultural engineer, No to GMOs Platform activist 13/08/2009
- 10) Man, 30, Postgraduate student, İstanbul, national environmental activist, 01/06/2009
- 11) Woman, 34, Architect, İstanbul, No to GMOs Platform activist, 04/04/2007
- 12) Woman, 31, Food engineer, İstanbul, No to GMOs Platform activist, 06/03/2007
- 13) Woman, 47, Agricultural engineer, İzmir, Chambre of Agricultural Engineers, 28/03/2007
- 14) Man, 45, Agricultural engineer, İzmir, Chambre of Agricultural Engineers, 28/03/2007
- 15) Man, 50, Agriculturalist, Ankara, Farmer activist, unionist, 16/10/2007
- 16) Man, 28, Lawyer, Ankara, Environmental activist, 16/10/2007
- 17) Man, 26, Biologist, Ankara, No to GMOs Platform activist 15/10/2007
- 18) Woman, 27, Lawyer, Ankara, No to GMOs Platform activist, 15/10/2007
- 19) Man, 23, Ankara, Student, 16/07/2007
- 20) Woman, 41, Electrical engineer, Denizli, local environmental activist, 15/03/2008
- 21) Man, 50, Agricultural engineer, Denizli, Chamber of Agricultural Engineers 15/03/2008

- 22) Man, 51, Engineer, Muğla, local environmental activist, 16/03/2008
- 23) Man, 51, Agricultural engineer, Bursa, No to GMOs Platform activist, 06/01/2008
- 24) Man, 52, Agricultural technician, Bursa, local environmental activist, 06/01/2008
- 25) Man, 42, Municipal worker, Bursa, local environmental activist, 07/01/2008
- 26) Woman, 34, Urban planner, Bursa, political activist, 07/01/2008
- 27) Man, 56, Agricultural engineer, Bursa, Chambre of Agricultural Engineers, 08/01/2008
- 28) Man, 40, Academician, Trabzon, Local environmental activist, 28/03/2008
- 29) Man, 40, Academician Samsun, 30/03/2008
- 30) Woman, 56, İzmit, local environmental activist, 21/01/2008
- 31) Woman, 32, PhD student, İstanbul, No to GMOs Platform, 22/02/2007
- 32) Man, 43, Medical Doctor, İstanbul, No to GMOs Platform, 28/02/2007
- 33) Man, 38, Lawyer, Adana, Local environmental activist, 25/06/2008
- 34) Woman, 38, Lawyer, Tarsus, Local environmental activist, 24/06/2008
- 35) Man, 33, Bursa, Local environmental activist, 06/01/2008
- 36) Man, 66, Pharmacist, İskenderun, Local environmental activist, 24/06/2008

Özne ve Söylem Bağlamında Aşı Karşıtı Protestoların Toplumsal Hareketler Sosyolojisi Kapsamında İncelenmesi*

Analysis of Anti-Vaccine Protests in Context of Subject and Discourse Within the Framework of the Sociology of Social Movements

Didem DOĞANYILMAZ DUMAN**
Ece ÜNÜR***

Öz

Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen COVID-19, 2021 yılı itibariyle sonuçlanmaya başlayan aşı çalışmaları kapsamında nispeten daha kontrollü bir sürece evrilmiş olsa da aşı karşıtlığı, salgının kontrolüne ciddi bir engel oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde aşılama çalışmalarıyla beraber ortaya çıkan aşı karşıtlığının temel nedeni, aşının hastalığın kendisinden çok daha fazla zarara sebep olabileceği inancıdır. 19. yüzyıldan bu yana var olan aşı karşıtlığı, devam eden pandemi sürecinde geniş kitlelerce benimsenerek, pandemi ile mücadeleyi ciddi anlamda olumsuz etkilemiştir. Pandemi sürecinde aşı karşıtlığının bireysel bir eğilim olmaktan öte toplumsal bir harekete dönüşmüş olması ise bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Yeni toplumsal hareketler sosyolojisi kapsamında öznesi, söylemi ve odak noktası değişen toplumsal hareketlerde kimi zaman yerel konulara kimi zaman ise küresel toplumu ilgilendiren konulara odaklanılmış ve güncel dönem itibariyle toplumsal hareketlerin odağı küresel anlamda ciddi bir insani güvenlik sorunu olarak varlığını sürdüren COVID-19 pandemisi olmuştur. Bu çalışma ile COVID-19 pandemisi için alınan önlemlerin önemli bir kısmını oluşturan aşılama ve takip sürecine karşı ortaya çıkan aşı karşıtlığına bağlı olarak Avrupa özelinde gerçekleştirilen ikinci dalga protestolar incelenmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme kapsamında dört ülke üzerinden oluşturulan örneklem çerçevesine, evren üzerinde yapılan ön inceleme sonucunda farklı özellikleri ile ön plana çıkan Fransa, İtalya, Yunanistan ve Birleşik Krallık dâhil edilerek çalışma tamamlanmıştır. Böylelikle ilgili örneklem, tümevarım ile bir genelleme yapılmasındansa evrene dair farklılıkları göz önüne serme imkânı sunmuştur. Dört ülkede gerçekleştirilen aşı karşıtı toplumsal hareketler kapsamında özne ve söylem çözümlemesi yapılarak, eylemlerin geçmişten bugüne yaşadığı değişimin yeni toplumsal hareketler sosyolojisinde yaşanan değişimle paralellik gösterip göstermediği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşı Karşıtılığı, COVID-19, Toplumsal Hareketler, Özne, Söylem

* Bu çalışma 30 Eylül 2021 tarihinde gerçekleştirilen Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimlerde Covid-19 Çalışmaları Kongresi'nde sunulan "Aşı Karşıtılığının Toplumsal Hareketler Kapsamında İncelenmesi" başlıklı özet bildirinin geliştirilmiş ve güncellenmiş halidir.

** İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye, E-posta: didem.duman@idu.edu.tr ORCID: 0000-0001-7785-4416

*** Haliç Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, E-posta: eceunur@halic.edu.tr ORCID: 0000-0001-6945-5677

Abstract

Although COVID-19, which was declared a pandemic by the World Health Organization in March 2020, has evolved into a relatively more controlled process within the scope of vaccination studies that started to conclude as of 2021, anti-vaccination is a serious obstacle in controlling the pandemic. Anti-vaccination that emerged since the first vaccination studies, expresses the belief that the vaccine can cause much more harm than the disease itself. Existing since the 19th century, anti-vaccination has been widely spread during the ongoing pandemic and thus has adversely affected the fight against the pandemic. The main problem of this study is the transformation of anti-vaccination into a social movement rather than an individual tendency during the pandemic. In social movements whose subject, discourse, and focus have been changed within the scope of the sociology of new social movements, the focus is sometimes on local issues and sometimes on issues that are related to the global community. Currently, the focus of social movements has been the COVID-19 pandemic, which continues to exist as a serious human security problem globally. In this study, the second wave of anti-vaccination protests in Europe, that emerged as a result of vaccination and follow-up processes, which constitute an important part of the measures taken for the COVID-19 pandemic, were examined. In the context of the maximum variation sampling method four states, France, Italy, Greece, and the United Kingdom, which came to the forefront with their different characteristics as a result of the preliminary examination of the universe, were included in the sample group. Thus, the relevant sample offered the opportunity to reveal the differences in the universe rather than making a generalization with induction. This research analyses the pattern of the anti-vaccination movements from past to present to see whether it demonstrate resemblance with the change of the sociology of social movements through analysis of relevant protests in the context of subject and discourse.

Keywords: Anti-Vaccine, COVID-19, Social Movements, Subject, Discourse

1. Giriş

2019 sonunda Çin'de ortaya çıkan ve insan hareketliliğinin hacmiyle doğru orantılı olarak kısa sürede tüm dünyaya yayılan ve 2020'nin ilk çeyreği itibariyle Dünya Sağlık Örgütü tarafından (DSÖ) "pandemi" ilan edilen COVID-19 farklı alanlarda birçok değişimi beraberinde getirmiştir. İlgili dönem itibariyle sağlık alanında gerçekleştirilen çalışmalara ek olarak; siyasi, sosyal ve iktisadi anlamda yaşanan değişimler sosyal bilimlerde de farklı odak noktaları yaratmıştır. Bu çalışmada, süreç içerisinde yaşanan gelişmelere karşı ortaya çıkan toplumsal reaksiyona odaklanılmaktadır.

İlkaşılama çalışmalarına paralel olarak ortaya çıkan aşı karşıtlığı, insani güvenlik için ciddi bir tehdit haline gelen (Duman, 2021) COVID-19'a karşı mücadele kapsamında gerçekleştirilen gelişmelere ve 2021 yılı itibariyle sonuçlanmaya başlayan aşı çalışmaları ile uygulamalarına karşı dünyanın farklı bölgelerinde kitlesel hareketlere dönüşmüştür. COVID-19 sürecinde toplumsal hareketler farklı odak noktaları yakalamıştır. Bölgesel ve/veya ulusal kapanmalara karşı gerçekleştirilen protesto hareketleri birinci dalga toplumsal hareketleri oluştururken, bu çalışmanın da vaka incelemesini oluşturan ikinci dalga toplumsal hareketler; aşı ve bu kapsamda devam eden takip/önlem uygulamalarına karşı geliştirilen tepkiler çerçevesinde ortaya çıkmıştır. 2021 yılı üçüncü çeyreği süresince devam eden aşı karşıtı hareketlere dair gerçekleştirilen çözümleme, toplumsal hareketler sosyolojisi kapsamında bir teorik çerçeveye tabi tutulmuştur. Bu inceleme yapılırken, eylemlerin siyasal boyutu ve davranış boyutu olmak üzere iki farklı odak

noktasının var olduğu (Yıldırım & Öztürk, 2020, s. 104) göz önünde bulundurularak yalnızca davranış boyutuna odaklanılmıştır. Aşı karşıtı protestoların davranış boyutuna dair yapılan bu çözümlemede, Claus Offe'nin (1999, s. 67), klasik hareketler ile yeni hareketler arasındaki farkı dört temel unsur üzerinden gruplandığı inceleme temel alınarak sınıflandırmalar yapılmıştır. Söz konusu dört temel unsur eylem repertuarı, aktörler, temalar ve değerlerdir. Hareket biçimlerini ifade eden eylem repertuarı, bu çalışmanın vaka incelemesi kapsamına alınmamış; inceleme aktörler, temalar ve değerler üzerinden yürütülmüştür. İncelemede aktörler, toplumsal hareketlerin öznesi bağlamında; temalar ve değerler ise söylem bağlamında ele alınmıştır.

Çalışmanın örneklem çerçevesi oluşturulurken zaman ve coğrafya olmak üzere iki boyutlu bir sınırlamaya gidilmiştir. Buna göre; zaman sınırlaması kapsamında yukarıda da belirtildiği üzere 2021 yılının üçüncü çeyreğinde; coğrafya sınırlaması kapsamında da Avrupa özelinde dört ülkede gerçekleştirilen eylemlere odaklanılmıştır. Örnekleme oluşturan aşı karşıtı hareketler görece güncel bir konu olduğundan, özellikle teorik çerçevede katkı sunan birincil ve ikincil kaynaklara ek olarak, gazete haberleri ve söyleşiler de inceleme kapsamına alınmıştır. Tüm bu aşamalar sonucunda gerçekleştirilen çözümlemenin temel amacı, toplumsal hareketler sosyolojisinde gözlemlenen değişimin tarihsel süreç içerisinde farklılaşan aşı karşıtı kitlesel hareketlerle paralellik sergileyip sergilemediğidir. Son olarak; çalışmanın sınırlılığı kapsamında değerlendirilmesi gereken davranış boyutu çerçevelemesinin, ilgili toplumsal hareketlerin siyasal boyutunun incelenmesi adına yapılabilecek gelecek çalışmalar için kaynak oluşturma gayesi bulunmaktadır.

2. Aşı Karşıtlığı

Ölü veya etkisi zayıflatılmış virüs ya da bakteri gibi biyolojik maddelerin, yapay bağışıklık elde etmek amacıyla, uygun miktarlarda vücuda verilmesi işlemi aşılama olarak tanımlanmaktadır (Yiğit, vd., 2020, s. 1246; Bozkurt, 2018, s. 71). İlaçlar bireysel düzeyde etki gösterirken, aşılardan hem toplumsal hem de bireysel düzeyde hastalıkları azaltmak, önlemek, elimine etmek ve ortadan kaldırmak gibi özellikleri bulunmaktadır (SAGE, 2014, s. 3).

Dünya genelinde bilinen ilk aşı olan çiçek aşısına dair kanıtlar 18. yüzyıla uzanmakta olup (Yiğit, vd. 2020, s. 1246; Yavuz, 2018, s. 187); bu dönemde çocukları çiçek hastalığından korumak ve hastalığa karşı bağışıklıklarını artırmak için, onları doğrudan çiçek hastalığına maruz bırakan aşılama yöntemleri kullanılmıştır (Üren, 2021). İlk çiçek aşısı Yunanistan'da Teselyalı ve Makedon kadınlar tarafından; hastaların iyileşmeleri sırasında vücutlarındaki çiçek kabarcıklarında bulunan irinden alınan canlı çiçek virüsünün; hasta olmayan bireyin derisine ufak bir çizik atılarak yerleştirilmesiyle yapılmış ve bu yöntemi Yunanlı hekimler Emmanouel Timonis ve Jakovos Pylarinos bilimsel yayınlar halinde sunmuşlardır (Kotsiou, vd., 2017, s. 283). Her ne kadar Timonis ve Pylarinos aşılama prosedürünün öncüleri olarak kabul edilseler de Edward Jenner çiçek aşısını sistematik olarak uygulayan ilk kişi olarak tarihe geçmiştir (Kyrkoudis vd., 2021, s. 100). 1796 yılında Jenner bu yöntem yerine daha hafif olan sığır çiçeği inokülasyonu

yöntemini uygulamaya koymuş ve böylece modern anlamda aşılamanın resmi tarihi başlamıştır. İnekleri sağan sütçü kızlarda çiçek hastalığının seyrine dair Jenner'in yaptığı gözlemler, bu yöntemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Jenner bu prosedürünü Latince inek (*vacca*) ile sığır çiçeği (*vaccinia*) kelimelerinden türeterek aşılama (*vaccination*) olarak tanımlamıştır (Riedel, 2005, s. 24; Yavuz, 2018, s. 188). Prosedürün başarılı sonuçlar vermesi ve aşı çalışmalarının yaygınlaşması beraberinde aşı karşıtlığını da getirmiştir.

2.1. Aşı Karşıtlığının Tarihsel Kökenleri

Tarihsel süreçte ilk gözlemlenen aşı karşıtı eğilimler; dini, mitolojik, yasal ve sözde bilimsel temellere dayandırılabilir. Jenner'in çalışmalarına şiddetle karşı çıkan din adamı E. Massey, hastalıkların Tanrı'nın günahkar olanlara yönelik bir cezası olduğunu, dolayısıyla da aşılamanın Tanrı'nın iradesine saygısızlık ve ona bir karşı geliş olduğunu ifade ederek, bunu şeytana uymak olarak belirtmiştir (Badur, 2011, s. 83; Yiğit, vd., 2020, s. 1253). Bu yolla aşı karşıtlığı dini temellere dayandırılmıştır.

1800'lü yıllarda başta din adamları olmak üzere büyük bir çoğunluk çiçek aşısı yaptıran kadınların büyük baş hayvanlarla aşk yaşayacağına ve aşılamanın kişilerin sığırlara dönüşeceğine dair söylentiler yaymaya, buna ilişkin mitolojik propaganda afişleri tasarlamaya başlamışlardır. Resim 1'deki Fransız karikatürü aşı karşıtı propaganda çalışmalarının bilinen ilk örnekleri arasındadır (Üren, 2021). Karikatürde aşı olan kadın yeşil bir canavara dönüşmüş biçimde tasvir edilmiş ve çocukların da bu sebeple aşından korktukları resmedilmiştir. James Gillray'ın 1802 yılına ait gravüründe ise aşı olan bireylerin kafalarının inek kafasına döndüğü aktarılmıştır (Carpenter, 2021). Aşı karşıtlığını artırmak için yapılan dini ve mitolojik çalışmaların yanı sıra 1806 yılında İngiliz doktor Benjamin Moseley, çiçek aşısı olan kişilerde daha önce hiç görülmemeyen hastalıkların ortaya çıktığını, kadınların yüzlerinin bozulduğunu ve insandan çok sığıra benzemeye başladıklarını, vücutlarında yaralar ve inek kılları çıkmaya başladığını ifade eden "bilimsel" olduğunu iddia ettiği bir yazı yazmıştır (Üren, 2021).

Resim 1. Fransız Karikatürü

Resim 2. James Gillray'ın Gravürü

Kaynak: Watling, 2019. Kaynak: Carpenter, 2021.

Dini temellerin, yukarıda ifade edilen mitolojik tasvirlerin ve sözde bilimsel yayınların yanı sıra İngiltere’de 1840-1853 yılları arasında çıkarılan yasalarla aşılamanın zorunlu hale gelmesi, aşı karşıtlığını artıran bir diğer neden olmuştur (Soysal, 2018, s. 264). İngiltere’de 1840 yılında kabul edilen ve aşılamaı yasal hale getiren düzenleme, tarihte bilinen ilk aşı yasasıdır (Kader, 2019, s. 378). Bu yasa ile ekonomik durumu elverişli olmayan bireylerin aşıya ücretsiz bir biçimde ulaşmaları sağlanmıştır. Fakat istenilen düzeyde aşılama gerçekleşmediğinden 1853 yılında yeni bir aşı yasası çıkarılarak, tüm bebeklerin doğumundan sonraki ilk üç ay içinde aşı olmaları yasal bir zorunluluk haline getirilmiştir. O dönemde yasaya uymayanlar için para cezası; para cezasını ödemeyenler için de hapis cezası gibi sert yaptırımlar (Porter & Porter, 1988, s. 233) öngörülmüş ancak bu yaptırımlar katı bir biçimde uygulanmamıştır. Gelen tepkilerin başını ise 1854 yılında John Gibbs’in yazdığı 64 sayfalık *Our Medical Liberties* (Tıbbi Özgürlüklerimiz) kitapçığı oluşturmaktadır. Yasa eleştirisini içeren ve aşı zorunluluğunun özgürlüklere karşı bir uygulama olduğu belirtilen kitapçık, aşı karşıtı hareketin başlangıç noktalarından birisi sayılmaktadır (Spier, 2002, s. 81; Kader, 2019, s. 379).

1864 yılında İngiltere’de başlayan salgınla birlikte önlemler ve cezai yaptırımlar sertleştirilmiştir. Aşıların yeterli hijyen koşullarını sağlamadan yapılması; bireyler üzerinde yan etkiler yaratmış ve hatta kimi zaman ölümlere sebebiyet vermiştir (Yavuz, 2018, s. 188). Bu durum aşıya olan güveni hepten sarmış ve aşı karşıtlığı artmıştır. Bunun üzerine devlet daha sıkı yasal önlemler almış; 1867 yılında kabul edilen bir yasa ile 14 yaşından küçük olan her bireye aşı zorunluluğu getirilmiştir (Kutlu & Altındış, 2018, s. 48; Yiğit, vd., 2020, s. 1253). İngiltere’nin art arda çıkarttığı bu yasalar, dünyada ilk defa temel haklar kapsamında halkın sağlığı için devletin gücünü artıran politik bir yenilik olmuştur (Porter & Porter, 1988, s. 231). Ancak çıkarılan yasalarla devletin bu denli sertleşmesi, örgütlü ve aktif bir aşı karşıtlığını da beraberinde getirmiş; 1853-1880 yılları arasında çok sayıda aşı karşıtı dernek kurulmuştur (Kader, 2018, s. 379). Hem İngiltere hem de Amerika Birleşik Devletleri’nde Anti-Aşı (*Anti-Vaccination League*) veya Zorunlu Aşı Karşıtları (*Anti-Compulsory Vaccination League*) gibi isimlerle kurulan derneklerle birlikte (Kutlu & Altındış, 2018, s. 48-49) dini söylemlere bağlı aşı karşıtlığı kurumsallaşarak sivil hak ve özgürlükler zeminine oturmuştur (Üren, 2021). Aynı yıllarda halkın yasaya tepki vermesini sağlamak ve bunun insan hakları ihlali olduğunu vurgulamak için aşı karşıtları; çeşitli kitaplar, broşürler ve dergiler yayınlamışlardır (Yiğit, vd., 2020, s. 1253). Bir diğer ifadeyle aşı karşıtları, zorunlu aşı uygulamasının bireyin bedensel bütünlüğünü ihlal ettiğini ve dolayısıyla da bireyin bireysel haklarının elinden alındığını savunmaktadır.

Aşı karşıtlığının bireysel haklar bağlamında ele alınması neticesinde İngiltere’nin Leicester kentinde 1885 yılında yaklaşık 100 bin kişinin katılımıyla aşı karşıtı bir eylem düzenlenmiştir. Eylemden sonra durumun araştırılması için kraliyet komisyonu kurulmuş; komisyon hem aşıya karşı olanların hem de aşığı destekleyenlerin görüşlerini alarak bir rapor hazırlamıştır. Komisyonun 1896 tarihli bu raporunda; aşının bireyleri çiçek hastalığından koruduğu belirtilmiş ancak kümülatif cezaların kaldırılması yönünde önerilerde bulunulmuştur. Söz konusu rapor doğrultusunda 1898’de yeni Aşı Yasası çıkarılarak kümülatif cezalar kaldırılmış ve aşılamaı karşı olan ebeveynlerin muafiyet belgesi alabilmelerine hak tanınmıştır. Bu yasa ile İngiliz hukuk

sistemine ilk kez vicdani ret (*conscientious objector*) kavramı ve vicdan temelli muafiyet hakkı girmiştir (Wolfe & Sharp, 2002, s. 431; Kader, 2019, s. 379).

19. yüzyıldaki aşı karşıtlığı 20. yüzyılda değişerek devam etmiştir. 19. yüzyıldaki aşı karşıtlığının temelinde işçi sınıfı yer almıştır. İşçilerin aşı karşıtı tavır geliştirmelerinin başlıca nedenleri arasında (a) aşı olmayanlara uygulanan cezai yaptırımların aristokrat sınıfa uygulanmaması, (b) varlıklı bireylere daha güvenilir aşuların temin edilmesi, (c) işçi sınıfına etik olmayan zorlamalarda bulunulması gibi aşılama da uygulanan adaletsiz politikalar yer almaktadır. Dolayısıyla bu dönemdeki aşı karşıtlığının temelini, aşının kendisinden duyulan güvensizlik değil; eşitlik arayışı, egemen sınıfın baskılarına karşı direnme ve bireysel özgürlüklerin korunması gibi gerekçeler oluşturmuştur (Yavuz, 2018, s. 190). 20. yüzyıla gelindiğinde ise aşı karşıtlığı, işçi sınıfı ve aristokrat sınıf arasındaki eşitsizlikler üzerinden değil de; aşuların etkinliği ve riskleri gibi unsurlar çerçevesinde şekillenmeye başlamış; dolayısıyla işçilerin süreçteki başat rolü azalmıştır (Wolfe & Sharp, 2002, s. 431; Kader, 2019, s. 380). Aşuların riskleri bağlamında en ses getiren çalışmalardan bir tanesi, Andrew Wakefield adlı bir İngiliz doktorun 1998 yılında *Lancet Dergisi*'nde yayınlandığı makalesidir. Makalede kızamıkçık, kabakulak ve kızamık (KKK) aşularının otizme neden olduğu anlatılmıştır (Aker, 2018, s. 181). Makale kısa süre içinde medyanın gündemine oturmuş ve halkın aşıya karşı olan güvensizliğini daha da artırarak korku unsuru yaratmıştır (Yavuz, 2018, s. 193). Ancak hemen sonrasında makalede metodolojik sorunlar bulunduğu ve bilimsel olarak yeterli veriye dayanmadığı ortaya çıkmıştır. İlgili dönemde İngiltere'de ayda 50 bin çocuğun KKK aşısı olmasına rağmen makale sadece 12 çocuk üzerinden yapılan vaka çalışması ile oluşturulmuş ve bir kontrol grubu da kullanılmamıştır (Aker, 2018, s. 181). Buna ek olarak Wakefield'in aşı üreticilerine dava açan bireylerle maddi çıkar ilişkisi içinde olduğu ortaya çıkmıştır. Tüm bunların neticesinde *Lancet Dergisi* makaleyi yayından kaldırıldığını duyurmuş, İngiliz Tıp Konseyi ise Wakefield'in doktorluk lisansını iptal etmiştir (Azap, 2018, s. 218). Günümüze kadar olan bilimsel çalışmalarda otizm ile KKK aşısı arasında bağlantı olmadığı ortaya konulsa da (Kader, 2019, s. 380; Aker, 2018, s. 181), Wakefield'in makalesi aşı karşıtları tarafından "bilimsel" bir malzeme gibi kabul görmüş, medyada sıkça yer almış ve neticede İngiltere'de aşı yaptırma oranı 1998 ila 2003 yılları arasında %92'den %80'e düşmüştür (Üren, 2021; Azap, 2018, s. 218).

2.2. Aşı Karşıtlığı Türleri ve Sebepleri

Aşılama ya ilişkin devlet politikalarının gözden geçirilerek düzenlenmesi ve bireylerin bilinç düzeylerinin artması neticesinde aşı karşıtlığı azalsa da 2000'li yıllarda yeniden canlanmış ve bunun sebeplerinin araştırılması için DSÖ 2012 yılında "Aşı Tereddütleri Çalışma Grubu"nu (*Vaccine Hesitancy Working Group*) kurmuştur (Yiğit, vd., 2020, s. 1253). DSÖ ile UNICEF'in ortak çalışmaları sonucunda aşı karşıtlığı; "aşı tereddüdü" (*vaccine hesitancy*) ve "aşı reddi" (*vaccine rejection*) olmak üzere iki farklı biçimde tanımlanmaya başlamıştır (Bkz. Tablo 1; Bozkurt, 2018, s. 72; Kutlu & Altındış, 2018, s. 49; Yiğit, vd., 2020, s. 1253). Aşı tereddüdü/kararsızlığı kavramının ortaya çıkmasındaki temel neden aşı olmaya yönelik tutum ve davranışların aşılama ya "kabul etme" veya "reddetme" ikilemi kadar basite indirgenmemesi gerekliliğidir (Soysal, 2018, s. 265).

Tablo 1: Aşı Karşıtlığının Çeşitleri I

	Tanım
Aşı Tereddüdü/Kararsızlığı	Aşıya, aşı sağlayıcıya veya aşının gerekliliğine güvenmeme ve buna bağlı olarak bireylerin aşığı geciktirmesi veya birden fazla aşığı yaptırmaması durumu
Aşı Reddi	Bireyin tüm aşıları kendi iradesi ile reddetmesi durumu

Hagood ve Mintzer Herlihy ise farklı bir sınıflandırma yaparak aşı karşıtı bireyleri aşı retçileri (*vaccine rejecters*), aşıya karşı dirençliler (*vaccine-resistant*) ve aşı tereddütçüleri (*vaccine hesitancy*) olmak üzere 3 farklı kategoride tanımlamaktadır (Ransing, vd., 2021). İlgili sınıflandırma kapsamında yer alan kategorilerin tanımlamaları Tablo 2’de belirtilmektedir:

Tablo 2: Aşı Karşıtlığının Çeşitleri II

	Gereke	Yapılabilecekler
Aşı Retçileri	Aşılarla ilgili komplo teorilerine inandıkları için aşı olmaya karşılar.	Tamamlayıcı tedavi ve alternatif tıp yöntemlerini kullanırlar. Fikirlerini değiştirmek zordur.
Aşıya Karşı Dirençliler	Komplo teorilerine karşı kararsızlar ama yine de aşı olmayı reddederler.	Doğru bilgilendirmeler yapıldığında aşıya yönelik endişeleri kaybolabilir ve aşı yaptırabilirler.
Aşı Tereddütçüleri	Aşıya ilişkin yan etkiler gibi olumsuz haberlerin etkisi altında çabuk kalırlar.	Basit düzeydeki eğitim ve bilgilendirme ile tutumları kolayca değiştirilebilir.

Bu sınıflandırmalara ek olarak aşı karşıtlarını, aşıya karşı olmaları sebepleri açısından 3 ana gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta aşıların güvenliğinden endişe duyanlar yer almaktadır. Bu bireyler aşıların yeteri kadar güvenli olmadığına inanmakta ve aşının yan etkilerinin, sağlık personelinin açıklandığından daha fazla olduğunu düşünmektedirler. İkinci grupta risk altında olmadığını, dolayısıyla da aşı olmadan da tedavinin mümkün olduğunu savunanlar yer almaktadır. Bu bireyler aşılamaya yerine doğal yollardan kazanılan bağışıklığın daha güçlü ve etkin olduğuna inanmaktadırlar (Aker, 2018, s. 179-180). Bireylerin bu tutumlarını Baudrillard’ın (1988) sözünü ettiği simülasyon ve hipergerçeklik çağı ile ilişkilendirmek mümkündür. Bireylerin simülasyon çağının bir etkisi olarak pandemi kaynaklı ölümleri televizyonda basit bir program, dizi veya film izlemişçesine takip etmeleri, salgının ne derece vahim sonuçları olduğunun anlaşılmasını engellemiş; bireyler giderek bir hipergerçekliğin içine hapsolüp pandeminin gerçekliğinden uzaklaşmış ve aşı gibi elzem önlemleri almamışlardır (Sevimli, 2021, s. 63). Son grupta ise dini, felsefi veya komplo teorilerinden kaynaklı gerekçelerle aşıya karşı olanlar yer almaktadır. Kimi bireyler aşıların içeriğinde domuzdan elde edilen maddeler olduğu gerekçesiyle aşıların İslamiyete aykırı olduğunu, kimi bireylerse aşının hayvanlardan geldiği için “Hristiyanlığa uygun” olmadığını savunmaktadır (Aker, 2018, s. 181; Yavuz, 2018, s. 190).

DSÖ bünyesinde çalışmalarını sürdüren Uzmanların Bağışıklama ile ilgili Stratejik Danışma Grubu (*Strategic Advisory Group of Experts on Immunization – SAGE*) ise aşı kararsızlığının nedenlerini bağlamsal etkiler, bireysel ve grup etkileri ile aşı/aşılamaya ilişkin özel konular olmak üzere Tablo 3’de görüleceği üzere 3 ana kategori altında toplamıştır (Aker, 2018, s. 176; SAGE, 2014, s. 12).

Tablo 3: Aşı Kararsızlığının Gerekçeleri

Aşı Kararsızlığının Gerekçeleri	
Bağlamsal Etkiler	(a) İletişim ve medya ortamı (b) Kanaat önderleri, liderler, aşılamaı kontrol edenler, aşılama karşıtı veya yandaş lobiler, (c) Tarihi, dini, kültürel, sosyo-ekonomik ve cinsiyet bazı koşullar, (d) İzlenen siyaset ve politikalar, (e) Coğrafi engeller (f) İlaç endüstrisine dair algılar
Bireysel ve Grup Etkileri	(a) Aşılamaıa dair bireysel, ailesel veya toplumsal deneyimler, (b) Sağlığa dair inanç ve tutumlar, (c) Bilgi ve farkındalık düzeyi, (d) Sağlık sistemine duyulan güven/güvensizlik (e) Algılanan veya deneyimlenen riskler ve yararlar
Aşı/Aşılamaı İlişkin Özel Konular	(a) Aşının risk ve yararlarına ilişkin bilimsel kanıtlar, (b) Aşının uygulanma şekli, (c) Aşılama programının takvimi, (d) Aşının güvenilirliği, (e) Maliyetler ve (f) Aşıya dair tavsiyenin gücü, bilginin temeli veya sağlık personelinin tutumu

Yapılan çalışmalar ve araştırmalardan edinilen bulgular (Burki, 2020, s. 504; Bozkurt, 2018, s. 72-74; Kutlu & Altındış, 2018, s. 53; Soysal, 2018, s. 265; Yavuz, 2018, s. 190) incelendiğinde, aşı karşıtlığının sebeplerini şu başlıklarla özetlemek mümkündür:

- a) Aşının cıva başta olmak üzere birçok kimyasal içerdiği iddiası;
- b) Aşının otizme neden olduğuna ilişkin bilinen yanlış kanı;
- c) Çocuklara aşı yapmanın, onların halihazırda zayıf olan bağışıklık sistemi üzerinde daha büyük zararlara yol açacağına ilişkin endişe;
- d) Bazı dini kanaat önderlerinin veya doktorların çocuklarına aşı yaptırmadıklarına ilişkin haberlerin basında yer alması;
- e) Bazı dini inançların aşıya karşı olması;
- f) Aşı üreticilerinin bu işten çok para kazandıkları söylemi üzerine bunun art niyetli bir pazar olarak algılanması ve doktorların da büyük ilaç firmaları ile çıkar ilişkisinde bulunarak aşılamaı yan etkilerini veya zararlarını halktan sakladığına yönelik inanç;
- g) Aşının olası yan etkilerinin fazla olmasından duyulan endişe ve bu endişe neticesinde bireylerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ve alternatif tıbbı yönelmeyi tercih etmeleri;
- h) Aşılamaı etkinliğini ve güvenilirliğini kanıtlayan yeteri kadar çok çalışmanın bulunmaması;
- i) Aşılamaı gerekliliğine inanmama;
- j) Hastalığın varlığına inanmama;

k) Aşı veya pandemi hakkında bilgi almak için sosyal medyayı referans alma neticesinde dezenformasyona ve/veya komplo teorilerine maruz kalma;

l) Aşırı zorunlu hale getiren yasaların yaygınlaşmasının bireysel hak ihlali olarak algılanması.

Aşı karşıtlığına ilişkin geçmişte sıkça görülen mitolojik temelli sebeplere günümüzde pek rastlanılmamakta; sözde “bilimsel” temelli sebepler ise klinik olarak kanıtlanamamaktadır (Bozkurt, 2018, s.73). Yukarıda belirtilen sebeplerden bireysel hakların ihlaline ve dezenformasyon ile komplo teorilerine günümüzde sıkça rastlandığı için, bu iki sebebin üzerinde biraz daha fazla durulması gerekmektedir.

COVID-19 pandemisine ilişkin aşı karşıtı hareket, komplo teorileri, yanlış inançlar, paydaşlar arasındaki güven eksikliği ve aşı onay sürecindeki güven ve şeffaflık eksikliği gibi sebeplerle giderek artmaktadır (Zadrozny, 2020’den akt. Ransing, vd. 2021). Ortiz-Sánchez, vd., (2020) tarafından yapılan bir araştırmaya göre COVID-19 aşı karşıtlığının temel sebepleri arasında (a) hükümetler ve büyük ilaç firmalarına karşı duyulan güvensizlik, (b) beden bütünlüğünün bireysel hak kapsamına girmesi, (c) bireyin kendisine iyi gelecek şeyi, bilim insanlarından daha iyi bildiğini düşünmesi, (d) doğanın bilimden daha faydalı olacağına ilişkin inanç, (e) bilim insanlarının pandemiyle alakalı sadece işlerine yarayan bilgileri halka sunduklarına dair oluşan algı ve (f) hükümetlerin ve ilaç firmalarının aşırı zorunlu hale getirerek insan nüfusunu azaltma amacı taşıdıklarına yönelik inanç yer almaktadır. Bu algı ve inançların kaynağı ise şüphesiz ki sosyal medya platformlarında dolaşan dezenformasyon içerikli paylaşımlardır. Öte yandan mRNA teknolojisi ile üretilen COVID-19 aşılarının bireylerin DNA’sını değiştireceğine, bu aşuların üretiminde cenin dokularının kullanıldığına veya aşı olanların vücuduna mikroçip yerleştirileceğine yönelik iddiaların medyada, özellikle de sosyal medyada yer alması COVID-19 aşı karşıtlığını tırmandıran bir diğer unsurdur (Üren, 2021). Dezenformasyon ve komplo teorilerine dayalı aşı karşıtlığı hareketler ise sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla artmış ve DSÖ bu durumu infodemi¹ ilan etmiştir.

3. Toplumsal Hareketler

Geçmişten günümüze değerlendirmeye alındığında toplumsal hareketler, belirli siyasal konulara karşı takınılan kitlesel tepkilerin eyleme dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir. Toplumsal hareketler, sosyo-politik bağlamda incelemeye alınmış bir konu olmakla birlikte, konuya yaklaşımlar zaman içerisinde ciddi değişiklikler sergilemiştir. Gustave Le Bon (1995) tarafından “kalabalık” olarak nitelendirilen toplumsal hareket yapısı, süreç içerisinde klasik yaklaşımlar kapsamında olumsuzlanarak, bir *anomi* durumu olarak değerlendirilmiştir. Süreç içerisinde ilgili

1 İngilizce bilgi (*information*) ve salgın (*pandemic*) kelimelerinden türetilen infodemi (Gölbaşı, 2020, s.127), “bir salgın hastalık sırasında dijital ve fiziksel ortamlar aracılığıyla yayılan çok sayıda yanlış veya yanıltıcı bilgi” anlamına gelmektedir (WHO, 2022). Doğru bilgi ile yalan bilginin birbirine karışması neticesinde, halk neye inanması gerektiği veya hangi bilginin doğru olduğu konusunda şüpheye düşmekte; bu ise beraberinde başta sağlık yetkilileri olmak üzere otorite makamlarına yönelik güvensizliği yaratmaktadır. Güvensizliğin artması sonucundaysa salgınla mücadele zorlaşmaktadır (WHO, 2022).

olumsuz yaklaşım yerini sistem içerisinde ortaya çıkan durumlara dair bir tepki, bir çeşit ihtilaf siyaseti, muhalif bir hareket değerlendirmesine bırakmıştır. Bu kapsamda toplumsal hareket; sistem içerisinde her daim var olan ancak sürdürülebilirlik bağlamında zayıf bir karaktere sahip olan toplumsal muhalefetin, iktidardan gelen bir baskı durumunda kendiliğinden ortaya çıkan bir başkaldırı hareketi şeklinde tanımlanmıştır (Wallerstein, vd., 1995, s.34). İçinde bulunulan dönem itibariyle ise toplumsal hareketler daha çok bireysel haklar özelinde bir farkındalık yaratma çabası olarak değerlendirilmektedir (Touraine, 1988). Bu durum *anomi* yaklaşımının günümüzde geçerli olmadığını göstermektedir.

Klasik yaklaşım kapsamında değerlendirilen eski toplumsal hareketler, genel itibariyle belirli bir sınıf çerçevesinde kendisine taban bulmuş ve işçi hareketlerini merkezine alarak kuramsallaştırmıştır (Çırakman & Ertuğrul, 2016). Örgütlenmenin merkezi yapısı parti ve/veya sendikaların varlığı ile konsolide hale gelmiş (Faulks, 2000, s.96) ve hareketlerin çıkış noktası, Marksist ideolojinin etkisinin göz ardı edilemeyecek şekilde baskın olması da dikkate alınarak, sınıf çatışmaları (Çırakman & Ertuğrul, 2016) olmuştur. Ancak Avrupada ortaya çıkan 1968 gençlik hareketleri, toplumsal hareketlerin pratikte özünün değişimini gözler önüne sererek sosyo-politik kapsamda yeni kuramsal yaklaşımları zorunlu kılmıştır. Touraine (1969; 1985) özün değişimini, “yeni” bir yapı olarak post-endüstriyel toplum çerçevesinde kültürel öğelerin önem kazanmasıyla bağdaştırmıştır. İlgili dönem itibariyle karmaşıklaşan sosyo-politik yapı kapsamında “siyasal olan”ın da değişimi ve dönüşümü ile kitlesel tepkilerin odak noktası daha geniş bir çerçeveye yayılarak özne, söylem ve eylem açısından toplumsal hareketler değişime uğramıştır.

Yeni toplumsal hareketlerde aktörlerin yapısında ciddi bir değişiklik yaşanmıştır. Klasik yaklaşımda işçi sınıfı ile bağdaştırılan homojen aktör profili, yeni toplumsal hareketlerde daha çoğulcu bir nitelik sergilemektedir; zira eylemlere katılan bireylerin siyasal ve/veya sosyo-ekonomik bir gruplamaya tabi tutulması söz konusu değildir (Offe, 1999, s. 66). Daha önce siyasal alanın dışında kalan konuların muhatapları olarak değerlendirilebilecek, ancak değişen siyasal paradigma kapsamında “bireyselleşme” sürecine dahil olmuş, “özerkliklerini” önemseyen bir grubun oluşturduğu eylem hareketleridir (Çırakman & Ertuğrul, 2016, s. 242). Bu noktada yeni bir orta sınıftan bahsetmek gerekmektedir (Offe, 1999, s. 65-66). Görece daha eğitilmiş, profesyonel mesleklere ve buna bağlı olarak daha yüksek bir sosyo-ekonomik statüye sahip olan bu yeni orta sınıf (Çırakman & Ertuğrul, 2016, s. 242) genel itibariyle hizmet ve/veya kamu sektörü çalışanlarından oluşmakta ve eski orta sınıf ve iş piyasasının dışında kalan kesimlerle birlikte yeni toplumsal hareketlerin öznesini oluşturmaktadırlar (Offe, 1999, s. 68).

Offe'nin gruplandırması ile temalar ve değerler olarak sunulan daha soyut talepler ve kişisel özerklik vurgusu (Offe, 1999, s. 67), toplumsal hareketlerde söylem çerçevesinde değerlendirildiğinde, üretim araçları sahipliği gibi ekonomik referanslar yerine; değişen siyasal paradigma ve farklılaşan öncelikler kapsamında eğitim, toplumsal, kültürel konular açısından dile getirilen fikir beyanları ve talepler dikkat çekmektedir (Touraine, 2007, s. 274). İlgili söylemlerin oluşturulmasında odaklanılan konular; eşitlik, farklılık ve katılım üzerine kurulmuş ve materyal talepler yerini post-materyal değerlere bırakmıştır (Topal Demiroğlu, 2014, s. 135-136). Bu

değişim kapsamında söylem, kişisel olanın siyasal olması algısı ile müdahaleci devlete karşı, bireysel özgürlükleri savunan bir yapıya bürünmüştür.

Offe tarafından hareket biçimleri olarak gruplandırılan eylem süreci ise çizgisel yapıdan daha akışkan bir yapıya evrilmiştir. Buna göre klasik yaklaşımlardaki merkezîyetçi ve hiyerarşik toplanma biçimlerinin aksine, daha düzensiz anlık toplaşmalarla ortaya çıkan kolektif hareketler fikir ve anlam hareketleri olarak sınıflandırılan sembolik karakteristiği yüksek eylemlerdir (Gusfield, 1994, s. 60-62). Sembolik karakteristik, eylem repertuarı açısından kendisini gösterdiği gibi mekânsal bağlamda da gözlemlenmektedir. Zira, klasik yaklaşımda mekân farklı eylemlere ev sahipliği yapabilirken, yeni toplumsal hareketler kapsamında karşı çıkılan ilgili otorite tarafından en dikkat çekici olabilecek mekânsal tercihler gözlemlenmektedir (Dede, 2018, s. 30).

Offe'nin dört boyutlu yeni toplumsal hareketler çözümlenmesinden yola çıkılarak sunulan daha küçük ölçekli sınıflandırmanın ilk ikisi kapsamında çalışmanın vaka analizi gerçekleştirilmiştir. Özne ve söylem boyutları çerçevesinde yapılan incelemede, Avrupa özelinde gerçekleştirilen aşı karşıtı toplumsal hareketlerde eylemleri gerçekleştiren aktörler ve sözlü ve/veya yazılı olarak başvuru olan söylemler analizin kapsamına alınmıştır.

4. Avrupa'da Aşı Karşıtlığı ve Toplumsal Hareketler

Davranış boyutu bağlamında yapılacak toplumsal hareketler çözümlenmesinde coğrafi sınırlama kapsamında Avrupa ülkeleri üzerine odaklanılmıştır. Aşı karşıtlığının farklı formlarda hem COVID-19 pandemisi öncesinde (Stefanelli & Rezza, 2014, s. 6) hem de süresince en yüksek oranlarda Avrupa'da gözlemlenmesi (Cohen, 2021; Ray, 2021) bu çerçevede önemli bir etken olmuştur. Zaman sınırlaması da göz önünde bulundurularak, Avrupa ülkeleri özelinde 2021 yılının üçüncü çeyreğinde gerçekleştirilen aşı karşıtı toplumsal hareketler kapsamında yapılan ön inceleme sonucunda maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi çalışma için uygun bulunmuştur. Aşı karşıtı hareketlerde motivasyon, gerekçeleme, destek görme vb. konularda farklı özellikleri ile öne çıkan dört ülke belirlenerek, çözümlenme süreci tamamlanmıştır. Buna göre; Fransa, İtalya, Yunanistan ve Birleşik Krallık çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

4.1. Fransa

2019 yılında Gallup World Poll tarafından 15 yaş ve üstü kişilerde gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre 144 ülkede içerisinde en yüksek oranla her üç kişiden birinin aşı tereddütçüsü olduğu Fransa, (France 24, 2019) pandemi döneminde ortaya çıkan ikinci dalga toplumsal hareketlerde önemli bir konuma sahiptir. Avrupa Birliği (AB) tarafından gündeme getirilen ve 1 Temmuz 2021 itibarıyla uygulamaya konulan AB Dijital COVID Sertifikası uygulaması (European Commission, 2021) ve Fransa Hükümeti'nin yine ilgili dönem itibarıyla aşamalı olarak yürürlüğe koyacağını açıkladığı ek önlemler (Gouvernement, 2021) kitlesel boyutta ciddi bir reaksiyon yaratmıştır. Önlemler kapsamında, Ağustos 2021 itibarıyla restoran, sinema, müze

girişleri; tren yolculukları vb. halka açık alanlara giriş için *Pass Sanitaire* ismiyle yürürlüğe girecek olan sağlık kontrolü uygulaması ile aşı, negatif test sonucu veya hastalıktan iyileşmiş olmaya dair resmi rapor ibrazı, Eylül 2021 itibarıyla ise sağlık çalışanlarının aşı olmaları zorunlu kılınmıştı. Buna bağlı olarak; Paris, Marsilya, Lyon, Nice, Nantes, Strasburg, Montpölye, Lille, Rennes gibi büyük şehirler de dahil olmak üzere ülkenin farklı kentinde (Le Parisien, 2021) haftalarca süren protesto gösterilerinde (FranceInfo, 2021), temel hedef *Pass Sanitaire* uygulaması olmuştur.

Fransa'da aşı karşıtı toplumsal hareketlerin öznesi olan kitlelerin genel itibarıyla aşının korumaya yönelik etkilerini ve/veya aşının kendisinin ne kadar sağlıklı olduğunu eleştiren aşı tereddütçülerinden (Adghirni, 2021) ve aşı retçilerinden oluştuğunu belirtmek mümkündür (VOA, 2021). Bununla birlikte, ilgili toplumsal hareketlere katılım sağlayan protestocuların çeşitli meslek grupları kapsamında gruplandırılabilceği de görülmektedir. *Pass Sanitaire*'in yürürlüğe girmesi ile ilgili kararlardan etkilenen olan sağlık çalışanlarının (VOA, 2021; Amiel, 2021) ve hizmet sektörü çalışanlarının (VOA, 2021) aktif rol aldığı eylemlerde, yeni toplumsal hareketlerin akışkan yapısının en net örneklerinden birisi olarak protesto hareketlerinin hükümet karşıtı yapısına destek kapsamında aşırı sağ siyaset temsilcileri (Amiel, 2021) ile 2018 yılının ikinci yarısında vergi artışlarına karşı son dönemlerin en etkin toplumsal hareketlerinden birisini başlatan Sarı Yelekliler de katılım göstermiştir (Reuters, 2021b; Amiel, 2021).

Protesto gösterilerinde, yukarıda da belirtildiği üzere, *Pass Sanitaire*'e karşı söylem birliği oluşturulduğu görülmektedir. Bu zorunluluğun bireysel özgürlüğe ve insan hakları kapsamında bireylerin kendi bedenlerine ait kararları kendilerinin vermesi gerektiğine karşı bir yaptırım olduğu, protestolar süresince yapılan mülakatlarda sıklıkla dile getirilmiştir (Reuters, 2021b; VOA, 2021; Amiel, 2021). Bu kapsamda "Özgürlük!" sloganı, sözlü ve yazılı en çok kullanılan söylem olarak dikkat çekmektedir (Berger, 2021). Söz konusu yaptırımların, bireysel özgürlüklere karşı olduğuna dair yapılan referanslar kapsamında bir diğer dikkat çekici unsur, çeşitli Nazi sembollerine (Amiel, 2021) ve "Diktatörlüğe Hayır!" sloganıyla (France 24, 2021) diktatörlük referansı olmuştur. Bu referansla eşzamanlı olarak protesto gösterilerinin şiddetlenmesi, güvenlik güçleri ile yaşanan çatışma, aşı merkezleri gibi kamu malına zarar verme ve yaralanma gibi olayların yaşanması sonrasında Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, protestocuların rasyonel davranıştan uzaklaştığını ve diktatörlük söylemleriyle demokrasiye bir tehdit haline gelmeye başladıklarını belirtmiştir (Adghirni, 2021). Aşı tereddütçüleri eleştirilerini hem kendileri hem de çocukları üzerinden dile getirmiş ve "Ne bir kobayım ne de bir QR kodu!" (France 24, 2021) ve "Çocuklarımız kobay değildir!" (VOA, 2021) pankartları protestolar kapsamında kendisine yer bulmuştur. Söylem grupları kapsamında özgürlük ve insan hakları gibi bir diğer dikkat çeken unsur ise ayrımcılık teması olmuştur. Yapılan mülakatlarda, hizmetlere erişimde aşı olanlar ve olmayanlar arasında bir "ayrımcılık" ortaya çıkacağı dile getirilmiştir (Amiel, 2021). Eylemlere farklı bir motivasyonla destek verdiğini açıklayan Sarı Yelekliler ise özgürlük referansını ekonomik sıkıntılarla bağdaştırmış; aşı olsun veya olmasın kendilerinin ekonomik mücadeleler verdiklerini, özgürlüklerini kaybettiklerini, (Amiel, 2021) otoriterleşmeye ve diktatörlüğe karşı olduklarını (France 24, 2021) dile getirmişlerdir.

Fransa'nın geçmiş dönem aşı tereddütçülüğüne ve protestoların etkinliğine karşın belirtmek gerekir ki, toplumsal hareketlerinin gerçekleştiği yılın üçüncü çeyreği itibariyle ülke nüfusunun %66'sının aşılınmış olduğu (Our World in Data, 2021) ve farklı kaynaklara göre – örneğin Ipsos-Sopra Steria (Reuters, 2021b) ve Elabe (Adghirni, 2021) tarafından gerçekleştirilen anketler – nüfusun %55 ile %60'tan fazlasının da *Pass Sanitaire* kapsamında getirilecek önlemlere olumlu baktığı belirtilmelidir.

4.2. İtalya

İtalya'da da yine, AB Dijital COVID Sertifikası uygulaması tartışmaları kapsamında harekete geçen aşı karşıtları ve/veya tereddütçüleri hareketin Avrupa genelinde devam eden ikinci dalgasının bir parçası olmuştur. Bu aşamada İtalya için dikkat çekici olan durum; Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi ve RECOVER iş birliğinde yedi Avrupa ülkesi kapsamında yapılan araştırma sonucunun 1 Şubat 2021'de yayınlanan raporuna göre, İtalya %66'lık oranla “Bilimsel çalışmalar sonucunda COVID-19'a karşı etkili bir aşı bulunsa ve ülkenizde hepimize ücretsiz olarak sunulsa, aşı olur musunuz?” sorusuna en çok olumlu yanıt veren ülke olmasıdır (Giles-Vernick, vd., 2021). Ancak Fransa örneğinde görüldüğü üzere, aşı tereddütçülüğünün varlığı ve dönem itibariyle kaydedilen yarıdan fazla aşılınma oranının varlığı çeşitli kesimlerin reaksiyon göstermesine ve kitlesel bir eyleme dönüştürmesine engel olmamıştır. İtalya'da da durum tam tersi şekilde yorumlanabilir; aşya – görece – yüksek oranda olumlu bakılması, toplumun herhangi bir kesiminde tereddütün ve/veya direncin olmayacağı anlamına gelmemektedir. 6 Ağustos 2021 tarihi itibariyle yürürlüğe gireceği açıklanan *Green Pass* uygulaması; Roma, Napoli, Torino, Milano ve Bergamo başta olmak üzere ülkenin kuzeyinden güneyine birçok kentte tepki ile karşılanmıştır. *Green Pass* kapsamında restoranların kapalı alanları, spor salonları, sinema, müze gibi mekanlara giriş için sertifika sunulması zorunlu hale getirilmiş (Follis, 2021); son 48 saat içerisinde yapılmış negatif sonuçlu COVID-19 testi veya hastalığa yakalanılmışsa dahi iyileşildiğinin belgelenmesi durumları söz konusu değil ise de en az bir doz aşının uygulanmış olması istenmektedir (Angeli, 2021).

İtalya'da gerçekleştirilen eylemlerde farklı aktörlerin bulunmasına karşın, aşırı sağ siyasetin etkisinin olduğu basına yansıyan haberler arasındadır (Bartoloni, 2021). Aşı ve *Green Pass* uygulamasına karşı olan aktörler, İtalya'da daha organize bir yapı sergilemiş ve Özgür Seçim Komitesi (CLS – *Comitato Libera Scelta*) adı altında bir araya gelmiştir (Forgnone, 2021). Parlamenterlerden de katılımın sağlandığı CLS, protesto eylemlerinin organizasyonu sürecinde temel aktör olarak kendini göstermiştir (Castelfranco, 2021). Aşı tereddütçülüğü ve retçiliği kapsamında, getirilen zorunlu uygulamalara üniversite öğrenci dernekleri de destek vermiştir (Biino, 2021). Aşı karşıtı hareketlerin daha organize bir şekilde yürütüldüğü İtalya'da, eylemler aşırı sağ siyaset destekçilerini ve görelî yoksunluk çerçevesinde ekonomik eşitlik taraftarlarını bir araya getirmiştir (Barry, 2021).

İtalya'da gösterilerin temel odak noktası *Green Pass* uygulaması olmuş ve söylemler bu çerçevede oluşturulmuştur. Hükümet yetkilileri tarafından bireysel söylemlerle COVID-19 kapsamında olası kapanmalara karşı bir özgürleşme aracı olarak sunulan uygulama (Dusi, 2021; Angeli, 2021), eyleme katılan aşı tereddütçüleri ve retçileri tarafından bireysel özgürlüklere karşı bir rejim aracı olarak değerlendirilmiş ve "Özgürlük!" sloganı tüm gösterilerde yazılı ve sözlü olarak en çok kullanılan söylem olarak dikkat çekmiştir (Bartoloni, 2021). Uygulamanın, aşı ile birlikte, zorunluluğunu diktatörlük olarak nitelendiren bazı göstericiler, Başbakan Mario Draghi'nin Adolf Hitler'e benzetildiği posterler (Il Tempo, 2021), gamalı haç bulunan pankartlar ve dövizler taşımış ve "Nazi Diktatörlüğü" sloganına başvurmuşlardır (Bartoloni, 2021). Diktatörlük söylemi, yukarıda da bahsedildiği üzere, COVID-19 süreci kapsamında yeni bir boyuta ulaşarak sağlık diktatörlüğü adı altında literatüre girmiş ve İtalya'da da başvurulan bir referans olmuştur. "Sağlık Diktatörlüğüne Hayır!" dikkat çeken pankartlardan ve sloganlardan birisidir (Forgnone, 2021). *Green Pass* uygulamasının aşı olanlar ve olmayanlar arasında bir ayrımcılık yaratacağına dair referans İtalya'daki eylemlerde de kimi zaman segregasyon kimi zaman ayrımcılık terimleriyle birlikte kullanılmaktadır: "Ayrımcılığa Hayır! Şantaj Hayır! *Green Pass*'e Hayır!" (Angeli, 2021) (Bartoloni, 2021). Hükümet politikaları kapsamında uygulama öğrenciler için de gündeme alınmış (Angeli, 2021) ve insan hakları ihlali olarak değerlendirilen durum çocuklar kapsamında da söylem havuzuna dahil edilmiştir. "Çocuklarımıza Dokunmayın!" pankartları İtalya'nın farklı şehirlerinde gerçekleştirilen eylemlerde dikkat çekmiştir (Bartoloni, 2021).

İkinci dalga protesto hareketlerinin gerçekleştiği 2021 yılı üçüncü çeyreği itibariyle ülke nüfusunda toplam aşılama oranı dikkat çekicidir. İlgili dönem itibariyle, ülke nüfusunun %68'inin aşılanmış olduğu İtalya (Our World in Data, 2021), çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan dört ülke arasında aşılama oranı en yüksek olan ülkedir.

4.3. Yunanistan

Pandemi döneminde ortaya çıkan ikinci dalga toplumsal hareketlerin merkezinde yer alan ülkelerin başında gelen Yunanistan; diğer Avrupa ülkelerine kıyasla dini söylemlere dayalı aşı karşıtlığının görülmesi açısından önemlidir. Pandeminin başından bu yana ülkede 2 kere tam kapanmaya gidilmiş (Panoutsopoulou, 2020); mülteci kampları dâhil olmak üzere aşılama kampanyaları düzenlenmiş (Euronews, 2021); tiyatro, sinema, eğlence merkezleri veya spor salonları gibi kapalı mekânlara sadece aşı olanların girebilmesine yönelik kararlar alınmış (Hatipoğlu, 2021) ve en son tedbir olarak da Temmuz ayında yapılan bir açıklama ile 1 Eylül 2021 itibariyle kamudaki sağlık çalışanları ile bakımevinde/huzurevinde çalışanlara COVID-19 aşısı olma zorunluluğu yasallaştırılmıştır (Reuters, 2021a).

Kısıtlamalar beraberinde aşı karşıtlarının sert protestolarına yol açmıştır. Temmuz ayında, başta Atina ve Selanik olmak üzere birçok farklı şehirde yoğun olarak gerçekleştirilen bu protestolarda yer alan aktörlerin başında aşı zorunluluğunun gelmesinden ötürü sağlık çalışanları ve kısıtlamalardan etkilenmelerinden ötürü hizmet sektörü çalışanları yer almakta olup; başında

çıkan haberlerde bu kişilerin aşırı sağ görüşe yatkın oldukları vurgulanmaktadır (DW, 2021a). Din adamlarının desteğine ek olarak Eylül 2021’de yapılan aşı karşıtı gösterilerde işçi sendikaları da yer almıştır (Reuters, 2021a).

Yunanistan’daki aşı karşıtı söylemi siyasi boyut, özgürlükler ve dini referanslar olmak üzere 3 farklı çerçevede ele almak mümkündür. Temmuz ayında Atina’daki Parlamento binasının önünde toplanan 4000’den fazla aşı karşıtı göstericinin, “Aşılarınızı alın ve buradan defolun” yazılı pankartlarla Başbakan Kyriakos Mitsotakis’i istifaya çağırması (Reuters, 2021a; DW, 2021b) ile Kamu Hastanesi Çalışanları Federasyonu (POEDYN) tarafından yapılan “Aşılar evet ama zorunluluğa değil” açıklaması (Reuters, 2021c) söylemlerin siyasi boyutunu ve aşı karşıtlarının devlet tarafından yapılan uygulamaları diktatörce algıladığını göstermektedir. Benzer şekilde protestolarda sıklıkla “Zorunlu aşılama hayır” (Hatipoğlu, 2021) yazılı pankartlar da kaydedilmiş, bunlar hem hükümetin uygulamalarını eleştiren hem de bireysel özgürlüklere vurgu yapan söylemler arasında yerini almıştır. Bunlara ek olarak protestolarda aşı tereddütçüleri, “Özgürlük” ve “Ellerinizi çocuklarımızın üzerinden çekin” yazılı pankartlarla de kendilerini özgürlük ve beden bütünlüğü söylemi bağlamında ifade etmeye çalışmışlardır (BBC, 2021). Her ne kadar Rum Ortodoks Kilisesi aşılama resmi olarak desteklese de bazı nüfuz sahibi din adamları açıklamalarında karantina uygulamalarına, sosyal mesafe kurallarına ve maske takmaya yönelik tepkilerini dini referanslarla desteklemekte ve taraftar bulmaktadırlar (Stamouli, 2021). Papaz Vasileios Voloudakis, örneğin, aşı olanların “acı bir pişmanlık duyacağını” ifade ederken; ülkenin en güçlü din adamlarından biri olan Seraphim, aşı karşıtlığını komplo teorileri üzerinden kurgulamakta ve “aşılar kürtajın bir ürünü (...) Öldürülen embriyolardan elde edilen bu ürün vücudumuza enjekte edilecek. Bir meta-insan, mutasyona uğramış bir adam, robot gibi olacak bir adam yaratmak istiyorlar.” diye açıklamalarda bulunmuştur (Stamouli, 2021).

Dini referansların da aşı tereddütçüleri ve/veya retçileri üzerine etkisini gösterdiği Yunanistan, ilgili dönem itibarıyla, çalışmanın odağında bulunan dört ülke arasında en düşük aşılama oranına sahiptir. 30 Eylül 2021 tarihinde aşılama oranı %59 olarak kaydedilmiştir (Our World in Data, 2021).

4.4. Birleşik Krallık

Office for National Statistics (ONS) (2021) tarafından 23 Haziran ila 18 Temmuz 2021 tarihleri arasında yayınlanan rapora göre Birleşik Krallık’ta aşı tereddütçülerinin oranı %4’tür. Bu kişilerin çoğunluğunun genç yetişkinler, siyahi veya siyah İngiliz etnik kökenine sahip olanlar, işsizler ve yoksul bölgelerde yaşayanlar olduğu bulgulanmıştır. Aşı tereddütü oranının az olmasına karşın, fazla sayıda aşı karşıtı gösteri düzenlenmesi ve gösterilerde komplo teorilerine ilişkin söylemlerin ağırlıkta olması genelde Birleşik Krallık’ın ama özelde İngiltere’nin örneklem kapsamına alınmasında etkili olmuştur. Bir diğer sebep ise literatür taramasında da belirtildiği üzere, tarihsel süreçte aşı karşıtlığının ülkede önemli bir rol oynamasıdır. İngiltere’nin COVID-19 tedbirleri kapsamında aldığı önlemlerin başında sokağa çıkma kısıtlamaları ve kapanmalar gelmektedir. 26

Mart – 10 Mayıs 2020 tarihleri arasındaki ilk tam kapanmayı, 5 Kasım – 2 Aralık 2020 tarihleri arasında okul ve üniversitelerin hariç tutulduğu ikinci kapanma ve 6 Ocak – 22 Şubat 2021 tarihleri arasındaki üçüncü kapanma izlemiştir (Institute for Government, 2021; gov.uk, 2020b). Sokağa çıkma kısıtlamalarına ve kapanmalara ek olarak 14 Eylül 2020 tarihinde 6 Kişi Kuralı (*Rule of Six*) yürürlüğe girmiş ve altı kişiden fazla olan her türden toplanma, buluşma ve benzeri etkinlikler yasaklanmıştır. Sert tepki ve protestolarla karşılanan bu kararı ihlal edenlere ise ilk etapta 100 sterlin, ihlalin tekrarlanması durumunda da 3200 sterline kadar para cezası verilmesi kararlaştırılmıştır (gov.uk, 2020a).

İngiltere’de aşı karşıtı toplumsal hareketlerin aktörleri olan kitlelerin başında komplo teorilerinin etkisi altında kalan aşı retçileri gelmektedir. Londra’nın Trafalgar Meydanı başta olmak üzere, Westminster, Birmingham ve Steffordshire gibi şehirlerde yüzlerce kişinin katılımıyla düzenlenen aşı karşıtı bu eylemlerin ana aktörü komplo teorisyenleri ve ana söylemleri koronavirüsün aslında olmadığı ve/veya 5G teknolojisi ile koronavirüs arasında bir ilişki olduğu yönünde seyretmiştir (Dearden, 2020). Komplo teorilerinin yaygınlaşarak bir nevi infodemiye dönüşmesi ve bu görüşlerin basında temsil edilmemesi neticesinde aşı karşıtları arasında konvansiyonel medyaya karşı da ciddi bir reaksiyon oluşmuş ve protestocular seslerini duyurabilmek için BBC başta olmak üzere birçok İngiliz televizyon kanalının önünde geniş çaplı ve zaman zaman şiddet içeren protestolar düzenlemişlerdir (Mills, 2021).

Eğlence mekânlarına girebilmek için aşı pasaportu (*Vaccine Passport*) uygulaması zorunluluğu getirilmesine ilişkin alınması planlanan kararsa mekan sahipleri başta olmak üzere hizmet sektöründen gelen tepkiler neticesinde rafa kaldırılmıştır (Jackson, 2021). Örnekte de görüleceği üzere aşı karşıtı eylemlerin aktörleri arasında hizmet sektörü çalışanları da yer almaktadır. COVID-19 aşısının ileriki dönemde sağlık personeline zorunlu tutulacağı açıklamasından (Campbell, 2021) sonra ise aşı karşıtları arasında sağlık personelinin bir aktör olarak daha yaygın görüldüğü gözlemlenmektedir. Bu bireyler protestolarını “Zorunlu aşıya hayır” veya “Benim bedenim, benim kararım” şeklinde söylemlerle desteklemişlerdir (Demirci, 2021). Aşı karşıtı ebeveynler, komplo teorilerinin de etkisiyle çocuklarının aşılanmasına tepki göstermişlerdir (Gemmell, 2021). Bir diğer taraftan, aşıların hayvanlar üzerinde test edilmesine bağlı olarak veganların bir kısmı da aşı karşıtlığı eğilimi sergilemiştir. Kimi hukukçular konuya ilişkin, 2020 yılında bir mahkemenin etik veganlığın korunan bir statü olduğuna dair verdiği karara dayanarak, şirketlerin vegan çalışanlarını aşı olmaya zorlayamayacaklarını ve veganlık inançlarının iş kanununca koruma altına alındığını belirtmiştir. İngiltere’de aşı zorunluluğu gelme ihtimaline karşın, aşidan muaf olabilmek için bireylerin kendilerini sosyal medya hesapları üzerinden vegan olarak nitelendirmeleri de ayrı bir özne-söylem durumunu temsil etmektedir (de Ferrer, 2021). Kendilerini vegan olarak tanımlayan bu bireylerin bir kısmı gerçekten veganlardan, bir kısmı da vegan olmadığı halde aşı olmamak adına vegan kimliğine aidiyet sergileyenlerden oluşmaktadır.

Eylemlerde, yukarıda da belirtildiği üzere, söylemlerin temelini komplo teorileri oluştursa da bunu insan hakları ihlali, bireysel özgürlükler ve beden bütünlüğü gibi söylemler izlemektedir.

Birmingham'da 8 Ekim 2021 tarihinde düzenlenen protesto gösterilerine katılan aşı karşıtları ise "COVID-19 aşısının cinayete teşebbüs ettiğini" söyleyerek, polise şikâyet dilekçesi vermişlerdir (Cardwell, 2021). Örnekten de görüleceği üzere bazı aşı karşıtları zorunlu aşı uygulamasını "cinayete teşebbüs" söylemiyle ifadelendirmiş ve devletin izlediği politikaları tiranlık olarak lanse etmişlerdir. İlgili gruptan bazıları ise bu *zorbalığı* protesto etmek için elektrik faturalarını ve/veya belediye vergilerini ödemeyeceklerini *Telegram*'a ilettikleri mesajlarda ifade etmişlerdir (Sharma, 2021).

Aşı karşıtı hareketlerin daha geniş bir döneme yayıldığı Birleşik Krallık'ta, 2021 yılı üçüncü çeyreği itibariyle aşılama oranı Fransa ile benzerlik göstermektedir. 30 Eylül 2021 tarihinde aşılama oranının toplam nüfusa oranı %66 olarak kaydedilmiştir (Our World in Data, 2021).

5. Tartışma

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözlemlenen sosyo-politik değişim ve dönüşüm, toplumsal hareketlere de yansımıştır. Siyasal olanın değişimi; toplumsal yapının değişimi; kültür siyasetinin sürecin bir parçası haline gelmesi; beklentilerin, taleplerin ve buna bağlı olarak muhataplarının değişimi gibi durumlar hareketleri inceleyen teorik çerçevenin de değişmesini beraberinde getirmiştir. Yeni toplumsal hareketler; özned, söylemde ve eylemde yeniliklerle teorik bir çerçeve kazanmıştır.

Bu çalışmada, COVID-19 pandemisi ile mücadelede gelinen nokta itibariyle aşılama uygulamaları ve sağlık takip önlemlerine karşı gerçekleştirilen toplumsal hareketlerin davranış boyutu çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklem oluşturma yöntemi olarak seçilen maksimum çeşitlilik örnekleme, çalışmada incelenen vakaların çeşitlilik sergilemesini ve böylelikle tümevarım ile bir genelleme yapılmasındansa evrene dair farklılıkları göz önüne serme imkânı sunmuştur. Bu kapsamda Avrupa özelinde yapılan ön inceleme sonrasında, her bir vakada ayrı ayrı açıklanan çeşitlilikler nezdinde dört ülke üzerine odaklanılmış ve çalışma Fransa, İtalya, Yunanistan ve Birleşik Krallık incelemeleri ile tamamlanmıştır.

Fransa'da 1799 yılında Jenner'in aşılama yönteminin uygulanmaya başlanması eşzamanlı olarak karşıtlığı da beraberinde getirmiştir (Muratori-Philip, 2005). Aşı karşıtlığına ve bu karşıtlığı destekleyen ve yukarıda örnekleri de sunulan çeşitli propaganda unsurlarına karşı bilinçlendirme kampanyaları yürütmek adına Merkezi Aşı Komitesi (*Le Comité National de la Vaccine*) kurulmuştur (Fressoz, 2021). Aşılama adına kampanyaların devamıyla olumlu sonuçlar alınmış olsa da aşı karşıtlığı toplumsal anlamda kendisine bir taban yaratmıştır. Yüzyılın sonlarına doğru, 1885'te geliştirilen kuduz aşısı, tereddütçülerin ve retçilerin ciddi eleştirilerine maruz kalmıştır. Kuduz aşısına karşı geliştirilen karşıtlık, Louis Pasteur'ün kuduz aşısı üzerine çalışmalar yaptığı dönemde de bir toplumsal harekete dönüşmüş ve şiddetli saldırılar yaşandığı 1885-1888 yılları arasında *Le Figaro*, *La France*, *Le Matin*, *Le Radical* gibi ulusal gazetelerde yayınlanmıştır (Bourquin, 2022). Fransada tarihsel süreçte var olan aşı karşıtlığı, 2009 yılında H1N1 salgını sürecinde yine sistematikleşen toplumsal hareketler görülmüştür (Ward, 2016).

Bu durum COVID-19 pandemisinin hemen öncesinde yapılan ve yukarıda da belirtilen anket sonuçlarına yansımıştır. 2021 yılının üçüncü çeyreğinde gerçekleştirilen toplumsal hareketler özne kapsamında incelendiğinde sağlık ve hizmet sektörü çalışanlarının ana aktörler olduğu ve Sarı Yeleklilerin destek verdiği gözlemlenmektedir. Söylemler ise özgürlük, insan hakları ve diktatörlük çevresinde oluşturulmuştur. Sarı Yelekliler, ekonomik sıkıntılara ve özgürlük kısıtlamalarına dikkat çekerek otoriterleşme sürecinde olduklarını dile getirmişlerdir. Protestolar sırasında başvuru söylemler çerçevesinde ortaya çıkan demokrasi tartışmalarına Macron da katılmış ve hareketleri (eylemler, eylemciler ve söylem çerçevesinde bir bütün olarak) demokrasiye karşı bir tehdit olarak değerlendirmiştir.

İtalya'da zorunlu aşı uygulamalarına karşı direnç COVID-19 aşılama sürecinden önce de dikkat çekmektedir. 19. yüzyılda çiçek hastalığı salgınıyla en temel sağlık politikalarından birisi haline gelen aşılama kapsamında ruhban sınıfı da dahil tüm yerel personelin seferber edilmesi ile halkın sistematik bir biçimde bilinçlendirilmesi sağlanmış ve olası dirençler kırılmıştır (Grab, 2017, s.58). 20. yüzyılın son çeyreğinde boğmaca salgını sırasında aşılama karşı geliştirilen pasif karşıtlık süreci (Gangarosa, vd., 1998), 21. yüzyılın ikinci on yıllık sürecinde kızamık salgını sırasında da gözlemlenmiştir. 2000'li yılların başlarından itibaren gözlemlenen aşı karşıtlığı (Paravicini, 2016) ve buna bağlı olarak 2010 itibariyle artan vakalara karşı İtalyan Hükümeti, 2017 yılında daha önce öneri olarak yasal çerçeveye alınan kızamık dahil on hastalığa karşı aşılama zorunlu hale getirmiştir (Day, 2017). Zorunlu aşı, toplumsal anlamda ciddi bir reaksiyonla karşılaşmış ve son dönemde aşırı sağın temsilcisi olan Beş Yıldız Hareketi'nin (M5S – *Movimento 5 Stelle*) 2018 seçimlerine hazırlığı sırasında popülist söylemlerinin bir parçası haline gelerek toplumsal karşıtlığın siyasal karşıtlığı haline gelmiştir. Seçim sonrasında koalisyon ortağı olan M5S ilgili zorunluluğu kaldırmış (Harris & Montalto Monella, 2018) ve ciddi eleştirilere maruz kalmıştır (Squires, 2018). Bu süreç içerisinde en dikkat çeken nokta ise CONDAV-*Coordinamento Nazionale Danneggiati da Vaccino* isimli aşılama zarar görenlerin oluşturduğu ulusal koordinasyonun başkanının "aşı karşıtı" yerine "seçim yanlısı" (*pro-choice*) olarak anılmayı tercih ettiklerini belirten açıklamasıdır (Harris & Montalto Monella, 2018). Yakın zamanda yaşanan zorunlu aşılama tartışmaları, COVID-19 aşısı kapsamında yeniden canlanmıştır. İlgili toplumsal hareketler, özne bağlamında incelemeye alındığında CLS'nin varlığı dikkat çekmektedir. Farklı toplumsal gruplar tarafından devam ettirilen aşı karşıtlığının sistematik bir gruplaşma sergilemesi, klasik toplumsal hareketler çerçevesinde gözlemlenen merkezi örgütlenmeye benzerlik göstermektedir. Eylemler, söylem bağlamında değerlendirmeye alındığında ise özgürlüklerin kısıtlanması ve hükümete yöneltilen diktatörlük eleştirisi en çok başvuru yazılı ve sözlü slogan olarak gözlemlenmektedir.

Yunanistan'da aşılama süreçleri bir bütün olarak incelendiğinde aşı karşıtlığının dünya çapında ses getirecek boyuta ulaşmadığı görülmektedir. Jenner'ın modern ve sistematik çiçek aşısından önce Yunan hekimler Timonis ve Pylarinos tarafından bilimsel yayınlar halinde sunulan çiçek aşısı yönteminin (Kotsiou, vd., 2017, s. 283; Kyrkoudis vd., 2021, s. 100), kısa sürede Hıristiyan

Ortodoks Patriği'nce desteklenmesi ve tüm halka tavsiye edilmesiyle; Helen Yarımadası'nda, adalarda ve Osmanlı İmparatorluğu yöntemindeki Rum bölgelerinde söz konusu yöntem geniş çaplı destek bulmuştur (Kyrkoudis vd., 2021, s. 104). Çiçek aşısına ek olarak, 1912-1913 yılları arasındaki Balkan Savaşları sırasında da koleranın yayılmasını önlemek adına aşılama çalışmaları başlatılmıştır (Kotsiou, vd., 2017, s. 288). 21. yüzyılın salgınlarından olan H1N1 sırasında aşılama oranı oldukça düşük kalmıştır. Aşıya erişim imkanları geniş olmasına karşın halkın %3,2'si aşılabilmiştir (Maltezo, 2015, s. 972). 2018 yılında Avrupa Komisyonu tarafından gerçekleştirilen ankete katılanların %15,6'lık bir kısmı "aşının güvenilir olduğuna" inanmadıklarını veya kararsız olduklarını; %17,8'lik bir kısmı ise aşının dini değerleriyle örtüşmediğini veya konu hakkında yorumları olmadığını ifade etmişlerdir (Larson vd., 2018). İlgili tutum aşı retçiliği ve aşı tereddütçülüğü şeklinde değerlendirilmektedir. Buna karşın, COVID-19 pandemisi kapsamında dini referanslar söylem nezdinde oldukça etkin bir rol oynamıştır. Sağlık ve hizmet sektörü çalışanlarına ek olarak din adamlarının eylemlere desteği dikkat çekmektedir. Bununla birlikte işçi sendikalarının katılımı da klasik toplumsal hareketler nezdinde değerlendirilebilecek merkezi örgütlenmeye bir örnek olarak sunulabilecek olsa da genel itibarıyla aktörlerin bireysel iradeyle katılım sergilemesi bu durumu zayıflatmaktadır. Söylem çerçevesinde incelenecek olursa, dini referanslı "meta-insan" yaklaşımı komplo teorilerinin etkinliğini sergilemektedir. Bunun dışında özgürlük ve dikkat çekici derecede aşının değil ancak zorunluluğun reddi yaklaşımı gözlemlenmektedir.

Birleşik Krallık'ta aşılamanın yaygınlaşmasından önce, farklı coğrafyalarda uygulanan yöntemler halka tanıtılmış ve böylelikle bilinçlendirme çabaları başlamıştır. Örneğin, Timonis'in İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi'nin eşi Lady Mary Wortley Montagu'yu çiçek hastalığına karşı aşılama yöntemi hakkında bilgilendirmesinin akabinde; Montagu 6 yaşındaki oğlu Edward'ı 1717 yılında aşılatmıştır (Kyrkoudis vd., 2021, s. 100). İlgili dönemde İstanbul'da yaygın olan çiçek aşısı henüz İngiltere'de uygulanmamaktaydı (Üren, 2021). İngiltere'ye döndükten sonra ise 3 yaşındaki kızını halkın önüne aşılatarak; Timonis ve Pylarinos'un gözlemlerine dayanan bu aşılama yöntemini bizzat tanıtmıştır (Kyrkoudis vd., 2021, s. 104; Üren, 2021). Başlangıçta bir "kocakarı ilacı" veya "Doğulu halk yöntemi" olarak görülen bu yöntem (Kotsiou, vd., 2017, s. 285) çok kabul görmese de Kraliyet Doktorlar Koleji (*Royal College of Physicians*) Başkanı Hans Sloane'nin aşılama yönteminin insanlık açısından fayda sağlayacağını belirtmesi üzerine, İngiltere'de yöntem yaygınlaşmaya başlamış; ancak bu durum beraberinde aşı karşıtlığını da artırmıştır (Üren, 2021). Aşı karşıtlığına dair literatürü domine edebilecek oranda gözlemlenen toplumsal reaksiyon, COVID-19 pandemisi kapsamında değerlendirildiğinde özne bağlamında aşı retçileri, zorunlu aşılama tabi sağlık ve hizmet sektörü çalışanları ve ebeveynler dikkat çekmektedir. Birleşik Krallık özelinde ortaya çıkan en önemli farklılık hayvansal içerik tartışmalarının tarafı olan veganların (ve vegan olduğunu iddia edenlerin) eylemlerin birer öznesi haline gelmesidir. Söylem kapsamında incelenecek olursa da infodeminin çok etkin bir rol oynadığı belirtilmelidir. Bu duruma bağlı olarak yayın kuruluşları hedef alınmış ve tepkiler konvansiyonel medya unsurlarına da yöneltilmiştir.

Tablo 4: Özne ve Söylem Bağlamında Araştırmaya Konu Ülkelerin Karşılaştırılması

	Özne	Söylem
Fransa	-Aşı retçileri, tereddütçüleri -Sağlık çalışanları -Hizmet sektörü çalışanları -Aşırı sağ siyaset temsilcileri -Sarı Yelekliler	- <i>Pass Sanitaire</i> -“Özgürlük!” -“Diktatörlüğe Hayır!” -“Kobay Değilim!” -“Çocuklarımız Kobay Değildir!” -Ayrımcılık -Hükümete istifa çağrısı
İtalya	-Aşı retçileri, tereddütçüleri -Özgür Seçim Komitesi -Parlamenteler -Aşırı sağ siyaset temsilcileri -Görelî yoksunluk çeken gruplar -Üniversite öğrenci dernekleri	- <i>Green Pass</i> -“Özgürlük!” -“Nazi Diktatörlüğü” -“Sağlık Diktatörlüğüne Hayır!” -“Ayrımcılığa Hayır!” -“Çocuklarımıza Dokunmayın!”
Yunanistan	- Aşı retçileri -Sağlık çalışanları -Hizmet sektörü çalışanları -Aşırı sağ siyaset taraftarları -Din adamları -İşçi sendikaları -Kamu Hastanesi Çalışanları Federasyonu	-“Aşılara evet ama zorunluluğa değil!” -“Zorunlu Aşılama Hayır!” -“Özgürlük!” -“Ellerinizi Çocuklarımızın Üzerinden Çekin!” -Metainsan -Hükümete istifa çağrısı
Birleşik Krallık	-Aşı retçileri -Komplo teorisyenleri -Sağlık çalışanları -Hizmet sektörü çalışanları	- <i>Vaccine Passport</i> -“Zorunlu Aşıya Hayır!” -“Benim Bedenim Benim Kararım!” -Hayvansal içerik -5G Teknolojisi

Çalışmaya konu olan dört ülkeye dair bir karşılaştırma yapıldığında (Bkz. Tablo 4), özne açısından önemli farklılıklar dikkat çekmemekte, yeni toplumsal hareketlerin aktörleri olan sosyo-ekonomik yapının net bir yansıması bulunmaktadır. Aşı zorunluluğuna karşı olası aşı retçiliği durumunda işlerini kaybetme riski taşıyan kitleler ile çeşitli komplo teorileriyle ortaya çıkan infodeminin etkisi altında kalmış olan kitleler dikkat çekmektedir. Ancak söylem açısından farklılıklar bulunmaktadır. Tüm ülkelerde benzer olan özgürlük ve hak referansı, Fransa ve İtalya’da iktidara karşı diktatörlük suçlamalarına dönüşmüş ve “sağlık diktatörlüğü” yazılı ve sözlü olmak üzere en net sloganlardan birisi haline gelmiştir. Birleşik Krallık’ta infodeminin etkisi çok daha net gözlemlenirken tepkiler aynı zamanda konvansiyonel medyaya da yöneltilmiş ve eylem repertuarı daha çok eski toplumsal hareketler yaklaşımı kapsamında değerlendirilebilecek çok çeşitli protesto gösterileri düzenlenmiştir. Yunanistan’da ise sıklıkla erken dönem aşı karşıtı hareketlerin temel söylemlerinden birisi olan dini referanslara rastlanmıştır. Ortodoks Kilisesinden çeşitli dini liderlerin de destek verdiği aşı karşıtı hareketlerde söylem geçmişe kıyasla daha durağan bir yapı sergilemiştir. Tüm bunlara ek olarak belirtmek gerekir ki, İtalya’da protesto gösterilerinin büyük çoğunluğunun CLS tarafından organize edilmesi, bir diğer deyişle örgütlenmenin merkezi bir yapıya sahip olması, klasik toplumsal hareketler kapsamındaki mobilizasyonun karakteristiğiyle benzerlik göstermektedir. Eylem repertuarının kapsam dışında bırakılmış olmasına karşın, ilgili toplumsal hareketlerin mekansal tercihi konusunda iki farklı grubun dikkat çektiğini belirtmek

gerekir. Eylemler, Fransa ve İtalya'da şehirlerin büyük bulvarlarında genellikle kortej olarak gerçekleştirilirken; Yunanistan ve Birleşik Krallık'ta yeni toplumsal hareketler kapsamında gözlemlenen bir özellik olarak önem taşıyan meydanların ve/veya mekanların tercihi dikkat çekmektedir. Yunanistan'ın başkenti Atina'da gerçekleştirilen eylemlerde kitlelerin toplanması parlamento binası ve üniversite önünde gerçekleşirken; Birleşik Krallık'ta toplanmalar, daha çok hedef olarak gösterilen BBC ve diğer basın kuruluşları binalarının önünde gerçekleştirilmiştir.

Vaka analizine konu olan ve çalışmanın örneklemini oluşturan dört ülkede gerçekleştirilen eylemlerde; özne kapsamında gözlemlenen benzerlik durumu post-endüstriyel toplumun parçaları olarak değerlendirilebilecek aktör gruplarının Avrupa özelinde benzer eğilimler sergilemesi ile açıklanabilir. Söylemler nezdinde var olan farklılıklara karşın dikkat çeken temel benzerliklerin ise içinde bulunulan dijital çağ ve buna bağlı iletişim kanalları kapsamında aktörlerin birbirleriyle dolaylı da olsa etkileşimde olmasıyla ve eylemlerin yakın zamanlarda gerçekleştirilmesiyle açıklanabilmektedir.

6. Sonuç

COVID-19 pandemisi sürecinde ortaya çıkan ve aşı karşıtlarının gerçekleştirdiği sokak protestoları incelendiğinde; yeni toplumsal hareketler bağlamında ortaya çıkan öznesel değişim dikkat çekmektedir. Zira erken dönem aşı karşıtlığında, daha din adamlarının etkisi altında kalan bir sınıf gözlemlenirken; güncel dönem karşıtlık kapsamında meslek sahibi, orta sınıf ve/veya üst orta sınıf olarak değerlendirilebilecek bir sosyo-ekonomik sınıf ön plana çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle, yeni toplumsal hareketler sosyolojisi kapsamında; özne açısından ciddi bir değişimin gözlenmekte olduğu belirtilmelidir. 2021 yılı üçüncü çeyreği itibariyle gerçekleştirilen toplumsal hareketlerin öznesi beyaz yakalılar ve post-endüstriyel yapının aktörleri olarak hizmet sektörü çalışanlarıdır. Söylem nezdinde yapılan incelemede ise, esas değişimin erken dönemde gerçekleştiği, sonrasının daha durağan olduğu ancak politik bağlamda zorunlu aşılamanın bireysel hakların ve beden bütünlüğünün ihlali olduğuna ilişkin kanı, söz konusu durumun diktatörlük ile bağdaştırılması kapsamında da kendisini göstermektedir. Bunun dışında somut gerekçeler olarak değerlendirilebilecek hayvansal içerik tedirginliği ve dini kısıtlamalar gibi geçmiş yüzyıla ait söylemlerin hala yerini koruduğu, ancak hali hazırda bulunan ve görece daha soyut gerekçeler olarak değerlendirilebilecek hak ve özgürlük söyleminin kısıtlamalara ve zorunluluklara karşı argüman olarak sunulduğu belirtilmelidir. Avrupa özelinde oluşturulan örneklem çerçevesinde yapılan bu çalışma gerek literatür taraması gerek analizi kapsamında göstermektedir ki zorunlu aşılama karşı muhalif bir eğilim ilgili toplumlarda pasif bir şekilde de olsa aşı uygulamalarının tarihi boyunca var olmuş ve içinde bulunulan COVID-19 küresel salgını kapsamında sistematik bir toplumsal harekete dönüşmüştür.

Bu çalışmanın kaleme alındığı dönem olan 2021 yılı son çeyreği itibariyle ortaya çıkan yeni bir varyant (Omicron Varyantı), başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok yerde yeniden tedirginliğe ve bunun bir sonucu olarak yeniden kısıtlamalara gidilmesine neden olmuştur. İlgili kısıtlamalar

ülkeden ülkeye değişiklik göstermekte ve kısmi kapanmalardan seyahat engeline geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Yürürlüğe konulan kısıtlamalar halkın belirli kesimlerinde bir kez daha tepki toplamış ve özellikle Avrupa'nın belirli şehirlerinde geniş bir eylem repertuarı kapsamında kitlesel protesto hareketlerine dönüşmüştür. Çalışmanın kapsamı dışında kalan bu eylemler de oldukça dikkat çekici olmakla beraber, kendine özgü davranış biçimleri kapsamında yeni bir dalga oluşturmaktadır. İlgili hareketlerin pandeminin seyri boyunca zaman zaman ortaya çıkacağını tahmin etmek yanlış olmayacaktır. Bu çalışma, kendi sınırlılıkları ile birlikte an içerisinde yaşanan ve gelecekte yaşanma olasılığı bulunan aşı karşıtı hareketlerin dinamiklerini anlama ve benzer toplumsal hareketlere dair yapılacak olan araştırmalara kaynak oluşturma niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Adghirni, S. (2021, Ağustos 4). French President Macron Says Anti-Vax Protesters Have 'Lost Their Minds'. Erişim Adresi: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-08-04/france-s-macron-says-anti-vax-protesters-have-lost-their-minds> (20.09.2021).
- Aker, A.A., (2018). Aşı Karşıtlığı. *Toplum ve Hekim*, 33(3), 175-186.
- Amiel, S. (2021, Ağustos 6). Who are France's anti-vaccine rule protesters and what do they want? *Euronews*, Erişim Adresi: <https://www.euronews.com/2021/07/26/who-are-france-s-anti-vaccine-rule-protesters-and-what-do-they-want> (20.09.2021).
- Angeli, F. (2021, Temmuz 26). In Italia febbre da green pass. Ma la piazza del No non tace: "Mercoledì protesta a Roma". *il Giornale*, Erişim Adresi: <https://www.ilgiornale.it/news/politica/italia-febbre-green-pass-piazza-no-non-tace-mercoled-1964763.html> (24.09.2021).
- Azap, A., (2018). Aşı Karşıtlığının Toplumsal Sonuçları, *Toplum ve Hekim*, 33(3), 217-219.
- Badur, S., (2011). Aşı Karşıtı Gruplar ve Aşılarla Karşı Yapılan Haksız Suçlamalar. *ANKEM Dergisi*, 25(Ek 2), 82-86.
- Barry, C. (2021, Ağustos 1). Europe's vaccine passes reveal some pockets of resistance. *ABC News*, Erişim Adresi: <https://abcnews.go.com/Health/wireStory/europes-vaccine-passes-reveal-pockets-resistance-79197772> (24.09.2021).
- Bartoloni, G. (2021, Temmuz 24). Vaccini e Green pass: la protesta nelle piazze d'Italia. Disordini a Roma. Aggressioni a Pescara: manifestanti contro gazebo di Forza Italia. *la Repubblica*, Erişim Adresi: https://www.repubblica.it/politica/2021/07/24/news/manifestazioni_tutta_italia_green_pass-311618438/ (24.09.2021).
- Baudrillard, J. (1998). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Oğuz Adanır (Çev.). Ankara: DoğuBatı.
- BBC, (2021, Temmuz 25). Avrupa ve Avustralya'da aşı ve koronavirüs önlemleri karşıtları protesto gösterileri düzenledi, BBC Türkçe, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57960940> (28.09.2021).
- Berger, M. (2021, Ağustos 1). French police clash with anti-vaccine demonstrators amid tensions over 'health pass' plans. *The Washington Post – Europe*, Erişim Adresi: <https://www.washingtonpost.com/world/2021/07/31/coronavirus-protests-france-vaccine/> (20.09.2021).
- Biino, M. (2021, Eylül 30). Have Italy's Covid pass protesters forgotten the carnage caused by the pandemic? *Coda*, Erişim Adresi: <https://www.codastory.com/disinformation/italy-covid-green-pass/> (30.09.2021).

- Bozkurt, H.B., (2018). Aşı Reddine Genel Bir Bakış ve Literatürün Gözden Geçirilmesi. *Kafkas J. Med. Sci.* 8(1), 71-76. doi: 10.5505/kjms.2018.12754.
- Burki, T. (2020). The Online Anti-Vaccine Movement in the Age of COVID-19. *The Lancet*, 2, 504-505. doi: 10.1016/S2589-7500(20)30227-2.
- Campbell, D. (2021, Kasım 3). Mandatory vaccination to be introduced for NHS England's 1.2 million full-time staff from next year. *The Guardian*, Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/society/2021/nov/03/covid-jabs-to-be-compulsory-for-nhs-staff-in-england-from-april> (12.11.2021).
- Carpenter, S. (2021, Şubat 25). The cow-pock,-or-The wonderful effects of the new inoculation!, The Morgan Library & Museum, Erişim Adresi: <https://www.themorgan.org/blog/cow-pock-or-wonderful-effects-new-inoculation> (19.09.2021).
- Castelfranco, S. (2021, Temmuz 29). Turnout lower than expected in Italy's anti-Covid green pass protests. (RFI, *Prodüktör*) Erişim Tarihi: <https://www.rfi.fr/en/international/20210729-turn-out-lower-than-expected-in-italy-s-anti-green-pass-protests> (24.09.2021).
- Cardwell, M. (2021, Kasım 07). 'Attempted murder' over Covid vaccine reported to Birmingham police, *Birmingham Mail*, Erişim Adresi: <https://www.birminghammail.co.uk/news/midlands-news/attempted-murder-over-covid-vaccine-21787678> (12.11.2021).
- Cohen, J. (2021, Mart 8). Covid-19 Vaccine Hesitancy Is Worse In E.U. Than U.S. *Forbes*, Erişim Adresi: <https://www.forbes.com/sites/joshuacohen/2021/03/08/covid-19-vaccine-hesitancy-is-worse-in-eu-than-us/?sh=4af9134e611f> (10.09.2021).
- Çırakman, A., & Ertuğrul, K. (2016). Toplumsal Hareketler Sosyolojisi. F. Acar, & F. Uslu (Dü) içinde, *Siyaset Sosyolojisi – Temel Yaklaşımlar – Yeni Tartışmalar* (s. 233-254). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Day, M. (2017, Ağustos 2). Doctor and MPs in Italy are Assaulted After Vaccination Law is Passed. *BMJ*, Erişim Adresi: <https://www.bmj.com/content/358/bmj.j3721> (23.01.2022).
- De Ferrer, M. (2021, Ağustos09). Anti-vaxxers are pretending to be vegan to avoid potential vaccine regulations in the workplace, *Euronews*, Erişim Adresi: <https://www.euronews.com/green/2021/08/04/anti-vaxxers-pretend-to-be-vegan-to-avoid-potential-vaccine-in-the-workplace> (12.11.2021).
- Dearden, L. (2020, Eylül 19). Trafalgar Square protest: Conspiracy theorists clash with police at anti-lockdown demonstration, *Independent*, Erişim Adresi: <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/trafalgar-square-protest-coronavirus-lockdown-5g-conspiracy-qanon-vaccine-b499619.html> (12.11.2021).
- Dede, A. (2018). Toplumsal Hareketleri Dönüştüren Bir Olgu Olarak Kimlik Talebi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11), 24-44.
- Demirci, Z. (2021, Kasım 11). İngiltere'de sağlık çalışanları Kovid-19 aşı zorunluluğu kararını protesto etti, *Anadolu Ajansı*, Erişim Adresi: <https://www.haberler.com/son-dakika-haber-ingiltere-de-saglik-calisanlari-kovid-19-asi-14524329-haberi/> (12.11.2021).
- DW, (2021a, Temmuz 25). Avrupada korona protestoları yeniden yükselişte, *Deutsche Welle*, Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/avrupada-korona-protestolar%C4%B1-yeniden-y%C3%BCkseli%C5%9Fte/a-58632911> (28.09.2021).
- DW, (2021b, Temmuz 24). Coronavirus: Thousands protest against restrictions across Europe, *Deutsche Welle*, Erişim Adresi: <https://www.dw.com/en/coronavirus-thousands-protest-against-restrictions-across-europe/a-58627841> (28.09.2021).
- Duman, G. (2021). Salgın Hastalık Esnasında İnsani Güvenliği Yeniden Düşünmek. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(29), 118-130. doi: 10.21076/vizyoner.752969.

- Dusi, E. (2021, Temmuz 23). Covid, l'era del Green pass al via dal 6 agosto. Il governo: "Per non richiudere". *la Repubblica*, Erişim Adresi: https://www.repubblica.it/politica/2021/07/23/news/covid_governo_green_pass_draghi_speranza-311347297/ (24.10.2021).
- Euronews (2021, Haziran 02). Greece extends COVID-19 vaccination campaign to migrants camps, Erişim Adresi: <https://www.euronews.com/2021/06/02/greece-extends-covid-19-vaccination-campaign-to-migrants-camps> (12.10.2021).
- European Commission. (2021). EU Digital COVID Certificate. *European Commission*, Erişim Adresi: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/safe-covid-19-vaccines-europeans/eu-digital-covid-certificate_en (20.09.2021).
- Faulks, K. (2000). *Political Sociology: A Critical Introduction*. New York: New York University Press.
- Follis, A. (2021, Temmuz 27). Covid-19, infuriano le proteste contro restrizioni e vaccini obbligatori. *EURACTIV Italia*: <https://euractiv.it/section/salute/news/covid-19-infuriano-le-proteste-contro-restrizioni-e-vaccini-obbligatori/> (24.09.2021).
- Forgnone, V. (2021, Temmuz 26). Vaccini, nuova ondata di proteste contro il Green Pass. No al sit-in davanti a Montecitorio. Lamorgese: "Vigiliamo". *la Repubblica*, Erişim Adresi: https://www.repubblica.it/politica/2021/07/26/news/covid_dopo_salvini_anche_meloni_si_e_vaccinata-311816445/ (24.10.2021).
- France 24. (2019, Haziran 19). France has lowest levels of trust in vaccines globally: poll. *France 24*, Erişim Adresi: <https://www.france24.com/en/20190619-france-has-lowest-levels-trust-vaccines-globally-poll> (20.09.2021).
- France 24. (2021, Temmuz 31). Plus de 200 000 manifestants lors des manifestations en France contre le passe sanitaire. *France 24*, Erişim Adresi: <https://www.france24.com/fr/france/20210731-covid-19-troisieme-samedi-de-manifestations-en-france-contre-le-passe-sanitaire> (20.09.2021).
- FranceInfo. (2021, Ağustos 6). Pass sanitaire: un quatrième samedi de manifestations prévu dans plus de 150 villes contre l'extension du dispositif. *FranceInfo*, Erişim Adresi: https://www.francetvinfo.fr/sante/maladie/coronavirus/pass-sanitaire/pass-sanitaire-des-manifestations-massives-attendues-samedi-contre-l-extension-du-dispositif_4729359.html (20.09.2021).
- Fressoz, J.B. (2021, Ocak 12). 1804, la première campagne de vaccination. *Le Monde*, Erişim Adresi: https://www.lemonde.fr/idees/article/2021/01/12/1804-la-premiere-campagne-de-vaccination_6065943_3232.html (29.01.2022).
- Gangarosa, E.J.; Galazka, A.M.; Wolfe, C.R.; Phillips, L.M.; Gangarosa, R.E.; Miller, E.; Chen, R.T. (1998). Impact of Anti-Vaccine Movements on Pertussis Control: The Untold Story. *The Lancet*, 351, 356-361. doi: 10.1016/s0140-6736(97)04334-1.
- Gemmell, K. (2021, Eylül 28). Anti-Vaxxers Interrupt U.K. Case Calling for End to Kids Vaccine, Bloomberg, Erişim Adresi: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-09-28/anti-vaxxers-interrupt-u-k-case-calling-for-end-to-kids-vaccine> (12.11.2021).
- Giles-Vernick, T., Vray, M., Heyerdahl, L., Lana, B., Gobat, N., Tonkin-Crine, S., & Anthierens, S. (2021, Şubat 1). Public Views of COVID-19 Vaccination in Seven Euroepan Countries. *RECOVER Europe*, Erişim Adresi: https://www.recover-europe.eu/wp-content/uploads/2021/02/Social-science-policy-brief_Vaccination_v5.pdf (24.10.2021).
- Gouvernement. (2021, Haziran). Informations Coronavirus. Erişim Adresi: <https://www.gouvernement.fr/info-coronavirus> (20.09.2021).
- Gov.uk, (2020a, Eylül 14). Rule of six comes into effect to tackle coronavirus, Erişim Adresi: <https://www.gov.uk/government/news/rule-of-six-comes-into-effect-to-tackle-coronavirus> (12.11.2021).

- Gov.uk, (2020b, Kasım 05). Prime Minister's statement on coronavirus (COVID-19): 5 November 2020, Erişim Adresi: <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-statement-on-coronavirus-covid-19-5-november-2020> (12.11.2021).
- Gölbaşı, S.D. & Metintaş, S. (2020). COVID-19 Pandemisi ve İnfodemi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, COVID-19 Özel Sayısı, 126-137. doi: 10.35232/estudamhsd.797508.
- Grab, A. (2017). Smallpox Vaccination in Napoleonic Italy (1800-1814). *Napoleonica – La Revue*, 30, 38-58. doi: 10.3917/napo.030.0038.
- Gusfield, J. R. (1994). The Reflexivity of Social Movements: Collective Behaviour and Mass Society Theory Revisited. E. Laraña, H. Johnston, & J. R. Gusfield (Dü.) içinde, *New Social Movements from Ideology to Identity* (s. 58-78). Philadelphia: Temple University Press.
- Harris, C. & Montalto Monella, L. (2018, Ağustos 21). Why are so many Italians against vaccines?, *Euronews*, Erişim Adresi: <https://www.euronews.com/2018/08/13/why-are-so-many-italians-against-vaccines-allviews> (23.01.2022).
- Hatipoğlu, M. (2021, Temmuz 21). Yunanistan'da aşı karşıtları polisle çatıştı, *Anadolu Ajansı*, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-da-asi-karsitlari-polisle-catisti/2311041> (12.10.2021).
- Il Tempo. (2021, Temmuz 31). Draghi come Hitler, cartelli choc a Roma e Napoli. "Norimberga arriva" la rabbia no green pass. *Il Tempo*, Erişim Adresi: <https://www.iltempo.it/politica/2021/07/31/news/mario-draghi-come-adolf-hitler-cartelli-choc-roma-napoli-norimberga-arriva-manifestazioni-no-green-pass-28171201/> (24.09.2021).
- Institute for Government, (2021). Timeline of UK government coronavirus lockdowns, Erişim Adresi: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/charts/uk-government-coronavirus-lockdowns> (12.11.2021).
- Jackson, M. (2021, Ekim 12). England vaccine passport plans ditched, Sajid Javid says, *BBC News*, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-58535258> (12.11.2021).
- Kader, Ç., (2019). Aşı Karşıtlığı: Aşı Kararsızlığı ve Aşı Reddi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(3), 377-388. doi: 10.35232/estudamhsd.590304.
- Kotsiou, A., Michalaki, V., Anagnostopoulou, H.N. (2017). Devastating Epidemics in Recent Ages Greek Populations. *Acta Med Hist Adriat*, 15(2), 283-290. doi: 10.31952/AMHA.15.2.6.
- Kutlu, H.H., & Altındış, M. (2018). Aşı Karşıtlığı. *Flora*, 23(2), 47-58. doi: 10.5578/flora.66355.
- Kyrkoudis, T., Tsoucalas, G., Thomaidis, V., Bakirtzis, I., Nalbandi, E., Polychronidis, A., Fiska, A. (2021). Vaccination of the Ethnic Greeks (Rums) Against Smallpox in the Ottoman Empire: Emmanuel Timonis and Jacobus Pylarinos as Precursors of Edward Jenner. *Erciyes Med J*, 43(1), 100-106. doi: 10.14744/etd.2020.82856.
- Larson, H., de Figueiredo, A., Karaflakakis, E. ve Rawal, M. (2018). State of Vaccine Confidence in the EU 2018. *Avrupa Komisyonu Raporu*. Publications Office of the European Union. Erişim Adresi: https://ec.europa.eu/health/system/files/2018-11/2018_vaccine_confidence_en_0.pdf (24.01.2022).
- Le Bon, G. (1995). *The Crowd*. New York: Routledge.
- Le Parisien. (2021, Temmuz 24). Rassemblements anti-pass sanitaire : 161000 manifestants en France, selon l'Intérieur. *Le Parisien*, Erişim Adresi: <https://www.leparisien.fr/societe/liberte-liberte-des-milliers-de-personnes-defilent-contre-le-pass-sanitaire-a-travers-la-france-24-07-2021-3REYSHIQCFGXJBTQEBDD2WXIU4.php> (20.09.2021).
- Maltezou, H.C., Gkentzi, D., Grivea, I., Chaliasos, N., Galanakis, E., Pavli, A., Katerelos, P., Syrogiannopoulos, G., Roilides, E., Theodoridou, M. (2015). Experience with Parental Vaccination Refusal and Attitudes

- about Vaccinations of Pediatricians in Greece. *British Journal of Medicine & Medical Research*, 5(8), 971-977. doi: 10.9734/BJMMR/2015/13493.
- Mills, J. (2021, Ağustos 09). Anti-vax protesters try to storm BBC studios during violent clash with police, *Metro*, Erişim Adresi: <https://metro.co.uk/2021/08/09/anti-vax-protesters-try-to-storm-bbc-studios-during-violent-clash-with-police-15062483/> (12.11.2021).
- Muratori-Philip, A. (2005). Propagation de la vaccine: 1805-1813. *France Archives – Portail National des Archives*. Erişim adresi: https://francearchives.fr/fr/pages_histoire/39624 (29.01.2022)
- Offe, C. (1999). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikaların Sınırlarının Zorlanması. K. Çayır (Dü.) içinde, *Yeni Sosyal Hareketler* (s. 53-80). İstanbul: Kaknür Yayınları.
- Office for National Statistics [ONS], (2021, Ağustos 09). Coronavirus and vaccine hesitancy, Great Britain: Erişim Adresi: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/healthandwellbeing/bulletins/coronavirusandvaccinehesitancygreatbritain/9august2021> (12.11.2021).
- Ortiz-Sánchez, E., Velando-Soriano, A., Pradas-Hernández, L., Vargas-Román, K., Gómez-Urquiza, J. L., Cañadas-De la Fuente, G. A., & Albendín-García, L. (2020). Analysis of the Anti-Vaccine Movement in Social Networks: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(15), 5394. doi: 10.3390/ijerph17155394.
- Our World in Data. (2021, Eylül 30). Share of people vaccinated against COVID-19, *Our World in Data*, Erişim Adresi: <https://ourworldindata.org/explorers/coronavirus-data-explorer?zoomToSelection=true&time=2021-09-30&facet=none&pickerSort=asc&pickerMetric=location&hideControls=true&Metric=People+vaccinated+%28by+dose%29&Interval=7-day+rolling+average&Relative+to+Populat> (30.09.2021).
- Panoutsopoulou, M. (2020, Kasım 05). Greek premier announces nationwide lockdown, *Anadolu Ajansı*, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/en/europe/greek-premier-announces-nationwide-lockdown/2033384> (12.11.2021).
- Paravicini, G. (2016, Nisan 21). Italy Fights Vaccines Fear. *Politico*, Erişim Adresi: <https://www.politico.eu/article/italys-vaccine-fear/> (23.01.2022).
- Porter, D., & Porter, R., (1988). The Politics of Prevention: Anti-Vaccinationism and Public Health in Nineteenth-Century England. *Medical History*, 32(3), 231-252. doi: 10.1017/s002.572.7300048225.
- Ransing, R., Dashi, E., Rehman, S., Chepure, A., Mehta, V., & Kundadak, G.K., (2021). COVID-19 Anti-Vaccine Movement and Mental Health: Challenges and the Way Forward. *Asian Journal of Psychiatry*, 58, 102614. doi: 10.1016/j.ajp.2021.102614.
- Ray, S. (2021, Haziran 2). European Nations–Among The Most Vaccine-Skeptical In The World–Are Hitting Key Inoculation Targets. *Forbes*, Erişim Adresi: <https://www.forbes.com/sites/siladityaray/2021/06/02/european-nationsamong-the-most-vaccine-skeptical-in-the-worldare-hitting-key-inoculation-targets/?sh=4d50e486717b> (01.09.2021).
- Reuters, (2021a, Temmuz 14). In Athens, thousands rally against COVID-19 vaccinations, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/world/europe/athens-thousands-rally-against-covid-19-vaccinations-2021-07-14/> (12.10.2021).
- Reuters. (2021, Temmuz 18b). French protests call for ‘freedom’ amid government vaccine push. *Reuters*, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/world/europe/french-protests-call-freedom-amid-government-vaccine-push-2021-07-17/> (20.09.2021).

- Reuters, (2021c, Eylül 11). Anti COVID vaccine protesters clash with police in Greece, <https://www.reuters.com/world/europe/anti-covid-vaccine-protesters-clash-with-police-greece-2021-09-11/> (12.10.2021).
- Riedel, S., (2005). Edward Jenner and the History of Smallpox and Vaccination. *BUMC Proceedings*, 18, 21–25. doi: 10.1080/08998.280.2005.11928028.
- SAGE [Strategic Advisory Group of Experts on Immunization], (2014). Report of the SAGE Working Group on Vaccine Hesitancy, Erişim Adresi: https://www.who.int/immunization/sage/meetings/2014/october/1_Report_WORKING_GROUP_vaccine_hesitancy_final.pdf (19.09.2021).
- Sharma, R. (2021, Kasım 01). Covid anti-vaxxers are refusing to pay tax bills mistakenly thinking they are immune from prosecution, *i news*, Erişim Adresi: <https://inews.co.uk/news/covid-anti-vaxxers-conspiracy-theorists-teach-how-avoid-paying-uk-council-tax-1258766> (12.11.2021).
- Sevimli, F., (2021). COVID-19 Salgınının Toplumsal Etkileri. *HABITUS Toplum Bilim Dergisi*, 2, 55-69.
- Soysal, A., (2018). Aşı Karşıtlığı. *Madde, Diyalektik ve Toplum*, 2018/3, 263-271.
- Spier, R.E., (2002). Perception of Risk of Vaccine Adverse Events: A Historical Perspective. *Vaccine*, 20, 78-84. doi: 10.1016/s0264-410x(01)00306-1.
- Squires, N. (2018, Ağustos 7). Italy's Populists Accused of Sending Country Back to "Middle Ages" by Eroding Vaccinations Policy, *The Telegraph*, Erişim Adresi: <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/08/07/italys-populists-accused-sending-country-back-middle-ages-eroding/> (23.01.2022).
- Stamouli, N. (2021, Temmuz 20). Science vs. religion as Greek priests lead the anti-vax movement, *Politico*, Erişim Adresi: <https://www.politico.eu/article/science-vs-religion-greece-priests-anti-vaccine-coronavirus-movement/> (12.10.2021).
- Stefanelli, P.; Rezza, G. (2014). Contrasting the Anti-Vaccine Prejudice: A Public Health Perspective. *Ann Ist Super Sanità*, 50(1), 6-9. doi: 10.4415/ANN_14_01_03.
- Topal Demiroğlu, E. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-144. doi: 10.14782/SBD.201416304.
- Touraine, A. (1969). Towards actionalist sociology. *Social Science Information*, 8(5), 147-166.
- Touraine, A. (1985). An Introduction to the Study of Social Movements. *Social Research: An International Quarterly*, 52(4), 749-787.
- Touraine, A. (1988). *Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Touraine, A. (2007). *Modernliğin Eleştirisi*. (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Üren, Ç., (2021, Mart 03). Aşı Karşıtlığının Yüzlerce Yıllık Tarihi: Nasıl Doğdu, Nasıl Örgütlendi ve Pandemiye Etkisi Ne Oldu?, *Independent Türkçe*, Erişim Adresi: <https://www.indyurk.com/node/322596/sa%C4%9Flik/a%C5%9F%C4%B1-kar%C5%9F%C4%B1tl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n-y%C3%BCzlerce-y%C4%B1ll%C4%B1k-tarihi-nas%C4%B1-do%C4%9Fdu-nas%C4%B1-%C3%B6rg%C3%BCtlendi-ve> (19.09.2021).
- VOA. (2021, Temmuz 17). Thousands Protest Against Vaccination, COVID Passes in France. VOA, Erişim Adresi: <https://www.voanews.com/a/covid-19-pandemic-thousands-protest-against-vaccination-covid-passes-france/6208387.html> (20.09.2021).
- Wallerstein, I., Hopkins, T.K., Arrighi, G. (1995) *Sistem Karşıtı Hareketler*. (C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Ward, J.K. (2016). Rethinking the antivaccine movement concept: A case study of public criticism of the swine flu vaccine's safety in France. *Social Science & Medicine*, 159, 48-57. doi: 10.1016/j.socscimed.2016.05.003.

- Watling, E. (2019, Mart 13). The 200-Year History of the Anti-Vaxxer Movement: From 'Cowpox Face' to Autism Claims, *Newsweek*, Erişim Adresi: <https://www.newsweek.com/history-anti-vaxxers-vaccination-1358403> (19.09.2021).
- Wolfe, R.M., & Sharp, L.K. (2002). Anti-Vaccinationists Past and Present. *BMJ*, 325, 430-432. doi: 10.1136/bmj.325.7361.430.
- WHO. (2022, Ocak 18). Infodemic, *World Health Organization*, Erişim Adresi: https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1 (18.01.2022).
- Yavuz, M., (2018). Aşı Karşıtlığının Tarihçesi. *Toplum ve Hekim*, 33(3), 187-194.
- Yıldırım, Y., & Öztürk, Y. A. (2020). Yeni Toplumsal Hareketlerin Değişimi Bağlamında Sarı Yelekliler Hareketi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 102-114.
- Yiğit, T., Oktay, B. Ö., Özdemir, C. N. & Moustafa Pasa, S. (2020). Aşı Karşıtlığı ve Fikri Gelişimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1244-1261. doi: 10.26450/jshsr.1881.

Analysis of Anti-Vaccine Protests in Context of Subject and Discourse Within the Framework of the Sociology of Social Movements

Didem DOĞANYILMAZ DUMAN*
Ece ÜNÜR**

COVID-19, which was declared a pandemic by the World Health Organization in March 2020, has evolved into a relatively more controlled process within the scope of vaccine studies that started to conclude as of 2021; however, vaccine opposition has constructed a serious obstacle to this progress. Vaccine opposition that emerged alongside the vaccination studies in the historical process is the belief that the vaccine may cause much more harm than the disease itself. The anti-vaccination movement, that dates back to the 19th century, has widely been spread during the ongoing pandemic, and has significantly affected the fight against the pandemic. The main problematic of this study is the transformation of vaccine opposition as an individual tendency into a social movement during the pandemic process. Within the scope of the sociology of new social movements, subject, discourse and focus of its changing structure have sometimes focused on local issues and sometimes on issues that concern the global society. As of the current period, the focus of social movements has been the COVID-19 pandemic, which continues to exist as a serious human security problem globally.

With the change in socio-political structure, characteristics of social movements have transformed as well. From the classical view, in which the actors were referred as a “crowd” (Le Bon, 1995), to its new structure; the subject has gained a diverse characteristic (Çırakman & Ertuğrul, 2016, p. 242), action repertoire has been widened with symbolic approaches (Gusfield, 1994, p. 60-62), and demands alongside stated opinions has focused on new political consisted of post-material values such as equality, diversity and participation (Topal Demiroğlu, 2014, p. 135-136) within the framework of shifting priorities (Touraine, 2007, p. 274).

In this analysis of the behavioral dimension of the second wave anti-vaccination movements, classifications were made on the basis of Claus Offe’s (1999, p. 67) analysis regarding the differences between classical and new social movements through four groups; forms of action, actors, values and themes. In this study, the last three were taken under the scope within two main categorizations: the subject (actors as categorized by Offe) and the discourse (themes and values as grouped by Offe).

* Izmir Demokrasi University, İzmir, Turkey, E-mail: didem.duman@idu.edu.tr ORCID: 0000-0001-7785-4416

** Haliç University, İstanbul, Turkey, E-mail: eceunur@halic.edu.tr ORCID: 0000-0001-6945-5677

In this analysis, the second wave protests in Europe due to the opposition against vaccination and follow-up measures taken for the COVID-19 pandemic are examined. It is completed by focusing on France, Italy, Greece and the United Kingdom, which stand out with their diverse characteristics as a result of the preliminary examination on the universe, within the scope of maximum diversity sampling method. By analyzing the subject and discourse in anti-vaccination movements, it is aimed to examine the parallelism of the change experienced by the anti-vaccine protests from the past to the present with the change experienced in the sociology of social movements.

Considering the four countries of this analysis, it would not be wrong to claim that there are not significant differences in terms of the characteristics of actors of the protests. There is a clear reflection of the socio-economic structure regarding the actors of the new social movements. The masses who are at risk of losing their jobs due to obligatory vaccination and rejection, and the masses that have been under the influence of the widespread infodemic consist of various conspiracy theories attract the attention. However, there is significant diversity in terms of the discourse. The reference to freedom and rights, which is common in all countries, has turned into dictatorship accusations against the governments in France and Italy, and “health dictatorship” has become one of the most popular slogans, both written and verbal. While the effect of the infodemic was observed much more clearly in the United Kingdom, reactions were also directed to the conventional media, and a wide variety of protest demonstrations, in which the action repertoire can be evaluated within the scope of the classical social movements, were organized. In Greece, by the way, religious references, which were one of the main discourses of the early anti-vaccination movements, were frequently encountered. Hence, the discourse in the anti-vaccination movements, supported by various religious leaders from the Orthodox Church in Greece, has demonstrated similar structure compared to the past. In addition to all these, it should be highlighted that the majority of the protests in Italy were organized by the CLS (*Comitato Libera Scelta* – Liberal Choice Committee); this is to say, the organization has a centralized structure. This possesses similarity to the characteristic of mobilization within the scope of classical social movements.

At the time of writing this research, in other words as of the last quarter of 2021, a new variant (Omicron), has reawakened uneasiness in various places, especially in European countries, and as a result, restrictions have become a topic on the agenda once again. Relevant restrictions vary from country to country and range from partial closures to travel restrictions. The applied restrictions once again drew reactions from certain parts of the society and turned into mass protest movements within the scope of a wide action repertoire, especially in certain cities of Europe. Although these actions, which are out of the scope of this research, are quite remarkable since they will create a new wave within the scope of their unique behavior patterns. It would not be wrong to predict that the relevant movements will emerge from time to time during the course of the pandemic. This research, alongside its limitations, would become a source for further analysis on social movements that are experienced in current time and likely to be experienced in the future.

Kamu Diplomasisi Bağlamında Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası

Turkey's African Initiative Policy in the Context of Public Diplomacy

Süleyman EREN*

Öz

Geleneksel diplomasi araçlarının toplumlararası etkileşimi etkin bir şekilde yürütmede yetersiz kalması sonucu kamu diplomasisi araçlarına ihtiyaç duyulmuştur. Kamu diplomasisi, devletlerin ilişkide buldukları toplumlara kendi değerlerini, tezlerini anlatabilmesinde etkili bir yöntem olmuştur. Bu bağlamda Türkiye de kendi değerlerini ve tezlerini başta Afrika ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok yerinde anlatabilmek ve anlaşılabilirlik için kamu diplomasisini dış politikasında aktif bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Afrika açılımı ile Afrika diplomasisine hız veren Türkiye, birçok Afrika ülkesinde yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetleri ile bölgede etkin olmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada kamu diplomasisi kuramı çerçevesinde Türkiye'nin Afrika'ya yönelik olarak 1998 yılında başlattığı Afrika açılımından 2022 yılına kadar yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerine odaklanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada Türkiye'nin Afrika açılımı sonrası başlattığı kamu diplomasisi faaliyetlerinin etkinliklerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada Türkiye'nin Afrika'ya yönelik kamu diplomasisi faaliyetlerinin etkinliği söylem-eylem, söylem-kapasite ve söylemleri yerine getirme gücü olmak üzere üç boyutta değerlendirilmiştir. Çalışmanın ulaştığı en temel sonuçlardan birisi Türkiye'nin Afrika'daki kamu diplomasisi faaliyetlerinin birbirinden farklı etkilere ve yansımalarla sahip olduğudur. Çalışmada Türkiye'nin Afrika'daki kamu diplomasisi faaliyetlerinin zaman içerisinde geliştiği ancak her zaman etkili olmadığı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Kamu diplomasisi, Afrika Eylem Planı, Küreselleşme

Abstract

As a result of the inadequacy of traditional diplomacy tools to effectively carry out inter-communal interaction, public diplomacy tools were needed. Public diplomacy has been an effective method for states to explain their values and theses to the societies they are in contact with. In this context, Turkey has started to use public diplomacy actively in its foreign policy in order to explain its values and theses and to be understood in many parts of the world especially in African countries. Turkey which has accelerated African diplomacy with its African initiative is trying to be active in the region with its public diplomacy activities in many African countries. In this study, within the framework of public diplomacy theory, the study focused on the public diplomacy activities that Turkey carried out from its African initiative to Africa in 1998 until 2022. In this context it is aimed to measure the effectiveness of the public diplomacy activities that Turkey started after the African initiative. In study, the effectiveness of Turkey's public diplomacy activities towards Africa has been evaluated in three

* Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye, E-posta: suleymaneren38@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2930-3238

dimensions: discourse-action, discourse-capacity, and the power to fulfill the discourses. One of the most basic results of the study is that Turkey's public diplomacy activities in Africa have different from each other effects and reflections. In the study it is defended that Turkey's public diplomacy activities in Africa have developed over time but have not always been effective.

Keywords: Africa, Public diplomacy, Africa Action Plan, Globalization

1. Giriş

Küreselleşen dünyada geleneksel diplomasiden ziyade kamu diplomasisi, yeni dünya düzeninin bir parçası haline gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte artan iletişim imkânları, geleneksel diplomasi anlayışının değişmesine ve post-diplomasi anlayışı olan kamu diplomasinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu değişim, akademik dünyanın klasik söylemlerine de etki etmiş, ekonomi ve politika konularının dışındaki alanların da küresel dünya içerisinde yer aldığı gerçeğini göstermiştir (Özkan, 2015). Teorik alanda yaşanan bu gelişme, pratik alanda da hayat bulmaya başlamış, ülkeler klasik diplomatik faaliyetlerin yanı sıra birçok konuda uzmanlık gerektiren yeni alanları da yürütmeleri gerektiğini görmüştür (Barston, 2014, s.1). Ülkeler bu yeni alanlara kamu diplomasisi ile ulaşmaya başlamış ve birçok kıtada varlık gösterme yarışına girmiştir. Nitekim Türkiye'nin yanı sıra dünyada birçok ülke başta Afrika olmak üzere farkı coğrafyalarda kendi değerlerini anlatabilmek için geleneksel diplomasinin yanı sıra kamu diplomasisi faaliyetlerine yönelmiştir.

Türkiye, uluslararası alanda görünen ve etkileme gücü olan bir aktör olmak için dış politikasında kamu diplomasisine ayrı bir önem vermektedir. Öne sürdüğü tezlerinin uluslararası alanda anlatabilmek ve uluslararası aktörleri etkileyebilmek için yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetleri dış politikasının önemli bir parçası olduğu görülmektedir. Türkiye bu kapsamda tarihi ve kültürel bağlarının olduğu Afrika'ya ayrı bir önem vermekte, uluslararası platformlarda ortaya koyduğu tezlerine Afrika ülkelerinden destek alabilmek için Afrika'da yoğun kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmektedir. Bununla birlikte Türkiye, hem geçmişteki politik hataların izlerini silmek hem de uluslararası aktörlerin Afrika'daki kamu diplomasisi rekabeti içerisinde yer alabilmek için Afrika'daki kamu diplomasisi faaliyetlerini artırmıştır. Bu amaçla tarihi, siyasi, kültürel ve dış politika değerlerini Afrika'ya anlatabilmek için kamu diplomasisi çalışmalarını aktif bir şekilde yürütmektedir. Türkiye, Afrika ile ilişkilerini geliştirmenin ötesinde Afrika'da bilinen, görülen ve anlaşılan bir ülke olmak istemektedir. Bununla birlikte söylemlerinde Afrika'nın uluslararası alanda sesi olacağını ve Afrika'nın yaşadığı sorunlara çözüm üretilmesi için gayret göstereceğini belirten Türkiye, bu sayede Afrika'daki itibarını artırmak istemektedir (Eren, 2020).

Afrika'ya yönelik olarak Açılım Planı 1978 yılında Dışişleri Bakanı Ahmet Gündüz Ökçün döneminde hazırlanmış ancak 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra son verilmiştir (İncesu, 2020). Türkiye'nin Afrika'ya yönelik kamu diplomasisi faaliyetlerindeki kırılma noktası ise Dışişleri Bakanı İsmail Cem döneminde olmuştur. Özellikle Kıbrıs sorunu ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Geçici üyeliği adaylığı konularında Afrika ülkelerinden destek almak ve birçok alanda Afrika ülkeleri ile işbirliği yürütmek için 1998 yılında Açılım Eylem Planı hazırlanmıştır.

Türkiye'nin BM Genel kurulunda Afrika ülkelerinin yeteri kadar desteğini alamamasının sebebi olarak Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerinin zayıflığı gösterilmiştir. Mevcut ilişkilerin geliştirilmesi ve özellikle BM üyesi olan Afrika ülkelerinin sempatisinin kazanılması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye, Afrika açılımı ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştirmenin ötesinde kamu diplomasisi faaliyetleri de yürüterek Afrika kamuoyunu etkilemek istemiştir. Bu sayede Afrika'ya kendini tanıtmayı, Afrika'yı anlamayı ve Afrika kamuoyu tarafından anlaşılması hedeflemiştir. Bu kapsamda tanıtım için karşılıklı ziyaretlerin yapılması ve tanıtım faaliyetlerinin düzenlenmesi; gıda, ilaç, malzeme yardımı gibi insani yardımların yapılması, teknik ve kalkınma yardımlarının sağlanması, iş adamlarına yatırım yapmaları teşviki, burs sayısının artırılması gibi birçok alanda kamu diplomasisi faaliyetlerinin yürütüleceği ifade edilmiştir. Dışişleri Bakanlığı koordinasyonunda düzenlenen Eylem Planı ile yol haritası belirlenmiş, yapılacak faaliyetlerde diğer ilgili kurumlarla koordinasyon içerisinde olunacağı ve iki yıllık bir süre içerisinde Eylem Planının faaliyete geçireceği ifade edilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 1998, s. 216-226).

Afrika'ya yönelik ikinci önemli adım, 2005 yılında Afrika Yılı ilan edilmesiyle atılmış ve Türkiye'nin bu yaklaşımı Afrika'da olumlu karşılanmıştır. Türkiye, 12 Nisan 2005'te Afrika Birliğinde gözlemci statüsü edinmiş ve 2008 yılında 10. Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde alınan karar ile Afrika Birliğinin stratejik ortaklarından birisi olmuştur. Diğer yandan Türkiye, 2008 yılında yaptığı başvuru sonucunda Afrika Kalkınma Bankası ve Afrika Kalkınma Fonu'nun bölge dışından 25. üyesi olarak kabul edilmiştir (Fırat, 2012, s. 814-815). Bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye, aynı yılın ağustos ayında İstanbul'da Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi düzenleyerek Afrika ile ilişkilerde yeni bir yol haritası belirlemiştir. Zirveye 49 Afrika ülkesi, Afrika Birliği ile birlikte 11 uluslararası ve bölgesel örgüt temsilcisi katılmıştır. Zirve sonucunda Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu yayınlanmış, Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma ile Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi belgeleri kabul edilmiştir. Deklarasyonda ortaklığa rehberlik edecek ilkeler belirlenmiştir. Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi Belgesinde ise işbirliği yapılacak alanlar ve hedefler tespit edilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Belgede Addis Abada, Hartum ve Dakar'da Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın bölgesel koordinasyon ofisi kurarak Afrika ülkelerine kalkınma yardımı sağlama gayretinde olduğuna vurgu yapılmıştır. Ticaret ve yatırım, tarım, tarım ticareti, kırsal kalkınma, su kaynaklarının yönetimi, sağlık, barış ve güvenlik, altyapı, enerji, ulaştırma, kültür, turizm, eğitim, medya, enformasyon ve iletişim teknolojisi gibi alanlarda işbirliği yapılmasına karar verilmiştir. Bu alanlarda yapılacak programların uygulanması için bir izleme komisyonu kurulmasına, her 5 yılda bir Türkiye ve Afrika'da dönüşümlü olarak Türkiye-Afrika Zirvesi düzenlenmesine ve İkinci Zirvenin 2013 yılında Afrika'da yapılmasına karar verilmiştir. Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla yapılan zirvenin ikincisi 2014 yılında Ekvator Ginesi'nin başkenti olan Malaboda gerçekleştirilmiştir. Zirvede, "Sürdürülebilir bir kalkınmanın ve bütünleşmenin güçlendirilmesi için yeni bir ortak model" teması kullanılmıştır. Zirve sonunda yayınlanan bir bildiri ile 2015-2019 dönemine ilişkin Ortak Uygulama Planı kabul edilmiştir. Bildiride aynı zamanda Üçüncü Zirvenin 2019 yılında Türkiye'de yapılması karara bağlanmıştır (Fırat, 2012, s. 816). Pandemi nedeniyle ertelenen Üçüncü Zirve toplantısı, 16-18

Aralık 2021 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir (Doğan, 2021). Üçüncü Zirve toplantısında alınan karar doğrultusunda Dördüncü Zirve toplantısının 2026 yılında Afrika'da yapılması hususunda mutabakata varılmıştır (Tepebaş, 2021).

2. Kamu Diplomasisi Kavramı

Kamu diplomasisi sayesinde bir ülke kendi düşüncelerini, duygularını, ideallerini, hedeflerini, güncel politikalarını başka uluslara anlatma fırsatı bulmaktadır. Bununla birlikte kamu diplomasisi, hükümetlerin başka ülkelerin hükümetlerinden ziyade halklarını da cezbedebilmek ve onlarla iletişime geçmek için yumuşak güç kaynaklarını harekete geçiren bir araçtır (Nye, 2018, s. 95). Kamu diplomasisi basitçe bir aktörün başka bir ülkedeki ulusun politikalarını ve kamuoyunu, kendi avantajına yönelik olarak etkilemeye çalışması olarak tanımlanabilir. Paul Sharp (2005, s. 106), kamu diplomasisi kavramını çıkarları artırmak ve temsili değerleri genişletmek için bir ülke halkı ile doğrudan yapılan iletişimin sürdürülmesi olarak ifade etmiştir. Hans Tuch'a (1993, s. 3) göre kamu diplomasisi, bir ülkenin amaçları ve mevcut politikalarının yanı sıra ulusal fikirlerinin ve hedeflerinin, kurumlarının ve kültürünün anlaşılması için yabancı toplumlarla yaptığı iletişim sürecidir. Cull (2009, s.12)'a göre ise kamu diplomasisi, uluslararası bir aktörün yabancı bir halkla iletişim kurarak uluslararası çevreyi yönetme teşebbüsüdür. Riggins (1998, s. 4) ise kamu diplomasisi kavramına farklı yaklaşarak bir hükümetin sahip olduğu ulusal hedeflerini, çıkarlarını ve amaçlarını gerçekleştirme amacı içerisinde hareket ederek doğru bilgiyi açıkça yayma girişimi olarak ifade etmiştir. Doğru bilginin yapılandırılmış yayılması sayesinde yabancı kamuoyu şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Tepeciklioğlu ve diğerlerine (2018, s. 613) göre ise kamu diplomasisi faaliyetleri, bir hükümetin diğer ülke halkları nezdinde tanınırlık ve bilinirlik kazanarak onların tercih ve yaklaşımlarını etkileme amacı güden politika ve etkinlikler bütünüdür.

Kamu diplomasisi ile ilgili birçok kavram çeşitliliğinin bulunmasının temel sebebi, kavramın yeni olmasından ve kavramsal çerçevedeki eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Kamu diplomasisi ile ilgili tanımlara genel çerçeve içerisinde bakıldığında kavram, bir amaca yönelik olarak devlet ya da devlet dışı aktörler tarafından yabancı halklarla yapılan bir iletişim süreci olarak ifade edilmektedir. Detaylı olarak incelendiğinde ise kamu diplomasisinde yöntem olarak dinleme, konuşma, karşılıklı değişim; amaç olarak kendini anlatma, anlaşılma, uluslararası çevreyi yönetme, kamuoyunu şekillendirme, etkileme; özne olarak devlet, devlet dışı aktörler, bireyler; hedef kitle olarak yabancı kamuoyu, küresel toplum kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Oysa kamu diplomasisinin temelini oluşturan yumuşak güç ve diplomasi terimleri tanımlarda fazla geçmemektedir. Joseph Nye, *Public Diplomacy and Soft Power* adlı eserinde kamu diplomasisinin yumuşak güç kaynaklarını harekete geçirmek için bir araç olduğunu belirtmiştir (Nye, 2018, s. 95). Nitekim ekonomik, siyasi, kültürel diplomasiden sonra gelen kamu diplomasisinin bir diplomasi türü olduğu gerçeği ifade edilmemiştir. Bu eksiklikler, kavramın yeteri kadar anlaşılmasına, çerçevesinin oluşturulamamasına sebep

olmaktadır. Genel terimlerden yola çıkarak kapsayıcı bir kamu diplomasisi tanımını şu şekilde yapılabilir; “Yumuşak güç kaynaklarını harekete geçirmenin bir aracı ve diplomasiinin bir türü olan kamu diplomasisi, devlet, devletle bağlantılı devlet dışı aktörler veya bireyler tarafından hedeflenen yabancı kamuoyuna veya küresel topluma yönelik olarak kendini anlatmak, bu toplumlarda anlaşılacak, temsili değerleri genişletmek, uluslararası çevreyi yönetmek, kamuoyunu doğru bilgi ile şekillendirmek; kurum, politika, ideoloji veya diğer unsurları tanıtmak gibi bir amaca yönelik olarak konuşma, dinleme, karşılıklı değişim gibi çeşitli yöntemler ile etkilemek suretiyle monolog olarak veya diyalog kurarak yapılan politika ve etkinliklerin bütünüdür” (Eren, 2020, s. 62).

Kamu diplomasisi, aslında halkın amaçlarının ve değerlerinin uluslararası alanda yansıtılması olduğu için halkın diplomasisidir. Kamu diplomasisi bir propaganda veya hükümet diplomasisi değildir. Kamu diplomasisinin amacı, bir devlet gücünü veya yumuşak gücü bulunan bir aktörü savunmak değil farklı sosyal topluluklar arasında diyalog kurulmasını ve kültürlerin ortak anlayış içerisinde hareket etmelerini sağlamaktır. Kamu diplomasisi bir şeyleri ikna etmekten değil iletişim kurulmasından; bir şeylerin deklare edilmesinden değil karşı tarafın dinlemesinden oluşmaktadır. Kamu diplomasisi, çeşitli kökenler, farklı değerler ve karşıt çıkarılara rağmen farklı seslerin duyulduğu bir kamusal alan inşa etmeye çalışmaktadır. Kamu diplomasisi, hükümet diplomasisi gibi gücü savunmak ya da güç ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini tartışmak değil, diplomasiinin ön koşulu olan ortak dili oluşturmak ve ortak iletişim alanının oluşumunu teşvik etmektir (Castells, 2008, s. 91).

Küreselleşme ile birlikte değişen dünyada toplumsal beklentiler de çeşitlenmeye başlamıştır. Zaman içerisinde toplumsal parçalanmalardaki artış, farklı kültürleri ve yaşantıları da beraberinde getirmiştir. Medya ve çeşitli grupların farklı toplumlarda yaptıkları kamuoyu oluşturma çabaları da dış politika araçlarının çeşitlenmesine büyük etki etmiştir. Bilgi ve haberleşme teknolojisindeki hızlı gelişim, devletlerarasındaki sınırların kalkmasına sebep olmuştur (Ateş, 2009, s. 80). Küresel dünyada yaşanan bu gelişmeler, salt geleneksel diplomasi anlayışının artık yeterli olmadığını göstermiştir. Karmaşık ve ilişkilerin iç içe girdiği yeni dünya düzeni içerisinde ülkeler, geleneksel diplomasiinden ziyade kamu diplomasisi faaliyetlerine daha fazla önem vermeye başlamıştır.

Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu çekicilik, gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına alabilmektedir. Toplumlar üzerinde siyasi ve ekonomik gelişmişliğin etkilerinin yanı sıra farklı alanlarda da yeterli donanımına sahip ülkeler, daha olumlu bir imaja sahip olmaktadır. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşlarının hükümetler üzerinde baskı kurması ile kamu diplomasisi faaliyetlerinin alanı genişlemiş ve çeşitlenmiştir (Trunkos, 2011). Diğer yandan gelişmiş devletler, kamu diplomasisi stratejisinde klasik yöntemler yerine daha profesyonel yöntemler kullanmaya başlamışlardır. Gelişmiş devletler tarafından artık toplumsal değerlere ve kültürel diplomasiye öncelik veren toplumsal odaklı yöntemler tercih edilmektedir. Bilgiye dayalı yeni dünya düzeninde gelişmiş yöntemler kullanmak, stratejik iletişim kurulmasında kolaylıklar sağlamaktadır (Gregory, 2005, s. 8).

3. Türkiye'nin Afrika'da Kamu Diplomasisi Etkinliği

Türkiye öncülüğünde Türkiye-Afrika ilişkisini derinleştirmek amacıyla başlatılan Afrika açılım politikası sonrasında Türkiye, Afrika'da kamu diplomasisi faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Ancak tanıtım eksikliği, yeteri kadar iki tarafın birbirlerini anlayamamış olması gibi kamu diplomasisi alanındaki sorunlar, Türkiye'nin Afrika'da istediği sonuçlara ulaşamamasına sebep olmuştur. Oysaki bölgesel bir güç olmak isteyen Türkiye, Afrika'da kalıcı bir ülke olmak istemektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Afrikadaki kamu diplomasisi etkinliği üç boyutta ele alınmıştır. Buna göre Türkiye'nin Afrika'ya yönelik söylemlerinin eyleme dönüşüp dönüşmediği, söylemlerini destekleyen yeterli kapasitesinin olup olmadığı ve Türkiye'nin Afrika kamuoyuna sesini duyurup duyuramadığı konuları değerlendirilmiştir.

3.1. Söylem – Eylem Tutarlılığı

Türkiye, 2008 yılında İstanbul'da düzenlenen 1. Afrika Zirvesi ve 2014 yılında Ekvator Ginesi'nde düzenlenen 2. Afrika Zirveleri ile birlikte kamu diplomasisini alanında önemli gelişmeler kaydetmiştir. Türkiye, bu süreç içerisinde Afrika'ya yönelik kamu diplomasisi alanında birçok söylemde bulunmuştur. Söylemlerinin çoğunluğunu yerine getiren Türkiye, bir kısım söylemlerini ise yerine getirememiştir.

3.1.1. Tanıtım Faaliyetleri

Türkiye, Afrika açılımı ve sonrasında sürdürdüğü kamu diplomasisi faaliyetleri ile Afrika'da varlığını artırmak istemiştir. Nitekim diplomatik temsilci sayısının azlığı, Türkiye'nin Afrika'da yeteri kadar tanınmamış olması, Afrika'nın Türkiye'yi yeteri kadar bilmemesi gibi hususlar Türkiye'nin tanıtım konusundaki eksiklikleri olarak görülmüştür. 1998 yılında hazırlanan Afrika Açılım Eylem Planı ile Kuzey Afrika'da 5, Sahra Altı Afrika (SAA)'da 7 olmak üzere toplamda Afrika'da 12 olan temsilci sayısının on yıl içerisinde artırılmasına, Gana ve Fildişi Sahilleri'nde kapatılan büyükelçiliklerin yeniden açılmasına, ayrıca önemli ülkeler olarak görülen Zimbabwe, Tanzanya ve Mozambik'te yeni büyükelçiliklerin açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca diplomatik temsilci sayısının on yıl içerisinde artırılması, diğer tanıtım çalışmalarının ise iki yıl içerisinde tamamlanması planlanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 1998, s. 217). Ancak Türkiye, Eylem Planı içerisinde belirttiği söylemlerini belirlediği zaman içerisinde gerçekleştirememiştir. Eylem planında on yıl içerisinde temsilci sayısını artırılacağı ifade edilse de büyükelçilik sayısı ancak 2009 yılında artırılabilmiştir. Nitekim Türkiye, 2009 yılında Tanzanya ve Fildişi Sahili'nde, 2010 yılında Kamerun, Gana, Mali, Uganda, Angola ve Madagaskar'da, 2011 yılında Zambiya, Mozambik, Moritanya, Zimbabwe, Güney Sudan, Somali ve Gambiya'da, 2012 yılında Nijer, Namibya, Burkina Faso ve Gabon'da, 2013 yılında Çad, Gine, Eritre ve Cibuti'de büyükelçilik açmış (Dışişleri Bakanlığı, 2019), 2021 yılında Togo'da açmış (TRT Haber, 2021) ve 2021 yılı itibariyle Afrika'daki büyükelçilik sayısı 43'e yükselmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Tablo 1. Türkiye'nin Yıllara Göre Afrika'daki Büyükelçilik Sayıları

Yıl	Mevcut Büyükelçilik Sayısı	Açılan Büyükelçilikler
1998	12	
2009	14	Tanzanya ve Fildişi Sahili
2010	20	Kamerun, Gana, Mali, Uganda, Angola, Madagaskar
2011	28	Zambiya, Mozambik, Moritanya, Zimbabve, Güney Sudan, Somali ve Gambiya
2012	32	Nijer, Namibya, Burkina Faso ve Gabon
2013	36	Çad, Gine, Eritre ve Cibuti
2021	43	Togo

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik tanıtım faaliyetlerinin Birinci Afrika Zirvesi ile birlikte hızlandığı söylenebilir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 2008 yılında Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin açılışında yaptığı konuşmada Afrika'daki diplomatik temsilci sayısının iki katına çıkartılacağını ifade etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı [TCCB] 2008). Nitekim Türkiye, 2014 yılı itibarıyla diplomatik temsilci sayısını yaklaşık 3 katına çıkarmayı başarmıştır. Diğer yandan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2016 yılında Mogadişu Büyükelçiliği açılışında 54 Afrika ülkesinin 54'ünde de büyükelçilik açılmasının hedeflendiğini ifade etmiştir (TCCB, 2016). Türkiye, diplomatik temsilciliklerle ilgili söylemlerini belirttiği zaman içerisinde eyleme dönüştürememiş olsa da uzun vadede Afrika'daki temsilci sayısının artırabilmiştir.

Türkiye'nin tanıtım konusundaki diğer stratejisi ise Afrika ülkeleri ile karşılıklı ziyaretlerin artırılması, tanıtım organizasyonları ve etkinliklerin düzenlenmesi ile ilgili olmuştur. Heyetler halinde yapılacak ziyaretler ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) adaylığı, Kıbrıs sorunu ve Türk dış politikasına ilişkin diğer konularda Afrika ülkelerine bilgi verilmesi, işbirliği imkânlarının araştırılması, teknik yardım olanakların belirlenmesi planlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye, 1998 yılı Afrika Açılım Eylem Planı'nda Afrika ülkelerinin karar alıcıları ve büyükelçilerinin Türkiye'ye davet edilmesi, karşılıklı parlamenterler düzeyinde ziyaretlerin yapılması, Afrika ülkelerine heyetlerin gönderilmesi, Türkiye'deki organizasyonlara Afrika ülkelerinin davet edilmesi, Afrikalı aydınların ve akademisyenlerin organizasyonlara davet edilmesi söylemlerinde bulunmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 1998, s. 216-223). Söylemlerini iki yıl içerisinde eyleme dönüştürmeyi hedefleyen Türkiye, tanıtımla ilgili söylemlerinin çoğunluğunu belirttiği süre içerisinde hayata geçirememiştir. Nitekim Eylem Planı'nda 4 heyet şeklinde 24 Afrika ülkesine yapılması planlan ziyaretler, 8 Afrika ülkesi ile sınırlı kalmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 1999, s. 99). Heyetlerin gönderilememesi ziyaretlerin sınırlı kalmasına, Afrika ülkelerinin teknik yardım sorunlarının yeteri kadar bilinmemesine, Kıbrıs sorunu ve diğer dış politika konularının yeteri kadar anlatılamamasına sebep olmuştur. Ancak Birinci ve İkinci Afrika Zirveleri ile birlikte karşılıklı ziyaretler artırılmış; zirve faaliyetleri sonrasında Türkiye, Afrika'ya daha çok kendini tanıtmaya ve Afrika'yı anlama imkânı bulmuştur. Zirve toplantılarında Türkiye, kendi tezleri ile ilgili mesajlarını aynı anda tüm Afrika ülkelerine iletebilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı, 1998 yılı Eylem Planı'nda tanıtımla ilgili bir dizi faaliyette bulunma kararı almıştır. Bakanlık düzenlenecek olan uluslararası dış politika toplantılarına Afrikalı konuşmacıların çağırılması, zaman zaman Afrikalı basın mensuplarının ve öğretim üyelerinin Türkiye'ye davet edilmesi, Afrika konusunda düzenlenecek sempozyum ile Türkiye'nin anlaşılmasının sağlanması, bir üniversitede Siyah Afrika İncelemeleri Enstitüsü'nün kurulması söylemlerinde bulunmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 1998, s. 223). Diğer yandan 2008 yılı Afrika İşbirliği Çerçeve Belgesi'nde Afrika ve Türkiye üniversiteleri arasında işbirliğinin genişletilmesi ve kolaylaştırılması kararı alınmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2008). Ancak Eylem Planı ile iki yıl içerisinde gerçekleştirilmesi planlanan tanıtım faaliyetleri, on yıl sonra gerçekleştirilebilmiştir. Nitekim 2008 yılında Ankara Üniversitesinde açılan Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (AÇAUM), bir üniversiteye bağlı olarak açılan ilk Afrika Çalışmaları Merkezi olmuştur. Üniversitenin düzenlediği seminer ve sempozyumlarla Türkiye'nin Afrika'yı daha iyi anlaması ve Türkiye'nin Afrika'da daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir (Ankara Üniversitesi, 2019). Bununla birlikte Gazi Üniversitesi'nde 1982 yılında kurulmuş olan Afrika ve Orta Doğu çalışmaları yüksek lisans programı faaliyete geçmiş (Tepeciklioğlu, 2016, s. 15) ancak daha sonrasında faaliyetini sürdürmemiştir (Tokmak, 2021). Türkiye'de zaman içerisinde Afrika alanında çalışma yapan Araştırma Merkezi, Dernek, Vakıf ve Enstitüleri'nin sayısı artmıştır (Tokmak, 2021). Ancak Türkiye'deki üniversitelerde Afrika alanında lisans programı bulunmamaktadır. Bununla birlikte çoğunluğunda Afrika alanında Enstitü, Afrika bölümü, Anabilim dalı ve Bilim dalı bulunmamaktadır. Afrika ile ilgili lisans programının olmaması, anabilim dalı ve bilim dalı bulunan üniversite sayısının az olması nedeniyle Afrika alanında lisans yapan öğrenci bulunmamakta, yüksek lisans ve doktora yapan öğrenci sayısı ise oldukça sınırlı kalmaktadır. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Afrika Çalışmaları Ana Bilim Dalı, 2018-2021 yılları arasında yüksek lisans programı için toplamda 110 öğrenciye kontenjan ayırmış, doktora programı için kontenjan ayırmamıştır (ASBÜ, 2021).

Tablo 2. ASBÜ Afrika Çalışmaları Tezli Yüksek Lisans Programı Kontenjanları

Yıl	İngilizce Programı - T.C. Uyruklu	İngilizce Programı - Yabancı Uyruklu	Türkçe Programı - T.C. Uyruklu	Türkçe Programı - Yabancı Uyruklu
2018	5	5	5	5
2019	10	5	10	5
2020	10	5	10	5
2021	10	5	10	5

Kaynak: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ), Erişim Adresi: <https://www.asbu.edu.tr>

3.1.2. Yardımlar

Türkiye, Afrika'ya yönelik yardım alanında 2000 yılında BM tarafından ilan edilen 'Binyıl Kalkınma Hedefleri ve 2005 yılında ilan edilen Paris Deklarasyonu doğrultusunda önemli ölçüde ilerleme kaydetmiştir (Arpa ve Bayar, 2019, s.226). Bununla birlikte Türkiye 1998 yılında başlatılan Afrika Açılım Eylem Planı doğrultusunda Afrika'ya yönelik yardımlar alanında stratejik

bir çalışma yürütmüştür. Türkiye, ilk yıllarda Afrika ülkelerinin kendisinden beklediği desteği çok fazla gösterememiş ancak zaman içerisinde kalkınma yardımlarında büyük bir gelişme göstermiştir. Türkiye, Afrika'ya yönelik söylemlerinde Afrika ülkelerine insani ve kalkınma yardımlarında bulunacağını taahhüt etmiştir. Nitekim 1998 yılı Afrika Açılım Eylem Planı'nda Afrika'ya gıda, ilaç ve malzeme olarak insani yardım yapacağını ve TİKA yönetiminde olacak şekilde teknik yardım için 10 milyon dolar fon ayıracağını ifade etmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 1998, s. 219-220). Yardımlar kapsamında Türkiye, SAA'ya 2000 yılında 330 bin dolar insani ve kalkınma yardımında bulunabilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Türkiye, 1992-2003 yıllarını kapsayan dönem içerisinde çoğunlukla Orta Asya'ya yardımlarda bulunmuş, insani ve teknik yardım konusunda en az yardımı Afrika'ya yapmıştır (TİKA, 2004, s. 26). Türkiye'nin tüm projeler kapsamında Afrika'ya yönelik yaptığı proje oranı ise %3 seviyesinde kalmıştır (TİKA, 2004, s. 99). Diğer yandan Türkiye, Afrika'ya yardımlarda koordinasyonun sağlanması için ilk TİKA ofisini ise 2005 yılında açabilmiştir (TİKA, 2018, s. 19). Türkiye, 2005 yılını "Afrika Yılı" olarak ilan etmesiyle birlikte Afrika açılımına hız vermiş ve 2005 yılında Etiyopya'da, 2006 yılında Sudan'da ve 2007 yılında Senegal'de TİKA ofisleri açmıştır (TİKA, 2018, s. 18). Türkiye, 2008 yılı Afrika İşbirliği Çerçevesi Belgesi'nde diğer Afrika ülkelerine de TİKA ofisi kurmak istediğini ifade etmiştir. Belirli bir süre belirtilmemekle birlikte TİKA'nın, uzun vadede tüm Afrika ülkelerinde koordinasyon ofisi açacağı ifade edilmiştir. TİKA'nın 2019 yılı itibarıyla Afrika'da 22 tane ofisi bulunmaktadır. Mali, Madagaskar ve Nijeryadaki ofisler ise kurulum aşamasındadır (TİKA, 2019, s. 73).

Kalkınma yardımları kapsamında 2018 yılında İstanbul'da düzenlenen İkinci Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı'nda Türkiye'nin Afrika'ya yönelik yardımlarının istikrarlı bir şekilde artmasının önemine vurgu yapılmıştır. Nitekim Türkiye, SAA'ya yardımlarını istikrarlı bir şekilde artırarak 2000 yılında 330 bin dolar olan yardım seviyesini 2008 yılında 105,3 milyon dolara ve 2015 yılında 395,77 milyon dolara yükseltmiştir (TİKA, 2019, s. 73).

Tablo 3. Türkiye'nin SAA Bölgesine Yönelik Kalkınma Yardımları

Yıl	Miktar (Dolar)
2000	330.000
2008	105.300.000
2015	397.770.000

Türkiye, 2008 yılı Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi Belgesi'nde TİKA koordinasyonunda tarım, tarımsal ticaret, kırsal kalkınma, su kaynakları yönetimi alanlarında Afrika'ya desteğini artıracığını taahhüt etmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Diğer yandan 2014 yılı İkinci Afrika Zirvesi deklarasyonunda Kapsamlı Afrika Tarım Kalkınma Programı (*Comprehensive Africa Agriculture Development Programme CAADP*)'nin desteklenmesi, hayvancılık alanında işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2014). Nitekim Türkiye, Afrika'ya yönelik tarımsal kalkınma yardımı kapsamında 2008 yılında eyleme geçmiştir. TİKA bünyesinde oluşturulan Afrika Tarımsal Kalkınma Programı ile Afrika'nın gıda krizine yardımcı olunmak istenmiştir. Afrika'ya yönelik geniş kapsamlı bir program uygulanmaya konulmuş ve Afrika

ülkelerinin tarımsal kapasitelerinin artırılması hedeflenmiştir. Program kapsamında 2007-2008 yıllarında Burkina Faso, Cibuti, Gine, Gine-Bissau, Komor Adaları, Madagaskar, Mali, Senegal ve Tanzanya'da mevcut tarımsal durumun tespit edilmesi ve ihtiyaçların belirlenmesi için çalışmalar yapılmıştır. Üç aşama olarak hazırlanan programın ilk aşamasında belirlenen Afrika ülkelerinin Tarım ve Hayvancılık Bakanlıklarının 65 üst düzey yöneticisi, 2008 yılında Ankara'da düzenlenen "Tarımsal İşbirliği Toplantısı"na katılmıştır. Toplantıda Türkiye'nin tarım konularındaki bilgi birikimini aktarması için eğitim programlarının düzenlenmesi ve Afrika'ya tarımsal donanım desteğinin sağlanması kararlaştırılmıştır. Programın ikinci aşamasında 2009 yılında Ankara, Antalya, Dalaman ve İstanbul'da 13 Afrika ülkesinden 141 eğitimciye "toprak ve arazi kullanımı", "bitkisel üretim ve zirai mücadele", "hayvancılık", "balıkçılık", "tarım ürünlerinin işlenmesi" ve "tarımsal mekanizasyon" kursları verilmiştir. Üçüncü aşama olarak ise tohum, tarımsal alet ve makine desteği ile her bir ülkede pilot projeler uygulanması, yerinde eğitim programlarının düzenlenmesi ve modern üretim tekniklerinin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (TİKA, 2009, s. 22-23). Bu kapsamda Komorlar'da patates, Kongo'da balıkçılık üretimine yönelik projeler geliştirilmiştir (TİKA, 2010, s. 100).

2015-2019 Yılı Ortak Eylem Plan'ında ise daha kapsamlı bir işbirliğine gidilerek tarım alanından sorumlu bakanların ve yetkililerin karşılıklı ziyaretlerde bulunması ve toplantılar yapılması, Afrika ülkelerinde tarım ihtisas planlarının hazırlanması için işbirliğinin yapılması, tarımcılık ile ilgili uzman eğitimi verilmesi, hayvancılıkla ilgili bilgi paylaşımı ve uzman değişimi yapılması, sulama yöntemleri ile ilgili teknik işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Bu kapsamda Türkiye, 2017 yılında Antalya'da Birinci Türkiye-Afrika Tarım Bakanları Toplantısını ve Tarım İş Formunu düzenlemiştir. Afrika'nın tarımsal alandaki sorunlarının çözümü için gayret göstereceğinin ifade edildiği toplantıya, üst düzey bürokratlar ve iş adamları katılmıştır. Toplantıda Türkiye ile tarımsal ticaretin 2003'te 480 milyon dolar iken 2016'da 2,5 milyar dolara yükseldiği ifade edilmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2017). TİKA, tarım alanında Afrika'ya destek olmak için 2019 yılında Cibuti, Somali, Sudan, Çad, Moritanya, Nijer'den gelen 11 Afrikalı tarım uzmanına, Antalya ve İstanbul'da "Modern Tarım Teknikleri ve Seracılık Eğitimi" vermiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2017). Türkiye, tarım alanında Afrika'nın kırsal kalkınmasına önemli ölçüde yardımcı olmaktadır. Afrika açılım ile birlikte tarım alanındaki söylemlerin çoğunluğunu yerine getirmiş olan Türkiye, bu konuda Afrika kamuoyunda olumlu bir imaja sahip olmak istemektedir. Halkın büyük çoğunluğunun tarımcılıkla geçimini sağladığı Afrika ülkelerine tarım alanında destek olmak, Türkiye'nin kamu diplomasisine olumlu katkılar sağlamıştır. Ancak Türkiye'nin 2008 yılından itibaren tarım alanında yalnızca bir kez zirve toplantısı yapması, Afrikalı çiftçilerin eğitim faaliyetlerine yeteri kadar ağırlık vermemesi, ekipman yardımlarının az olması, söylemlerin tam olarak eyleme dönüştürülememesine sebep olmuştur.

Türkiye'nin Afrika'ya yardımda bulunduğu diğer bir alan ise sağlık alanında olmuştur. Nitekim Birinci Afrika Zirvesinde kabul edilen Türkiye-Afrika İşbirliği Çerçeve Belgesinde Türkiye'nin Afrika'daki kötü beslenme, bulaşıcı ve salgın hastalıkların üstesinden gelmeye yönelik çabalarını yoğunlaştırması, bu konuda çalışma yapan devlet ve uluslararası kuruluşlara destek vermesi, bu hastalıkların önlenmesi için ilaç üretimine destek olması beklenmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2008).

Bu kapsamda Türkiye, Afrika'daki sağlık sorununa destek olmak için harekete geçmiş, TİKA ve sağlık alanındaki Sivil Toplum Kuruluşu (STK)'lar öncülüğünde faaliyetler gerçekleştirmiştir. Buna göre TİKA, 2007-2010 yılları arasında toplam 25 STK ile Afrika ülkelerine yönelik sağlık alanında birçok proje gerçekleştirmiştir. 686 sağlık personelinin katılımıyla bulaşıcı hastalıkları engellemeye yönelik sağlık taraması yapılmıştır. Projeler kapsamında 280.047 hasta tedavi edilmiştir (Çomak, 2011, s. 217-218). Yine Türkiye, özel sektörü Afrika'ya yönlendirerek Afrika'nın ilaç ihtiyacının karşılanmasına destek olmaktadır. Bir ilaç firması olan Abdi İbrahim, yurtdışındaki ilk temsilciliğini 1999 yılında Cezayir'de açmıştır. Firma, 2014 yılı itibariyle Cezayir'de 50 milyon dolar yatırımla Afrika kıtasının en modern üç ilaç tesisinden biri olan Abdi İbrahim Remede Pharma'yı kurmuştur. Firma ayrıca Tanzanya ve Fas'ta da yatırımlar yapmayı planlamaktadır (Sansarlıoğlu, 2019). Nitekim Türkiye, sağlık alanındaki kamu diplomasisi faaliyetleri ile bu bağlamdaki söylemlerinin çoğunluğunu eyleme dönüştürebilmiştir.

3.1.3. Eğitim Desteği

Eğitim desteği kapsamında 1998 yılı Afrika Açılım Eylem Planı'nda 204 öğrenciye burs verildiği, bu sayının artırılacağı, Afrikalı bursiyerlerle eğitimlerini tamamladıktan sonra da temas halinde olunması gerektiği ifade edilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 1998, s. 222). 2008 yılı Türkiye-Afrika İşbirliği Çerçeve Belgesi'nde ise Türkiye'nin Afrikalı öğrencilere yönelik 300'den fazla yükseköğrenim bursu sağlandığı, gelecek yıllarda bu sayıyı artırılacağı, gençlik etkinlikleri için işbirliği yapılacağı belirtilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2008). Nitekim Türkiye'nin Afrikalı öğrencilere burs sağlama ile ilgili söylemlerini eyleme dönüştürebildiği söylenebilir. Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB) tarafından 2011-2012 döneminde 589 Afrikalı öğrenci hükümet burslusu olarak Türkiye'de eğitim görmüştür. 2012-2013 dönemi için ise Sahra Altı Afrika (SAA) ülkelerinden 561, Kuzey Afrika ülkelerinden 142 öğrenciye burs verilmiştir. Yine eğitim desteği kapsamında Dışişleri Bakanlığı da Uluslararası Genç Diplomatlar Eğitim Programına Afrika'dan gelen genç diplomatları kabul etmektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2012, s.11).

Türkiye'ye Afrika'dan gelen öğrenci sayısı zaman içerisinde artmıştır. Öğrenci hareketliliğine bağlı olarak Afrikalı öğrencilere sağlanan burs sayısı da aynı oranda artırılmıştır. YTB tarafından 2011-2019 yılları arasında yaklaşık 5300 Afrikalı öğrenciye burs verilmiştir. Türkiye, 2019 yılı itibariyle 52 Afrika ülkesinden 1150 öğrenciye burs imkânı sağlamıştır (Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı [YTB], 2019). YTB, 2016-2017 döneminde ise 1075'i SAA olmak üzere toplamda 1312 Afrikalı öğrenciye burs verilmiştir (Aydın, 2017). Bazı dönemlerde burs sayısında düşüş yaşansa da genel olarak burs miktarında artış olduğu söylenebilir. Diğer yandan mezun olan Afrikalı öğrencilere yönelik olarak YTB, Türkiye Mezunları Programı kapsamında 2016-2019 tarihleri arasında Mali, Senegal, Zambiya, Zimbabve, Sudan, Cezayir, Cibuti, Nijerya, Gana, Kenya, Çad, Tanzanya, Kamerun, Somali ve Etiyopya olmak üzere 15 Afrika ülkesinde buluşma etkinliği düzenlemiştir (Türkiye Mezunları, 2019). Eğitim gören ve mezun olan öğrencilere yönelik yapılan faaliyetler, Türkiye'nin Afrika'daki varlığını geleceğe taşımasına yardımcı olmaktadır.

Tablo 4. Türkiye'de Burs Alan Afrikalı Öğrenci Sayısı

Yıllar	Öğrenci Sayısı
2011-2012	589
2012-2013	703
2011-2019	5300
2019	1150

İkinci Türkiye-Afrika Zirve toplantısında kapasite geliştirme programları ile Afrikalı gençlerin statüsünü geliştirmeye yönelik işbirliği yapılacağı ifade edilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2014). Bu kapsamda mezun öğrencilerin kapasitelerini geliştirmeye yönelik 2019 yılında kapasite geliştirme programı yapılmıştır (YTB, 2019). Diğer yandan Türkiye'de eğitim görmekte olan Afrikalı öğrencilerin gelişimine yönelik olarak da 2018 yılında Uluslararası Öğrenci Akademisi kurulmuştur (Durul, 2018).

2015-2019 Ortak Eylem Planında ise öğrenci değişimlerinin teşvik edilmesi ve artırılmasına vurgu yapılmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Türkiye, bu kapsamda zaman içerisinde Afrika ülkeleri ile öğrenci değişimini hızlandırmıştır. Nitekim 2013-2014 eğitim öğretim yılında SAA'dan gelen öğrenci sayısı 4532 iken 2017-2018 yılları arasında 11.378'e (Baydemir, 2018), 2019 yılı itibarıyla Afrika'dan gelen toplam öğrenci sayısı ise 12 bin seviyesine ulaşmıştır (YTB, 2019). Diğer yandan bazı üniversitelerin öğrenci hareketliliğine destek olmaları ile daha çok Afrikalı öğrencinin Türkiye'ye gelmesi sağlanmıştır. Öyle ki Karabük ve Kastamonu Üniversiteleri, Çad ile yaptıkları öğrenci alım protokolü kapsamında 2013-2014 yılı için 48 öğrenci kabul ederken 2018 yılında bu sayı 10 kat artarak 460 öğrenciyi ulaşmıştır. Yine Karabük Üniversitesi Eylül 2018'de Çad ile yaptığı protokol kapsamında üniversite sınavında başarılı olan 1000 öğrenci arasından 500 öğrenciyi kabul edeceğini bildirmiştir. Diğer yandan SAA ülkelerinin hepsinden Türkiye'deki üniversitelere öğrenci kabulü gerçekleşirken sadece Seyşeller'den öğrenci gelmemiştir. 3666 Afrikalı öğrenci arasında yapılan bir çalışmaya göre 2017-2018 yılları arasında Afrikalı öğrencilerin Türkiye'de en çok tercih ettikleri il İstanbul iken ikinci il ise Ankara olmuştur (Baydemir, 2018).

3.1.4. Barış ve Güvenlik Desteği

Türkiye, Afrika'ya barış ve güvenlik alanında birçok Afrika ülkesine destek olmaktadır. Nitekim Birinci Afrika Zirvesi'nde kabul edilen Türkiye-Afrika İşbirliği Çerçeve Belgesi'nde Afrika, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler (BM) Barış Koruma Operasyonlarına olan katkısından memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2008). Öyle ki Türkiye, her dönem Afrika'nın barış ve güvenliğine yönelik beklentileri yerine getirme gayreti içerisinde olmuştur. Türkiye, barışı koruma misyonları kapsamında, BM Sierra Leone Misyonu (United Nations Mission in Sierra Leone UNAMSIL), BM Kongo Gözlem Heyeti Sivil Polis Misyonu (United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo MONUC), BM Sudan Misyonu (United Nations Mission in Sudan UNMIS), BM Fildişi Sahili Operasyonu (United Nations Operation in Côte d'Ivoire UNOCI), BM Burundi Misyonu (United Nations Operation in Burundi ONUB) ve BM Liberya Misyonu (United Nations Mission in Liberia UNMIL)'e katılmıştır (Çomak, 2011, s. 210). Bununla birlikte Orta Afrika Barış

Misyonu'na (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in the Central African Republic MINUSCA), Darfur Misyonu'na (United Nations African Union Hybrid Operation in Darfur UNAMID), Mali Misyonu'na (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali MINUSMA), Somali Misyonu'na (United Nations Assistance Mission in Somalia UNSOM) personel desteği sağlamıştır. Diğer yandan Türkiye, deniz gücü ile de kıtanın barış ve güvenliğine destek olmaktadır. Nitekim Türkiye, Somali kıyılarında korsanlığa karşı başarılı operasyonlar yürütmektedir (Oğurlu, 2017, s. 57). Birinci Bakanlar Düzeyindeki Ortaklığı Gözden Geçirme Konferansı'nda Türkiye'nin BM Barış Misyonlarına olan katkısı ve Somali'nin barış ve güvenliğine yönelik desteği, Afrika ülkeleri tarafından takdirle karşılanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2011). Bununla birlikte Türkiye, 2005 yılı Dünya Zirvesi sonrasında kurulan BM Barışı İnşa Komisyonu'nun üyesidir ve komisyonun çalışmalarını finanse etmek üzere kurulan Barışı İnşa Fonu'na kayda değer ölçüde mali katkı sağlamaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2020). Türkiye'nin de üyesi olduğu komisyon aracılığıyla çatışmadan çıkmış Sierra Leone, Gine, Burundi, Liberya gibi ülkelere barışın inşası, kalkınma ve demokratikleşme gibi alanlarda destek olunmaktadır (TBMM, 2012, s. 9).

3.2. Söylem – Kapasite Tutarlılığı

Türkiye, Kıbrıs Sorunu ve BMGK adaylığı konularında Afrika ülkelerinin uluslararası ortamda desteğini alabilmek için Afrika ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Türkiye'nin Afrika ile mevcut ilişkilerinin yeterli olmadığı gerekçesiyle 1998 yılında Afrika açılımı başlatılmıştır. Bu kapsamda hazırlanan Eylem Planı'nda Afrika ile ilişkilerin artırılması için temsilci sayısının on yıl içerisinde artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Planlanan kamu diplomasisi faaliyetlerinin ise iki yıl içerisinde gerçekleştirilmesi hedeflemiştir. Ancak Türkiye, SSCB'nin dağılması sonrasında Türk devletlerine karşı başlattığı kamu diplomasisi faaliyetlerinde yaşadığı kapasite sorununu Afrika açılımında da yaşamıştır. Türkiye'nin mevcut ekonomik durumunun yetersizliğine bağlı olarak Afrika açılımındaki söylemlerin hepsi eyleme dönüştürülememiştir. Nitekim Eylem Planı'nda daha önceden kapatılan Gana ve Fildişi Sahilleri büyükelçiliklerinin yeniden açılması planlansa da açılması mümkün olmamıştır. Diğer yandan Zimbabwe, Tanzania ve Mozambik'te yeni büyükelçiliklerin on yıl içerisinde açılmasına karar verilse de yeni büyükelçilikler ancak 2009 yılında açılmaya başlanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 1998, s. 217). 2014 yılı itibarıyla Afrika'da 36 büyükelçi (Dışişleri Bakanlığı, 2019) sayısına ulaşmış olan Türkiye, 2022 yılı itibarıyla büyükelçilik sayısını 43'e yükseltmeyi başarmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Ekonomik ve siyasi alanda yaşanan olumsuzluklar, Türkiye'nin Afrika açılım politikalarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye, 1991-2002 yılları arasında kurulan koalisyon hükümetleri ile siyasi istikrarı sağlayamamış ve bu durum ekonomiye de yansımıştır. Bununla birlikte 1994 ve 2001 ekonomi krizleri ise ekonomik sorunların daha da artmasına sebep olmuştur. 2002 yılı seçimleri ile birlikte oluşan tek parti iktidarı, nispi olarak siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayabilmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013, s. 1). Bu durum, Türkiye'nin yurtdışında tanınmasına da etki etmiştir. Nitekim Türkiye, yeni büyükelçilikler açmanın ötesinde kapatılan büyükelçiliklerini dahi kapasite yetersizliğine bağlı olarak tekrardan açamamıştır. Diğer yandan 1999 yılında

yaşanan Marmara Depremi de Türkiye'nin Afrika Açılım Eylem Planı kapsamında yürütülen kamu diplomasisi sürecinin ilerlemesine engel olmuştur. Bu nedenle ki Türkiye, Afrika'da kamu diplomasisi alanında yapmak istediği birçok faaliyeti ertelemek zorunda kalmıştır.

Türkiye, kamu diplomasisi alanında ertelediği faaliyetlerini 2008 yılı itibarıyla gerçekleştirmeye başlamıştır. 2008 yılında düzenlediği Birinci Türkiye-Afrika Zirvesi ve 2014 yılında düzenlediği İkinci Türkiye-Afrika Zirvesi ile Türkiye, Afrika'ya yönelik kamu diplomasisi uygulamakta kararlı ve yeniden istekli olduğunu göstermiştir. Zirvelerde alınan kararlar ile kamu diplomasisine hız verilmiş ve Afrika'ya yönelik kamu diplomasisi alanında birçok söylemde bulunulmuştur. Nitekim Türkiye, söylemlerinde Afrika'daki her ülkeye büyükelçilik açacağını (TCCB, 2016), Türkiye'ye gelen tüm Afrikalı öğrencilerin burs miktarının artırılmasını hedeflediğini ifade etmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2011). Ancak orta ölçekte bir büyüklüğe sahip olan Türkiye'nin ekonomik kapasitesi, bu söylemleri eyleme dönüştürmek için yeterli olmamıştır. Kapasite sorununun nedeniyle Türkiye'nin tüm Afrika ülkelerinde büyükelçiliği bulunmamakta, fahri konsolosluklar dâhil toplamda 53 temsilcisi bulunmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2020) ve tüm Afrikalı öğrencilere burs sağlayamamaktadır. Bununla birlikte Türkiye, dünyada marka değeri olarak 2017 yılında 24. sırada yer alırken 2018 yılında %33'lük bir değer kaybı yaşamış, buna bağlı olarak 382 milyar dolarlık marka değeri ile 34. sırada yer alabilmiştir (Brand Finance, 2018, s. 14).

Türkiye, ülke içi kamuoyunun Afrika'ya yönelik ilgisini çekmek için tanıtım faaliyetlerine önem vermiştir. Afrika Açılım Eylem Planı'nda bu kapsamda Türkiye'de Afrika ile ilgili sempozyum ve seminerler düzenlenmesi, bir Türk Üniversitesi'nde Siyah Afrika İncelemeleri Enstitüsü kurulması söylemlerinde bulunulmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 1998, s. 223). Türkiye, iki yıl içerisinde eyleme dönüştürmek istediği bu söylemlerini kapasite yetersizliği nedeniyle 10 yıl sonrasında gerçekleştirilebilmiştir. Nitekim 2008 yılında Ankara Üniversitesinde açılan AÇAUM, bir üniversiteye bağlı olarak ilk açılan Afrika çalışmaları merkezi olmuştur. Merkez, düzenlediği seminer ve sempozyumlarla Türkiye'nin, Afrika'yı daha iyi anlamasına ve Türkiye'nin Afrika'da daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır (Ankara Üniversitesi, 2019). Diğer yandan tanıtımla ilgili diğer kurumlarda da kurumsal yetersizlikler görülmektedir. Nitekim Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Afrika'da sadece bir adet Kültür ve Tanıtma Müşavirliği (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019), Yunus Emre Enstitüsü'nün 10 temsilcisi (Yunus Emre Enstitüsü, 2021), İletişim Başkanlığının sadece 4 temsilcisi (İletişim Başkanlığı, 2018), bulunmakta, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı'nın (YTB, 2019) ve TRT World'un (TRT, 2019) ise Afrika'da hiç temsilcisi bulunmamaktadır.

Tablo 5. Kurumların Afrika'daki Temsilci Sayısı

Kurum	Sayı
Kültür ve Turizm Bakanlığı	1
TİKA	22
Yunus Emre Enstitüsü	10
İletişim Başkanlığı	4
Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı	Mevcut Değil
TRT World	Mevcut Değil

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik olarak kamu diplomasisi alanında önem verdiği diğer bir husus ise insani değerler kapsamında Afrika toplumlarında imaj oluşturabilmektir. Türkiye, Afrika Açılım Eylem Planı'nda gıda, ilaç, malzeme yardımı gibi insani yardımların yapılması, teknik ve kalkınma yardımlarının sağlanması, burs sayısının artırılması gibi birçok insani alanda kamu diplomasisi faaliyetlerinin yürütüleceğini ifade etmiştir. Dışişleri Bakanlığı koordinasyonunda düzenlenen Eylem Planı ile yol haritası belirlenmiş, bu kapsamda yapılacak faaliyetlerde diğer ilgili kurumlarla koordinasyon içerisinde olunacağı ve iki yıllık bir süre içerisinde Eylem Planı'nın faaliyete geçirileceği belirtilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 1998, s. 216-226). Ancak Türkiye, kapasite sorununa bağlı olarak insani değerler alanındaki kamu diplomasisi faaliyetlerine ancak Birinci ve İkinci Afrika Zirveleri sonrasında ağırlık verebilmiştir. Bununla birlikte bu alanda kamu diplomasisi uygulayacak kurumlardaki yetersizlik, kamu diplomasisi etkinliğini de olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer yandan kurumsal yapının yetersizliği, sorunun devam ettiğini göstermektedir. Nitekim TİKA'nın Afrika'da toplamda 22 temsilcisi (TİKA, 2019) bu alanda hizmet etmekte, diğer ülkelerde temsilciliklerinin olmaması nedeniyle yapılacak yardımların tespiti ve dağıtım konularında sorunlar yaşanmaktadır. Oysaki Türkiye, söylemlerinde Afrika'nın tamamına yönelik olarak kamu diplomasisi faaliyetleri yürütme gayreti içerisinde olduğunu ifade etmektedir.

3.3. Sesini Duyurma Gücü

Türkiye, 1960'larda ortaya çıkan Kıbrıs sorununda Afrika toplumlarından destek beklemiş ancak Afrika toplumuna sesinin duyuramadığını fark etmiştir. Kuruluşundan itibaren yanında yer aldığı Batı'nın Kıbrıs konusunda Türkiye'ye muhalif olması sonrasında Türkiye, geçte olsa Afrika'ya yönelik yaptığı politik hatalarını anlamıştır. Ancak sonraki dönemlerde ülke içi siyasi sorunlar ve darbeler sebebiyle dış politika konularına çok fazla ağırlık veremeyen Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkileri, 1990'lı yıllara kadar pek fazla ilerleme gösterememiştir. Soğuk Savaş sonrasında ülkelerin çok yönlü dış politika izlemeleriyle birlikte Türkiye de bu yeni oluşumdan etkilenmiştir. Bu yöndeki ilk adımını bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk devletlerine yönelik atan Türkiye, kamu diplomasisi ile Türk devletlerine kendi tezlerini anlatmak istemiştir. Ancak dış politikada ilk defa kamu diplomasisini kullanan Türkiye, bu alanda yeteri kadar başarılı bir performans gösterememiştir. Çok yönlü dış politikasının diğer bir adımını ise 1998 yılında Afrika'ya yönelik atmıştır. Türkiye, Afrika açılımı olarak başlattığı yeni süreç ile birlikte hikâyesini Afrika'ya anlatma, kendisini Afrika'ya tanıtmaya ihtiyacı duymuştur. Afrika'da geçici değil kalıcı olmak isteyen Türkiye, Afrika'ya yönelik kısa, orta ve uzun vadeli hedefler oluşturmuştur. Kısa vadede Kıbrıs sorunu ve BMGK geçici üyeliği konularında Afrika ülkelerinin desteğini almak isteyen Türkiye, orta vadede Afrika ülkeleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek, uzun vadede ise bölgesel güç olmak istemiştir. Nitekim bu hedeflerden ilk ikisinin bölgesel güç olma isteğini destekleyen hedefler olduğu söylenebilir (Tepeciklioğlu, 2018, s. 73).

Küresel boyutta barış ve güvenliğin sağlanması için gerektiğinde kuvvet kullanmaya yetkili olan Güvenlik Konseyi, BM'in en etkili organı konumundadır. Konsey'e geçici üye olmak, üye ülkeye uluslararası prestij sağlamaktadır. Türkiye, BMGK geçici üyeliğine seçilerek Kıbrıs sorunu,

bölgesel barış gibi konulardaki tezlerini uluslararası platformlarda anlatmak istemiştir. Bu nedenle Türkiye, bu üyeliğin kendisine sağlayacağı fırsatlarla uluslararası alanda kendi tezlerini anlatmak istemiş, üye olabilmek için de 54 Afrika ülkesinin desteğine ihtiyaç duymuştur. Türkiye, 1951-1952, 1954-1955 dönemlerinde ve son olarak 1961 yılında Polonya ile paylaştığı bir yıllık dönemde BMGK'nin geçici üyesi olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise üyelik için ilk kez 21 Temmuz 2003 tarihinde adaylığını açıklamıştır. Seçim için 50 milyon dolarlık bütçe ayıran Türkiye, bütçenin 20 milyon dolarını BM'ye yönelik aidat borcu olduğu için oy kullanma hakkını kaybeden yoksul ülkelere ayırmıştır. Türkiye'nin bu çabaları zaman içerisinde Afrika toplumunda karşılık görmeye başlamıştır. Öyle ki İstanbul'da 2007 yılında düzenlenen En Az Gelişmiş Ülkeler Konferansı'nda Moritanya Ticaret ve Endüstri Bakanı Sid Ahmed Ould Raiss, gazetecilerin sorusu üzerine "Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi adaylığının meşru hakkı olduğunu, Türkiye'nin Afrika'nın problemlerine daha fazla sahip çıkacağını düşündüklerini, zaten Türkiye'nin Afrika'nın yaşadığı sıkıntılara benzer sıkıntılar yaşamış bir ülke olduğunu" ifade etmiştir. Diğer yandan Madagaskar Dışişleri Bakanı Marcel Ranjeva, "Türkiye'nin dost ülkelere destek almakta haklı olduğunu; jeopolitik, ekonomik ve siyasi rolüyle Güvenlik Konseyi'ne üye olmayı hak ettiğini, dost ülke Türkiye'nin Güvenlik Konseyinde olmasından memnuniyet duyacaklarını" ifade etmiştir (Haberler, 2007). Türkiye, yaptığı 5 yıllık yoğun kamu diplomasisi çalışmaları (CNNTÜRK, 2008) neticesinde Afrika ülkelerinin tamamından oy almayı başarmış ve grubunda 152 oyla 47 yıl aradan sonra en fazla oyu alarak yeniden 2009-2010 BMGK geçici üyeliğine seçilmiştir. Afrika ülkeleri Türkiye'nin çağrısına karşılık vermiş ve BMGK geçici üyeliği için destek olmuşlardır (TBMM, 2012, s. 19). BMGK geçici üyeliği adaylığı seçimi sonrasında dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan, "özellikle Afrika ile ilgili olarak çalışmaların yoğunlaştırılmış olmasının Türkiye için önemli avantajlar kazandıracaklarını, bu sayede Türkiye'nin Afrika'yı daha iyi anlayacağını" ifade etmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ise üyelik ile birlikte "Türkiye'nin bölgesinde ve dünyada barış, istikrar ve huzur için sorunların çözümünde rol oynayan bir güç olmaya devam edeceğini" belirtmiştir (CNNTÜRK, 2008).

Türkiye Afrika'ya destek olmakla ilgili söylemlerini eyleme dönüştürmeye çalışmıştır. BM'in Afrika'daki barışı koruma misyonlarına lojistik ve finansal destek sağlayan Türkiye, Afrika'nın sorunlarını birçok platformda dile getirmiş ve çözüm odaklı olmuştur. Afrika ülkelerini yakından ilgilendiren 2009 tarihli 5. Dünya Su Forumu'na ve 2011 tarihli 4. BM En Az Gelişmiş Ülkeler Konferansı'na ev sahipliği yapmış olan Türkiye, 2010 ve 2012 yıllarında Somali'nin yeniden yapılabilmesi için iki toplantı düzenlemiştir. Ayrıca Darfur'daki barış ve kalkınma sürecine destek olmak için Uluslararası Donörler Konferansı'nda Mısır ile eş başkanlık görevini üstlenmiştir (Tepebaş, 2014). Bütün bu karşılıklı adımlar, ikili ilişkileri güçlendirmiş ve Türkiye'nin Afrika'daki görünürlüğünü artırmıştır. Ancak 2014 yılında 2015-2016 dönemi için yeniden BMGK geçici üyeliğine aday olan Türkiye benzer başarıyı gösterememiş ve seçimi kazanamamıştır (Canıklıgil, 2014). Birinci Afrika Zirvesi ve sonrasında yürütülen kamu diplomasisi faaliyetlerinin seçimi kazanmada çok fazla etkisi olmamıştır.

Türkiye, uluslararası sorunların daha etkin çözümü için BM'in yapısının değişmesinin gerektiğini savunmaktadır. Nitekim Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Cumhurbaşkanı olduğu 2014

yılından itibaren BM kürsüsündeki her konuşmasında “Dünya 5’ten büyüktür” ifadesine yer vererek uluslararası topluma mesaj vermektedir. Erdoğan, BM’in Filistin meselesi, Suriye krizi, Afrika’daki çatışmaların önlenmesi gibi bölgesel sorunlara çözüm üretemediğini ifade etmektedir (TCCB, 2014). Güvenlik Konseyi’nin reforme edilerek yapısının değişmesi gerektiğini belirten Erdoğan, BM’nin dönüşümlü olarak her yıl 10’u yenilenmek suretiyle iki yıl görev yapan 20 üyeden oluşan bir yapıya kavuşturulması gerektiğini ifade etmektedir (TCCB, 2017). Türkiye, başta Afrika ülkeleri olmak üzere tüm ülkelerden bu çağrısına destek beklemektedir. Nitekim Erdoğan’ın 2017 yılında Çad’a yaptığı ziyarette Çad halkı “dünya beşten büyüktür” pankartı açarak Erdoğan’ın tezine destek olduğunu göstermiştir (Timetürk, 2017).

4. Sonuç

Bölgesel ve uluslararası alanda sesini duyurabilen bir ülke olmak isteyen Türkiye, birçok coğrafyada kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmektedir. Hızla gelişmekte olan Afrika ise bu coğrafyaların başında gelmektedir. Afrika açılımı ile birlikte başlatılan kamu diplomasisi faaliyetleri Türkiye’nin Afrika’daki tanınırlığını ve bilinirliğini artırmıştır. Türkiye, açılım politikası sayesinde uluslararası alanda iddia ettiği tezlerine destek görmeye başlamıştır. “Dünya beşte büyüktür” tezi, BMGK geçici üyeliği ve 75. Dönem BM Genel Kurul Başkanlığı adaylığına bazı dönemler Afrika ülkelerinden destek görürken bazı dönemler görememiştir. Diğer yandan Türkiye Afrika’ya yönelik olarak kamu diplomasisi kapsamında eğitim, barış ve güvenlik alanındaki söylemlerini yerine getirmiş; tanıtım ve yardım alanlarında ise bazı söylemlerini eyleme dönüştüremezken çoğu söylemini eyleme dönüştürebilmiştir Bununla birlikte Türkiye’nin Afrika’ya yönelik kamu diplomasisi kapsamındaki söylemlerini kapasite yetersizliğine bağlı olarak etkin bir şekilde yerine getiremediği alanlar da olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzende yaşanan değişimden etkilenen Türkiye, dış politikasında değişikliğe gitmiş ve ilk olarak Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlığını kazanan Türk Devletlerine yönelmiştir. Türk Devletlerinin dış politikalarına yön vermek, dış ilişkilerinde yanlarında olduğunu göstermek ve bölgede itibarlı bir ülke olmak isteyen Türkiye, bölgede kamu diplomasisi faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Türk dış politikasındaki bu yönelim nedeniyle Türkiye, eksen kayması içerisinde olduğu şeklinde eleştirilmiş ancak bu yönelim, Türkiye’nin kamu diplomasisi gelişimine katkı sağlamıştır. Nitekim kamu diplomasisi alanındaki ilk sınavında başarısız olan Türkiye, kapasite ve vizyon yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan başarısızlığını sorgulamak durumunda kalmış ve yeni yöntemler geliştirmeye başlamıştır. Benzer başarısızlığı Afrika’da da yaşamak istemeyen Türkiye, kamu diplomasisi anlayışında revizyona gitmiş ve Afrika’ya yönelik yeni bir vizyon geliştirmiştir. Bu yeni vizyon ile dış politikadaki hatalar nedeniyle bozulan Türkiye-Afrika ilişkilerinin düzeltilmesi, Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak Afrika ülkelerinin BM’de desteğinin alınması ve Türkiye’nin insani değerlerinin Afrika’ya yansıtılması hedeflemiştir. Afrika’ya yönelik kamu diplomasisi faaliyetleri ile Afrika’daki imajını düzeltmeyi ve itibarını artırmayı amaçlamıştır.

Afrika'ya yönelik kamu diplomasisi faaliyetlerini 1998 yılında Afrika Açılım Eylem Planı ile başlatan Türkiye, Birinci ve İkinci Afrika Zirveleri ile kamu diplomasisi faaliyetlerini hızlandırmıştır. Türkiye, Afrika'ya yönelik kamu diplomasisi faaliyetleri uygulayarak dezavantajlarını avantaja dönüştürmek, Afrika'da varlığını hissettirmek ve sesini duyurmak istemektedir. Afrika açılımı ile başlattığı kamu diplomasisi faaliyetlerinde proaktif bir yaklaşım sergileyen Türkiye, faaliyetlerini uzun vadede geleceğe taşıma gayreti içerisinde olmuştur. Bu amaçla Türkiye, Afrika'ya yönelik kamu diplomasisi faaliyetlerinde stratejik bir yol izlemiştir. Afrika Açılım Eylem Planı ile başlayan süreç, 2026 yılında düzenlenmesi planlanan 4. Afrika Zirvesi ile devam ettirilmesi düşünülmekte ve süreç içerisinde tarihi, siyasi, kültürel ve dış politika değerlerinin kamu diplomasisi ile harekete geçirilmesi hedeflenmektedir.

Türkiye, ulusal tezlerini uluslararası platformlara taşıyarak haklılığını uluslararası alanda meşrulaştırmak istemektedir. Nitekim Türkiye, BMGK geçici üyeliğine seçilerek Kıbrıs sorunu, bölgesel barış gibi konulardaki tezlerini uluslararası platformlarda anlatmayı hedeflemektedir. Öyle ki Türkiye, 2009-2010 BMGK geçici üyeliğine aday olmuş, seçimlerde Afrika ülkelerinin desteğini almak istemiştir. Türkiye, adaylığına destek sağlayabilme hususunda Afrika'ya sesini duyurabilmiş ve grubunda 152 oyla en fazla oyu alarak 2009-2010 BMGK geçici üyeliğine seçilmiştir (TBMM, 2012, s. 19). Ancak 2014 yılında 2015-2016 dönemi için tekrardan BMGK geçici üyeliğine aday olan Türkiye, Afrika ülkelerinden aynı desteği görememiş ve seçimi kazanamamıştır (Canıklıgil, 2014). Türkiye'nin BMGK geçici üyeliğine seçilememesindeki etkenlerden birisi de bu amaç doğrultusunda yaptığı kamu diplomasisi faaliyetlerinin yetersizliği olmuştur. Türkiye, 2009-2010 BMGK geçici üyeliği için 2003 yılında adaylığını ilan etmiş ve seçim dönemine kadar yoğun bir kamu diplomasisi faaliyeti yürütmüştür. Ancak 2015-2016 BMGK geçici üyeliğini için 2014 yılında aday olduğunu ilan eden Türkiye, seçim tarihinin yakın olması ve yeterli kamu diplomasisi faaliyetleri yürütememesi nedeniyle seçimi kazanamamıştır.

Türkiye, BM toplantılarında dünyanın 5'ten büyük olduğunu ve BM'in mevcut yapısının uluslararası sorunlara çözüm üretmediğini iddia etmekte ve bu çağrısına başta Afrika olmak üzere tüm uluslararası toplumdan destek beklemektedir. Ancak Türkiye, tezini Afrika kamuoyu ile yeteri kadar paylaşmadığı için Türkiye'nin çağrısı Afrika'da çok fazla bilinmemektedir. Türkiye-Afrika Zirveleri sayesinde Türkiye, Afrika ülkelerine daha çok kendini tanıtmaya ve mesajlarını aynı anda tüm Afrika ülkelerine iletme fırsatı bulmaktadır. Türkiye'nin bu fırsatını iyi değerlendirmesi ve toplantılarda tezlerine daha çok yer vermesi ile Afrika ülkelerine sesini daha çok duyurabilecektir.

Türkiye, Afrika açılımı ile birlikte tarım alanındaki söylemlerinin çoğunluğunu yerine getirmiş ancak Tarımsal İşbirliğinin yapılması, tarım alanında eğitim desteğinin verilmesi, teknik yardımlarda bulunulması gibi taahhütlerini yeteri kadar yerine getirememiştir. Nitekim Türkiye, tarım alanında yalnızca bir kez Zirve toplantısı yapmış, eğitim faaliyetlerine yeteri kadar ağırlık verememiş ve tarıma yönelik çok fazla teknik yardımda bulunamamıştır. Diğer yandan Türkiye, Afrika'daki Büyükelçilik sayısının artırılması ile ilgili söylemlerini 1998 yılında Afrika Açılım Eylem Planı'nda dile getirmiş, Afrika ülkelerinde mevcutta 12 olan Büyükelçilik sayısının on yıl

içerisinde artırılacağını ifade etmiştir. Hedeflenen sürenin çok uzun olmasıyla birlikte Türkiye söylemini ancak 2009 yılında gerçekleştirebilmiştir. Diğer yandan 2021 yılında temsilci sayısını 43'e yükselten Türkiye, 54 Afrika ülkesinin tamamında diplomatik temsilci açma söyleminde bulunmuştur. Bununla birlikte Fransa, ABD ve Çin'den sonra Afrika'da en fazla büyükelçiliğe sahip 4. ülke olması (Duran, 2021), Türkiye'nin hedeflerine ulaşmaktaki kararlılığını gösteren bir başarısı olmuştur.

Zirve toplantılarında Afrika ülkeleri, TİKA'nın Afrika'da yaptığı faaliyetlerden memnuniyet duyduklarını ifade etmekte ve TİKA'nın bölgedeki faaliyetlerini artırmasını talep etmektedir. Türkiye de söylemlerinde Afrika'daki tüm ülkelerde koordinasyon ofisi açmak isteğini ifade etmektedir. Ancak Türkiye'nin bu bağlamada stratejik bir planlaması bulunmamaktadır. Nitekim Afrika'da 2019 yılı itibarıyla 22 adet ofisi bulunan TİKA, ofisinin bulunmadığı yerlerde etkili faaliyetler yürütememekte, ihtiyaç sahiplerine zamanında ulaşmamaktadır.

Afrika-Türkiye İşbirliği Çerçeve Belgesi'nde Afrika ve Türkiye üniversiteleri arasında işbirliğinin genişletilmesi ve kolaylaştırılmasına karar verilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2008). Ankara Üniversitesinde 2008 yılında açılan AÇAUM, bir üniversiteye bağlı olarak ilk açılan Afrika Çalışmaları Merkezi olmuştur (Ankara Üniversitesi, 2019). Türkiye zaman içerisinde Afrika alanında çalışma yapan Araştırma Merkezleri'nin, Dernek ve Vakıflarının, Enstitüleri'nin sayısını artırmıştır (Tokmak, 2021). Ancak Türkiye'deki üniversitelerde Afrika alanında lisans programı bulunmamakta, çoğunluğunda da Afrika bölümü, Anabilim dalı veya Bilim dalı bulunmamaktadır. Türkiye, kamu diplomasisi alanında Afrika'ya büyük önem vermesine rağmen üniversitelerden yeteri kadar destek alamamaktadır. Öyle ki 2015-2019 Ortak Eylem Planı'nda öğrenci değişimlerinin teşvik edilmesi ve artırılmasına vurgu yapılmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Bu kapsamda Karabük ve Kastamonu Üniversiteleri, Çad ile yaptıkları öğrenci alım protokolü çerçevesinde öğrenci kabul etmiştir (Baydemir, 2018). Ancak Türkiye'deki diğer üniversitelerin öğrenci hareketliliğine destek olmaması, Türkiye'de hiç öğrencisi bulunmayan veya çok az öğrencisi bulunan farklı Afrika ülkeleri ile protokollerin yapılmaması, kapasite yetersizliğinin bir sonucu olarak görülmüştür.

Kaynakça

- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ), Bölge *Çalışmaları Enstitüsü*, Erişim Adresi: <https://www.asbu.edu.tr/tr/taxonomy/term/89>
- Ankara Üniversitesi. *Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi*. Erişim Adresi: http://acaum.ankara.edu.tr/?page_=3355
- Arpa E. ve Bayar M. (Güz 2019). Türkiye'nin Afrika'ya Yönelik Kalkınma Yardımlarının Yardım Etkinliği Açısından Değerlendirilmesi. *Bilge Strateji*, 11(21), 201-229.
- Ateş, D. (2009). Konstruktivizm, Tek Kutupluluk ve Amerikan Hegemonyası. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5(20), 79-103.
- Aydın, H. (28 Eylül 2017). *Afrika'da Kamu Diplomasisi: Çin ve Türkiye Muhakemesi*. Erişim Adresi: <https://www.afam.org.tr/afrikada-kamu-diplomasisi-cin-ve-turkiyemuhakemesi/>

- Barston, R. P. (2014). *Modern Diplomacy*. Routledge.
- Baydemir, M. (2018). *Türkiye'de Sahraaltı Afrikalı Öğrenci Haraketliliği (2014-2018)*, Erişim Adresi: <https://www.afam.org.tr/turkiyede-sahraalti-afrikali-ogrenci-haraketliliği-2014-2018/>
- Bayrak, M. ve Kanca, O. C. (Mart-Nisan 2013). Türkiye'de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik Ve Siyasi Gelişmelerin Seyri, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 35, 1-20.
- Brand Finance. (2018). *The annual report on the most valuable nation brands*, London.
- Caniklilçil, R. (17 Ekim 2014). *Türkiye, BMGK'de Üçüncü Turda İspanya'ya Kaybetti*, Erişim Adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-bmgkda-ucuncu-turda-ispanyayakay-betti-27399073>
- Castells, M. (2008). The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks and Global Governance. *ANNALS*, 616, 78 – 93. doi:10.1177/000.271.6207311877.
- CNNTÜRK. (2008). *Türkiye BM'de Geçici Üyeliğe Seçildi*, Erişim Adresi: <https://www.cnnturk.com/2008/dunya/10/17/turkiye.bmde.gecici.uyelige.secildi/497124.0/index.html>
- Cull, N. J. (2009). *Public Diplomacy, Lessons From The Past*. Figueroa Press.
- Çomak, İ. (2011). Türkiye'nin Afrika'da Politikası ve Sağlık Sektöründe Çalışan Türk STK'ların TİKA'nın Desteğinde Afrika'da Yürüttüğü Faaliyetlerin Bu Politikaya Etkisi. *Avrasya Etüdüleri*, Yıl 17(40), 201-222.
- Dışışleri Bakanlığı. (Aralık 1998). *Dışışleri Güncesi*, Ankara.
- Dışışleri Bakanlığı. (Ocak 1999). *Dışışleri Güncesi*, Ankara.
- Dışışleri Bakanlığı. (19 Ağustos 2008). *Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesinde 19 Ağustos 2008'de Kabul Edilen İstanbul Bildirisi*. Erişim Adresi: <http://afrika.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-isbirliği-zirvesinde-19-agustos-2008-kabul-edilen-istanbul-bildirisi.tr.mfa>
- Dışışleri Bakanlığı. (16 Aralık 2011). *Türkiye-Afrika Ortaklığı Birinci Bakanlar Düzeyinde Gözden Geçirme Konferansı*, Erişim Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-ortaklığı-birinci-bakanlar-duzeyinde-gozden-gecirme-konferansi-16-aralik-2011.tr.mfa>
- Dışışleri Bakanlığı. (19-21 Kasım 2014). *21 Kasım 2014 Zirve Deklarasyonu*, Erişim Adresi: <http://afrika.mfa.gov.tr/21-kasim-2014-zirve-deklarasyonu.tr.mfa>
- Dışışleri Bakanlığı. (2019). *2015-2019 Afrika – Türkiye Ortaklığı Ortak Eylem Planı*, Erişim Adresi: <http://afrika.mfa.gov.tr/data/turkiye-afrika-ortak-uygulama-planı-2015-2019.pdf>
- Dışışleri Bakanlığı. (2022). *Türkiye-Afrika İlişkileri*. Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>
- Dışışleri Bakanlığı. (2020). *Yurtdışı Teşkilatı*, Erişim Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisi-teskilati.tr.mfa>
- Dışışleri Bakanlığı. (2020). *Birleşmiş Milletler Barış Operasyonlarına Yaklaşımımız ve Katkılarımız*, Erişim Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-baris-operasyonlarına-yaklasimimiz-ve-katkilarimiz.tr.mfa>
- Doğan, Ö. F. (23 Aralık 2021). *GÖRÜŞ – 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nin ardından*, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-3-turkiye-afrika-ortaklık-zirvesinin-ardindan/2455641>
- Duran B. (2021). *Türkiye'nin Afrika Vizyonu*, Erişim Adresi: <https://kriterdergi.com/çerçeve/turkiyenin-afrika-vizyonu>
- Durul, T. (2018). *YTB'nin Uluslararası Öğrenciler Akademisi başlıyor*, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/ytbnin-uluslararası-ogrenciler-akademisibasliyor/1313275>
- Eren, S. (2020). *Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri: Afrika Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Eyrice T. E. (2016). African Studies in Turkey, *Uluslararası İlişkiler*, 13(50), 3 – 19. doi: 10.33458/uidergisi.463062
- Fırat, M. (2012). Türkiye-Afrika İlişkileri (Faruk Sönmezoglu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, ve Özlem Terzi, Ed.), *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*.
- Gregory, B. (2005, August 31). Public Diplomacy and Strategic Communication: Cultures, Firewalls, and Imported Norms. *Prepared for Presentation at the American Political Science Association Conference on International Communication and Conflict*, Washington, D.C.
- Haberler. (09 Temmuz 2007). *Dışişleri Bakanlığı'ndan Tanıtım Kitabı*, Erişim Adresi: <https://www.haberler.com/disisleri-bakanligi-ndan-tanitim-kitabi-haberi/>
- İncesu, S. (30 Ocak 2020). *Afrika Açılım Politikası*, Erişim Adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/afrika-acilim-politikasi-1717211>
- İletişim Başkanlığı. (24 Temmuz 2018). *İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*, 14 nolu Kararname, 30488.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019). Erişim Adresi: <http://www.kultur.gov.tr/>
- Nye, J. S. (2008a). Public Diplomacy and Soft Power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(94), 94 – 109. doi: 10.1177/000.271.6207311699.
- Özkan, A. A. (2015). Strategic Practices Of Public Diplomacy Policies In Educational Field And Turkey's Potential For Cultural Diplomacy. *Erciyes İletişim Dergisi "akademia"*, 4(1), 2-12. doi:10.17680/akademia.v4i1.500.008.0313.
- Riggins, J. (1998). *A Strategic Assessment of Public Diplomacy*. National War College.
- Sansarlıoğlu, B. (2019). *Abdi İbrahim, Afrika' da Yatırım Fırsatlarını Değerlendirdi*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/saglik/abdi-ibrahim-afrikadayatirimfir-satlarini-degerlendirdi/654302>
- Sharp, P. (2005). Revolutionary States, Outlaw Regimes and the Techniques of Public Diplomacy. (J. Melissen Ed.ss. 106-124), Palgrave Macmillan.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (27-28 Nisan 2017). *Türkiye-Afrika 1. Tarım Bakanları ve Tarım İşFormu*. Erişim Adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/VideoGaleri.aspx?Kategori=f4715203-60dc-4ac4-9f26-cc97e73d7636>
- Tepebaş, U. (2021). 3. *Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi'nin Ardından*. Erişim Adresi: https://tasam.org/trTR/Icerik/67997/3_turkiye_%E2%80%93_afrika_ortaklik_zirvesinin_ardindan
- TBMM. (21 Kasım 2012). *Dışişleri Komisyonu Tutanak Dergisi*, 3. Yasama Yılı, 24. Yasama Dönemi, Ankara.
- TCCB. (03 Aralık 2008). Erişim Adresi: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17444/ankarauniversitesi-afrika-calismalari-arastirma-ve-uygulama-merkezinin-cilisinda-yaptiklari-konusma>
- TCCB. (24 Eylül 2014). *Dünya 5'ten Büyüktür: BM Küresel ve Bölgesel Sorunlara Ağırlığını Koymalıdır*. Erişim Adresi: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1373/dunya-5ten-buyuktur-bm-kuresel-ve-bolgesel-sorunlara-agirligini-koymalidir>
- TCCB. (01 Haziran 2016). *Türkiye Olarak Uluslararası Platformlarda Afrika'nın Sesi Olmaya Gayret Ediyoruz*. Erişim Adresi: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44215/turkiye-olarak-uluslararasi-platformlarda-afrikanin-sesi-olmaya-gayret-ediyoruz>
- TCCB. (03 Haziran 2016). *Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mogadişu Büyükelçiliğini Açtı*, Erişim Adresi: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/44256/cumhurbaskani-erdogan-mogadisibuyukelciligini-acti>
- TCCB. (19 Eylül 2017). Erişim Adresi: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/83544/bm-guvenlik-konseyinin-demokratik-seffaf-adil-ve-etkin-bir-yapiya-kavusmasini-istiyor>

- Tepebaş, U. (2014). 2. Afrika – Türkiye İşbirliği Zirvesi Yaklaşırken İlişkilerin Görünümü, Erişim Adresi: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5317/2_turkiye__afrika_isbirligi_zirvesi_yaklasirken_iliskilerin_gorunumu
- Tepeciklioğlu, E. E. (Ekim 2018). Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'da Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri. *Ege Akademik Bakış*, 18(4), 605 – 618.
- Timetürk. (26 Aralık 2017). *Erdogan'ı Çad'da böyle karşıladılar*, Erişim Adresi: <https://www.timeturk.com/erdogan-i-cad-ta-boyle-karsiladilar/haber-813902>
- TİKA. (2004). *Faaliyet Raporu 2004*, Ankara.
- TİKA. (2018). *Faaliyet Raporu 2018*, Ankara.
- TİKA. (2019). *2019-2023 Stratejik Plan*, Ankara.
- TİKA. (2009). *Faaliyet Raporu'09*, Ankara.
- TİKA. (2010). *2010 Faaliyet Raporu*, Ankara.
- TİKA. (2019). Erişim Adresi: <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>
- Tokmak S. (2021). Türkiye'de Afrika Araştırmaları Yapan Kurum ve Kuruluşlar. İnönü Üniversitesi, Afrika Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Malatya.
- Tuch, H. T. (1993). *Communicating with the World*. Martins Press.
- Türkiye Mezunları. (2019). *Mezun Buluşmaları*, Erişim Adresi: <https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/mezun-bulusmalari/6/>
- TRT. (2019). Erişim Adresi: <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx>
- TRT Haber (2021). *Erdogan'ın Ziyareti Öncesi Lome Caddeleri Türk Bayraklarıyla Donatıldı*. Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/erdoganin-ziyareti-oncesi-lome-caddeleri-turk-bayraklariyla-donatildi-618108.html>
- Trunkos, J. (2011, January 4-6). Changing Diplomacy Demands New Type of Diplomats. Institute of Cultural Diplomacy's International Conference. *The Future of U.S. Foreign Policy: "The Revival of Soft Power and Cultural Diplomacy?"* Washington.
- Yunus Emre Enstitüsü. (2021). Erişim Adresi: <https://www.yee.org.tr/tr/haber/yunus-emre-enstitusu-afrikada-iki-yeni-merkez-acti>
- YTB. (2019). Erişim Adresi: <https://www.ytb.gov.tr/haberler/ytb-baskani-eren-afrikali-medya-temsilcileri-harekati-ulkelerinde-anlatacak>
- YTB. (2019). Erişim Adresi: <https://www.ytb.gov.tr/haberler/turkiye-mezunlari-kapasite-gelistirme-egitim-programi-tamamlandi>
- YTB. (2019). Erişim Adresi: <https://www.ytb.gov.tr/haberler/turkiye-mezunlari-kapasite-gelistirme-egitim-programi-tamamlandi>
- YTB. (2019). Erişim Adresi: <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2>

Turkey's African Opening Policy in the Context of Public Diplomacy

Süleyman EREN*

This study focuses on the public diplomacy activities carried out by Turkey from the African expansion that started in 1998 towards Africa to 2022 within the framework of the concept of public diplomacy. In the study Turkey's public diplomacy activities towards Africa were handled within the framework of public diplomacy theory and were analyzed on the scale of public diplomacy activities carried out after the African initiative. In this context, the effectiveness of Turkey's public diplomacy activities towards Africa has been evaluated in three dimensions: discourse-action, discourse-capacity, and the power to fulfill the discourses. One of the most basic results of the study is that Turkey's public diplomacy activities in Africa have different from each other effects and reflections. In the study it is defended that Turkey's public diplomacy activities in Africa have developed over time but have not always been effective.

Turkey has begun to attach special importance to public diplomacy in its foreign policy in order to become an actor that is visible in the international arena and has the power to influence. Turkey attaches special importance to Africa which it has historical and cultural ties and carries out intensive public diplomacy activities in Africa in order to receive support from African countries for its theses which it has put forward in international platforms. However, Turkey wants to continue its public diplomacy activities in Africa in order to explain its historical, political, cultural and foreign policy values to Africa, to improve its image in Africa and to increase its reputation. In this context, Turkey started the African initiative in 1998 in order to receive support from African countries on the Cyprus problem and the United Nations Security Council (UNSC) Provisional Membership Candidacy. Depending on international developments, Turkey has recently increased its public diplomacy activities in Africa in order to both erase the traces of past political mistakes and take part in the public diplomacy competitions of international actors in Africa

The public diplomacy activities which initiated with the African Opening Policy increased Turkey's recognition and awareness in Africa and the theses which it claimed in the international arena began to receive support. While the thesis of "The world is bigger than five", the temporary membership of the UNSC and the candidacy of the 75th Term UN General Assembly Presidency

* Selçuk University, Konya, Turkey, E-mail: suleymaneren38@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2930-3238

received support from African countries some periods, but some periods did not. On the other hand, Turkey has fulfilled its discourses on education, peace and security within the scope of public diplomacy towards Africa; In the fields of publicity and aid while some of his discourses could not be turned into action but most of them were able to turn them into action. However, there were also areas where Turkey could not effectively fulfill its public diplomacy discourse towards Africa due to the lack of capacity. Turkey which started its public diplomacy activities for Africa the first time in 1998 with the African Opening Action Plan accelerated its public diplomacy activities towards Africa with the First and Second African Summits. So much so that Turkey wanted to be an effective and permanent actor in Africa and to actively use its advantages that would contribute to its soft power. For this reason, Turkey wants to turn its disadvantages into advantages, to make its presence felt in Africa and to make its voice heard by implementing public diplomacy activities for Africa. As a matter of fact, Turkey which showed a proactive approach in its public diplomacy activities that it started with the African Opening has been in an effort to carry its activities into the future in the long term. For this purpose, Turkey has followed a strategic path in its public diplomacy activities towards Africa. The process which started with the Africa Initiative Action Plan is planned to be continued with the 4rd African Summit planned to be held in 2026 and it is aimed to mobilize historical, political, cultural and foreign policy values with public diplomacy in the process.

Turkey wants to legitimize its justification in the international arena by carrying its national theses to international platforms. As a matter of fact, by being elected as a temporary member of the UNSC, Turkey aims to tell its theses on international platforms on issues such as the Cyprus problem and regional peace. So much so that Turkey became a candidate for the 2009-2010 UNSC temporary membership and wanted to get the support of African countries in the elections. Turkey was able to make its voice heard in Africa to support its candidacy and was elected to the UNSC temporary membership in 2009-2010 by getting the highest number of votes in its group with 152 votes (TBMM, 2012, s. 19). However, Turkey which was a candidate for temporary membership to the UNSC again in 2014 for the 2015-2016 period could not receive the same support from African countries and could not win the election (Canıklıgil, 2014). One of the main factors of Turkey's inability to make its voice heard in Africa and the decrease in the effectiveness of public diplomacy is the decrease in public diplomacy activities carried out for this purpose. As a matter of fact, while Turkey carried out an intense public diplomacy activity for 5 years in the 2009-2010 UNSC temporary membership elections, it could not show the same performance for the 2015-2016 elections.

In UN meetings, Turkey claims that 'the world is bigger than 5' and that the current structure of the UN cannot produce solutions to international problems and expects support from the entire international community especially Africa countries. However, Turkey's call is not widely known in Africa since Turkey cannot sufficiently share its thesis with the African public. However, thanks to the Turkey-Africa Summits, Turkey had the opportunity to introduce itself to African countries and to convey its messages to all African countries at the same time. Turkey will be able to make its voice heard more in African countries by making good use of this opportunity with

giving more space to its theses in meetings. On the other hand, Turkey made discourses about supporting African countries in the field of agriculture, increasing the number of embassies and TİKA offices in African countries within the scope of the African Opening. However, while fulfilling some of his discourses in this area but could not fulfill some of them.

States as ‘Humanitarians’: The Turkish Brand of Humanitarian Diplomacy

‘Yardımsever’ olarak Devletler: Türk Tipi İnsani Diplomasi

Volkan ŞEYŞANE*

Görkem TANRIVERDİ-ŞEYŞANE**

Abstract

Humanitarian diplomacy refers to a distinctive form of diplomatic activity undertaken by various actors to protect human life and dignity in situations where they are under threat. Initially, the concept was more associated with humanitarian non-governmental organizations and some UN agencies. However, today, an increasing number of states adopt humanitarian diplomacy as a foreign policy instrument and portray themselves as global humanitarian actors. Over the last decade, Turkey has also emerged as one of the major actors in the field of humanitarian assistance, and humanitarianism has become a central theme in the discourse of Turkish foreign policymakers. Most notably, the Turkish government has officially placed the concept of humanitarian diplomacy in its foreign policy agenda. Therefore, this article seeks to analyze the recent emergence of Turkey as a global humanitarian actor and explore the main characteristics of the ‘Turkish brand of humanitarian diplomacy.’ For this purpose, it offers a three-pillar approach to assess the individual state practice of humanitarian diplomacy and discusses how Turkey’s general humanitarian policy resonates with the three pillars of state-led humanitarian diplomacy. It also examines its humanitarian responses to Somalia and the Rohingya crisis in Myanmar as case studies. State-led humanitarian diplomacy has further deepened the politicization of humanitarianism and the standardization of the humanitarian system in the post-Cold War period. In this context, the article concludes that Turkey’s adoption of humanitarian diplomacy has contributed to these two global trends, both by associating humanitarian diplomacy with broader political issues and political goals and by helping the institutional capacity-building of the international humanitarian aid system.

Keywords: Humanitarian diplomacy, Turkish foreign policy, Somalia, the Rohingya crisis, Humanitarian aid

Öz

İnsani diplomasi, tehdit altında oldukları durumlarda insan yaşamı ve onurunu korumak üzere çeşitli aktörler tarafından yürütülen özgün bir diplomatik faaliyet türünü ifade etmektedir. Başlangıçta, bu kavram daha ziyade insani hükümet-dışı örgütler ve bazı BM kuruluşları ile ilişkiliydi. Oysa bugün artan sayıda devlet insani diplomasiyi bir dış politika aracı olarak benimsemekte ve kendilerini küresel

* Anadolu University, Eskişehir, Turkey E-mail: vseyşane@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0990-604X

** Doğuş University, İstanbul, Turkey, Email: gtanriverdi@dogus.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3665-3743

yardımsaver aktörler olarak tanımlamaktadır. Son on yılda, Türkiye de insani yardım alanındaki ana aktörlerden biri olarak yükselmiş ve insaniyetçilik Türk dış politikası yapıcılarının söyleminde merkezi bir tema haline gelmiştir. En önemlisi, Türk hükümeti insani diplomasi kavramını resmi olarak dış politika gündeminin parçası haline getirmiştir. Bu nedenle, bu makale Türkiye'nin yakın dönemde küresel bir yardımsaver aktör haline gelmesini analiz etmeyi ve 'Türk tipi insani diplomasinin' temel özelliklerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, tekil devletlerin insani diplomasi uygulamasını değerlendirmek üzere üç sütunlu bir yaklaşım önermekte ve Türkiye'nin genel insaniyetçi politikasının devlet odaklı insani diplomasinin üç sütunu ile ne şekilde benzeştiğini tartışmaktadır. Makale ayrıca vaka incelemesi olarak Türkiye'nin Somali'ye ve Myanmar'daki Rohingya krizine yönelik insani müdahalelerini incelemektedir. Devlet odaklı insani diplomasi, Soğuk Savaş sonrası dönemde insaniyetçiliğin siyasallaşmasını ve insani yardım sisteminin standardizasyonunu daha da derinleştirmiştir. Bu çerçevede makale, Türkiye'nin insani diplomasiyi benimsemesinin, hem insani diplomasiyi daha genel siyasal meseleler ve politik hedefler ile ilişkilendirerek hem de uluslararası insani yardım sisteminin kurumsal kapasite gelişimine yardımcı olarak bu iki küresel trende katkı sunduğu sonucuna varmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsani diplomasi, Türk dış politikası, Somali, Rohingya krizi, İnsani yardım

1. Introduction

Humanitarian diplomacy has emerged as a distinct form of diplomatic engagement carried out by various types of international actors to protect civilian populations in humanitarian emergencies such as armed conflicts, environmental catastrophes, or natural disasters.¹ The concept initially emerged to define diplomatic functions performed by private humanitarian organizations. It was introduced to describe diplomatic skills and methods that humanitarian practitioners developed in their everyday activities to achieve humanitarian goals and conduct their work (Rousseau and Pende, 2020, p. 258). Hence, the practice of humanitarian diplomacy was originally more associated with humanitarian non-governmental organizations (NGOs) and several United Nations (UN) agencies. However, as Regnier (2011, p. 1213) notes, today, not only humanitarian organizations but also states and even the private sector use humanitarian diplomacy to raise awareness, negotiate, and mobilize humanitarian assistance in emergencies. The concept has become useful for numerous governments to explain diplomatic activities they conduct for humanitarian purposes. More notably, 'new donor countries' have appeared as 'emerging humanitarian actors' providing humanitarian aid and relief to victims of conflicts or natural disasters abroad through their national humanitarian aid agencies. Such countries as Qatar, Turkey, and the United Arab Emirates have emerged as new major actors that define their foreign policies as humanitarian-oriented and adopt humanitarian diplomacy as a foreign policy instrument (*see* De Lauri, 2018).

State-led humanitarian diplomacy is one of the results of the transformation of humanitarianism. According to Barnett (2005), the scope, scale, and meaning of humanitarianism have been greatly expanded since the end of the Cold War, and two defining features characterize this transformation. First, the purpose of humanitarianism has become more politicized as it

1 An earlier version of this article was presented at the 12th Pan-European Conference on International Relations on 12-15 September 2018, Prague, Czechia.

moved beyond providing life-saving relief and began to include tackling the root causes of conflicts through the promotion of human rights and democracy, economic development, and state-building. Second, the organization of the humanitarian system has increasingly become institutionalized and standardized through the introduction of standardizing codes of conduct such as templates or guidelines or developing accountability mechanisms (Barnett, 2005, p. 725).

Turkey constitutes one of the telling examples of states that officially placed the concept of humanitarian diplomacy on its foreign policy agenda in the 2010s. While Turkish foreign policy (TFP) has undergone a significant transformation under the Justice and Development Party (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP) governments since 2002, a normative dimension has been added to its foreign policy rhetoric. Especially following the outbreak of the Arab uprisings, TFP has been increasingly portrayed by the AKP as “idealistic,” “moral-based,” and “value-driven” (Dal, 2013). In this context, humanitarianism has become one of the central themes in the discourse of TFP makers in recent years. Turkey has not only increased its contributions to international humanitarian activities in different parts of the world from Afghanistan and Syria to Somalia and Myanmar but also self-consciously utilized humanitarian diplomacy as a useful concept to characterize the ‘human-oriented’ reconfiguration of TFP. Humanitarian diplomacy has thus become an essential aspect of its foreign policy. Eventually, the Turkish Ministry of Foreign Affairs (MFA) has formally defined TFP as “enterprising and humanitarian foreign policy” (MFA, n.d.-a).

There is a small but growing body of literature on the policies and practices of state-led humanitarian diplomacy, particularly examining the overlaps between states’ humanitarian activities and their foreign policy (*for example*, Barakat, 2019; Gökalp, 2020). As part of this burgeoning literature, Turkey’s emergence as a global humanitarian actor has also drawn academic attention (*see* Keyman and Sazak, 2014; Özerdem, 2016; Altunışık, 2019; Kınık and Aslan, 2020). The existing studies have mostly focused on the motivations behind Turkey’s involvement in humanitarian diplomacy. Donelli (2017), for instance, argues that Turkey’s growing engagement with humanitarianism is a result of its rising status toward “a medium-sized global player.” In this regard, humanitarian diplomacy is useful in showing international solidarity and a problem-solving capacity – which is expected from a rising power in international politics – and increasing its political influence through persuasion as a soft power instrument. It is a diplomatic strategy that has strengthened its international credibility and prestige in the humanitarian field.

Similarly, Gilley (2015) associates Turkey’s growing humanitarian efforts with the concept of “middle power activism” in global politics. While terms such as emerging donors signal rising international importance and influence, humanitarian diplomacy gives normative consent within the international system and creates opportunities for “international good citizenship.” As an emerging power, Turkey’s embrace of humanitarian diplomacy is thus derived from its desire to pursue active foreign policy and increase its political influence through international good citizenship. On the other hand, some scholars refer to the challenges posed by the Arab uprisings to TFP in the post-2011 period. For example, Akpınar (2013) considers Turkey’s discourse on

humanitarian diplomacy due to the need for the recalibration of TFP in the course of the Arab uprisings. Since its earlier policy of ‘zero problems with neighbors’ became invalid, humanitarian diplomacy has provided TFP with a new discourse to legitimize its engagement with new types of foreign policy actors and dangerous post-conflict zones even in distant regions. Altunışık (2014, p. 337) also argues that Turkey began to use humanitarian diplomacy to justify its response to the Arab uprisings and counter criticisms against its involvement in the Syrian civil war.

There has, however, been little discussion on the main characteristics of Turkey’s approach to humanitarian diplomacy. This article seeks to fill this gap by exploring the central tenets of the Turkish brand of humanitarian diplomacy. Therefore, it focuses on how the TFP elite has portrayed Turkey’s humanitarian diplomacy. In light of the theoretical debates on the concept, it develops a three-pillar approach to assess its general practice of humanitarian diplomacy. Moreover, the article examines Turkey’s humanitarian responses to Somalia after the 2011-2012 famine and the Rohingya crisis in Myanmar following the 2012 and 2017 incidents as case studies. First, both cases have been represented by TFP makers as the most typical examples of Turkey’s growing humanitarianism in the last decade. Specifically, its humanitarian response in Somalia has been extensively contributed to the emergence of a ‘Turkish brand.’ Second, unlike the Syrian crisis, which presented an imminent security problem to Turkey, its involvement in the selected cases was not overshadowed by national security concerns because Somalia and Myanmar are located in geographically distant regions without causing a direct threat to Turkey. This will enable us to understand better how the Turkish brand of humanitarian diplomacy is framed in these distant humanitarian emergencies which did not threaten national security.

The article is organized as follows. The first section discusses the conceptual development of humanitarian diplomacy in detail and introduces a three-pillar approach to assess humanitarian diplomacy conducted by a state as a foreign policy instrument. The second section focuses on the general approach of Turkey to humanitarian diplomacy by exploring its key components and main actors and examines in what ways Turkey’s policy, in general, resonates with the three pillars of state-led humanitarian diplomacy. The third and final section analyses Turkey’s involvement in Somalia and Myanmar.

2. Humanitarian Diplomacy

Humanitarian diplomacy is still an emerging concept, and thereby, there is no consensus over its definition and scope. Each actor develops its brand of humanitarian diplomacy based on its activities. A leading organization in the field of humanitarian action, *the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies* (IFRC) defines humanitarian diplomacy as a process of “persuading decision makers and opinion leaders to act, at all times, in the interests of vulnerable people, and with full respect for fundamental humanitarian principles” (IFRC, 2009). Moreels (1989, p. 43) from Doctors without Borders (*Médecins Sans Frontières* – MSF) notes that humanitarian diplomacy intends to provide (medical) assistance to “all those who are in distress without discrimination as to their political opinion, philosophy or religion.”

Most scholars point out that humanitarian diplomacy refers to negotiation activities and public campaigns undertaken by various actors to raise awareness about and intervene in a situation where humanity is in danger (Fiott, 2018; Rousseau and Pende, 2020). Still, the academic literature offers different conceptualizations. The first distinction can be drawn regarding the type of actors who conduct this form of diplomacy. For example, Minear and Smith (2007) underline its *non-state character*. In this narrower sense, humanitarian diplomacy is only exercised by humanitarian organizations and their personnel. It is distinct from conventional diplomacy conducted by traditional diplomats, even if the latter supports humanitarian activities. Humanitarian diplomacy includes “the activities carried out by humanitarian organizations to obtain the space from political and military authorities within which to function with integrity” (Minear and Smith, 2007, p. 1).

On the other hand, some scholars offer a broader conceptualization. In this sense, an NGO, a government, or an intergovernmental organization can conduct humanitarian diplomacy to raise awareness about humanitarian crises and issues related to international humanitarian law (Fiott, 2018, p. 1-2). Veuthey (2012, p. 195), for instance, characterizes humanitarian diplomacy as a public or private dialogue that takes place between governments, humanitarian agencies, inter-governmental organizations, NGOs, and other types of non-state actors, including representatives from civil society. Regnier (2011, p. 1218) also states that the term is used by both non-state humanitarian organizations and state institutions to describe their activities. In its broader sense, “humanitarian diplomacy refers to the policies and practices of national and international agencies active in humanitarian aid work. The term is used not only by humanitarian organizations but also by national co-operational agencies and ministers (foreign affairs, defence, development, civil protection) comprising humanitarian aid departments to respond to domestic or international emergencies” (Regnier, 2011, p. 1212).

Another difference can be made in terms of tasks and activities covered by humanitarian diplomacy. A limited approach draws a clear distinction between humanitarian action and humanitarian diplomacy. “When one talks of humanitarian diplomacy,” Fiott (2018, p. 4) writes, “they should not be talking about the provision of humanitarian assistance.” The limited approach reduces the scope of humanitarian diplomacy to negotiation, awareness-raising, and promoting humanitarianism while excluding the delivery of humanitarian aid such as medical and food supplies or the establishment of refugee camps. On the other hand, a comprehensive approach holds that humanitarian diplomacy involves more than negotiations and aims to achieve greater objectives than simply ensuring access (Minear, 2007, p. 21). It encompasses a wide range of humanitarian actions, including assessing the needs of people in distress, ensuring the protection of human rights, arranging the presence of international institutions and their personnel in a country, negotiating the access to civilians in need, monitoring assistance programs, laying the groundwork for humanitarian activities, promoting respect for international law and norms, supporting local people and institutions, and advocating humanitarian objectives at different levels (Minear and Smith, 2007, p. 1). In other words, the comprehensive approach implies

that, beyond negotiation and awareness-raising, humanitarian diplomacy also includes the mobilization, deployment, and coordination of humanitarian aid in responding to emergencies.

The overarching objective of humanitarian diplomacy is to protect human life and dignity in situations where they are under threat. Humanitarian diplomacy rests on a particular foundation, what Rousseau and Pende (2020, p.255) call *the imperative of humanity*. The imperative of humanity refers to recognizing the other as a human being whose dignity deserves to be protected. It implies both “selfless and indiscriminate assistance to any victim or vulnerable person in a conflict” and “intervening in locations where people are vulnerable because of natural disasters, health, or even social crises” (Rousseau and Pende, 2020, p. 256-257). Along with humanity, impartiality, neutrality, and independence are defined as the core principles of humanitarianism. Impartiality commands that aid must be based on need, not on the identity or location of people being helped. Neutrality entails refraining from acting in ways that benefit one side or another. Independence requires that assistance must not be connected to any party to the conflict. Humanitarian agencies designed these core principles to depoliticize humanitarianism and create a humanitarian space for themselves (Barnett, 2011).

Humanitarian diplomacy often depends on the needs of a particular context at any given time, which leads to an improvised and *ad hoc* approach marked by urgency (Minear 2007, p. 10). Thus, it involves a wide range of practices undertaken at the international, national, or local levels to address the needs of victims of natural disasters or armed conflicts. The most typical form of humanitarian diplomacy is *advocacy* and *awareness-raising* directed at international actors, states, and civil society to inform them about appropriate crisis responses and issues related to international humanitarian law (Regnier, 2011, p. 1227). Public awareness campaigns mostly aim at raising attention about a particular humanitarian issue or crisis. Humanitarian diplomacy can also entail diplomatic engagement with governments to raise attention and encourage political action for a specific humanitarian crisis. This would involve putting pressure on states and international organizations to provide humanitarian relief in emergencies (Fiott, 2018, p. 2). Humanitarian diplomacy also involves *operational tasks*, including day-to-day practices that humanitarian officials need to carry out their work on the ground. It can be geared to mobilizing and coordinating the resources to respond to humanitarian crises. It can also work to persuade governments to allow access to victims through creating humanitarian corridors or safe zones in order to deliver humanitarian relief in war-torn regions. Humanitarian diplomacy can take the form of providing expertise and information to communities, governments, or international organizations (Fiott, 2018, p. 2). Operational tasks of humanitarian diplomacy also include negotiation activities such as obtaining access to victims in need of assistance or harmed; ensuring that civilians receive enough protection and assistance; negotiating visas for humanitarian workers; negotiating the establishment of logistical, financial, and legal mechanisms for humanitarian aid; ensuring the safety of humanitarian officials, local staff and civil population; and coordinating humanitarian activities among relevant actors. Finally, humanitarian diplomacy entails promoting humanitarian norms and ensuring respect for international humanitarian law and human rights (Veuthey, 2012).

Actors involved in humanitarian diplomacy have recently diversified in kind and expanded in number. As noted above, humanitarian diplomacy was originally more associated with the work of international humanitarian organizations and agencies. In this regard, the International Committee of the Red Cross (ICRC) and IFRC are at the forefront of international humanitarian activities. Other humanitarian NGOs such as the Caritas, MSF, Oxfam, or World Vision also engage in humanitarian diplomacy either publicly through international awareness-raising activities and participation in the negotiation and implementation of international treaties or practically through operational diplomatic practices such as negotiating with governments, delivering food, or obtaining visas for humanitarian workers (Rousseau and Pende, 2020, pp. 257-262). Intergovernmental organizations are also involved in humanitarian diplomacy. The UN plays a fundamental role in global governance for addressing humanitarian crises. The UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) is responsible for coordinating humanitarian activities. The humanitarian work of the UN is carried out at the operational level by its specialized agencies such as UN Children's Fund (UNICEF) or UN High Commissioner for Human Rights (UNHCR) (Rousseau and Pende, 2020, p. 264). One of the largest aid donors, the European Union also undertakes activities under the banner of humanitarian diplomacy through its department for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (Fiott, 2018, p. 4).

What makes humanitarian diplomacy more complicated is the rise of states as humanitarian actors in international politics. As Barnett and Weiss (2011, p. 88) emphasize, the role of states has been a constant feature of humanitarian action. However, since the end of the Cold War, the growing involvement by states in the delivery of humanitarian assistance has been especially more evident as governments became more open to the idea of humanitarianism for several reasons. First, in an interconnected world, the emergence of complex humanitarian emergencies created serious regional and international consequences, demanding new sorts of interventions. Second, many states discovered close links between humanitarian action and their security interests, such as the partnership of humanitarianism with counterterrorism since September 11. Third, they began to view humanitarian action as a way of convincing local populations of the goodness of their armed interventions. Last, humanitarian assistance enabled states to avoid costlier political actions (Barnett and Weiss, 2011, p. 89). Thus, in the post-Cold War era, states are more willing to provide funding, advance humanitarian causes, and even deploy military troops to deliver assistance, increasingly treating humanitarian action as a strategic instrument. As a result, the purpose of humanitarianism has been more politicized, and humanitarianism itself has become more firmly and self-consciously political (Barnett, 2005).

As part of this growing trend, an increasing number of states have officially adopted humanitarian diplomacy as a foreign policy instrument in recent years. Numerous governments have found the concept useful in defining the activities that they conduct in the name of humanitarianism. They work to secure financial pledges from other governments for a particular humanitarian crisis, shape the humanitarian agenda based on their priorities, and raise awareness about humanitarian issues in novel ways such as hosting summits (Fiott, 2018). Diplomacy in its conventional sense is already an essential function of a state that refers to the management of its external

relations by its official agents through peaceful means. Humanitarian diplomacy is not a rival to conventional diplomacy. However, the former differs from the latter because conventional diplomacy essentially pursues and protects state interests. In contrast, humanitarian diplomacy should advocate a 'universal interest,' i.e., promoting humanitarianism (Smith, 2007, p. 54). Although self-interest is not the only motive for states to be interested in the suffering of others, Barnett and Weiss (2011) underline that they are more willing to act when their security interests might be served by humanitarian action. Despite several advantages of governments' involvement in humanitarian diplomacy, such as raising greater awareness about humanitarian issues or mobilizing their financial and military capabilities in the provision of relief aid in emergencies, this raises the risk of subordinating humanitarian diplomacy to political and security interests at the expense of fundamental humanitarian principles (Regnier, 2011, p. 1218). Barnett (2005) points out that principles rendering humanitarianism apolitical have already crumbled during the 1990s, and working with states has potentially undermined humanitarian agencies' neutrality and impartiality. Therefore, the impartiality and neutrality of state-sanctioned humanitarian diplomacy can be questioned since governments may use the concept to convey their foreign policy objectives or link humanitarian diplomacy to broader political issues (Fiott, 2018, p. 3).

In light of these theoretical discussions, this article adopts the broader and comprehensive approach and offers an analytical framework for assessing humanitarian diplomacy conducted by a state as a foreign policy instrument. First and foremost, state-led humanitarian diplomacy must be based on the imperative of humanity. As such, while conducting humanitarian diplomacy, a government should seek to achieve a humanitarian objective, and its main goal must be to protect human life and dignity in situations where they are under threat. Second, although activities under humanitarian diplomacy can vary due to its context-specific nature, the implementation of state humanitarian diplomacy rests upon three pillars. The first pillar of humanitarian diplomacy refers to *operational activities* such as negotiation practices and other similar daily tasks undertaken by governmental institutions and agencies to coordinate the provision of humanitarian aid and relief operations on the ground. The second pillar is *humanitarian advocacy* which entails awareness-raising by governments about a humanitarian crisis or issue. This can take the form of raising attention for a particular humanitarian crisis at international meetings or persuading other governments and international organizations to respond to humanitarian emergencies. The third pillar of humanitarian diplomacy is *norm-setting and capacity-building*, which involves the efforts of a government to promote humanitarian norms and increase humanitarian capacity at the global level. Such activities can include establishing, developing, or sharing best practices, procedures, and principles in humanitarian action, enhancing tools of humanitarian diplomacy, training humanitarian officials and workers, and supporting international initiatives designed to build and improve the institutional capacity of the global humanitarian system. Finally, after interrogating how humanitarian diplomacy is portrayed and used by a government, it can be normatively judged how far state humanitarian diplomacy adheres to the principles of impartiality and neutrality and whether humanitarian diplomacy becomes instrumental in promoting broader foreign policy agendas.

3. Turkey's Humanitarian Diplomacy

Turkey is one of the countries that has self-consciously adopted humanitarian diplomacy as a foreign policy instrument. Former Foreign and Prime Minister Ahmet Davutoğlu, the chief architect of the AKP's foreign policy until his resignation in 2016, first used the term in 2013 and defined humanitarian diplomacy as “[o]ne of the key explanatory principles of Turkish foreign policy – probably the most significant one in this period-” (Davutoğlu, 2013, p. 865). Davutoğlu himself introduced Turkey's official approach and interpreted humanitarian diplomacy in a relatively 'unique' way. According to this official interpretation, Turkish humanitarian diplomacy has three key dimensions. The first dimension is concerned with the Turkish citizens and aims at facilitating their lives and solving their problems through opening new consulates to serve their needs and implementing a liberal visa policy to ensure their global mobility. The second dimension is defined as Turkey's “human-oriented attitude in crisis zones,” which indeed resonates more with the general definition of humanitarian diplomacy. In this regard, Turkey's humanitarian response to crises in Somalia and Myanmar, its open-door policy towards the Syrian refugees, and its support for the reconstruction in Afghanistan are considered the most significant and visible examples of its humanitarian diplomacy in conflict-affected regions. The third and final dimension of Turkish humanitarian diplomacy is related to the promotion of an inclusive humanitarian perspective at the global level. This specifically aims at the creation of a more inclusive UN system as Turkey considers that the UN has been failing to respond to humanitarian crises in countries such as Syria due to the distorted voting system within the UN and the existing structure of the UN Security Council (Davutoğlu, 2013, p. 867-868).

In Turkey's official conceptualization, as Altunışık (2019, p. 2) notes, the need for humanitarian diplomacy has emerged from a particular historical context which marks the rise of a new world era. In other words, Turkey's embrace of humanitarian diplomacy has been a result of its search for adaptation to a new international environment which requires states to develop a new language of diplomacy that moves beyond sharp distinctions such as the realist-idealist divide or the hard-power versus soft-power dichotomy and upholds the dignity of all human beings. For Turkey, humanitarian diplomacy addresses such a need and offers “a critical equilibrium between conscience and power” (Davutoğlu, 2013, p. 865-866). As such, Turkey's humanitarian diplomacy has arisen from its determination to become an active international actor in this rapidly changing historical context because humanitarian diplomacy is more than humanitarian aid, having a capacity to symbolize both its power and conscience in a wide geographical area. Thus, the ruling elite considers the concept a helpful framework for portraying Turkey as both “a compassionate and powerful state” (Davutoğlu, 2013, p. 866). In this sense, it has a double function in the discourse of TFP. On the one hand, the TFP elite finds humanitarian diplomacy suitable for achieving Turkey's regional and global leadership aspirations since it provides an efficient way to exhibit its growing influence and power capacity not only in its immediate neighborhood but also in distant regions such as Myanmar or Somalia. On the other hand, it also contributes to reconstructing Turkey's identity as a country that fulfills its moral responsibility towards people in need, especially those living in the Muslim world or the former Ottoman territory (Altunışık, 2014, p. 336).

More specifically, the need for humanitarian diplomacy in TFP has been associated with the particular historical conditions created by the Arab uprisings in the Middle East and North Africa, especially by the Syrian civil war. Turkey's policy of supporting the demands of the Arab people was represented as the reflection of its humanitarian diplomacy. In the context of the Arab uprisings, humanitarian diplomacy was conceptualized as the best tool to facilitate political transitions and support reforms and popular demands in its neighborhood. On the other hand, in the Horn of Africa, humanitarian diplomacy was linked to supporting conflict resolution and reconstruction processes in countries such as Ethiopia, Eritrea, and Sudan (Davutoğlu, 2013, p. 867-870).

A distinctive feature of Turkish humanitarian diplomacy is the diversity of state and non-state actors involved in its conduct. Thus, Davutoğlu (2013, p. 867) describes this aspect of humanitarian diplomacy as multifaceted and multi-channelled since both governmental institutions and NGOs contribute to Turkish humanitarian activities. As such, the organizational structure of Turkish humanitarian diplomacy currently involves mainly three types of institutions: state ministries and agencies, quasi-governmental organizations, and NGOs (Guo, 2020). The Ministry of Foreign Affairs (MFA), the Turkish International Cooperation and Development Agency (*Türk İŞbirliği ve Koordinasyon Ajansı* – TİKA) and the Disaster and Emergency Management Presidency (*Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*-AFAD) stand out as the key state institutions in Turkey's international humanitarian assistance. The MFA is mainly charged with the political aspects of humanitarian aid. It is a principal governmental body that plays a substantial role in shaping decision-making regarding Turkey's humanitarian policy (Guo, 2020, p. 125).

On the other hand, TİKA is concerned with the technical coordination of foreign aid. Having been established in 1992 to provide development assistance to the newly-independent former Soviet republics in Central Asia, TİKA has been transformed during the AKP era and has become a crucial foreign policy instrument, particularly in providing Turkey's humanitarian and development aid. Its activities have increased dramatically, and its geographical reach has expanded from Central Asia to the globe. In this regard, its transformation is seen as a reflection of Turkey's shift from an aid recipient to a donor country in international politics (Altunışık, 2014, p. 334-335). Founded in 2009 as an umbrella organization for domestic disaster management, AFAD is also charged with coordinating large-scale international humanitarian aid operations and launching domestic fundraising campaigns for humanitarian emergencies (Guo, 2020, p. 127). Other state institutions such as the Ministries of Interior, Education and Health, the Presidency of Religious Affairs, and the Housing Development Administration of Turkey are also involved in Turkey's humanitarian diplomacy. The state-owned English-broadcasting international news channel, TRT World, is also crucial in raising awareness about humanitarian emergencies worldwide through programs such as *Africa Matters*.

The Turkish Red Crescent (*Kızılay*) and the Turkish Diyanet Foundation (TDF) are quasi-governmental organizations actively engaged in Turkey's humanitarian activities. Besides its domestic tasks, *Kızılay* is a leading humanitarian organization that has been very active in Turkish international humanitarian assistance, providing aid to 78 countries including Palestine, Sudan, Indonesia, Sri Lanka, Kosovo, Somalia, and Pakistan last decade. The organization operates closely

with the government and follows governmental policy priorities in delivering humanitarian aid abroad (Binder, 2014). Operating under the auspices of the Presidency of Religious Affairs as a charity organization, the TDF has also become an important institution in international humanitarian aid operations during the AKP era and has provided assistance to humanitarian emergencies in countries such as Myanmar (Rohingya), Indonesia, Lebanon, Palestine, Syria, Sudan, and Yemen (TDF, n.d.). Another significant characteristic of Turkey's emergence as a humanitarian actor in recent years is the active involvement of NGOs in its humanitarian diplomacy. Although the involvement of Turkish NGOs in international humanitarian assistance systemically began during the Bosnian and Kosovo wars in the 1990s, the AKP governments encouraged and supported the expansion of international activities of humanitarian NGOs mainly created by religious communities and business associations. As a result, humanitarian NGOs such as IHH Humanitarian Relief Foundation, *Cansuyu* Foundation, Doctors Worldwide Turkey, and *Deniz Feneri* Association are the most active organizations in Turkey's humanitarian diplomacy (Aras and Akpınar, 2015).

Humanitarian activities carried out by Turkey broadly resonate with the three pillars of humanitarian diplomacy. Operational activities probably constitute the most visible aspect of Turkey's humanitarian diplomacy since Turkish state institutions and NGOs are very active in conducting large-scale humanitarian aid operations in countries affected by natural disasters or conflicts. As such, Turkish humanitarian assistance takes a variety of forms, ranging from establishing tent camps, delivering health and shelter services, and distributing medical supplies, clothing, and food aid to building hospitals, houses, and schools and providing professional expertise through training programs on disaster management in countries with humanitarian crises such as Afghanistan, Albania, Bosnia-Herzegovina, Myanmar, Pakistan, Palestine, Somali, Syria, and Yemen. Particularly in the context of the Syrian crisis, in addition to the provision of humanitarian aid, Turkey has also been facilitating the cross-border deliveries of international aid agencies and hosting the largest number of Syrian refugees in the world. Turkish humanitarian aid officials, as well as humanitarian NGO workers, demonstrate and use diplomatic skills in humanitarian crises to carry on their day-to-day activities on the ground, including negotiating with local authorities, obtaining access to victims, providing expertise, and mobilizing, deploying, and coordinating resources in responding to such emergencies.

Humanitarian advocacy has also become an essential part of Turkey's humanitarian diplomacy. Either working through international meetings or directly engaging with other governments and international organizations, Turkey makes considerable efforts to raise global awareness about particular humanitarian crises. Turkey's humanitarian advocacy encompasses mainly three forms of activity. First, TFP makers frequently use multilateral forums such as UN General Assembly sessions to increase awareness about humanitarian emergencies in Syria, Palestine, Somalia, and Myanmar. In some cases, Ankara also hosts international conferences focusing on particular humanitarian issues to mobilize an international response to ensure the protection of victims of natural disasters or conflicts. Second, organizing high-level official visits of Turkish leaders to crisis zones tends to be a standard method of Turkish humanitarian diplomacy that also brings attention to humanitarian crises

at the international level. Third, Turkey also carries out bilateral diplomatic engagement with other governments or international organizations to facilitate the provision of humanitarian aid and access.

In recent years, Turkey has also increased its efforts to support the normative development and institutional capacity of humanitarian diplomacy. As such, the country has hosted important international meetings and co-sponsored UN initiatives that seek to promote humanitarian norms and build and improve the capacity of the international humanitarian aid system. Among such initiatives, the hosting of *the World Humanitarian Summit* (WHS) in Istanbul in 2016 probably stands out as the most remarkable example of Turkey's norm-setting and capacity-building activities. Convened by former UN Secretary-General Ban Ki-Moon to reaffirm the international commitment to humanity and to build a more effective international humanitarian aid system, the WHS brought together 9000 participants – including 55 Heads of State and Government – representing various types of stakeholders in the field of humanitarian assistance such as member states, international organizations, NGOs, private sector, academia, and affected communities (Agenda for Humanity, n.d.). One of the significant outcomes of the WHS was the mobilization of the international support and action for the promotion and implementation of the UN Secretary General's Agenda for Humanity, a five-point roadmap for preventing and reducing human suffering (OCHA, 2017). Through hosting the WHS, Turkey thus helped provide a forum to promote new ideas and solutions for addressing humanitarian challenges, such as the creation of the online *Platform for Action, Commitments and Transformation* (PACT). In addition, Turkey has individually pledged a set of commitments developed at the Summit to achieve the Agenda for Humanity and has been submitting annual self-reports on the progress in implementing its commitments. The holding of the first-ever WHS in Istanbul also shows the acknowledgment of Turkey's emerging global humanitarian actor status by the international community.

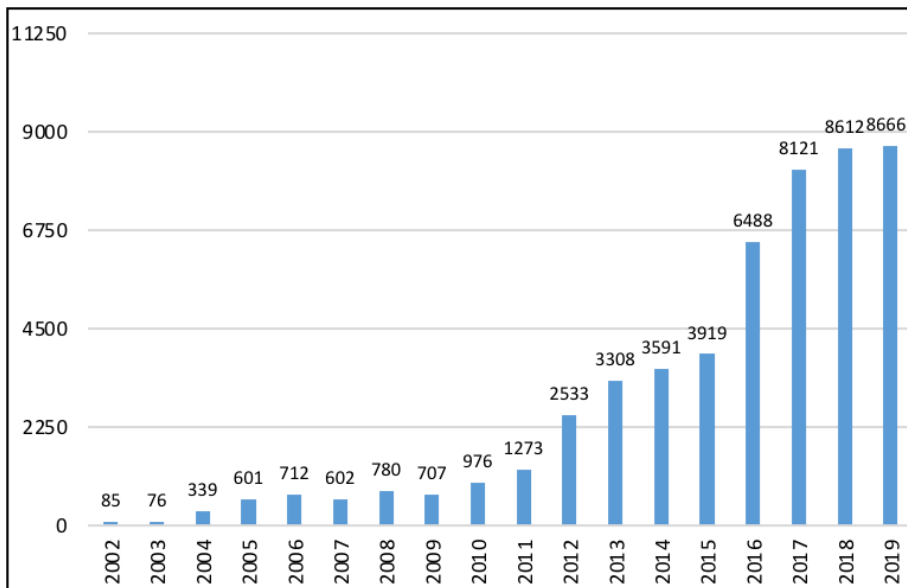
Another significant example of Turkey's contribution to the international humanitarian agenda was the hosting of *the Fourth UN Conference on the Least Developed Countries* (LDCs) in May 2011 in Istanbul, where the Istanbul Program of Action was adopted to outline the international strategy for sustainable development of LDCs (Kınık and Aslan, 2020, p. 380). Furthermore, within the context of Turkish policy to attract UN organizations to Istanbul, in June 2018, the UN Technology Bank for the LDCs was also established in Turkey to help LDCs build their science and technology capacity (Presidency of Strategy and Budget, 2019).

TFP makers also represent their policy of promoting mediation at the global level as a significant component of the country's humanitarian diplomacy (*see* Davutoğlu, 2013, p. 868). Turkey's leading role in raising awareness and building capacity for mediation at international organizations as well as its international conferences and training programs on mediation thus form the essential part of its humanitarian norm-setting and capacity-building activities. Since 2010 Turkey has pioneered several international initiatives for the development of mediation norms, procedures, tools, and capacities at three international organizations – namely UN, Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), and Organization of Islamic Cooperation (OIC) (Akçapar, 2021). In September 2010, Turkey and Finland jointly launched *the Mediation for Peace Initiative*

at the UN. Since then, two countries have been co-chairing the UN Group of Friends of Mediation that played a leading role in adopting several UN resolutions and developing the UN Guidance for Effective Mediation (UN Peacemaker, n.d.). In 2014, a similar *Group of Friends of Mediation* was formed at the OSCE by Turkey and Finland, along with the then Swiss Presidency of the organization. Turkey also contributed to capacity-building efforts at the OIC, particularly with creating a *Contact Group of Friends of Mediation* in 2018. In addition, Turkey carries out its role in norm-setting and capacity-building through hosting annual *Istanbul Mediation Conferences* since 2012 and *OIC Member State Mediation Conferences* since 2017. Finally, training programs on mediation for foreign diplomats-such as the launch of the *Mediation for Peace Certificate Program* for junior diplomats from the OIC Secretariat and OIC countries in 2018 – also form a significant part of Turkey’s humanitarian capacity-building policy (MFA, n.d.-c).

In addition, at the domestic level, to enhance its legal and institutional capacity regarding its humanitarian and development cooperation policy, the 10th Development Plan of Turkey has launched the “Program for Improving the Infrastructure of International Cooperation for Development” (Republic of Turkey Ministry of Development, 2014). Furthermore, the 11th Development Plan also states that the country aims to adopt a development cooperation law to strengthen its human, legal and institutional infrastructure and set out the principles and priorities of its foreign assistance (Presidency of Strategy and Budget, 2019). Still, its efforts in humanitarian norm-setting and capacity-building remain primarily technical and logistical and, compared to its activities under the first two pillars of humanitarian diplomacy, relatively limited.

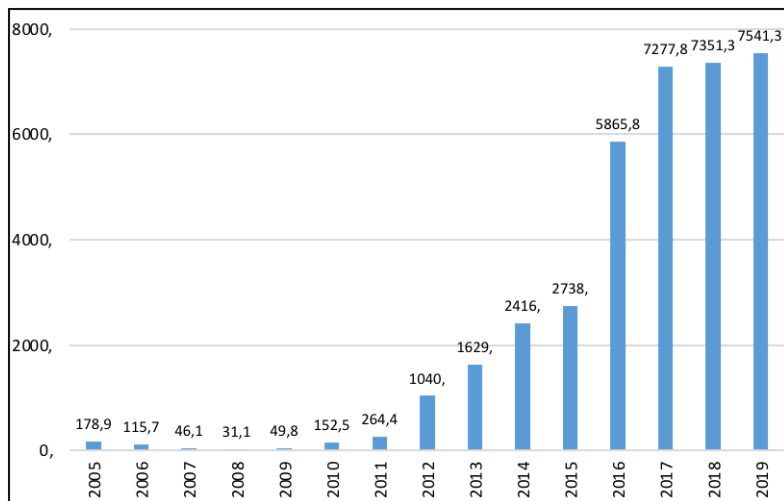
Figure 1: Turkish Official Development Assistance, 2002-2019 (Million Dollars)

Source: TIKA, Turkish Development Assistance Report, 2016 and 2019

Statistical evidence also supports that Turkey has emerged as a global humanitarian actor. For instance, according to the Global Humanitarian Assistance Report of 2018, Turkey's contributions made the country the largest donor in the world (Development Initiatives, 2018). Official data provided by the Turkish government also confirm Turkey's growing engagement with development and humanitarian assistance. Figure 1 shows that total official development aid (ODA) increased from \$85 million in 2002 to \$8.66 billion in 2019. In addition, Turkey's official emergency and humanitarian aid constitutes the majority of its ODA. As Figure 2 shows, Turkey delivered \$7.541,3 billion official emergency and humanitarian aid in 2019, which excluded emergency and humanitarian aid provided by Turkish NGOs in the same year. The official data confirm that Turkey prioritizes humanitarian assistance in its entire ODA (Keyman and Sazak, 2014, p. 6). For example, the 11th Development Plan notes that in 2018 humanitarian aid accounts for 86% of its development aid (Presidency of Strategy and Budget, 2019, p. 27).

Figure 2: Turkish Official Emergency and Humanitarian Aid, 2005-2019, (Million Dollars)

Source: TIKA, Turkish Development Assistance Report, 2016 and 2019

Regarding Turkish humanitarian assistance, two points should be noted. First, Turkey prefers bilateral aid rather than multilateral contributions. For instance, in 2016, Turkey contributed \$ 6.237,5 billion in bilateral aid while its multilateral assistance was only \$ 250.2 million (TIKA, 2016). As Tank (2015, p. 2) points out, bilateral aid is more advantageous because it allows countries to pursue their own foreign policy agenda. Second, the growth of Turkey's ODA since 2011 is closely associated with the outbreak of the Arab uprisings. The Syrian civil war has led to a tremendous increase in Turkey's humanitarian aid due to the refugee crisis. Turkey has been the largest recipient of Syrian refugees as the number of registered refugees living in Turkey was more than 3.7 million people as of September 2021 (UNHCR, n.d.). Therefore, Turkey provided the most significant amount of its official emergency and humanitarian aid to Syria, followed by Palestine, Somalia, Iraq, and Myanmar (TIKA, 2016).

A 'Turkish brand of humanitarian diplomacy' has been increasingly institutionalized over the recent decade. Both policy discourse and academic literature have already depicted Turkey's growing international humanitarian activism as the emergence of a "Turkish model of aid" (Sazak and Woods, 2017; TIKA, 2019). Bayer and Keyman (2012, p. 84) also state that Turkey's activism focusing more on humanitarian assistance has been crystallized in recent years, and the country has developed its brand of humanitarian internationalism. Several elements characterize the Turkish brand. First, Turkey has adopted a comprehensive approach that goes beyond humanitarian aid and helps the country define broader roles such as mediation and peacebuilding under the banner of humanitarian diplomacy (Akçınar, 2013, p.740). Defining Turkey as a "humanitarian state" that provides official and private relief to reconstruct institutions and infrastructure critical for people in emergencies, Keyman and Sazak (2014, p. 6) emphasize that state-building constitutes the essence of Turkish assistance. Second, the Turkish brand is based on bilateral aid rather than the traditional preference for multilateral aid. In this regard, Turkey's preference for bilateral aid resembles the global trend of shifting away from multilateral to bilateral assistance since the 1980s. The bilateral delivery of aid on the ground, on the one hand, enables the direct engagement with national and local actors and thus ensures more visibility of Turkey in the field of humanitarian assistance (Sucuoğlu and Sazak, 2016, p. 74-75). On the other, as Barnett (2005, p. 731) notes, the bilateralization of aid can mean that state interests – rather than the principle of relief based on needs – dictate how and where the assistance will be used and thus potentially undermines the impartiality of humanitarian aid. Third, the involvement of both state and non-state actors also characterizes the Turkish brand of humanitarian diplomacy. However, despite the close cooperation among them, the government dominates the decision-making process regarding humanitarian aid policy, and the impact of NGOs on decisions is minimal. As such, both non-governmental and quasi-governmental organizations are inclined to follow official foreign policy goals and priorities (Guo, 2020, p. 123). Fourth and final, strong adherence to the principle of non-conditionality is also one of the defining features of the Turkish brand of humanitarian diplomacy. As Turkey does not attach its aid to any political and military conditions or governing principles, this sets the Turkish brand apart from traditional donor countries (Keyman and Sazak, 2014). Moreover, delivering humanitarian assistance without any economic and political conditions strengthens the government-to-government partnership (Sucuoğlu and Sazak, 2016, p.73-74).

4. Case Studies

4.1. The 2011-2012 Famine in Somalia

Turkey's engagement with Somalia has become one of the most visible examples of its humanitarian diplomacy since the heavily publicized visit of the then Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan, now President, to the country in August 2011 when the famine led to a severe humanitarian disaster that caused the lives of nearly 260,000 people and forced hundreds of thousands to flee to neighboring countries (UN, 2013). Turkish humanitarian intervention in 2011 sought to achieve

a dual purpose of providing humanitarian assistance to people in need and raising international awareness about the humanitarian situation in Somalia (Karahan, 2020). The operational aspect of its humanitarian commitment has remarkably expanded since the 2011 visit. The initial phase of Turkish assistance included mostly emergency aid such as delivering food, clothing, sheltering equipment, medical services, and supplies (Sazak and Woods, 2017, p. 178). While Turkey delivered \$77.72 million in emergency aid in 2011 and \$47.54 million in 2012, Turkish humanitarian NGOs provided \$57.84 million in assistance in 2011 and \$26.41 million in 2012 (Sucuoğlu and Stearns, 2016, p. 22). However, particularly since 2013, Turkey's involvement has also included development assistance and capacity-building in Somalia, mainly focusing on infrastructure, health, and education. These were primarily in the form of enabling access to clean drinking water, providing medical assistance such as health services by Turkish health teams on the ground or building a training and research hospital, rebuilding infrastructures such as the rehabilitation of Mogadishu roads and airport, and providing educational opportunities such as the construction of the Mogadishu Agricultural School or offering state scholarships to Somali students to study in Turkey (Karahan, 2020, p. 73-75). In addition, Turkey's engagement has also expanded into helping restore peace in Somalia as the Turkish government has been involved in mediation efforts between various conflicting parties. The most remarkable example of these efforts facilitated by Turkey took place between the Somaliland government and the Transitional Federal Government in Mogadishu (Akpınar, 2013, p. 745).

A range of Turkish state institutions, quasi-governmental agencies, and humanitarian NGOs have been involved in Turkey's humanitarian diplomacy in Somalia. Turkey promptly established its diplomatic presence with the re-opening of the Turkish Embassy in Mogadishu, thus helping Somalia end its international isolation. Moreover, in September 2011, a TIKa Program Coordination Office (PCO) was also opened in Mogadishu to coordinate humanitarian assistance operations carried out by Turkish humanitarian actors. Under the umbrella of TIKa, several state ministries in the areas of defense, education, health, and interior, as well as humanitarian agencies such as AFAD and some Turkish municipalities, have also actively engaged in delivering emergency assistance and conducting development projects. In addition, *Kızılay* and various Turkish humanitarian NGOs, including IHH Humanitarian Relief Foundation, *Cansuyu* Foundation, and the Worldwide Doctors, have expanded their activities to provide humanitarian assistance and conduct development projects, especially in the fields of education and health (Sucuoğlu and Stearns, 2016, p. 22).

From the very outset, Turkey has extensively concentrated its humanitarian advocacy efforts into raising international awareness about the ongoing crisis in Somalia through repeated high-profile visits to the country, making efforts to mobilize international organizations for humanitarian action and making statements at their meetings, and hosting and participating multilateral conferences. Together with a large delegation of cabinet members, businesspeople, journalists, celebrities, and his family members, the 2011 visit of Prime Minister Erdoğan to Mogadishu at the height of the famine was itself a telling example of Turkey's humanitarian advocacy. This visit not only made him the first non-African leader visiting the country in nearly two decades, but

also the primary goal of the delegation was to draw the attention of the international community to the ongoing humanitarian disaster in Somalia directly from the ground (Karahan, 2020, p. 69-70). Likewise, the repeated visits of Erdoğan in 2015 and 2016 after he became President also confirmed the continuation of Turkey's humanitarian commitment to Somalia (Sazak and Woods, 2017, p. 180).

As part of its humanitarian diplomacy towards Somalia, Turkey has also increased its efforts to mobilize international organizations for raising awareness about and encouraging an international humanitarian response to the crisis. In the midst of the famine, Turkey had already called for an emergency summit of the OIC in early August 2011 before Erdoğan's visit. Upon the call of Turkey, an emergency meeting of the OIC Executive Committee was convened in Istanbul, where the financial pledges of the OIC governments on providing Somalia with \$350 million in aid were secured (Karahan, 2020, p. 69). Since 2011, Turkey has also used international forums such as the UN meetings for raising awareness about Somalia. The TFP elite has frequently called for a humanitarian initiative on the crisis in Somalia in their addresses to UN General Assembly sessions. For example, just one month after his visit, Prime Minister Erdoğan devoted a large part of his speech to Somalia during the 66th UN General Assembly in September 2011 to help draw international attention to the humanitarian tragedy in the country. Defining Turkey's aid campaign for Somalia as a result of its humanitarian responsibility, he stated in his address to the UN General Assembly:

“Last month in Somalia, for instance, I personally witnessed how the United Nations and the international community remain helpless in the face of today's pressing problems. It is impossible for me to put into words the poverty and suffering I saw in Somalia... The tragedy of Somalia, where tens of thousands of children have died for the lack of a mere piece of bread and drop of water, is a matter of shame for the international community and cannot be dismissed in a few words. The civil war that has gone on for the past 20 years has wiped out all of Somalia's resources and livelihood. The Somali people are being gradually dragged to their death as the world looks on. The international community is watching the suffering in Somalia as if it were a movie. It is urgent, however, that we face this situation, which is a test of our humanity” (Erdoğan, 2011).

In the following years, the TFP elite repeatedly brought up the humanitarian situation in Somalia to the international agenda through their statements at the UN General Assembly meetings and thus reiterated Turkey's commitment to Somalia. At the 68th UN General Assembly in 2013, the then President Abdullah Gül, for instance, represented Somalia as an exemplary case of Turkey's humanitarian assistance and, in this context, explicitly defined humanitarian diplomacy as a key objective of TFP (Gül, 2013).

In addition, Turkey has actively supported multilateral initiatives, particularly regarding peacebuilding issues in Somalia, in coordination with the UN and other donor countries. Through sponsoring and hosting international meetings, Turkey has tried to help draw international attention to the conflict in Somalia. Turkey's efforts to support the peacebuilding process had

begun before Erdoğan's 2011 visit with hosting the first *Istanbul Conference on Somalia* during May 21-23, 2010. One of its significant outcomes was international awareness-raising about the peace process as the Conference sent strong messages to both Somalia's neighbors and the international community to support peace in Somalia (Akpınar, 2013, p. 741). *The Second Istanbul Conference on Somalia* was also held in mid-2012, under the theme of "Preparing Somalia's Future: Goal 2015", with the high-level participation including the UN Secretary-General, representatives from fifty-seven countries, and eleven international organizations such as the Arab League, African Union, and OIC as well as the Somali government, civil society organizations and the Somali diaspora (MFA, 2012).

These initiatives have allowed Turkey to raise not only an international awareness and call for more active roles on the ground in Somalia but also to boost its image as a rising humanitarian actor in global politics. Overall, the Somalia experience has specifically been utilized as a reference point by the TFP elite for the identification of a 'distinctive brand' of Turkish humanitarian diplomacy as President Erdoğan underlines the importance of Somalia in the Turkish approach to humanitarianism by stating that "[w]ith Somalia, Turkish model of aid has gained recognition in literature" (Presidency of the Republic of Turkey, 2016).

4.2. The Rohingya Crisis in Myanmar

Another prime example of Turkey's humanitarian diplomacy in the last decade was the Turkish humanitarian assistance towards Myanmar to help the victims of violence in the Rakhine State (a.k.a Arakan), particularly the Rohingya Muslims. The Rohingya are a stateless Muslim minority that has suffered decades of systematic discrimination and persecution, including denied citizenship rights and restrictions on movement, marriage, and employment in a predominantly Buddhist country. In June and October 2012, inter-communal violence between ethnic Rakhine Buddhists and Rohingya Muslims caused deaths and forcible displacement of predominantly Muslim communities. A more brutal crackdown on the Rohingya population occurred in August 2017 when Myanmar's army launched a military campaign, destroying Rohingya villages and killing civilians. Army attacks also triggered the largest refugee influx into Bangladesh. According to the UN data, as of April 2021, over 884,000 Rohingya live in refugee camps around Cox's Bazar District of Bangladesh (UNHCR, April 2021). Therefore, the Rohingya population in Myanmar dropped dramatically, and only around 600,000 stateless Rohingya remain in the Rakhine State, of whom 144,000 are internally displaced (UNHCR, March-April 2021). As such, the UN High Commissioner for Human Rights has labeled the latest violence against the Rohingya population as "a textbook example of ethnic cleansing" (UN, 2017), while the UN's fact-finding commission describes the crimes in the Rakhine state as committed with "genocidal intent" (Human Rights Council, 2018).

Turkish humanitarian response to the Rohingya crisis has been characterized by its extensive operational activities on the ground and by its intensive humanitarian advocacy at the

international level. The situation in Myanmar drew Turkey's interest when the Rohingya became the target of violence in 2012, and since then, its humanitarian operations have intensified remarkably. After the 2012 incidents, Turkey became the first country granted permission by the Myanmar government to provide direct humanitarian assistance to the region aside from the UN (MFA, 2012-b). Under the coordination of AFAD, both state and non-state humanitarian agencies, including TIKA, *Kızılay*, TDF, and Turkish humanitarian NGOs, launched a rapid emergency aid operation, including the provision of food and other materials such as clothing, blankets, kitchen utensils, and medical supplies to address the humanitarian crisis in 2012. To support the country's development, TIKA also opened a PCO in Yangon in 2013. Before the 2017 exodus, Turkish humanitarian assistance was mainly concentrated within Myanmar, primarily responding to the needs of IDPs due to the 2012 violence. As the TIKA reports indicate, the total amount of Turkish official emergency and humanitarian aid to Myanmar between 2012 and 2014 Turkey was \$ 16,97 million (TIKA, 2012; 2013; 2014).

Following the atrocities of 2017, Turkey has expanded its humanitarian operations, and its emergency relief efforts have primarily focused on the needs of Rohingya refugees living in Bangladesh. At the operational level, AFAD, TIKA, *Kızılay*, TDF, and Turkish humanitarian NGOs such as IHH Humanitarian Relief Foundation and *Yardımlı* Association have actively involved in Turkey's humanitarian operations to address the basic needs of the victims, such as constructing bamboo houses to provide shelter for refugees, providing food parcels and hot meals, enabling their access to clean water, and distributing non-food items. In addition, one of the most important missions undertaken by AFAD – with the support of the Turkish Ministry of Health – was the establishment and maintenance of a field hospital in Cox's Bazar to provide healthcare services to the refugees (AFAD, 2021).

A striking aspect of Turkey's humanitarian diplomacy since the very beginning of the Rohingya refugee crisis has been the active presence of Turkish humanitarian agencies on the ground. As such, AFAD established an office in Cox's Bazar to oversee aid delivery regularly and coherently. Moreover, AFAD workers in the field not only fulfill daily functions such as conducting need assessments, coordinating humanitarian missions, and managing the field hospital but also carry out crucial diplomatic engagement with Bangladeshi authorities, the UN, and other local and international NGOs. Similarly, TIKA, *Kızılay*, and TDF have their own offices in Bangladesh to lead their field operations in refugee camps (AFAD, 2021). Even though Turkish humanitarian efforts have recently concentrated on refugees living in Bangladesh, Turkey continues its activities within Myanmar by supporting development projects of the country and providing humanitarian aid to both Buddhists and Muslims (Karahana, 2020, p. 139).

From the very beginning of the Rohingya crisis, Turkey has conducted active humanitarian advocacy to raise international awareness about the Rohingya crisis. The first dimension of its advocacy of the Rohingya issue at the international level is the high-profile visits of Turkish government members to refugee camps both in Myanmar and Bangladesh to draw international attention to the sufferings of the victims of the conflict. For instance, the official visit of Foreign

Minister Davutoğlu in August 2012, the first high-level one from Turkey to Myanmar in history, aimed not only to boost bilateral relations between the two countries but also to raise international awareness about the humanitarian crisis in Rakhine. The Turkish delegation led by Davutoğlu, which included Prime Minister Erdoğan's family members, journalists, deputies, and members of charity organizations, was probably the first foreign mission visiting Rakhine to monitor the conditions of the Muslim and Buddhist IDP camps and distribute Turkish humanitarian aid (MFA, n.d.-d). The second visit of Foreign Minister Davutoğlu to the Rohingya camps took place in the following year together with an international delegation included the Secretary-General of the OIC and representatives from its Contact Group on Rohingya Muslims, one of the few international teams that were allowed to have access to Rakhine (MFA, n.d.-e).

Similarly, the Turkish government swiftly sent an official delegation to the region shortly after the 2017 crisis. Accompanied by a delegation including Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu and heads of state humanitarian agencies, First Lady Emine Erdoğan visited refugee camps in Bangladesh hosting Rohingya Muslims who had fled violence in Myanmar (MFA, 2017). Furthermore, the visit of the then Prime Minister Binali Yıldırım to Bangladesh in late 2017 also aimed at addressing the Rohingya crisis, making him the first Prime Minister who visited a Rohingya refugee camp in Cox's Bazaar (TRTWorld, 2017). These high-level visits not only served to supervise the situation and delivery of aid on the ground, but more importantly, they contributed to highlighting the plight of the Rohingya Muslims on the global level.

The second dimension of Turkish humanitarian advocacy includes the efforts of the Turkish government to put the Rohingya issue on the international agenda, particularly by working through international organizations. In this regard, the sessions of the UN General Assembly provide a helpful forum for drawing international attention to the Rohingya crisis. In his address to the UN General Assembly in September 2012, Foreign Minister Davutoğlu (2012, p. 48) stressed that “the people of the Rakhine region, especially the Rohingya Muslims, are in desperate need of humanitarian assistance.” Especially since the atrocities of 2017, the sufferings of Rohingya refugees have been voiced by the Turkish leaders at the UN more loudly. In his statement to the UN General Assembly in September 2017, President Erdoğan (2017, p. 24) defined the massacre of Rohingya Muslims as “what almost amounts to ethnic cleansing” and highlighted the poor living conditions of refugee camps in Bangladesh. Moreover, he criticized the international community for its failure in responding to the Rohingya crisis, calling for more international assistance to victims. Two years later, referring to the report of the UN Fact-finding Mission on Myanmar that notes ‘genocidal intent’ behind the atrocities in Rakhine, President Erdoğan (2019, p. 23) ensured that Turkey would undertake initiatives for “the security and fundamental rights of the Rohingya people” in addition to its humanitarian relief activities.

Besides being one of the members of the OIC Contact Group on the Rohingya Muslim Minority, Turkey has also increased its diplomatic efforts within the OIC to raise awareness about the Rohingya crisis, urging the organization itself to take a leading role in keeping the issue on the international agenda (MFA, n.d.-f). Immediately after the atrocities of 2017, for instance,

President Erdoğan took the initiative of convening a Special Session on Rohingya Muslims on the sidelines of the OIC Summit of Science and Technology in Astana in September 2017 (OIC, 2017). Furthermore, joining the meeting of the OIC Contact Group in New York at the margins of the 72nd UN General Assembly, President Erdoğan also called for an action to end the Rohingya crisis and underlined Turkey's determination to continue its humanitarian approach (Presidency of the Republic of Turkey, 2017).

The third dimension of Turkish humanitarian advocacy of the Rohingya issue involves direct diplomatic engagements with the governments of Myanmar and Bangladesh. In the wake of the events both in 2012 and 2017, the Turkish government intensified its efforts to persuade the Myanmar government to allow humanitarian assistance to the victims of the conflict. For instance, following a phone call between President Erdoğan and Myanmar leader Aung San Suu Kyi in November 2017, TIKA was allowed to provide assistance to northern Rakhine. In addition, after people fled violence in Myanmar in August 2017, Turkey's call for Bangladesh to "open the door to Rohingya Muslims" was decisive because the Turkish government pledged its financial support to Bangladesh for hosting the Rohingya refugees (Karahan, 2020, p. 136-137).

5. Conclusion

This article has shown that Turkey has become one of the major global actors in the field of humanitarianism in recent years. While hosting the largest number of Syrian refugees in the world, the country has expanded both the amount and geographical scope of its humanitarian assistance in the world. More importantly, the Turkish government has officially deployed the concept 'humanitarian diplomacy' to describe its growing activity in foreign policy. The TFP elite has found humanitarian diplomacy useful to portray Turkey as both a compassionate and powerful country in a rapidly changing international context, particularly following the Arab uprisings. As such, a Turkish brand of humanitarian diplomacy has been institutionalized over the last decade. While the Turkish brand is defined by a set of characteristics-including the bilateral delivery of assistance on the ground and cooperation between state and non-state actors – its design and content broadly resonate with all three pillars of state-led humanitarian diplomacy introduced in the first section as an analytical framework. As the case studies in this article clearly illustrate, operational tasks undertaken by both governmental and non-governmental humanitarian institutions form the most visible aspect of Turkish humanitarian diplomacy. Besides, Turkish humanitarian advocacy about a particular humanitarian issue involves awareness-raising activities at multilateral forums such as UN General Assembly, hosting international meetings or organizing high-profile visits to crisis zones, and directly engaging with governments or international organizations to encourage humanitarian response. Finally, Turkey also makes considerable efforts to promote the normative development and institutional capacity of humanitarian diplomacy at the global level through hosting international conferences and co-sponsoring multilateral humanitarian initiatives.

State-led humanitarian diplomacy itself is a natural result of the transformation of the humanitarian system after the end of the Cold War. However, more importantly, this article highlights that state-led humanitarian diplomacy has reinforced two defining trends in this transformation as identified by Barnett (2005). First, it has further deepened the politicization of humanitarianism as states expand the meaning of humanitarianism by linking it to broader political issues and tasks or using it to convey foreign policy objectives. Second, state-led diplomacy has caused the further institutionalization and standardization of humanitarianism through creating similar bureaucratic units, developing standardized rules and procedures, and issuing universal templates and guidelines.

Turkey's adoption of humanitarian diplomacy as an official foreign policy tool has also contributed to these two trends. First, its approach to humanitarian diplomacy has been pragmatic and instrumental as the use of humanitarian diplomacy has been based on its possible contributions to achieving the goals of TFP. The TFP elite has considered humanitarian diplomacy as an effective way of gaining more power and increasing political influence even in distant regions. In this regard, the concept of humanitarian diplomacy provides a narrative reinforcing the image of Turkey as a powerful international actor that can exert its influence beyond its immediate neighborhood, such as Somalia or Myanmar. At the same time, it helps justify its growing involvement in other countries by serving as a reference point for portraying Turkey as a country fulfilling its moral responsibility. In other words, humanitarian diplomacy is conceptualized as a normative framework that only adds some moral substance to foreign policy rhetoric. Besides, humanitarian diplomacy has been linked to broader political issues and policy objectives. Davutoğlu, for instance, specifically used the idea of humanitarian diplomacy to call for the creation of a more inclusive UN system or to facilitate political transitions in Arab Spring countries and support conflict resolution processes in Africa. However, linking humanitarian diplomacy to foreign policy ambitions and broader political issues raises significant questions. Some scholars, for instance, state that using humanitarian diplomacy to convey the foreign policy objectives of governments, such as the call for UN reform, challenges the impartiality and neutrality of humanitarianism (see Fiott, 2018). Similarly, conceptualizing humanitarian diplomacy as an instrument facilitating regime change also risks undermining humanitarian principles. Second, in terms of the normative development and institutional capacity of humanitarian diplomacy, Turkey's efforts have also accelerated the standardization and institutionalization of the humanitarian system.

References

- AFAD (2021, January 1). *Aid provided by Turkey to Rohingya Refugees in Bangladesh As of January 1 2021*. Retrieved August 17, 2021, from https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Aid%20delivered%20by%20Turkey%20to%20Rohingya%20refugees%20in%20Bangladesh_0.pdf
- Agenda For Humanity (n.d.). *World Humanitarian Summit 2016*. Retrieved August 17, 2021, from <https://agendaforhumanity.org/summit.html>

- Akçapar, B. (2021). Diplomaside Siyasi Girişimcilik: Barış İçin Arabuluculuk Girişiminin On Yılı. *Uluslararası İlişkiler*, 18(69), 29-48. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.772679>
- Akpınar, P. (2013). Turkey's Peacebuilding in Somalia: The Limits of Humanitarian Diplomacy. *Turkish Studies*, 14(5), 735-757. <https://doi.org/10.1080/14683.849.2013.863448>
- Altunışık, M.B. (2014). Turkey as an 'Emerging Donor' and the Arab Uprisings. *Mediterranean Politics*, 19(3), 333-350. <https://doi.org/10.1080/13629.395.2014.959761>
- Altunışık, M.B. (2019, September). Turkey's Humanitarian Diplomacy: The AKP Model. *CMI Brief Number 08*, Chr. Michelsen Institute.
- Aras, B. and Akpınar, P. (2015) The Role of Humanitarian NGOs in Turkey's Peacebuilding. *International Peacekeeping*, 22(3), 230-247. <https://doi.org/10.1080/13533.312.2015.1033374>
- Barakat, S. (2019, July). Priorities and challenges of Qatar's Humanitarian Diplomacy. *CMI Brief Number 07*, Chr. Michelsen Institute.
- Barnett, M. (2005). Humanitarianism Transformed. *Perspectives on Politics*, 3(4), 723-740. <https://doi.org/10.1017/S153.759.2705050401>
- Barnett, M. (2011). *Empire of Humanity: A History of Humanitarianism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Barnett, M. and Weiss, T.G. (2011). *Humanitarianism Contested: Where Angels Fear to Tread*. London & New York: Routledge.
- Bayer, R. and Keyman, E. F. (2012). Turkey: an emerging hub of globalization and internationalist humanitarian actor? *Globalizations*, 9(1), 73-90. <https://doi.org/10.1080/14747.731.2012.627721>
- Binder, A. (2014). The Shape and Sustainability of Turkey's Booming Humanitarian Assistance. *International Development Policy/ Revue internationale de politique de développement* 5(2) <https://doi.org/10.4000/poldev.1741>
- Dal, E.P. (2013). Assessing Turkey's "Normative" Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and their Limitations. *Turkish Studies*, 14(4), 709-734. <https://doi.org/10.1080/14683.849.2013.861113>
- Davutoğlu, A. (2012, September 28) Address to the UN General Assembly Sixty-Seventh Session A/67/PV.15. Retrieved August 17, 2021, from <https://undocs.org/en/A/67/PV.15>
- Davutoğlu, A. (2013). Analysis of Current Events: Turkey's Humanitarian Diplomacy: Objectives, Challenges and Prospects. *Nationalities Papers*, 41(6), 865-870. <https://doi.org/10.1080/00905.992.2013.857299>
- De Lauri, A. (2018, June). Humanitarian Diplomacy: A New Research Agenda. *CMI Brief Number 4*, Chr. Michelsen Institute.
- Development Initiatives (2018). *Global Humanitarian Assistance Report 2018*. Retrieved August 17, 2021, from <https://devinit.org/resources/global-humanitarian-assistance-report-2018/#downloads>
- Donelli, F. (2017). Features, Aims and Limits of Turkey's Humanitarian Diplomacy. *Central European Journal of International and Security Studies*, 11(3), 59-83.
- Erdoğan, RT (2011, September 22) Address to the UN General Assembly Sixty-Sixth Session. A/66/PV.15. Retrieved August 17, 2021, from <https://undocs.org/en/A/66/PV.15>
- Erdoğan, RT (2017, September 19) Address to the UN General Assembly Seventy-Second Session. A/72/PV.4. Retrieved August 17, 2021, from <https://undocs.org/en/A/72/PV.4>
- Erdoğan, RT (2019, September 24) Address to the UN General Assembly Seventy-Fourth Session. A/74/PV.3. Retrieved August 17, 2021, from <https://undocs.org/en/A/74/PV.3>
- Fiott, D. (2018) Humanitarian Diplomacy. In Martel, G. (Ed.), *The Encyclopedia of Diplomacy* (pp.1-10). London/New Jersey: Wiley Publishers.

- Gilley, B. (2015, Spring) Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism. *Perceptions*, XX(1), 37-58.
- Gökalp, D. (2020, February). The UAE's Humanitarian Diplomacy: Claiming State Sovereignty, Regional Leverage and International Recognition. *CMI Working Paper Number 1*, Chr. Michelsen Institute.
- Guo, X. (2020). Turkey's International Humanitarian Assistance during the AKP Era: Key Actors, Concepts and Motivations. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 14(1), 121-140. <https://doi.org/10.1080/25765.949.2020.1728974>
- Gül, A. (2013, September 24) Address to the UN General Assembly Sixty-Eighth Session. A/68/PV.5. Retrieved August 17, 2021, from <https://undocs.org/en/A/68/PV.5>
- Human Rights Council (2018, September 12). *Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar*. Retrieved August 17, 2021, from https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/A_HRC_39_64.pdf
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC) (2009). *Humanitarian Diplomacy Policy*. Retrieved September 4, 2018, from <https://www.ifrc.org/document/humanitarian-diplomacy-policy>
- Karahan, H. (2020). *The Quest for A New International Aid Architecture: The Turkish Experience*. Cham: Palgrave MacMillan.
- Keyman, E. F. and Sazak, O. (0214) Turkey as a "Humanitarian State." *POMEAS (Project on the Middle East and the Arab Spring) Policy Paper 2* Retrieved December 31, 2021, from <https://research.sabanciuniv.edu/31364/1/keyman-turkey-as-a-humanitarian-state.pdf>
- Kınık, K. and Aslan, H. K. (2020). İnsani Diploması. In A.R.Usul and İ. Yaylacı (Eds.), *Dönüşen Diploması ve Türkiye: Aktörler, Alanlar, Araçlar*, (pp. 353-391). İstanbul: Küre Yayınları.
- MFA (2012-b, October 25). No: 244, October 25, 2012, *Press Release Regarding the Recent Events in the Rakhine (Arakan) Region of Myanmar*. Retrieved August 17, 2021, from https://www.mfa.gov.tr/no_-244_-25-october-2012_-press-release-regarding-the-recent-events-in-the-rakhine-_arakan_-region-of-myanmar.en.mfa
- MFA (2012, June 1). *The Second İstanbul Conference on Somalia: Final Declaration*. Retrieved August 17, 2021, from https://www.mfa.gov.tr/the-second-istanbul--conference-on-somalia_-final-declaration_-1-june-2012_-istanbul.en.mfa
- MFA (2017, 6-7 September). *Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu visited Bangladesh, accompanying First Lady Emine Erdoğan*. Retrieved August 17, 2021, from https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglunun-banglades-ziyareti_en.en.mfa
- MFA (n.d-a). *Turkey's Enterprising and Humanitarian Foreign Policy*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa>
- MFA (n.d.-c). *Resolution of Conflicts and Mediation*. Retrieved August 17, 2021, from <http://www.mfa.gov.tr/resolution-of-conflicts-and-mediation.en.mfa>
- MFA (n.d.-d). *Turkey-Africa Relations*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>
- MFA (n.d.-d). *Turkish aid, the first international aid aside from the UN was reached out to the Rakhine region*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.mfa.gov.tr/turkish-aid-the-first-international-aid-aside-from-the-un-was-reached-out-to-the-rakhine-region.en.mfa>
- MFA (n.d.-e). *Foreign Minister Davutoğlu visits the camps in Rakhine State*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.mfa.gov.tr/foreign-minister-davutoglu-visits-the-camps-in-rakhine-state.en.mfa>
- MFA (n.d.-f). *Foreign Minister Davutoğlu asked the OIC to take the lead with regard to the situation of Muslims in Myanmar*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.mfa.gov.tr/>

foreign-minister-davutoglu-asked-the-oic-to-take-the-lead-with-regard-to-the-situation-of-muslims-in-myanmar.en.mfa

- Minear, L. (2007). The craft of humanitarian diplomacy. In L. Minear and H. Smith (Eds.), *Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft*, (pp.7-35). Tokyo & New York: United Nations University Press.
- Minear, L. and Hazel S. (2007). Introduction. In L. Minear and H. Smith (Eds.), *Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft*, (pp.1-4). Tokyo & New York: United Nations University Press.
- Moreels, R. (1989) Humanitarian Diplomacy: The Essence of Humanitarian Assistance. In F. Kalshoven (Ed.), *Assisting the Victims of Armed Conflict and Other Disasters: Papers Delivered at the International Conference on Humanitarian Assistance*, The Hague, 22-24 June 1988. (pp.43-54) Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- OCHA (2017, June). *What is the Agenda for Humanity?* Retrieved August 17, 2021, from <https://agendaforhumanity.org/sites/default/files/OOM%20Agenda%20for%20Humanity.pdf>
- OIC (2017, September 10). *OIC Chairman's Summary Report of the Meeting of Heads of State and Government on the Rohingya Muslim Community in Myanmar Held on the Sidelines of the 1st OIC Summit of Science and Technology*. Retrieved August 17, 2021, from https://www.oic-oci.org/upload/documents/1st_is_rep_rohingya_en.pdf
- Özerdem, A. (2016). Turkey as a Rising Power: An Emerging Global Humanitarian Actor. In Z. Sezgin and D.Dijkzeul (Eds.), *The New Humanitarians in International Practice Emerging Actors and Contested Principles*, (pp.64-81). New York & Oxon: Routledge.
- Presidency of the Republic of Turkey (2016, February 23). *Somalia has become a symbol of the relations we wish to establish with our brothers in Africa*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/39918/somalia-has-become-a-symbol-of-the-relations-we-wish-to-establish-with-our-brothers-in-africa>
- Presidency of the Republic of Turkey (2017). *Violent Acts against Rohingya Muslims Must End*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/83550/arakanli-musulmanlaryonelik-siddet-eylemlerine-son-verilmeli>
- Presidency of Strategy and Budget (2019). *The Eleventh Development Plan (2019-2023)*. Retrieved December 31, 2021, from https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Eleventh_Development_Plan_2019-2023.pdf
- Regnier, P. (2011, December) The Emerging Concept of Humanitarian Diplomacy: Identification of a Community of Practice and Prospects for International Recognition. *International Review of the Red Cross*, 93(884) 1211-1237.
- Republic of Turkey Ministry of Development. (2014). *The Tenth Development Plan (2014-2018)* Retrieved December 31, 2021, from https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/The_Tenth_Development_Plan_2014-2018.pdf
- Rousseau, E. and Pende, A.S. (2020) Humanitarian Diplomacy. In T. Balzacq, F.Charillon and F. Ramel (Eds.), *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice*, (pp.253-266). Cham: Palgrave Macmillan.
- Sazak, O., and Woods, E. (2017). Thinking Outside the Compound: Turkey's Approach to Peacebuilding in Somalia. In Call, C. T., and de Coning, C. (Ed.), *Rising Powers and Peacebuilding Breaking the Mold?*, (pp.167-189). New York: Palgrave Macmillan.

- Smith, H. (2007). Humanitarian Diplomacy: Theory and Practice. In L. Minear and H. Smith (Eds.), *Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft*, (pp.36-62). Tokyo & New York: United Nations University Press.
- Sucuoğlu, G. and Stearns, J. (2016, November). Turkey in Somalia: Shifting Paradigms of Aid. *Research Report 24*, South African Institute of International Affairs.
- Sucuoğlu, G. and Sazak, O. (2016). The New Kid on the Block: Turkey's Shifting Approaches to Peacebuilding. *Rising Powers Quarterly*, 1(2) 69-91.
- Tank, P. (2015, March). Turkey as a Humanitarian Actor: the Critical Cases of Somalia and Syria. *Norwegian Peacebuilding Resource Centre Report*. Retrieved August 23, 2021, from <https://www.files.ethz.ch/isn/190003/e322a62c1a18b503d37ca6dca4b2188b.pdf>
- TIKA (2012). *Turkish Development Assistance 2012*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/TurkishDevelopmentAssistance2012.pdf>
- TIKA (2013). *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2013*. Retrieved August 17, 2021 from <https://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2013.pdf>
- TIKA (2014). *Turkish Development Assistance 2014 Report*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.tika.gov.tr/upload/2016/INGILIZCE%20SITE%20ESERLER/KALKINMA%20RAPORLARI/DA%20Report%202014.pdf>
- TIKA (2016). *Turkish Development Assistance Report 2016*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.tika.gov.tr/upload/2018/Turkish%20Development%20Assistance%20Report%202016/Turkish%20Development%20Assistance%20Report%202016.pdf>
- TIKA (2019). *Turkish Development Assistance Report 2019*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/publication/2019/TurkiyeKalkinma2019WebENG.pdf>
- TRTWorld (2017, December 18). Turkish PM Binali Yildirim to visit Rohingya Muslims in Bangladesh camps. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.trtworld.com/asia/turkish-pm-binali-yildirim-to-visit-rohingya-muslims-in-bangladesh-camps-13409>
- Turkiye Diyanet Foundation (n.d.). *Kriz Bölgeleri*. Retrieved August 17, 2021, from <https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/kriz-bolgeleri/>
- UN (2013, May 2). Somalia famine killed nearly 260,000 people, half of them children – reports UN. Retrieved August 17, 2021, from <https://news.un.org/en/story/2013/05/438682-somalia-famine-killed-nearly-260000-people-half-them-children-reports-un>
- UN (2017, September 11). UN human rights chief points to 'textbook example of ethnic cleansing' in Myanmar. Retrieved August 17, 2021, from <https://news.un.org/en/story/2017/09/564622-un-human-rights-chief-points-textbook-example-ethnic-cleansing-myanmar#.WfjRrltSy70>
- UN Peacemaker (n.d.). *Group of Friends of Mediation*. Retrieved August 17, 2021, from <https://peacemaker.un.org/friendsofmediation>
- UNHCR (April 2021). *Bangladesh: Operational Update*. Retrieved August 17, 2021, from <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/86705>
- UNHCR (March-April 2021). *Myanmar: Operational Update*. Retrieved August 17, 2021, from <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/86631>
- UNHCR (n.d.) *Syria Regional Refugee Response*. Retrieved September 8, 2021, from <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>
- Veuthey, M. (2012). Humanitarian Diplomacy: Saving it When it is Most Needed. In A. Vautravers, Y. Fox (Eds.), *Humanitarian Space and the International Community: 16th Humanitarian Conference*, (pp. 195-208) Geneva: Webster University.

Oman's Foreign Policy and Its Mediating and Balancing Role in the Middle East

Umman Dış Politikası ve Umman'ın Ortadoğu'da Arabulucu ve Dengeleyici Rolü

Abdulgani BOZKURT*

Muhammed Hüseyin MERCAN**

Abstract

Oman, with its geographical location and ancient tradition, is a country that has succeeded in being a balancing factor, despite its distance from the central tensions of the Middle East and its ineffective appearance in regional politics. Especially during the 50-year reign of Sultan Qaboos that began in 1970, Oman was able to establish strategic relations with regional and global actors and adopted an exceptional foreign policy understanding in the Middle East during the Cold War period. After the death of Sultan Qaboos, Haitham bin Tariq took over the rule of the country as the new sultan of Oman. Under the new Sultan's power, a pragmatic status quo approach has become the main pillar in the country's foreign relations, as the traditional foreign policy understanding has been built on independence and moderation at a level that matches Oman's will and capacity. This study presents a perspective on Oman's foreign policy approach of Haitham bin Tariq, the Sultan of Oman, based on the analysis of traditional foreign policy framework and practices developed during the reign of Sultan Qaboos who was the architect of the country's international relations. In this regard, this article examines in chronological order the continuities and ruptures of Omani foreign policy, which has been able to pursue effective policies, despite its low profile in the Middle East, by especially the mission it has assumed in the Gulf since Sultan Qaboos assumed power in 1970. The article also discusses the successful policies of Sultan Qaboos to remain moderate under all conditions and preserve the status quo in the Gulf. The study discusses in detail the exceptional case of Oman in the region using process tracing.

Keywords: Oman's Foreign Policy, Sultan Qaboos, Sultan Haitham, Mediation, Balance

Öz

Umman, coğrafi konum ve kadim geleneği ile Orta Doğu'nun merkez gerilimlerinden büyük oranda uzak kalmasına ve bölge siyasetindeki etkisiz görünümüne rağmen bir denge kurmayı ve genellikle denge unsuru olmayı başarmış bir ülkedir. Özellikle 1970'te Sultan Kabus'un 50 yıl sürecek iktidar

* Recep Tayyip Erdoğan University, Rize, Turkey, E-mail: abdulgani.bozkurt@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2049-4760

** Marmara University, Istanbul, Turkey, E-mail: huseyin.mercan@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4699-0700

döneminde önemli açılımlar gerçekleştirerek, bölgesel ve küresel aktörlerle stratejik ilişkiler tesis edebilmiş ve Soğuk Savaş dönemi Orta Doğu'sunda istisnai bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Sultan Kabus'un ölümünün ardından ise yerine Heysem bin Tarık gelerek ülkenin yeni yöneticisi oldu. Yeni Sultan'ın yönetimi altında, geleneksel dış politika anlayışı Umman'ın irade ve kapasitesiyle örtüşecek düzeyde bağımsızlık ve ılımlılık üzerine bina edilerek pragmatik bir statükocu yaklaşım ülkenin uluslararası ilişkilerinde ana sütun haline dönüştü. Bu çalışma Umman'ın yeni sultanı Heysem bin Tarık'ın dış politika yaklaşımına dair ülkenin uluslararası ilişkilerinin mimarı Sultan Kabus'un dış politika çerçevesi ve pratiklerine atıfla bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda, makale Sultan Kabus'un 1970'te iktidara gelişinden günümüze kadar Umman dış politikasındaki süreklilikleri ve kırılmaları kronolojik bir zeminde ele almakta ve ülkenin Orta Doğu siyasetindeki zayıf görünümüne rağmen nasıl etkin politikalar izleyebildiğini açıklamaya çalışmaktadır. Makalede ayrıca Sultan Kabus'un Körfez'deki statükonun korunması ve Umman'ın her koşulda ılımlı bir aktör olarak kalmasında izlediği başarılı siyaset tartışılacaktır. Çalışmada Umman'ın bölgedeki istisnai örnekliliği süreç takibi yöntemiyle detaylı bir şekilde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Umman Dış Politikası, Sultan Kabus, Sultan Heysem, Arabuluculuk, Denge

1. Introduction

Despite being one of the important centers in the Middle East due to its advantageous geographical location, Oman is an often-overlooked actor in regional politics. Main reason for Oman's low profile in international politics is that major events leading to changes in the global balance of power or in the strategies of the global powers towards the region take place outside of Omani territory. In addition to remaining outside of the main conflict zones of the region, Oman's unique religious and cultural codes contribute to its privileged as well as secondary actor status in the Middle East. Despite this, Oman's political practices should not be overlooked bearing in mind its exceptionally important status especially in the Gulf.

Oman, which developed basically a consistent strategy during the fifty years of Qaboos bin Said's rule, did not stay away from following a sustainable policy of balancing global and regional powers. Qaboos was able to maintain close relations with both Iran and the US after 1979 Islamic Revolution increased tensions between these countries. Similarly, Oman's policies reflected its ability to remain within its foreign policy parameters by not choosing sides during the Palestine-Israel conflicts, civil wars in Yemen and Syria, the blockade of Qatar by the Gulf countries. Thus, remaining moderate under all conditions seems to be Oman's foreign policy understanding. Haytham bin Tariq, who became the new ruler of Oman after the death of Sultan Qaboos, has given messages signaling efforts to maintain traditional foreign policy understanding of Oman. This suggests that Oman's foreign policy in the new period will continue the previous one.

This study presents a perspective on the foreign policy approach likely to be followed by the new Sultan of Oman based on the analysis of traditional foreign policy framework and practices developed during the reign of Sultan Qaboos. Focusing on the period starting from 1970 when Qaboos assumed power to the present, this article examines in chronological order the continuities and ruptures of foreign policy of Oman, which has been able to pursue effective policies, despite its low profile in the Middle East, by especially the mission it has assumed in the Gulf. The study discusses in detail the exceptional case of Oman in the region using process tracing.

2. Oman's Foreign Policy during Sultan Qaboos' Rule

Over the past 50 years, Oman has followed a foreign policy that differs considerably from other Arab states in the region. In July 1970, with the support of British military advisers, Qaboos bin Said, who took the throne by overthrowing his father Said bin Taimur in a bloodless coup, gave up the irrelevant and isolationist foreign policy followed by his father and took action to become a regional actor by active politics (O'Reilly, 1998, p. 73). In order to lay the groundwork for this foreign policy, as soon as he came to power, the young sultan started the process of economic development on the one hand, and social, educational and cultural reforms named as "Oman Renaissance" on the other (Lefebvre, 2010, p. 99). As a result of these efforts, large infrastructure investments were made in Oman by 1975; schools, hospitals, clinics and roads were built and the country began to prosper (Rabi, 2005, p. 536). Undergoing a radical domestic transformation under the leadership of the new sultan, Oman also became a member of the United Nations (UN) and the Arab League in 1971, which is an important indicator of opening up to the world and the country's integration into the regional-global system (Colombo, 2017, p. 63). Besides these, Sultan Qaboos suppressed the uprising in the Dhofar¹ region, which started during his father's time, with the support of England and Iran. Thus, by the end of the 1970s, in addition to the economic and social progress, internal stability was also ensured in the country. With the establishment of stability within the country, Sultan Qaboos had the opportunity to pursue a more active and confident foreign policy in the region. Three main principles make up the framework Qaboos' foreign policy, which he has followed steadily for nearly 40 years: Independence (maintaining the freedom to act), Pragmatism (acting flexibly to gain a place among global and regional powers) and Moderation (avoiding extreme positions and supporting the political-military status quo of the region) (Lefebvre, 2010, p. 99).

In order to better analyze Oman's foreign policy-making process, it is necessary to explain the principle of moderation, one of the three principles of the country's foreign policy framework. Although the "moderation" principle, pointed out by Lefebvre (2010; p. 99) and widely mentioned in the academic literature on Oman's foreign policy, has meant not being a party to a direct conflict and avoiding extreme positions as stated above, it has given way to pragmatism when there has been a development against national interests. Accordingly, the Oman regime has an image that prioritizes pragmatism and does not hesitate to move away from its moderate position when faced with a situation that is inconsistent with its national interests. As a matter of fact, the foreign policy pursued by the Omani regime during both the Gulf Crisis and the Yemeni war – while confirming the reflex of avoiding extreme positions – clearly revealed the potential of the state to compromise the principle of moderation by prioritizing independence and pragmatism. In summary, moderation, one of the three important foreign policy principles of the Omani regime, is valid when national interests are not affected, and the state does not feel threatened.

It is possible to see this foreign policy approach, which can also be considered as a strategy of maintaining and consolidating the regime, towards almost every event that took place in the region from the 1970s to 2020. In what follows, Oman's foreign policy towards the critical developments in the region is discussed.

1 For more detail regarding the Rebellion in Dhofar that threats interest of the West in the Region, see; (Owen, 1973)

Under the rule of Sultan Qaboos, Oman has assigned itself an exceptional role since the beginning of the Arab-Israeli conflict. In the 1970s, at a time when the conflict between Palestine and Israel was intense, Oman, unlike many states, argued that a Jewish state was necessary for “regional peace”. This meant that Oman permanently accepts Israel’s existence, unlike other Arab states that reject Israel’s presence in the region (Rabi, 2005, p. 535).

As a requirement of this policy, Oman supported the peace negotiations of Egyptian President Anwar Sadat, which continued between 1977 and 1978 and ended with the Camp David Peace Agreement (Colombo, 2017, p. 63). Sultan Qaboos became one of the three countries (along with Morocco and Sudan) that did not cut ties with Egypt, which was expelled from the Arab League after the signing the peace treaty with Israel and its leader Sadat (and later Hosni Mubarak). Persisting in this policy, which led to a discord with its Gulf neighbors, Oman made great efforts for Egypt to be accepted back into to the Arab League throughout the 1980s. As part of these efforts, Oman participated in the 1987 Arab League Summit held in Amman, with the motto that there cannot be a collective Arab consciousness “without Egypt” – with the intension to ensure the return of Egypt. Assuming a mediator role between Arab states and Egypt, Oman declared its intension not to attend the Casablanca Summit in 1989, arguing that not resolving the problem is undermining “common Arab aims”. In the same year, Sultan Qaboos had a one-on-one meeting with King Hussein of Jordan to resolve the Egyptian problem (Rabi, 2005, pp. 538–539).

Although accepting Israel’s right to exist, Oman did not have official contacts with Israel until the 1990s. However, since the 1970s, there has been interaction between the two states on commercial issues, especially on water desalination, drip irrigation and other agricultural techniques. According to the claim of the Israeli press, the relations between the two countries on military equipment and training were maintained in secrecy. Between 1970 and 1990, Oman took a more moderate and mediator role in the Israeli-Palestinian conflict compared to many states, expressing that Israel’s right to exist should be respected and the political rights of the Palestinians should be recognized by Israel. Oman’s first serious contact with Israel began with the 1991 Gulf War and the Madrid Peace Conference. As the peace process continued, Sultan Qaboos began to have the conviction that his country’s national interests would be best pursued through open interaction with Israel despite angering his neighbors in the Gulf. To this end, Oman declared its readiness to actively participate in peace talks and subsequently attended the Madrid Peace Conference. As a result of this foreign policy, Israeli Prime Minister Yitzhak Rabin visited Oman, albeit for less than 24 hours, while many Arab states were clearly against Israel at that time. One year after the visit, as a result of Rabin’s murder in 1995, the Oman government condemned the assassination and sent a delegation to attend the funeral. A year later, “trade representation offices” were opened in the two countries (Rabi, 2005, pp. 541–543).

Oman defends Israel’s right to exist in the region, on the one hand, while defending the rights of Palestine, on the other. Although the Palestinians were not supported during the reign of Sultan Taimur until the early 1970s – due to his handling of the Dhofar revolt – after Sultan Qaboos came to power – and especially after Dhofar was brought under control – the Oman regime have begun

to defend the rights of Palestinians without being in direct contact with the Palestinian Authority (PA). By the 1980s, the rhetorical support increased and began to be reflected in practice. In 1988, Qaboos declared Oman's recognition of the State of Palestine, and a year later, in January 1989, hosted Yasser Arafat in Oman for the first time (Allen & Rigsbee II, 2013, p. 206). It should also be noted that after this date, the Oman regime provided financial support to Palestine. In the 1990s, Oman promised to give the PA 7 million USD to overcome the economic difficulties caused by Israel's border closures. There was also strong support for the PA's peace process with Israel in the 1990s. In 1998, Sultan Qaboos hosted the first ambassador of the PA in Muscat, and in the same year hosted the PA leader Yasser Arafat in the capital Muscat to discuss peace talks with him. Welcoming Ehud Barak's election as Prime Minister of Israel, Oman conveyed its support for peace talks to both sides (Rabi, 2005, p. 545). However, Oman's support for Israel has not been unconditional. Al-Aqsa Intifada that broke out in 2000 and the election of Ariel Sharon as PM in 2001 influenced Oman's relations with Israel leading the country to take a stance similar to other Arab states in the region towards Israel. However, even during this period when the diplomatic missions were shut down by both countries, Oman made a statement that its interest in the inclusive peace process and negotiations would continue (Rabi, 2005, p. 546). Oman has consistently maintained its historical role in the Arab-Israeli conflict, even though it has shown its reaction in important events. Sultan Qaboos hosted the Palestinian President Mahmud Abbas in Oman for three days in 2018 in order to resolve the ongoing conflict as well as the Israeli President Benjamin Netanyahu in the same year within the scope of peace negotiations ('Israeli PM Netanyahu Makes Rare Visit to Oman', 2018; *Netanyahu Yezur Sultana Umman*, 2018). Such a visit by an Israeli Prime Minister to one of the Gulf states could be described as "rare". The fact that Oman hosted both countries' leaders in the same year, despite the statement by the country's foreign minister to the contrary (*After Netanyahu and Abbas Visits, Oman Offers Help in Israeli-Palestinian Peace Efforts*, 2018), can be considered as a very important indicator of the continuity of Oman's role as a mediator since the 1970s (*Hakeza Kane Red Abbas*, 2018).

Oman, which had taken a stand in favor of a peace agreement in the Arab-Israeli conflict from the 1970s to the 2000s, also has developed a unique relationship with other actors who could be considered as parties to this struggle. On the eve of the Iraq-Iran War, Oman maintained good relations with both Baghdad and Tehran to avoid unnecessary risks. In order to minimize the negative consequences of the war in the Gulf, Oman also encouraged and welcomed the establishment of a regional security organization, the Gulf Cooperation Council (GCC) (O'Reilly, 1998, p. 74). Prior to this initiative, Oman tried to organize a meeting of foreign ministers, including Iraq and Iran, in 1976, in order to ensure Gulf security because during this period, it held a clear definition of threats that could disrupt regional security: the invasion of Afghanistan by the Soviets, the presence of Soviet bases in South Yemen, the presence of Cuban soldiers in Ethiopia and the closure of the Strait of Hormuz with mines (Mason, 2014, p. 5). Unsuccessful in this attempt, Oman did not directly confront Iran unlike other GCC members such as Saudi Arabia and Kuwait and maintained its position of neutrality despite these countries' political stances throughout the war (O'Reilly, 1998, p. 74). Moreover, Oman held the view that the GCC

member states should not be openly hostile towards Iran in order not to endanger the security and future of the Gulf. Thus, Oman, which had been opposed to isolating Iran since 1979, sought to maintain contact with both countries of the conflict, but also did not neglect to sustain good relations with the many GCC member states holding anti-Iran stances (Sherwood, 2017, p. 13). In a move that could mean one step beyond neutrality, the Oman government also played a mediator role in order to end the war between Iraq and Iran in 1987 (O'Reilly, 1998, p. 74).

In the post-Cold War era, Oman relied on its usual strategy to secure its interests. It has improved its connections with the Arabian Peninsula, as well as sought ways to establish closer relations with Iran. While distancing from Saddam Hussein during the 1990-91 crisis, Oman avoided recalling its Iraqi ambassador. Muscat government emphasized the plight of the Iraqi people during this period and, while being in favor of the expulsion of Saddam Hussein's soldiers, emphasized that Iraq should be included in any regional security formation/structure (O'Reilly, 1998, p. 74).

It is possible to say that Oman has maintained the impartial and mediating foreign policy pursued from the 1970s to the 2010s since the changes in the region that began in 2011. Sultan Qaboos, who successfully ended the protests that did not turn into mass demonstrations in his own country², acted in favor of the status quo in the Middle East and wanted to avoid the chaos that change would bring. In this context, at the very beginning of the Syrian War, in January 2012, Oman Foreign Minister Yusuf bin Alawi communicated to the Syrian regime their desire for a peaceful resolution of the conflict. He argued that the only way to achieve this goal was to authorize the League of Arab States (LAS) and stated that a peace plan should be agreed upon by all Arab countries. Oman's foreign policy towards Syria that had been clearly defined in 2012, continued in the same way until 2015. Oman has insistently emphasized that it would not interfere in the internal affairs of other countries. In the fight against the humanitarian crisis caused by the war, Oman has focused on humanitarian aid, unlike other Gulf countries that provide arms and ammunition support to groups close to them. In 2015, Oman started to follow a more proactive foreign policy in order to solve the crisis. As a first step, Syrian Foreign Minister Walid al-Muallem was invited to Muscat in August 2015. Just like the exceptional visit of Yitzhak Rabin, a high-ranking Syrian official was hosted in the Gulf for the first time since the start of the war. Moreover, even though Oman had voted to suspend Syria from the Arab League in November 2011, it did not break contact with the Syrian regime and continued its relations with the Syrian regime, just as it had maintained its relations with Iraq while acting with the UN mission in Iraq's invasion of Kuwait (Colombo, 2017, p. 64).

Oman has also worked to facilitate the peace negotiation processes between the parties to the war in Yemen. In doing this, Muscat government, which has been aiming at maintaining the status quo in the region, also has pursued a pragmatic policy in a way that maximizes its national interests (Albasoos & Maashani, 2020, p. 161). Calling on the warring parties not to interfere in Yemen's future, Qaboos offered to hold peace talks in May 2015 with the participation of the parties

2 For a discussion on the reasons and consequences of demonstrations in Oman during Arab Uprisings, see; (Worrall, 2012)

involved in the war. Hosted by Qaboos, the meeting of the Houthi delegation, representatives of the Saudi-led coalition, and the US officials in Oman offered a platform for political compromise that could contribute to de-escalating tensions between the parties (Barrett, 2015). At the same time, Oman presented a seven-point plan, called the 'Muscat principles', to the governments of Riyadh and Tehran to end the war in Yemen and ensure peace (Colombo, 2017, p. 65).

Although it tries to play an impartial role between the two countries (SA and Iran) by acting independently, it can be easily said that Oman sided against Saudi Arabia in Yemen. It is possible to see this opposition through the practical results in the field as well as the statements by the Oman officials who blamed Saudi Arabia on the grounds that it considered Yemen "a project of sectarian confrontation with Iran". Moreover, Oman criticized other GCC states that took an anti-Iranian position in this process with similar justifications. Sultan Qaboos thought that this attitude of the GCC members put the security of the region in total danger and caused permanent damage to stability. For this reason, Qaboos pursued politics to clear Yemen of all foreigners and to sign an international peace agreement under the leadership of Yemeni actors as soon as possible (Colombo, 2017, pp. 64–65).

It is not surprising that this foreign policy of the Omani regime caused dissatisfaction on the SA side. So much so that this state of mutual dissatisfaction from time to time leads to an increase in tension between the two sides. In one of these tensions, in 2015, the Oman embassy building in Sanaa, the capital of Yemen, was targeted by an airstrike which was allegedly carried out by SA (Yadav, 2017, p. 22). Although Saudi Arabia denied this allegation, the Oman Ministry of Foreign Affairs summoned the Saudi Arabian ambassador in Muscat to the ministry and gave him a letter protesting the air strikes ('Saudi-Led Coalition Denies Attacking Home of Oman Envoy to Yemen', 2015).

The civil war in Yemen has been ongoing since 2014 where tens of thousands of people have lost their lives and millions of people have lost their homes. To reach a peaceful resolution of the conflict, Sultan Qaboos hosted some Houthi officials, including chief negotiator Mohammed Abdulsalam, in Muscat since 2015 when regional powers joined the war, on the one hand, while continuing contacts with Saudi officials regarding the peace process on the other. In the middle of 2021, the news in the Oman state news agency that "The Sultan hopes that the contacts made to restore security and stability in brotherly Yemen and protect the security and interests of the countries of the region will reach the desired result very soon" highlights the neutrality and mediator foreign policy that the country is determined to follow ('Oman Hopes Ceasefire in Yemen Is Agreed "very Soon" – ONA', 2021).

Another example of Oman's foreign policy built on neutrality is the Gulf (*Qatar*) crisis. While pursuing a policy of neutrality in Yemen, Oman has felt besieged by the UAE's aggressive policies since the beginning of the crisis and the UAE's attempts to invade the Gulf of Aden and Socotra, the gateway to the Gulf. In order to break this sense of siege, Oman opened its ports to Qatari ships after a blockade was imposed on Qatar and provided assistance for the reorganization of the operations of Qatar Airlines. Qatar's trust in Oman is undoubtedly based on Oman's Yemen

policy which is unlikely to change. While the Qatar crisis appeared to be compatible with Oman foreign policy built on the principle of neutrality, it also contributed to the revival of its economy, which is heavily dependent on oil revenues and was going through difficult economic times. It seems that Oman's neutrality in the Qatar crisis, which was difficult to sustain in the long run (Yadav, 2017, p. 23), is no longer a major problem with the softening between SA and Qatar. In June 2021, for the first time in four years after the crisis, Saudi Arabia appointed an ambassador to Doha (Reuters, 2021). This appointment was followed by Qatar's appointment of an ambassador to Riyadh, which he entrusted with more powers than other ambassadors, in August 2021, nearly two months later (*Qatar Appoints First Ambassador to Saudi Arabia since Rift | GCC News | Al Jazeera*, 2021). The restoration of ties between the SA and Qatar will likely allow Oman regime to continue its neutrality policy – at least for a while— in this case/environment.

It should be said that Oman plays the mediator role not only in regional issues, but also in the relations of global powers with the region. It has played a very active and positive role at times in the UK-Iran, USA-Iran, 5+1-Iran negotiations. As it is known, between 2013, 2014 and 2015, back channel preliminary negotiations and official negotiations were held between 5+1 and Iran in Muscat (Yenigun & Baig, 2020, p. 22).

3. The New Sultan and his Foreign Policy Approach

With the death of Sultan Qaboos on January 10, 2020, Haitham bin Tariq took over the rule of the country as the new sultan of Oman. One of the important questions was what kind of changes would occur under his reign in the status quo built by Sultan Qaboos during his 50-year rule. The political atmosphere in the Gulf, the deepening crisis in Yemen, and the fact that the social and economic problems caused by the Covid-19 pandemic all over the world were felt more in Oman which has a fragile economy indicated that the new Sultan faced many challenges. Especially the foreign policy practices to be implemented by Sultan Haitham were of great importance both in terms of his country's role in the entire Middle East and in terms of positioning Oman in the changing regional and global equation.

A pragmatic status quo approach has become the main pillar in the country's foreign relations, as the traditional foreign policy understanding has been built on independence and moderation at a level that matches Oman's will and capacity. In this way, Oman, which has assumed a balancing role among the conflicting actors within or outside of the region that to establish their influence within the Middle East, reinforced its position as the exceptional power of the region with the place it gained among the opposing powers and its policies. Thus, how Haitham bin Tariq's handling of Oman's foreign policy would affect the tradition inherited from Sultan Qaboos was one of the most fundamental questions that would determine the fate of the new Oman.

In his first speech after he assumed power, Sultan Haitham signaled what kind of path he would follow regarding the foreign policy of the country. Emphasizing that he would follow the foreign policy legacy of his predecessor in his speech, Sultan Haitham stated that Oman would make

an intense effort to establish peace in the region, increase the solidarity and cooperation among the Gulf countries, and reduce the crises in the region by working jointly with the members of the Arab League. In addition, Haitham stated that Muscat would actively contribute to the UN's mission of ensuring peace and stability in global politics, and thus declared that Oman would not deviate from the balanced and moderate foreign policy understanding of his predecessor Qaboos (*Hitab Celaletu's Sultan Haitham Bin Tariq El-Mua'zzam*, 2020)

The rising tension in the US-Iranian relations during the Trump era made Oman even more important because of the mediator role it played between the two sides, especially during the Obama era. The presidential change in the USA and the Biden administration's tendency to follow a more moderate path, especially regarding Iran, meant that Haitham bin Tariq gained a serious advantage. The new Sultan's emphasis on remaining loyal to the foreign policy understanding of its predecessor can be directly related to Oman's continuing its own approach toward both the US and Iran as well as Israel in the changing regional context (Gozanky & Halevy, 2020, p. 4). In fact, this means that the status quoist and pragmatic approach that Oman has adopted under its own conditions, and which has given the country an exceptional privilege will be continued.

As a country that acts within the framework of the principle of "peaceful coexistence, tolerance and friend to all, enemy to none" at a time when tensions are escalating in the Middle East, especially in the Gulf, Haitham bin Tariq's Oman undertakes a serious mission (Shamshiri-Fard, 2020). In addition, for a country like Oman that has always managed to follow a balanced policy regarding Palestine-Israel issue during a time of increasing normalization tendencies with Israel, continuation of the same approach by the new Sultan Haitham bin Tariq will likely offer more maneuvering capacity within the changing context of regional politics. Considering the positive contribution of Oman's independent foreign policy approach and practice to the regional politics of the USA, the EU, Iran and Israel, and the difficulties these powers would likely face, especially in the Gulf if there is a reversal of its neutral orientation, this privileged opportunity enjoyed by Sultan Haitham is vital for the country's foreign policy in the new period (Winder, 2020).

The two-day official visit of the new Sultan on July 11, 2021, at the invitation of Saudi King Salman bin Abdulaziz, is an important development in terms of opening a new page for Oman with the Gulf, at a time when the country is in financial trouble. The first visit to Saudi Arabia after Haitham came to power and the face-to-face meeting with King Salman, who has not hosted guests from abroad since the beginning of the Covid-19 pandemic, is a sign that the relations between the two countries can gain momentum. The decision to establish a bilateral coordination board to cover all aspects of bilateral relations during the visit, where the issues regarding regional developments, the crisis in Yemen and economic development were brought to the fore (*Hilal Ziyaret es-Sultan Haitham li'l Memleke*, 2021), has the potential to play a transformative role in providing Oman room for maneuver in the Gulf and reducing some tensions.

Although the new Sultan clearly vowed to continue the traditional foreign policy understanding without any deviations, he did not hesitate to make some radical changes in domestically. The

Sultan, who took the first step in transforming the country's administration in August 2020, gave the message that a new era has started with the changes and appointments he made regarding the Council of Ministers (*Sultan Umman Yu'id Teşkil Meclisi'l Vüzera ve Yua'yyin Bedir el-Busai'ydi Veziran li'l Hariciyye*, 2020). In particular, the appointment of Badr al-Busaidi to the Ministry of Foreign Affairs is an important turning point for the Omani foreign policy tradition. Previously, the fact that Sultan Qaboos held the official position of Minister of Foreign Affairs officially while Yusuf bin Alawi bin Abdullah, one of the important figures of Oman foreign affairs was appointed to conduct foreign relations meant that the Sultan was the decision-maker and implementer of the Oman's foreign policy. Haitham's appointment of Badr al-Busaidi, who is knowledgeable about the country's foreign affairs tradition, indicates that the new Sultan will now open up more space for practitioners in foreign policy and his governing philosophy will be built on a decentralized approach (Winder, 2020).

While staying true to the traditional foreign policy approach and conducting international affairs on a more institutional and less centralized basis, Sultan Haitham also attaches great importance to a major development program initiated during Qaboos' reign. Oman Vision 2040 announced by Haitham is built on the idea of moving the country forward and is at least as important as foreign policy topics on the agenda of the new Sultan.³ Having more severe economic challenges and lower level of wealth in comparison to other countries in the Gulf necessitate the new sultan to focus on economic and social development strategy in order not to lose his social legitimacy. Thus, Haitham's development focus is built on the following topics in foreign policy: Strengthening relations with other energy-rich Gulf countries, reducing existing tensions with Saudi Arabia and the UAE, creating a rational balance between Israel, the USA and Iran.

4. Conclusion

Oman, with its geographical location and ancient tradition, is a country that has succeeded in being a balancing factor, despite its distance from the central tensions of the Middle East and its ineffective appearance in regional politics. Especially during the 50-year reign of Sultan Qaboos that began in 1970, Oman was able to establish strategic relations with regional and global actors and adopted an exceptional foreign policy understanding in the Middle East during the Cold War period. Its similar approach to both sides of the Palestinian-Israeli conflict, Iran's being most important ally in the Gulf while in close contact with the United States or maintaining diplomatic relations after the suspension of Egypt from the Arab League after Camp David, are examples of Oman's pursuit of foreign policy contrary to the general trends in the region. The pragmatic, status quoist, and middle-of-the-road approach developed by Sultan Qaboos through a centralized foreign policy making process is the main factor in Oman's transformation into a vital actor in the region's many crises, even though it does not occupy the daily headlines.

Its role in the US-Iranian negotiations during the Obama era or some attempts to establish peace between Palestine and Israel indicate that Oman undertakes strategic missions when political

3 For details about Oman's 2040 Vision Project, see; (*Oman Vision 2040*, n.d.)

opportunities arise. This shows that the parameters set by Sultan Qaboos make a significant contribution to the foreign policy capacity of the country. The fact that Sultan Haitham, who took over the administration of the country after the death of Qaboos, stated that he would continue the foreign policy understanding of his predecessor as soon as he assumed power, suggests that there will not be any ruptures or deviations from Oman's traditional regional and global political practices. The only noticeable change so far is to transform the policy making and implementation process into a more institutionalized and decentralized administrative structure, unlike Qaboos period, with the newly appointed foreign minister. It seems that Sultan Haitham will continue Oman's foreign policy in the new period without making radical changes in essence, but with small adjustments in the implementation process and strategic moves in line with the changing political dynamics of the region.

References

- After Netanyahu and Abbas visits, Oman offers help in Israeli-Palestinian peace efforts.* (2018, October 27). France 24. <https://www.france24.com/en/20181027-oman-netanyahu-abbas-visits-offers-help-israeli-palestinian-peace-efforts-conflict-bahrain>
- Albasoos, H., & Maashani, M. (2020). Oman's Diplomacy Strategy: Maneuvering Tools to Face Regional Challenges. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 9(2), 152–163. <https://doi.org/10.20525/ijrbs.v9i2.627>
- Allen, C. H., & Rigsbee II, W. L. (2013). *Oman Under Qaboos: From Coup to Constitution, 1970-1996* (1st edition). Routledge.
- Barrett, R. (2015, June 17). *Oman's Balancing Act in the Yemen Conflict*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/omans-balancing-act-yemen-conflict>
- Colombo, S. (2017). Foreign Policy Activism in Saudi Arabia and Oman. Diverging Narratives and Stances towards the Syrian and Yemeni Conflicts. *The International Spectator*, 52(2), 54–70. <https://doi.org/10.1080/03932.729.2017.1303965>
- Gozanky, Y., & Halevy, E. (2020). *Oman: The End of the Qaboos Era*. Institute for National Security Studies. <https://www.jstor.org/stable/resrep23510>
- Hakeza Kane Red Abbas ala Ard es-Sultan Qabus li'l Vasata mea Israil.* (2018, October 28). [https://amp.dw.com/ar/الينار-سابع-مخطاسو-للس-وباقن-اطلسلا-ضرر-على-اعس-باعد-در-ن-اك-انك-ه-تقيص/a-46063673](https://amp.dw.com/ar/الينار-سابع-مخطاسو-للس-وباقن-اطلسلا-ضرر-على-اعس-باعد-در-ن-اك-انك-ه-تقيص)
- Hilal Ziyaret es-Sultan Haitham li'l Memleke: İnşaa Meclis li't Tensik Es-Saudi el-Ummanni fi Kaafet'il Mecalat.* (2021, July 11). <https://www.aljazeera.net/news/2021/7/11/اللاخ-ايز-ل-اطلسلا-تر-ايز-ل-لاخ>
- Hitab Celaletü's Sultan Haitham bin Tariq el-Mua'zzam.* (2020, January 11). <https://omaninfo.om/images/library/file/Book889578.pdf>
- Israeli PM Netanyahu makes rare visit to Oman. (2018, October 26). *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-israel-oman-idUSKCN1N01WN>
- Lefebvre, J. A. (2010). Oman's Foreign Policy in the Twenty-First Century. *Middle East Policy*, 17(1), 99–115.
- Mason, R. (2014). The Omani Pursuit of a Large Peninsula Shield Force: A Case Study of a Small State's Search for Security. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 41(4), 355–367. <https://doi.org/10.1080/13530.194.2014.918801>
- Netanyahu Yezur Sultana Umman fi Evvel Ziyare li Beled Arabi La Tarbutuhu A'lakat mea' Israil.* (2018, October 26). <https://amp.france24.com/ar/20181026-ه-اينان-تن-يماينب-24-س-نارفة>
- تغير-علا-ل-ودلا-ل-ينار-سبا-ديعسب-ن-يس-وباقن-امع

- Oman hopes ceasefire in Yemen is agreed 'very soon'—ONA. (2021, March 30). *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/yemen-security-oman-int-idUSKBN2BM1F7>
- Oman Vision 2040*. (n.d.). Portal. Retrieved 16 November 2021, from <https://omanuna.oman.om/en/home-top-level/eparticipation/oman-vision-2040>
- O'Reilly, M. J. (1998). Oman balancing: Oman Confronts an Uncertain Future. *Middle East Journal*, 52(1), 70–84.
- Owen, R. P. (1973). The Rebellion in Dhofar—A Threat to Western Interests in the Gulf. *The World Today*, 29(6), 266–272.
- Qatar appoints first ambassador to Saudi Arabia since rift | GCC News | Al Jazeera*. (2021, August 11). <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/11/qatar-appoints-first-ambassador-to-saudi-arabia-since-rift>
- Rabi, U. (2005). Oman and the Arab–Israeli Conflict: The Reflection of a Pragmatic Foreign Policy. *Israel Affairs*, 11(3), 535–551. <https://doi.org/10.1080/135.371.20500122644>
- Reuters. (2021, June 21). Qatar Receives New Saudi Ambassador as the Two Mend Relations. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/middle-east/qatar-receives-new-saudi-ambassador-two-mend-ties-2021-06-21/>
- Saudi-led coalition denies attacking home of Oman envoy to Yemen. (2015, September 20). *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-oman-idUSKCN0RK0CE20150920>
- Shamshiri-Fard, M. (2020, January 16). Why Oman Loves Iran. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2020/01/16/sultan-qaboos-oman-loves-iran-shah/>
- Sherwood, L. (2017, Autumn). Understanding Oman's Foreign Policy. *Foreign Policy Trends in the GCC States*, 11–15.
- Sultan Umman Yu'id Teşkil Meclisi'l Vüzera ve Yua'yyn Bedir el-Busai'ydi Veziran li'l Hariciyye*. (2020, August 18). <https://www.aljazeera.net/news/politics/2020/8/18/11-108>
- Winder, B. (2020, August 26). *Oman's Regional Role in a time of Challenge and Change*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/omans-regional-role-time-challenge-and-change>
- Worrall, J. (2012). Oman: The “Forgotten” Corner of the Arab Spring. *Middle East Policy*, 19(3), 98–115. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2012.00550.x>
- Yadav, S. P. (2017, October). Oman is a Mediator in Yemen. Can It Play the Same Role in Qatar? *The Qatar Crisis, The Project on Middle East Political Science (POMEPS)*, 31, 22–23.
- Yenigun, C., & Baig, S. (2020). Turkish Public Perceptions About Oman. *European Journal of Behavioral Sciences*, 3(4), 22–30.

Radovan Karadžić'in Bosna Savaşı'na Dair Güvenlikleştirme Siyasetinde Kullandığı Söylemler*

Discourses Used by Radovan Karadzic in the Securitization Policy about the Bosnia War

Hasan DURAN**

İbrahim Fevzi GÜVEN***

Öz

Çalışmada, 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna Savaşı döneminde Bosnalı Sırp'ların siyasi lideri konumunda olan Radovan Karadžić'in güvenlikleştirme siyasetinde kullandığı söylemler incelenmiştir. Kavramsal çerçeve olarak güvenlik konularının sosyal, siyasal ve söylemsel bir inşaa süreci sonucunda oluşturulmasını ele alan güvenlikleştirme yaklaşımının kullanıldığı çalışmada, Karadžić'in Bosna Savaşı'na dair güvenlikleştirme siyasetinde hangi söylemlere başvurduğunu, politikalarını hangi iddialar üzerinden meşrulaştırmaya çalıştığını araştırmak amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve bu araştırma yöntemine ait bir araştırma deseni olan durum (örnek olay) çalışması kullanılarak Karadžić'in söylem ve politikaları detaylıca ele alınmış, temel veri toplama aracı olarak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi arşiv kayıtlarına başvurulmuştur. İncelenen veriler ışığında, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını Bosnalı Sırp'lar için bir güvenlik sorunu olarak ilan eden Karadžić'in Bosna-Hersek topraklarında etnik olarak homojen bir Sırp devleti kurma amacını meşrulaştırmak için üç farklı güvenlik tehdidi söylemi kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunlardan birincisi, İzzetbegović yönetiminin Bosna-Hersek'te bir İslami rejim kurmayı hedeflediğini ve bu bağlamda Bosna-Hersek'in "İslami terörün" Avrupa'ya açılan kapısı haline geleceğini ileri süren İslami fundamentalizm tehdidi söylemidir. Karadžić bir diğer tehdit söyleminde, İzzetbegović yönetimini ve Boşnakları tarihin çeşitli dönemlerinde Sırp'ların düşmanlarının safında yer alan iç düşmanlar olarak ilan etmek için Osmanlı dönemi "Türk işgaline" dair Sırp milliyetçi anlatısından yararlanmıştır. Sırp lider son olarak, Hırvatları II. Dünya Savaşı döneminde kurulan Hırvat Ustaşa rejimi ile özdeşleştirmek üzere kurgulanan ve II. Dünya Savaşı'na dair Sırp toplumsal hafızasını etkili bir biçimde kullanan tehdit söylemi inşaa etmiştir. **Anahtar Kelimeler:** Bosna Savaşı, Bosna-Hersek, Güvenlikleştirme, Kopenhag Okulu, Radovan Karadžić

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yürütülen doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

** İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, E-posta: hasan.duran@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5328-9918

*** Karabük Üniversitesi, Karabük, Türkiye, E-posta: ibrahimguven@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8616-947X

Abstract

The study examines the discourses used in securitization policy by Radovan Karadzic, the political leader of the Bosnian Serbs during the Bosnian War between 1992-1995. The main object of the study is to discover what discourses Karadzic used in the securitization policy about the Bosnian War and which claims he tried to legitimize his wartime policies. In this regard, the Copenhagen School securitization approach, which examines the emergence of security issues due to a social, political, and discursive construction process, is used as the conceptual framework. Using the qualitative research method and the case study as a research design, discourses, and policies of Karadzic regarding the war period were discussed, and archive records of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia were used for collecting data. In the light of the analyzed data, it was concluded that Karadzic, who declared the independence of Bosnia-Herzegovina as a security problem for Bosnian Serbs, used three different security threat discourses to legitimize his aim of establishing an ethnically homogeneous Serbian state in Bosnia-Herzegovina. The first is the discourse of the threat of Islamic fundamentalism, which claims that the Izetbegovic administration aims to establish an Islamic regime in Bosnia-Herzegovina, and Bosnia-Herzegovina will become the gateway of "Islamic terrorism" to Europe. Secondly, Karadzic used the Serbian nationalist narrative about the Ottoman period 'Turkish occupation' to securitize the Izetbegovic administration and the Bosniaks as internal enemies. Finally, using the Serbian collective memory of the Second World War effectively, the Serbian leader has constructed a threat discourse designed to identify the Croats with the Croatian Ustaše regime established during the Second World War.

Keywords: Bosnian War, Bosnia-Herzegovina, Securitization, Copenhagen School, Radovan Karadzic

1. Giriş

Kopenhag Okulu yazarlarından Ole Waever'in güvenlik tehditlerinin sosyal olarak inşa edilmesini analiz etmek için önerdiği güvenikleştirme yaklaşımı, güvenlik tehditlerinin ilgili aktörlerden bağımsız şekilde "orada duran" nesnel gerçeklikler olmaktan ziyade siyasi liderler tarafından söz edimi yoluyla inşa edildiğini ve kamuoyunun meselenin güvenlik tehdidi olduğuna ikna olmasıyla güvenlik konusu haline dönüştüğünü ileri sürmektedir. Güvenlik siyasetinde kullanılan söylemlerin tehditleri ifade etmenin ötesinde onları inşa ettiğini öne sürerek siyasi liderlerin söylemlerinin önemine dikkat çeken güvenikleştirme yaklaşımı, Karadzic'in Bosna Savaşı'na dair güvenlik söylemlerini konu edinen çalışma için uygun bir kuramsal bakış açısı sunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada kavramsal çerçeve olarak güvenikleştirme yaklaşımından yararlanılarak Karadzic'in Bosna Savaşı'na ilişkin kurguladığı güvenikleştirme siyasetinin hangi söylemlere, Sırp milliyetçiliğinde ve Sırp toplumsal hafızasında yer alan hangi temalara dayandığı; Sırp liderin Bosna Savaşı'nda ortaya koyduğu siyaseti nasıl meşrulaştırmaya çalıştığı sorularına cevap aranmıştır.

Bosna Savaşı'nı ele alan pek çok çalışmada, savaşın esas olarak etnik gruplar arasındaki farklılıklar ya da tarihsel düşmanlıklar nedeniyle değil, siyasi kazanımlar elde etmek için milliyetçiliği harekete geçiren liderlerin politikaları sonucu ortaya çıktığı öne sürülmüştür (Cohen, 1995; Denitch, 1994; Silber ve Little, 1996; Woodward, 1995; Carmichael, 2002; Biondich, 2011; Snyder, 2000; Mann, 2005; Kenar, 2005; Halilović Tekin, 2012; Zimmermann, 1996). Bu bağlamda söylem ve politikalarına en çok odaklanılan, doğrudan bu kavram kullanılarak olmasa da güvenikleştirme siyaseti ele alınan lider Slobodan Milošević olmuştur (Bennett, 1995; Bideleux

ve Jeffries, 2007; Biondich, 2011; Cigar, 1995; Gagnon, 1994, 2013; Glenny, 1992; Holbrooke, 1999; Kaufman, 1996; Lukic ve Lynch, 1996; Malcolm, 1999; Ramet, 2005; Silber ve Little, 1996). Miloseviç'in Yugoslavya'da Tito sonrası dönemde siyasi güç kazanmak için milliyetçi söylemleri kullanan ilk lider olduğu (Gallagher, 2003, s. 57), ülkeyi parçalanmaya ve savaflara sürükleyecek olan milliyetçiliğin fitilini ateşlediği, Sırp toplumsal hafızasındaki mağduriyet ve korkuları canlandırıp milliyetçi bir söylem ile öne çıkardığı ileri sürülmüştür (Banac, 1992; Bowman, 2003; Carmichael, 2002; Djilas, 1993; Gagnon, 1994, 2013; Ramet, 2014, s. 42; Sekulic, 1997, s. 174; Sell, 2003; Vujacic, 1995). Fakat Sırp liderin güvenlikleştirme siyasetinde kullandığı söylemler Bosna-Hersek'teki siyasi sorunlardan ziyade genel anlamda Yugoslavya'daki siyasi kriz ortamında Sırpların çıkarlarını korumaya ve özellikle Kosova sorununa yöneliktir (Güven, 2016; Malcolm, 1999; Cigar, 1995; Ramet, 2014; Mansfield ve Snyder, 2005; Bowman, 2003; Snyder ve Ballentine, 1996; Tiliç, 1999; Fearon ve Laitin, 2000). Bu durum, Bosna-Hersek'teki siyasi kriz özelinde Sırp tarafının tutumunu detaylı bir şekilde analiz etmek için, Bosnalı Sırpların siyasi lideri olarak söylem ve politikalarının merkezinde Bosna-Hersek bulunan Karadžić'e odaklanmayı gerekli kılmaktadır.

Karadžić'in savaş döneminde Bosna-Hersek toprakları içinde bir Sırp devleti kurmak için harekete geçmesi Büyük Sırbistan¹ ideali çerçevesinde Yugoslavya içindeki tüm Sırpları tek bir devlet altında birleştirmeyi amaçlayan Miloseviç'in politikalarının bir parçası olarak değerlendirilmiş², bu nedenle az sayıda çalışma dışında (Toal ve Maksić, 2014; Donia, 2015) bir siyasi lider olarak Karadžić'e odaklanılmamıştır. Her ne kadar Bosna-Hersek'te savafla giden süreçte etnik milliyetçiliğin yükselişinin ele alındığı çalışmalarda³ diğer milliyetçi liderlerle birlikte Karadžić'e değinilmişse de Sırp liderin ortaya koyduğu siyasetin hangi söylemlere dayandığı ve kendisi tarafından ne gibi güvenlik endişeleri öne sürülerek savunulduğu detaylıca ele alınmamış, Sırp milliyetçiliği ve toplumsal hafızasındaki hangi anlatılara dayanarak siyasetini kurguladığı büyük oranda eksik kalmıştır.

Bosna Savaşı'nda Sırpların kendilerine ait toprakları korumak ve Boşnaklar ile Hırvatların oluşturduğu güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmak için savunma savaşı verdiğini iddia eden Karadžić'in (ICTY Karadžić Case, 2009b, s. 815; 2014c, s. 47581; 2010b, s. 962; 2012, s. 28881, 2014a,

1 Yunanlıların Megola İdeasına benzeyen Büyük Sırbistan ideali, katı etnik ilkelerden ziyade, tarihsel olarak daha önce Sırp Ortodoks Kilisesinin etki alanında bulunmuş toprakların tek bir Sırp devleti çatısı altında birleştirilmesi hedefine dayanmıştır. Bu ideali benimseyen milliyetçi Sırpların, Orta Çağ'da Stefan Duşan yönetimi altında Sırp İmparatorluğunun sahip olduğu geniş topraklara tekrar sahip olma amacı taşıdığı da söylenebilir (Jelavich, 2015: 117). 1990 yılında "*Ilustrovana Politika*" adlı bir Sırp dergisi tarafından yayımlanan "Büyük Sırbistan" haritası, Karadağ ve "Güney Sırbistan" olarak tanımlanan Makedonya'nın tamamını, Bosna-Hersek'in büyük bölümünü ve Hırvatistan'ın başta Dalmaçya olmak üzere bazı bölgelerini içermekteydi (Bora, 1995, s. 123).

2 Bu değerlendirmeyi ortaya koyan çalışmalar için bkz: Oliver, 2005, ss. 10–11; Mujanović, 2020; Ali ve Lifschultz, 1994, ss. 371-376; Arfi, 1998, s. 178; Bellamy, 1998, ss. 19–20; Biondich, 2011, s. 245; Cigar, 1995, ss. 4–6; Halilović Tekin, 2012, s. 7; Holbrooke, 1999, s. 34; Kasapović, 2015, s. 48; Oberschall, 2000, s. 983; Weidmann, 2011, ss. 1179–1180; Wiberg, 1993, ss. 101–108; Wood, 2001, s. 61; Mann, 2005; 389; Ramet, 2005, s. 10; Slack ve Doyon, 2001; Woehrel, 2012, ss. 1–2; Yenigün ve Hacıoğlu, 2010, s. 676.

3 Bu çalışmalar için bkz: Mann, 2005; Burg ve Shoup, 1999; Carmichael, 2002; Semercioglu, 2017; Halilović Tekin, 2012; Holbrooke, 1999; Pavkovic, 2000; Bieber, 2020; Mochtak, 2018; Mansfield ve Snyder, 2005; Snyder, 2000.

s. 47710; 2014b, s. 47822) Sırp ları ikna eden söylemler seçerek başarılı bir güvenikleştirme siyaseti yürüttüğü söylenebilir (Steflja, 2010, ss. 243-244; Toal ve Maksic, 2014, s. 272; International Crisis Group, 2011, ss. 1-11). Nitekim Sırp lider 2008'de yakalanıp Uluslararası Ceza Mahkemesine teslim edildiğinde, Bosna-Hersek içinde Boşnak-Hırvat Federasyonunda yaşayanların %88'i Karadziç'in savaşta işlenen katliamların en büyük sorumlularından biri olduğunu beyan etmişken, Sırp Cumhuriyetinde yaşayanların sadece %7'si bu görüşü paylaşmıştır (International Crisis Group, 2011, s. 21). Mahkeme tarafından ömür boyu hapse mahkûm edilmesi kararının ardından ise Bosnalı Sırp ların pek çoğu kararı adaletsiz bulmuş, Karadziç'in asla utanılacak bir şey yapmadığını, haksız yere hapse atıldığını savunmuştur (Associated Press, 2016a, 2016b, 2019). Bu nedenle Karadziç'in Bosnalı Sırp ları güvenlik tehditlerinin varlığına ikna etmeyi büyük oranda başaran güvenikleştirme siyasetinde hangi söylemleri kullandığını incelemek, Bosnalı Sırp toplumunun savaş dönemine dair bakış açısını yorumlamak açısından da faydalı olacaktır.

Savaş dönemindeki sorunların büyük oranda çözüme kavuşturulamadan günümüze taşındığı Bosna-Hersek'te, savaşa neden olan anlaşmazlık noktaları ve etnik gruplar arasında ülkenin geleceğine dair farklı talep ve algılamalar güncelliğini korumaktadır. Nitekim son dönemlerde Sırp Cumhuriyeti lideri Milorad Dodik'in ortaya koyduğu ayrılıkçı söylem ve politikalar nedeniyle ortaya çıkan siyasi kriz ülkedeki çözümsüzlük durumunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bosnalı Sırp ların kendi bağımsız devletlerine sahip olması gerektiği gibi güncel tartışmalar Karadziç'in söylemlerine yansıyan pek çok düşüncenin bugünkü Sırp Cumhuriyeti yönetimi tarafından da büyük ölçüde benimsendiğini göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın Karadziç'in söylemleri üzerinden Sırp milliyetçi tezlerini ve Sırp liderliğinin bakış açısını ortaya koyarak Bosna-Hersek'e dair güncel tartışmalara da katkı sunması beklenmektedir.

Karadziç'in Bosna Savaşı'na dair söylemlerinin Sırp toplumsal hafızasında içerdiği anlamlar, dönemin konjonktürü ve yaşanan siyasi sürecin etkisiyle birlikte detaylıca incelenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi ve bu araştırma yöntemine ait bir araştırma deseni olan durum (örnek olay) çalışmasının kullanıldığı çalışmada temel veri toplama aracı olarak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi⁴ (*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY*) arşiv kayıtlarına başvurulmuştur. Söz konusu arşiv kayıtları Mahkemenin internet sitesinde yayınlanan, İngilizce diline çevrilmiş transkriptlerden elde edilmiştir. Bu doğrultuda, Karadziç'in 2008-2016 yılları arasındaki transkripsiyonu yapılmış toplam 400'ün üzerindeki duruşma kaydı incelenmiştir. Mahkeme arşiv kayıtlarının veri kaynağı olarak seçilmesinde, yargılanma sürecinin bizzat Sırp liderin de katıldığı ve kendini savunma ve ifade etme imkanına sahip olduğu duruşmalar yoluyla gerçekleşmesidir. Böylece birincil veri kaynağı olarak Boşnakça/Sırpça/Hırvatça kaynaklara ve Sırp liderin 1990'larda gerçekleştirdiği söylemlerin orijinal metinlerine ulaşılammış olmasının çalışmaya getirdiği sınırlılığın nispeten giderilmesi amaçlanmıştır. Karadziç'in kendisini ifade edebilme şansının bulunmasının yanında Mahkemede görev alan

4 Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 827 sayılı kararıyla kurulmuştur. Mahkemenin Ocak 1991'den beri eski Yugoslavya topraklarında savaş hukuk ve geleneklerini ihlal etmekten, soykırım ya da insanlığa karşı suç işlemekten suçlu bulunanlar üzerinde yargı yetkisi olması öngörülmüştür (Semercioğlu, 2017, s. 1346).

savcılarının ve şahitlik yapan tanıklarının Sırp liderin söylem ve eylemlerine ilişkin lehte ya da aleyhte bilgiler sunabilmesi, Mahkeme tutanaklarını çok yönlü ve zengin bir veri kaynağı haline getirmiştir. Fakat yine de Karadzic'in söylemlerini nasıl bir siyasi süreçte ortaya koyduğunu ve bu söylemlerin dayandığı tarihsel arka planı incelemek için Mahkeme tutanakları yeterli bir kaynak olmadığından, konuyu geniş bir çerçevede ele alabilmek adına literatürde öne çıkan çalışmalardan – destekleyici kaynaklar olarak – yararlanılmıştır.

Çalışmada ilk olarak kavramsal çerçeve olarak kullanılan güvenlikleştirme yaklaşımı ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Ardından Bosna-Hersek hükümetinin bağımsızlık kararı çerçevesinde oluşan ve sonunda savaşa neden olan siyasi krizde Karadzic'in takındığı tutum ve bu tutumunu meşrulaştırmak için başvurduğu söylemler masaya yatırılmıştır. Sırp liderin etnik olarak homojen Sırp devleti amacına dair söylemleri, Boşnaklar ve Hırvatları hedef alan “iç düşmanlar” söylemi ve sadece Sırpı değil tüm bölgeyi tehdit eden İslami fundamentalizm tehlikesi söylemleri ele alınmıştır.

2. Güvenlikleştirme Yaklaşımı

İlk olarak Kopenhag Okulu yazarlarından Ole Waever tarafından ortaya konulan güvenlikleştirme yaklaşımı, belli bir konunun siyaset dışı ya da siyasi alandan güvenlik alanına nasıl dahil edildiğini, güvenlik tehditlerinin nasıl inşa edildiğini ele almaktadır (Akgül Açıkmeşe, 2011, s. 57; Baysal, 2020, s. 4; Bilgin, 2010, ss. 81–83; Emmers, 2017, ss. 131–132; Rychnovská, 2014, s. 11). Güvenlikleştirme esasında herhangi bir konunun üç tür ele alınış biçiminden birisi olarak bir spektrum yardımıyla açıklanmaktadır. Buna göre bir konu, siyasileştirmeyerek devletin ilgi alanına girmeyen, umumi bir tartışma ve karar alma süreci gerektirmeyecek şekilde kalabilir. İkinci olarak bir konu siyasileştirilebilir; siyasetin normal işleyişi içinde tartışma ve müzakere gibi siyasi süreçlerin ve kamusal politikanın parçası haline getirilebilir. Son olarak, bir güvenlik sorunu/ tehdidi olarak sunulup, siyasetin normal işleyişinin dışında ele alınarak güvenlikleştirilebilir (Buzan, Waever ve de Wilde, 1998, ss. 23–24; Emmers, 2017, ss. 132–133).

Güvenlikleştirme yaklaşımına göre bir meselenin güvenlik sorunu olarak değerlendirilmesini belirleyen tehdidin kendisi değil, onun güvenlik çerçevesine sokulması ya da sokulmaması yönünde ortaya konulan tutum ve politikalar (Buzan ve diğerleri, 1998, s. 1; Waever, 2011, s. 472). Zira bir konuyu güvenlik sorunu olarak belirlemek nesnel bir tehdide işaret etmekten ziyade siyasi bir tercihte bulunmaktır (Buzan ve diğerleri, 1998, s. 40; 212; Huysmans, 2002, s. 59; Ceylan ve Kardeş, 2020, s. 193; Miş, 2011, s. 354). Bu nedenle güvenlikleştirme yaklaşımında nesnel güvenlik tehditlerini tespit etmekten ziyade güvenlik sorunlarının nasıl inşa edildiğini, güvenlik tehditlerinin kimler tarafından ve ne amaçla dile getirildiğini analiz etme amacı öne çıkmaktadır (Buzan ve diğerleri, 1998, s. 32).

Güvenlikleştirme sürecinde üç ana unsur öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, güvenlik tehdidi ile karşı karşıya olduğu iddia edilen referans nesnesidir (*referent object*). Güvenliğe ilişkin referans nesnelere genelde soyut anlamda devlet veya ulus – etnik grup vb. insan grupları – olmaktadır.

Referans nesnesi olarak bir devletin güvenliğine yönelik varoluşsal tehditler egemenlikle ilgili olmaktadır, bir ulus için varoluşsal tehditler kimlikle ilgili olmaktadır (Buzan ve diğerleri, 1998, s. 36; Buzan ve Waever, 1997, s. 243; Krause ve Williams, 1996, ss. 242–245). İkinci olarak, belli bir referans nesnesine yönelik varoluşsal bir tehdidin söz konusu olduğunu iddia eden güvenikleştiren aktör (*securitizing actor*) gelmektedir. Son olarak, güvenlik tehdidinin varlığına ve bu tehditten kurtulmak için olağanüstü önlemlerin alınmasına ikna edilmesi gerekenler olarak kamuoyu ya da alımlayıcı kitle (*audience*) gelmektedir (Buzan ve diğerleri, 1998, ss. 35–36; Waever, 2007, s. 68; 2008, ss. 152–153).

Bir meseleyi güvenliğin ve ulusal çıkarların tehdit edilmesi şeklinde kamuoyuna sunan ve böylece tehdit gündemini belirleyebilen aktörler genelde siyasi liderler olmaktadır (Akgül Açıkmeşe, 2011, s. 66). Siyasi liderler belirlenen referans nesnesine karşı kimlerin, hangi grupların tehdit oluşturduğunu ve tehditlerle nasıl başa çıkılması gerektiğini belirleme noktasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler (Buzan ve diğerleri, 1998, s. 36; Ceylan ve Kardaş, 2020, s. 196; Huysmans, 2002, s. 57; Bilgin, 2010, ss. 77–78; Weldes, 1996, ss. 281–283; Waever, 2007, ss. 73–75). Kimi zaman bu ayrıcalıklı konumdan yararlanarak toplumun kaygı ve hassasiyetlerini ve güvenlik kelimesinin sağladığı otoriteyi kendi çıkarları için kullanabilmektedirler (Bilgin, 2010, s. 77; Waever, 1989, s. 4; 2007, s. 73; Buzan ve diğerleri, 1998, ss. 23–30; Huysmans, 2002, s. 54; Stritzel, 2007, s. 360). Çeşitli güvenlik tehditleri öne sürerek halkın desteğini toplamak, meşruiyetlerini güçlendirmek isteyen liderler için çoğu zaman etkili bir siyasi strateji olmaktadır (Mansfield ve Snyder, 2005, s. 9; Tugay ve Duran, 2021a, ss. 502–503).

Güvenliğin söylemler yoluyla inşa edilmesine odaklanan güvenikleştirme yaklaşımında söz edimi (*speech act*) kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Bir kitlenin güvenlik tehdidinin varlığına ikna edilmesi süreci güvenikleştirmeyi, söz edimi ise güvenikleştirme sürecinde öne çıkan temel yöntemi ifade etmektedir. Kökenleri dil felsefesine dayanan söz edimi yaklaşımına göre bir şeyi dile getirmek başlı başına bir eylem biçimidir (Buzan ve diğerleri, 1998, s. 26; Fierke ve Jørgensen, 2015, ss. 4–5; Miş, 2011, ss. 357–358; Stritzel, 2007, s. 360). Dil bazı durumlarda nötr bir ifade aracı olarak işlev görse de pek çok durumda bir gerçeklik inşa etmektedir (Huysmans, 2002, ss. 44–45). Buradan hareketle güvenikleştirme yaklaşımında güvenlik tehditlerinin güvenikleştirici aktörler tarafından kendi kendine atıfta bulunan söylemler yoluyla inşa edildiği ileri sürülmektedir (Akgül Açıkmeşe, 2011, ss. 60–61; Buzan ve diğerleri, 1998, s. 24; Roe, 2005, s. 53–54). Bir diğer ifadeyle, güvenlik sorunları ancak ilgili aktörler ve kamuoyu tarafından bilindiğinde, dile getirildiğinde, tespit edildiğinde ve bir güvenlik sorunu olarak kabul edildiğinde ortaya çıkmaktadır (Akgül Açıkmeşe, 2011, s. 59; Bilgin, 2010, s. 82; Waever, 1989, s. 43). Bu nedenle, güvenikleştirme süreçleri ele alınırken siyasi liderlerin söylemlerine odaklanmak önem taşımaktadır (Buzan ve diğerleri, 1998, s. 40; Stritzel, 2007, s. 358; Waever, 2008, ss. 152–153).

Güvenliğe ilişkin söz edimi, güvenikleştirmenin başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir (Stritzel, 2007, s. 360). Fakat güvenikleştiren aktörün bir güvenlik tehdidine işaret etmesi, güvenikleştirmenin başarıyla gerçekleşmesi anlamına gelmemektedir. Güvenikleştirme öznelerarası bir süreç olduğundan, güvenlik tehdidinin güvenikleştiren aktör ve kamuoyu

tarafından ortak bir anlayışla kabul edilmesi gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, güvenlik tehditleri ancak kamuoyu tarafından da kabul gördüğünde güvenlikleştirme başarıyla gerçekleşmiş olmaktadır (Emmers, 2017, ss. 131–134). Kamuoyu ikna edilmediği sürece güvenlikleştiren aktörün güvenliğe dair tehdit iddiaları ilgili aktörün öznel anlayışına dayalı başarısız bir güvenlikleştirme hamlesi (*securitising moves*) olarak kalacaktır (Buzan ve diğerleri, 1998, ss. 25–31; Roe, 2005, ss. 53–54).

Güvenlikleştirme sürecinde tehdidin varlığına ikna edilmeye çalışılan grubun kimliğine gömülü kültürel değerler, ortak inançlar, toplumsal hafıza, diğer gruplara ilişkin önyargı, endişe ve korkular güvenlikleştiren aktörler tarafından etkili bir biçimde kullanılabilirse güvenlikleştirmenin başarıyla gerçekleşme ihtimali artmaktadır (Balzacq, 2005, ss. 184–186; Lake ve Rothchild, 1996, s. 41; Rychnovská, 2014, s. 16). Bu nedenle, bir mesele güvenlik tehdidi olarak ilan edilirken genelde toplumda belli bir karşılığı olan etnik, dini, tarihsel vb. sorunlar yeniden gündeme getirilir ve toplumsal hafızada yer edinmiş söylem kalıpları yeniden gündeme taşınır (Arfi, 1998, s. 172; Brass, 1991, s. 74; Brubaker ve Laitin, 1998, s. 442; Cigar, 1995, s. 6; Lake ve Rothchild, 1996, s. 41; Oberschall, 2000, ss. 990–991; Stritzel, 2007, s. 369; Tugay ve Duran, 2021b, ss. 474–475).

3. Karadžić'in Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını Güvenlikleştiren Söylemleri

1990 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bütün cumhuriyetlerinde çok partili serbest seçimler gerçekleştirilirken, Bosna-Hersek'te 18-25 Kasım tarihlerinde gerçekleşen ve oyların etnik temelde dağıldığı seçimler, Aliya İzzetbegović'in Demokratik Eylem Partisi (SDA), Radovan Karadžić'in Sırp Demokratik Partisi (SDS) ve Mate Boban liderliğindeki Hırvat Demokratik Birliği'nin (HDZ) zaferiyle sonuçlanmıştır (Semercioğlu, 2017, ss. 1342–1343; Bideleux ve Jeffries, 2007, ss. 342–343; Marcon ve diğerleri, 2008, ss. 5–6). 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan etmesi ve ardından bu ülkeler ile Yugoslavya/Sırp güçleri arasında patlak veren savaşlar Yugoslavya'nın dağılma sürecini başlatırken, Bosna-Hersek'te de söz konusu siyasi partiler arasında ülkenin geleceğine ilişkin fikir ayrılıkları baş göstermiştir. Slovenya ve Hırvatistan'ın izlediği yolu takip etmek isteyen Bosna-Hersek Parlamentosu 15 Ekim 1991'de bağımsızlık kararı almış ve bu karar doğrultusunda 29 Şubat-1 Mart 1992'de gerçekleştirilen referandumdan da bağımsızlık lehine bir sonuç çıkmıştır. Fakat Bosna-Hersek'in bağımsızlığını Sırp için kabul edilemez bir güvenlik tehdidi, bir savaş sebebi (Woehrel, 2012, ss. 1–2) olarak ilan eden Karadžić'in liderliğindeki SDS, Bosnalı Sırp'ların referandumu boykot etmesi yönünde bir kampanya yürütmüş ve bağımsızlık ilanının geri çekilmesini talep etmiştir (Ramet, 2005, s. 10). Fakat talebin reddedilmesi ve Bosna-Hersek'in bağımsızlık kararının Avrupa Topluluğu ve ABD tarafından tanınması üzerine 7 Nisan 1992'de Karadžić liderliğinde Sırp Cumhuriyeti (*Republika Srpska*) ilan edilmiştir. Aynı tarihte Sırp askerlerinin Saraybosna'ya bakan tepelerden şehri top atışına tutmaya başlamasıyla üç buçuk yıldan fazla sürecek olan Saraybosna kuşatması ve Bosna Savaşı başlamıştır (Ali ve Lifschultz, 1994, s. 371; Dalar, 2008, s. 95; Yenigün ve Hacıoğlu, 2010, s. 676).

Boşnak liderliğinin Bosna-Hersek'in genelinde kontrol sağlamak için Sırp'ların iradesini hiçe sayarak bağımsızlık kararı aldığını ileri süren Karadziç, bağımsızlık kararında ısrar eden İzzetbegoviç hükümetini anayasayı çiğnemekle ve böylece "anayasal şiddet" uygulayarak diğer şiddet türlerine kapı aralamakla suçlamıştır (ICTY Karadzić Case, 2010a, ss. 827; 848-854). Karadziç, Bosna-Hersek'in bağımsızlığına gerekirse güç kullanarak direneceklerini belirtmiş (Mann, 2005, s. 389), böyle bir sonucun Bosnalı Müslümanlar için bir felaket olacağını ifade etmiştir (ICTY Karadzić Case, 2009a, s. 529). Bosna-Hersek'in geleceğinin tartışıldığı Ekim 1991 Bosna-Hersek Parlamentosu oturumunda bağımsızlık kararı konusunda Boşnak yönetimini net bir şekilde 'uyaran' Sırp lider, bu kararda ısrarcı olunması halinde Boşnak Müslümanların "yeryüzünden silineceğini" söylemekten geri durmamıştır (ICTY Karadzić Case, 2010a, ss. 850-851):

"Sizi tehdit etmiyorum ancak bir kez daha uyarıyorum; Bosna-Hersek için seçtiğiniz ve ısrar ettiğiniz yol Hırvatistan ve Slovenya'nın şimdiden içine düştüğü cehenneme giden yol ile aynı! Bu seçtiğiniz yol yüzünden Bosna-Hersek'i cehenneme sürüklediğinizin farkında değil misiniz? Çünkü eğer savaş olursa Müslüman halk kendini savunamayacak ve belki de yok olacak".

Karadziç'in Bosna-Hersek'in Yugoslavya'dan ayrılıp bağımsız olmasını güvenleştiren söylemleri, Yugoslavya içinde en büyük nüfus grubu ve Miloseviç'in elinde topladığı siyasi güçle birlikte etkili ulus olan Sırp'ların Bosna-Hersek'te azınlık konumuna düşmesinin güvenliklerine tehdit oluşturacağı iddiasına dayanmıştır (Glenny, 1992, s. 12; Slack ve Doyon, 2001, ss. 142-143; Wiberg, 1993, s. 108). Miloseviç'in iktidarda olduğu Yugoslavya'da Bosnalı Sırp'ların "güçlü ve birleşik" konumda olduğunu ifade eden Karadziç (ICTY Karadzić Case, 2009a, s. 529), Yugoslavya'dan ayrılmanın ise Sırp'lar için "Müslümanların yönetiminde bir Bosna-Hersek'te Sırbo-fobianın hâkim olduğu ve yarın bir gün Sırbo-cide [Sırlara yönelik soykırım] yaşanmayacağını kimsenin garanti edemeyeceği" (ICTY Karadzić Case, 2014b, s. 47841) koşullarda yaşamak anlamına geleceğini savunmuştur.

3.1. Etnik Olarak Homojen Sırp Devleti Amacına Yönelik Söylemleri

Tüm çabalarına rağmen Bosna-Hersek'in Yugoslavya içerisinde kalmasını sağlayamayan ve ülkenin bağımsızlığını engelleyemeyen Karadziç, bu kez Müslümanların sosyal ve siyasi anlamda güçlü bir konumda olduğu bir siyasi yapıdan ziyade içerisinde otonom kantonların ya da ayrı bir Sırp devletinin olduğu bir düzenlemeyi savunmaya başlamıştır (Ali ve Lifschultz, 1994; ICTY Karadzić Case, 2009b, s. 818; Wiberg, 1993). Böylece Bosna-Hersek içerisinde homojen nüfusa sahip bir Sırp devleti amacı doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Sırp lider, Yugoslavya'dan ayrılmak isteyen Müslümanların bunun sonucunda Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü hedeflemekten vazgeçmelerini ve Sırlara ait olan bölgeleri gözden çıkarmak zorunda olduklarını ilan etmiştir (ICTY Karadzić Case, 2010a, s. 849).

Karadziç Sırp Meclisinde 12 Mayıs 1992'de yaptığı bir konuşmada Bosna-Hersek'ten ayrılıp kendi devletlerine sahip olmanın "Sırp halkının özgürlük mücadelesini başarıya ulaştırmak için

gerekli” olduğunu savunmuş, aynı zamanda Tito döneminde öne çıkarılan “Birlik ve Kardeşlik” ilkesine atıfla bağımsız Sırp devletinin “Sırların birlik ve kardeşlik masalları ile kandırılmasına son vermek” anlamına geleceğini eklemiştir (ICTY Karadžić Case, 2009a, ss. 558–559). Sırp lider, Bosna-Hersek'te Sırlar, Boşnaklar ve Hırvatların bir arada yaşamasının mümkün olmadığını, çok-etnikli bir Bosna-Hersek'te etnik sorunların ve çatışmaların yaşanmasının kaçınılmaz olduğunu, sorunlardan kurtulmak için her grubun kendi etnik devletine sahip olması gerektiğini savunmuştur (ICTY Karadžić Case, 2009b, s. 668; 2014c, s. 47579; Ali ve Lifschultz, 1994, ss. 384–387). Müslümanlar ve Sırların “yan yana büyümesi imkânsız olan bitkiler” ya da “sürekli birbirleriyle didişen kediler ve köpekler” gibi olduğunu, dolayısıyla çok kültürlü bir Bosna-Hersek yaratma çabasının başarısızlığa mahkûm olduğunu vurgulamıştır (ICTY Karadžić Case, 2014c, ss. 47596–47597). 1992'de Sırp Cumhuriyeti Meclisindeki konuşmasında, başka ülkelerden çeşitli örneklere değinerek barış içinde bir arada yaşamaya engel olanın Sırlar değil Müslümanlar olduğunu ileri sürmüştür (ICTY Karadžić Case, 2009a, s. 549):

“Müslümanlar başkalarıyla bir arada yaşayamazlar. Bu çok açık ve net bir konu. Kuzu gibi sakin, barışsever Hindularla bile bir arada yaşamayı beceremediler. Kıbrıs'ta Rumlarla bir arada yaşamayı beceremediler. Lübnan'da aynı ırka, aynı dile, aynı kültüre sahip oldukları Hristiyan Araplarla bile geçinemediler. Bu tartışma götürmez bir gerçek ki, Müslümanlarla bir arada yaşamaya kalkarsanız sizi çeşitli hileler ile kontrol altına alırlar. Biz burada bunun olmasına izin vermeyeceğiz”.

Karadžić, Boşnakların yaşadıkları yerlerden Sırp güçlerince zorla çıkarıldıktan sonra da etnik olarak homojen topraklara sahip olmanın önemini vurgulamaya devam etmiştir. 1994'te gerçekleştirdiği bir konuşmasında, Bosna-Hersek içerisinde kurulan Sırp Cumhuriyetinin nüfusu toplam nüfusun %50'sinden az bile olsa, kurdukları cumhuriyetin homojen bir Sırp toprağı haline gelmesinden memnun olduklarını ifade etmiştir. Etnik temizlik sonucu homojen bir Sırp nüfusa sahip olan Sırp Cumhuriyeti için “Çar Duşan'ın İmparatorluğu” benzetmesi yaparak İslam'ın bölgede yayılmasından önceki dönemlere göndermede bulunmuştur. “2 yıl önce biz buralarda bazı haklara sahip olan bir grup insandan ibarettik, şimdi ise bir devletimiz var ve bu devletin yüzde yüzü bize ait, yüzde yüzü bizim insanımızdan oluşuyor” ifadelerini kullanan Sırp lider, etnik olarak homojen bir Sırp devleti kurma amacını gerçekleştirmiş olmanın mutluluğunu dile getirmiştir (ICTY Karadžić Case, 2009a, ss. 549–550, 2014c, s. 47605).

3.2. “İç Düşmanlar” Söylemi

Karadžić'in bir önceki başlıkta değinilen Sırp devleti yaratma amacını meşrulaştırma çabasıyla Boşnak ve Hırvatları Sırların ‘iç düşmanları’ olarak ilan eden bir güvenlikleştirici söylem kullanmıştır. Bu bağlamda Bosna-Hersek'te tarihsel olarak Sırp toprakları olduğunu iddia ettiği bölgede bir Sırp devleti kurma amacını “yüzyıllardır hayalini kurduğumuz, düşmanlarımızın içinde olmadığı, sadece bize ait olacak devletimizi kurma hayaline kavuşmanın eşliğindeyiz” şeklinde dillendirmiştir (ICTY Karadžić Case, 2014b, ss. 47883–47884). Sırp lider, yüzyıllardır

ellerine geçen her fırsatı Sırlara saldırmak için kullanan ve aynı devlet içinde kaldıkları takdirde bunu yapmaya devam edecek olan 'iç düşmanlardan' arındırılmış bir Sırp devletinde Sırların güvende olacağını ileri sürmüştür (ICTY Karadžić Case, 2009a, ss. 521–530; 2014c, s. 47596). Sırp Cumhuriyeti Meclisinde yaptığı konuşmada benzer bir söyleme başvurarak, Sırp devletinin kurulmasını Sırp halkının Boşnaklar ve Hırvatlarla bir arada yaşayabilecekleri şeklindeki “aldatıcı fikirlerden” kurtulmak anlamına geleceğini savunmuştur (ICTY Karadžić Case, 2014c, s. 47596).

Karadziç tarafından ortaya konulan güvenlikleştirme politikasının en önemli bileşenlerinden biri, Sırp toplumsal hafızasında yer alan düşman imgeleri ve tarihsel travmalar kullanılarak etnik farklılık ve kadim nefret algılamalarının canlandırılması olmuştur (Wood, 2001, s. 66). Boşnak Müslümanlar için Türk ifadesini pejoratif bir anlamda kullanan Karadziç, bağımsız Bosna-Hersek'i yönetecek olan Boşnak Müslümanları Türklerle, onlarla hareket eden Hırvatları ise II. Dünya Savaşı'nda Sırları katleden Ustaşalarla özdeşleştirmiştir (ICTY Karadžić Case, 2014a, s. 47777). Böylece 1990'ların başlarında Sırların bir kez daha tarihsel düşmanları olan Türklerin ve Ustaşaların yönetimi altında yaşamak zorunda kalabileceği şeklindeki milliyetçi Sırp propagandası Karadziç'in güvenlik siyasetinde etkili olmuştur (ICTY Karadžić Case, 2009a, ss. 546–548; Arfi, 1998, ss. 184–185; Wood, 2001, s. 68).

Bosnalı Sırları “Tanrıdan ve çok etkili olmayan birkaç dost ülkeden başka yardımcısı olmayan” bir halk olarak niteleyen Karadziç, Sırp milliyetçiliğindeki mağduriyet temasını (Jelavich, 2015, s. 283) kullanarak güvenlik söylemini kurgulamıştır (ICTY Karadžić Case, 2009b, s. 824). Sırp lider, 1914, 1941 ve 1991'de patlak veren bütün savaşların “her şeyin ötesinde Ortodoks nüfusu yok etme amacı taşıyan savaşlar” olduğunu ileri sürerek Sırların iç ve dış düşmanlarla sarılı olduğunu savunmuştur (ICTY Karadžić Case, 2009a, ss. 546–548). Ustaşa dönemini hatırlatan Sırp lider, Sırların 1941'de yaşananlarla tekrar karşı karşıya kaldığını, Hırvatistan'da ortaya çıkan “neo-faşizm” ve Bosnadaki “İslamcı fundamentalizmin” Sırlara yeniden bir “soykırım” yaşatabileceğini iddia etmiştir (Arfi, 1998, s. 187; Biondich, 2011, s. 202).

Karadziç'in söylemlerinde Bosna-Hersek'teki Müslümanlar bir anda, her an Sırlara saldırmaya hazır olan 'iç düşmanlar' halini almıştır (Stoianovich, 2015, s. 331). Sırp milliyetçi anlatısında; özünde Sırp oldukları fakat Osmanlı döneminde Müslümanlığı seçerek asıl kimliklerine “ihnet ettikleri” ileri sürülen Boşnak Müslümanlar, Orta Çağ'da Sırp topraklarını işgal eden ve Sırp ulusuna baskı yapan Müslüman Türk yönetiminin bölgedeki ‘kalıntıları’ olarak düşmanlaştırılmıştır (Babuna, 1999, s. 195; Cigar, 1995, s. 25; Krupalija, 2020, s. 210). Bu anlatıya göre; Boşnak Müslümanlar sadece 500 yıl önce Türklerin safında yer almakla kalmamış, tarihin çeşitli dönemlerinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Hırvat Ustaşalar ile iş birliği yapıp Sırlara karşı cephe almışlardır (Wiberg, 1993, s. 98).

Karadziç, bağımsız Bosna-Hersek'te yaşamının Sırlar için Osmanlı Devleti dönemine, “dayanılmaz koşullar altında acı çektikleri ve kültürlerini koruma mücadelesi verdikleri 500 yıllık Türk yönetimi zamanına” (ICTY Karadžić Case, 2009b, ss. 809–810, 2010a, s. 828), “Ortodoks kimliğini zehirleyen” (ICTY Karadžić Case, 2014c, ss. 47596–47597) “kölelik” (ICTY Karadžić

Case, 2010a, s. 884) dönemlerine dönüş anlamına geleceğini söylemiştir. Bu bağlamda bağımsızlık kararı alan Bosna-Hersek hükümetine “*Artık kimsenin kontrolünde olmayacağız! Bizi kontrol altına alma çabası bu topraklarda yüzlerce kez denendi ancak artık bunu başaramayacaksınız!*” ifadeleriyle karşı çıkmıştır (ICTY Karadžić Case, 2010a, ss. 850–851).

Sırpların toplumsal hafızasında II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanya'sının desteğiyle Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in büyük bölümünü içeren topraklarda bir Hırvat devleti kuran ve Sırlara yönelik katliamlara girişen Ustaşa rejimine dair travmatik anılar önemli yer tutmaktadır. Hırvat Ustaşa rejimi, sahip olduğu Faşist ideoloji ve Sırp düşmanlığı tutumu ile Sırpların büyük mağduriyetler yaşamasına neden olmuştur (Biondich, 2005, s. 77; Bora, 1995, ss. 49-51; Jelavich, 2015, s. 279). Bu dönemde on binlerce Sırp'ın katledildiği Jasenovaç toplama kampı kurulmuş, Lika ve Kordun gibi bölgelerde Sırp saldıırıya uğramış ve Ortodoks kiliseleri harap edilmiştir (Alkan, 1995, s. 23; Arfi, 1998, s. 187; Biondich, 2011, ss. 140–141; Bora, 1995, s. 51). Karadžić'in söylemlerinde II. Dünya Savaşı'na dair bu tip travmatik anılarla dolu Sırp toplumsal hafızasına başvurması, milliyetçilikten en uzak kesimleri bile etnik kutuplaşmaya eğilimli hale getirmiştir (Oberschall, 2000, ss. 990–991).

Karadžić, “*aleyhimize yapılan planlar, bu planları yapan düşmanlar ve tüm bunların kurbanı olarak biz Sırp lar: her şey tıpkı II. Dünya Savaşı dönemindeki gibiydi*” ifadeleriyle (ICTY Karadžić Case, 2010a, s. 888) 1990'larda Sırp ların düşmanlarının ve onlara karşı kurulan komploların II. Dünya Savaşı'nda yaşananlar ile benzer olduğunu ileri sürmüştür. Aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nda Bosna-Hersek'te ve Hırvatistan'da Sırlara karşı bir soykırım faaliyetine girişildiği iddiasından hareketle, 1990'larda tekrar böyle bir soykırım yaşanmaması için Sırp halkını savunmaya çalıştıklarını iddia etmiştir (ICTY Karadžić Case, 2014b, ss. 47820–47821):

“Savcılık makamı Sırp ların yeni bir soykırımı uğrama korkusu içinde olduğunun gerçekliğini sorguluyor ve bu korkunun ben ve SDS tarafından Sırp halkına dayatıldığını ileri sürüyor. Oysa II. Dünya Savaşı'nda yaşanan soykırımı tecrübe etmemiş, o dönemin acılarına şahit olmamış neredeyse bir Sırp ailesi bile bulmak zordur”.

Karadžić Sırp ların II. Dünya Savaşı'ndaki düşmanlarıyla tekrar karşı karşıya olduğu söylemine İzzetbegoviç'i de dahil etmiş, İzzetbegoviç hükümetini kastederek Bosna-Hersek'te “Hitlerin müttefiklerinin iktidara geldiğini” ileri sürmüştür (ICTY Karadžić Case, 2014b, s. 47832). Sırp lider bu iddiasını II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanya'sı tarafından Yugoslavyalı Müslümanlardan oluşan “Hançer” adlı bir birlik kurulmasına ve İzzetbegoviç'in Hitler ile “dostluk ve iş birliği” içinde olduğu iddia edilen⁵ Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyini'yi Saraybosna'da birkaç kez ağırlamasına dayandırmıştır (ICTY Karadžić Case, 2010a, ss. 881–887)

5 İsrail Başbakanı David Ben Gurion 1960'larda Araplar ile Naziler arasında benzerlikler kurma şeklinde özetlenebilecek bir siyaset ortaya koymaya başlamıştır. Bu doğrultuda dönemin Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyini'nin Nazilerle iş birliği içinde olduğu, hatta Yahudilere karşı “nihai çözümün” planlayıcıları arasında yer aldığı, Nazilerin Yahudi soykırımını Kudüs müftüsünden ilham aldığı gibi iddialar ortaya atılmıştır (Zertal, 2000, ss. 108–109). Karadžić bu iddiaların odağındaki Emin el-Hüseyini ile İzzetbegoviç arasındaki ilişkiyi öne sürerek Boşnak lideri Kudüs müftüsü üzerinden Naziler ile ilişkilendirme çabasına girişmiştir.

Karadziç II. Dünya Savaşı'ndan önce Sırpların Bosna-Hersek topraklarının üçte ikisine hâkim olduğunu fakat uğradıkları soykırım ve zorla yerinden etme faaliyetleri sonucu azınlık konumuna düştüklerini ve ellerindeki toprakların büyük kısmını kaybettiklerini ileri sürmüştür (ICTY Karadziç Case, 2010b, s. 913). Buna dayanarak, ülkenin tamamında hak iddia eden Bosna-Hersek yönetimini, söz konusu “soykırım” sonucu ülkede oluşan bölgesel ve demografik gerçekliği “*suiistimal etmeye çalışmakla*” suçlamıştır (ICTY Karadziç Case, 2010a, s. 881).

Karadziç, iç düşmanlar söylemi çerçevesinde demografik verilere ve Bosna-Hersek'te Müslümanların yüksek doğum oranlarına bile değinmiş, Müslümanların Sırp'lardan yaklaşık dört kat fazla olan yüksek doğum oranları yoluyla Bosna-Hersek'teki 'Sırp bölgelerinde' hakimiyet sağlamaya çalıştığını iddia etmiştir (ICTY Karadziç Case, 2014c, ss. 47597; 47659). Sırp lidere göre ülkedeki etnik dengeleri değiştirmek için bilinçli olarak uygulanan, Müslüman kadınlara en az beş çocuk doğurması gerektiği şeklindeki fetvalar ile desteklenen yüksek doğum oranı politikası Bosnalı Sırp'ların güvenliğine yönelik bir tehdittir (ICTY Karadziç Case, 2010a, s. 891). Bosnalı Sırp'lara hitaben yaptığı bir konuşmada “*bizleri yüksek doğum oranlarıyla alt edecekler*” ifadelerini kullanan Karadziç, “*ne Sırp'lar ve ne de Hırvatların yüksek doğum oranları yoluyla İslam'ın Avrupada nüfuz alanı oluşturmasını engelleyemeyeceğini*” ifade etmiştir. Müslümanların 5-6 yıl içinde ülke nüfusunun yarısından fazlasını oluşturacağını ve bunun Sırp'lar için güvenlik sorunu haline geleceğini ileri sürmüştür (ICTY Karadziç Case, 2014c, s. 47597). Nüfus artış oranlarının güvenliğleştirilmesi çerçevesinde Sırp liderin başvurduğu bir diğer söylem, Boşnakların yoğun olarak yaşadığı Sırbistan'daki Sancak Bölgesinden ve Türkiye'den Bosna-Hersek'teki Sırp yerleşim yerlerine Müslüman nüfusun getirilmesi yoluyla Sırp'ların asimilasyona uğratılmaya çalışılacağı şeklinde olmuştur (ICTY Karadziç Case, 2009b, ss. 810–811). Karadziç, tüm bu ‘planların’ farkında olduklarını ve buna müsaade etmeyeceklerini bizzat İzzetbegoviç'e de söylediğini belirtmiştir (ICTY Karadziç Case, 2010a, s. 891).

3.3. “İslami Fundamentalizm” ve İzzetbegoviç'i Güvenlikleştirme Söylemi

Karadziç, Bosna-Hersek'in bağımsızlık hedefinde Arapların ve Müslüman dünyasının etkili olduğunu, Bosna'yı “İslami terörün” Avrupa'ya açılan kapısı olacak İslami bir rejime dönüştürme amacına dayandığını savunmuştur (ICTY Karadziç Case, 2010a, s. 852). Bu bağlamda sadece Sırp'lar için değil, bir bütün olarak Batı dünyasının değerleri için savaştıklarını, Avrupa'yı İslami fundamentalizme karşı korudukları için kendilerine minnettar olunması gerektiğini ileri sürmüştür (Carmichael, 2002, s. 57; Cigar, 1995, ss. 43–65). “İslami fundamentalizm” söylemi altında İzzetbegoviç başta olmak üzere Boşnak siyasi, bürokratik ve askeri elitlerinin dini kimliğini Sırp'lara yönelik güvenlik tehdidi olarak sunan Karadziç, SDA'nın iktidara gelmesiyle başlayan süreci Sırp'ların Müslümanlardan gelebilecek saldırılara karşı savunmasız kaldıkları İslamcı bir rejimin kurulması olarak tanımlamıştır (ICTY Karadziç Case, 2009b, ss. 811–812, 2010a, s. 882; ss. 901–902; 2014b, s. 47844).

Karadziç'in güvenlikleştirme siyasetinde İslami fundamentalizm söylemini kullanması, dönemin uluslararası konjonktüründe öne çıkan “radikal İslam” söyleminden yararlanmaya çalışan

pragmatist bir boyut taşımaktadır. Soğuk Savaş'ın sona erdiği, “Medeniyetler Çatışması” gibi tezlerin öne sürüldüğü, Komünizmden sonra yeni “Öteki”nin “Radikal İslam” olarak ilan edildiği bir dönemde Boşnak siyasetçilerin İslami fundamentalizmle suçlanması, Sırp liderin siyasi ve bölgesel hedeflerini “radikalizmle mücadele” şeklinde meşrulaştırma çabasının bir ürünü olarak değerlendirilmek mümkündür. Bosna-Hersek'teki gelişmeler için İran İslam devrimi ve İranlaşma gibi benzetmelere başvuran Karadžić, İzzetbegoviç'in İran İslam Cumhuriyetine benzer bir rejim kurmak istediğini öne sürerek (ICTY Karadžić Case, 2010a, ss. 884–887; Carmichael, 2015, s. 126) “İslami tehdit” söylemini sadece Sırp halkına değil Batılı siyasetçilere yönelik de bir güvenlikleştirme çabası olarak kullanmıştır. Sırp lider Bosna-Hersek'teki ‘İslami tehdidin’ bölgesel bir güvenlik krizine neden olacağını ileri sürmüştür (ICTY Karadžić Case, 2009b, ss. 809–810), Boşnak ve Arnavut Müslümanların yaşadığı Bosna-Sancak-Kosova hattında radikal İslamcı bir dönüşüm olduğu imasıyla bu bölgeyi “yeşil üçgen” olarak isimlendirerek (ICTY Karadžić Case, 2010a, s. 887) uluslararası kamuoyunda etkili olan radikal İslam endişesinden yararlanmak istemiştir (Cigar, 1995, s. 99). Nitekim Bosna-Hersek'te çatışmaların yayılmaya başladığı dönemde uluslararası basında çatışmaların Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Kosova, Sancak ve Makedonya'ya yayılabileceği tehlikesinin gündeme getirilmesi söz konusu endişeyi gözler önüne sermektedir (Bağcı, 1994, ss. 259–260).

Karadžić, İzzetbegoviç'in “*bir fanatik dinci*” olduğunu, Yugoslavya'ya başından beri sadakati olmadığını ve ilk fırsatını bulduğunda Bosna-Hersek'i Yugoslavya'dan koparmak ve İslami bir rejim kurmak için harekete geçtiğini ileri sürmüştür (ICTY Karadžić Case, 2014b, ss. 47883–47884). İzzetbegoviç'in İslami kimliği ile 1990'larda ortaya koymak istediği politikaları birbiriyle ilişkilendirerek Sırp'lara yönelik bir tehdit olarak sunan (Mulaosmanović, 2017, s. 13) Karadžić, Boşnak liderin geçmişte ortaya koyduğu fikir ve eylemleri İslami rejim kurma amacının göstergesi olarak sunmuştur. Bu doğrultuda İzzetbegoviç'in “fundamentalist” fikirlerine kanıt olarak Boşnak liderin “İslam Deklarasyonu” kitabına atıfta bulunmuştur. 1970 yılında İzzetbegoviç tarafından yazılan İslam Deklarasyonu'nun Müslümanların kendi algılarına uygun bir dünya inşa etmesi gerektiğini ilan eden bir siyasi program olduğunu söyleyen Karadžić, 1990'larda İzzetbegoviç tarafından kurulan SDA'nın İslam Deklarasyonu'nda ortaya konulan ‘radikal İslamcı’ hedefleri benimsediğini ileri sürmüştür (ICTY Karadžić Case, 2010a, ss. 881–892). İzzetbegoviç'in İslam Deklarasyonu'nda yazdıklarını Bosna-Hersek'in anayasası gibi gördüğünü ileri sürerek, Sırp tarafının 1990'larda gerçekleştirdiği her eylemin Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından soruşturulmasını fakat İzzetbegoviç'in söz konusu kitabından hiç bahsedilmemesini eleştirmiştir (ICTY Karadžić Case, 2010a, s. 968, 2014b, s. 47827).

Karadžić, İzzetbegoviç'in üyesi olduğu Genç Müslümanlar Örgütü'nün Mısır'daki Müslüman Kardeşler'den esinlenerek kurulduğunu ileri sürmüştür, 1990'larda SDA'yı kuran çekirdek kadronun Genç Müslümanlar Örgütü'nün üyeleri olduğunu eklemiştir. Böylece, SDA'nın Müslüman Kardeşler benzeri ‘radikal’ bir programa sahip olduğu mesajını vermiştir (ICTY Karadžić Case, 2009b, ss. 812–813):

“Mücadele ettiğimiz insanların ne tür ideolojilere sahip olduğuna bakın. Bay İzzetbegoviç İkinci Dünya Savaşı döneminde Müslümanların yaşadığı yerlerde fundamentalist bir İslami rejim kurmayı hedefleyen Genç Müslümanlar adlı örgütün üyesi idi. İkinci Dünya Savaşından sonra da çeşitli gizli ve gayri resmi örgütler içerisinde söz konusu İslami emelleri için faaliyetler yürütmüş ve tutuklanmıştır” (ICTY Karadžić Case, 2010a, ss. 881–882).

Karadžić’in İslami fundamentalizm tehdidi söyleminin dikkat çekici bir boyutu, Bosna-Hersek’in Yugoslavya’dan ayrılıp bağımsız olmasını Müslüman azınlığın Hristiyan çoğunluğa tahakkümü anlamına geleceğini iddia etmesidir (ICTY Karadžić Case, 2010b, s. 962). Sırp lider Hırvatlar ile Boşnaklar arasındaki iş birliğini görmezden gelerek SDA’nın iktidara gelmesini nüfusun çoğunluğunu oluşturan Hristiyanların üzerinde bir Müslüman azınlık hakimiyeti şeklinde betimlemiştir (ICTY Karadžić Case, 2010b, s. 962). SDA’nın Boşnak Müslümanlara avantaj sağlamaya ve Hristiyan çoğunluğa, yani Sırlara ve Hırvatlara zarar vermeye yönelik politikalarla hareket ettiğini ileri süren Karadžić, Hırvatistan ve Bosna-Hersek’te birbirleriyle yoğun bir savaşın içine girmiş olan Hırvatlar ve Sırları Hristiyan kimliği altında birleştirmiş, Bosna-Hersek’te yaşananları Huntington’ı hatırlatan şekilde ‘medeniyetler çatışması’ ekseninde yorumlamıştır.

Karadžić Batı ülkelerini, “SDA içindeki radikal İslamcı yapıyı fark ederek” partiden ayrılan Adil Zulfikarpasiç ve 1993’te Bosna hükümetiyle yollarını ayırıp “Batı Bosna Özerk Bölgesini” kurduğunu ilan eden Fikret Abdiç gibi daha seküler, demokrat ve ılımlı Boşnak siyasi liderler yerine İzzetbegoviç’i muhatap almak ve desteklemekle suçlamıştır (ICTY Karadžić Case, 2014b, s. 47831). Bu bağlamda, uluslararası kamuoyunu, Avrupa değerleri ile daha uyumlu Müslüman liderler yerine İzzetbegoviç ve onun partisi SDA ile diyalog kurmayı tercih etmekle itham etmiştir (ICTY Karadžić Case, 2014b, s. 47828). Böylece Batılı devletlerin demokratik, Avrupa değerlerine sahip bir Bosna-Hersek’in inşa edilmesi için çaba göstermek yerine İslami emellerle hareket eden siyasi liderlerle iş birliğine gittikleri eleştirisinde bulunmuştur (ICTY Karadžić Case, 2014b, s. 47924). Uluslararası toplum tarafından sadece Boşnak siyasetçiler arasında değil ülkesel bazda da “yanlış tarafın desteklendiğini” iddia eden Sırp lider, ABD başta olmak üzere Batı ülkelerinin Balkanlar’da istikrarı yeniden sağlayabilecek potansiyele sahip olan Sırlara güvenmek yerine Suudi Arabistan, İran ve Türkiye gibi ülkelerin İslam’ın Avrupa’ya nüfuz etmesi için kullandıkları Boşnakları desteklediklerini öne sürmüştür (Cigar, 1995, s. 100).

4. Sonuç

Çalışmada Bosna Savaşı sırasında ayrılıkçı Sırp hareketinin lideri konumunda olan Karadžić’in güvenikleştirme siyasetini hangi söylemlere başvurarak uyguladığı ele alınmıştır. Temel olarak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi arşiv kayıtlarına dayanarak oluşturulan araştırma bulguları ışığında, Bosna-Hersek’in bağımsızlığını Bosnalı Sırlar için bir güvenlik sorunu olarak ilan eden Karadžić’in Bosna-Hersek topraklarında etnik olarak homojen bir Sırp devleti kurma

amacını meşrulaştırmak için üç farklı güvenlik tehdidi söylemi kullandığı görülmüştür. Bunlardan birincisi, İzzetbegoviç yönetiminin Bosna-Hersek'te bir İslami rejim kurmayı hedeflediğini ve bu bağlamda Bosna-Hersek'in "İslami terörün" Avrupa'ya açılan kapısı haline geleceğini ileri süren İslami fundamentalizm tehdidi söylemidir. Karadžić bir diğer tehdit söyleminde, İzzetbegoviç yönetimini ve Boşnakları tarihin çeşitli dönemlerinde Sırp'ların düşmanlarının safında yer alan iç düşmanlar olarak ilan etmek için Osmanlı dönemi 'Türk işgaline' dair Sırp milliyetçi anlatısından yararlanmıştı. Sırp lider son olarak, Hırvatları II. Dünya Savaşı döneminde kurulan Hırvat Ustaşa rejimi ile özdeşleştirerek, II. Dünya Savaşı'na dair Sırp toplumsal hafızasını etkili bir biçimde kullanan bir tehdit söylemi inşa etmiştir.

Karadžić'in kullandığı söylemlerin bir kısmı Sırp'lara geçmişte yaşadıklarını hatırlatmış ve bunların benzerlerini yeniden yaşama tehlikesi altında oldukları mesajını vermiştir. Bu söylemler II. Dünya Savaşı ve Yugoslavya dönemi gibi nispeten yakın tarihte yaşanan olaylar ile Osmanlı dönemi gibi oldukça eski zamanlara ait anlatıları birleştirmiş ve 1990'larda Sırp'ların içinde bulunduğu duruma dair çıkarımlar yapmak üzere kullanılmıştır. Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde siyasi liderler tarafından tirmandırılan etnik düşmanlığın önemli oranda II. Dünya Savaşı dönemine atıfla gerçekleştirildiğini (Haliloviç Tekin, 2012; Bowman, 2003), bu döneme ait toplumsal travmaların güvenlikleştirme siyaseti için kullanışlı olduğunu (Kenar, 2005, s. 60; Oberschall, 2000, s. 989) ileri süren çalışmaları destekler biçimde, Karadžić'in II. Dünya Savaşı'na dair Sırp toplumsal hafızasına ve Sırp'ların bu dönemde Ustaşa rejimi altında uğradığı katliamlara dayanan güvenlik söylemleri güvenlikleştirme siyasetinin en güçlü unsurlarından birini oluşturmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, II. Dünya Savaşı'na dair hatıraların 1990'larda pek çok Bosnalı Sırp'ın zihninde hala taze olması ve o dönemde yaşananların mağdurlarının veya mağdur yakınlarının önemli bir kısmının halen hayatta olmasıdır. Böylece II. Dünya Savaşı'na dair güvenlikleştirici söylemler, Osmanlı dönemine atıfla oluşturulan söylemlerin aksine yakın zamanda yaşananlara dayanmasıyla daha etkili olmuştur (Bora, 1995, s. 60; Kenar, 2005, s. 60; Oberschall, 2000, s. 989-991).

Sırp lider güvenlikleştirici söylemlerinin bir kısmında ise dönemin bölgesel ve uluslararası konjonktüründe öne çıkan tehdit algılamalarını Bosna'daki siyasi sorunlar ile ilişkilendirmiştir. İzzetbegoviç'in ülkede İslami bir rejim kurmaya hazırlandığı iddiaları ve Bosna-Hersek'te İslami fundamentalizmin yayılma tehlikesine işaret eden söylemler bu bağlamda değerlendirilebilir. Sırp liderin İslami rejim tehdidinde dayalı söylemleri diğer söylemlerinden farklı olarak sadece Bosnalı Sırp'lara değil, aynı zamanda uluslararası toplumun güvenlik kaygılarına da hitap etmiştir. Karadžić'in dünyadaki başka örneklere de değinerek Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezini hatırlatır şekilde Sırp'lar ve Müslümanların bir arada yaşamasının güvenlik sorunları doğuracağını ileri sürmesi, küresel düzeydeki güvenlik tartışmalarından yararlanarak siyasetini meşrulaştırma çabası olarak yorumlanabilir. Bosna Savaşı'nda Sırp liderlerin tutum ve siyasetlerini ele alan çalışmalarda değinilmemiş olan bu bulgu çerçevesinde yapılacak yeni çalışmalar, liderlerin yerel siyasi tartışmalardaki konumlarını meşrulaştırmak için küresel tehditlerden nasıl yararlandıklarını inceleyerek literatüre önemli katkılar sunabilir.

Bosna Savaşı'nı ele alan çalışmalarda çatışma dinamikleri genel olarak milliyetçi liderlerin yükselişiyle birlikte etnik sorunların yeniden canlanması çerçevesinde ele alınırken, çalışmada Karadziç'in söylemlerinde dini kimliklere dair vurguların öne çıktığı tespit edilmiştir. Sırp lider tarafından gerek etnik ayrışma savunulurken gerekse iç düşmanlar söylemi kullanılırken Boşnakların dini kimlikleri güvenikleştirmiştir. Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlar arasında en önemli kimlik ayrımının din farklılığı olması ve bu toplumlarda dini ve etnik kimliğin iç içe geçmiş yapısı bu sonucu şaşırtıcı kılmamaktadır. Fakat dini kimlikler temelinde güvenlik söylemi üretirken aynı zamanda İzzetbegoviç karşısında daha ılımlı gördüğü Müslüman liderleri destekleyici ifadeler kullanması Sırp liderin güvenikleştirme siyasetinin pragmatik boyutunu göstermektedir. Karadziç'in başlangıçta güvenlik tehdidi olarak görmediği İzzetbegoviç'i Bosna-Hersek'te anlaşmazlıkların ortaya çıkması üzerine, on yıllar önceki faaliyetlerine ve eserlerine atıfla fundamentalist ilan etmeye başlaması İslami fundamentalizm söylemini siyasi amaçları doğrultusunda kullandığını göstermiştir. Sırp liderin tutumu, liderlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek ve konumlarını meşrulaştırmak için güvenlik tehditleri üretebileceğini öne süren güvenikleştirme yaklaşımının temel varsayımları ile uyusmaktadır.

Karadziç'in Miloseviç yönetimi altındaki Yugoslavya'da Bosnalı Sırp'ların "güçlü ve birleşik" konumda olacağını fakat Bosna-Hersek'in bağımsızlığı halinde Müslüman yönetimi altında bir azınlık grubu olarak saldırılarına açık hale geleceklerini iddia etmesi ve bu doğrultuda Bosna-Hersek topraklarında bir Sırp devleti kurma amacına yönelmesi, Sırp liderin Miloseviç'in politikaları doğrultusunda hareket ettiğini vurgulayan çalışmalarla uyumlu bir bulgudur. Bununla birlikte, her ne kadar siyasi amaçları Miloseviç'inkiyle uyuşsa da Karadziç'in amaçlarını meşrulaştırmak için kullandığı söylemler belli noktalarda Miloseviç'in söylemlerinden farklılaşmaktadır. Örneğin Miloseviç söylemlerinde Sırp'lar ile Osmanlı Devleti arasındaki 1389 Kosova Savaşı'na dair milliyetçi anlatıları sıkça kullanmış olsa da Karadziç'in Kosova konusuna neredeyse hiç değinmediği görülmüştür. Her iki lider de Sırp milliyetçiliğindeki Osmanlı dönemi temasını kullanmış, fakat daha genel bir söylem üreten Miloseviç'in aksine Karadziç Boşnaklar ile Osmanlı yönetimini özdeşleştirmek amacına yönelmiştir. Son olarak, Miloseviç söylemlerinde genel itibariyle İzzetbegoviç'i hedef almamış olsa da Karadziç'in Bosna-Hersek'te karşısında bulduğu en önemli siyasi aktör olan İzzetbegoviç'i güvenlik söylemlerinin merkezine koyduğu görülmüştür.

Çalışmada yararlanılan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi arşiv kayıtları, Yugoslavya'nın parçalanması dönemini inceleyen araştırmacılar için zengin bir veri kaynağı sunmaktadır. Fakat yine de bu çalışmanın en önemli sınırlılığı Boşnakça/Sırpça/Hırvatça kaynakların analiz edilememesidir. Bu sınırlılığı aşarak birincil veri kaynaklarını kullanan çalışmalar, konu ile ilgili daha detaylı ve geniş kapsamlı analizler sunacaktır. Son olarak, Radovan Karadziç'e odaklanan çalışmaların literatürde yeterince yer almamış olduğu tespiti Bosna-Hersek'teki diğer siyasi liderler için de geçerlidir. Bu bağlamda Aliya İzzetbegoviç ve Mate Boban başta olmak üzere diğer liderlerin söylemlerini ve politikalarını konu edinen çalışmalar alana önemli katkılar sunacaktır. Benzer şekilde, Karadziç'in bu çalışmada ele alınan söylem, tutum

ve politikalarının başka liderlerle karşılaştırmalı biçimde analiz edilmesi, liderler arasındaki benzerlik ve farklılıkların incelenmesi sonraki çalışmalar için bir öneri olarak sunulabilir.

Kaynakça

- Akgül Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(30), 43–73.
- Ali, R. ve Lifschultz, L. (1994). Why Bosnia?. *Third World Quarterly*, 15(3), 367–401. doi:10.1080/014.365.99408420387
- Alkan, N. (1995). *Bosna: Dağılan Yugoslavya Mozaiğinde*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Arfi, B. (1998). Ethnic fear: The social construction of insecurity. *Security Studies*, 8(1), 151–203. doi:10.1080/096.364.19808429368
- Associated Press. (2016a). Bosnian Serbs rally for and against government. <http://www.aparchive.com/> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- Associated Press. (2016b). Bosnian Serbs react to Karadzic verdict. <http://www.aparchive.com/> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- Associated Press. (2019). Bosnian Serbs condemn Karadzic sentence increase. <http://www.aparchive.com/> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- Babuna, A. (1999). Nationalism and the Bosnian Muslims. *East European Quarterly*, 33(2), 195–218.
- Bağcı, H. (1994). Bosna Hersek: Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 257–279.
- Balzacq, T. (2005). The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, 11(2), 171–201. doi:https://doi.org/10.1177/135.406.6105052960
- Banac, I. (1992). The Fearful Asymmetry of War: the Causes and Consequences of Yugoslavia's Demise. *Daedalus*, 121(2), 141–174.
- Baysal, B. (2020). 20 Years of Securitization: Strengths, Limitations and A New Dual Framework. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(67), 3–20. doi:10.33458/uidergisi.777338
- Bellamy, C. (1998). Reflections on the civil war in Bosnia and foreign intervention 1992–98. *Civil Wars*, 1(2), 1–25. doi:https://doi.org/10.1080/136.982.49808402371
- Bennett, C. (1995). *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences*. New York: New York University Press.
- Bideleux, R. ve Jeffries, I. (2007). *The Balkans: A Post-Communist History*. Oxon, New York: Routledge.
- Bieber, F. (2020). *The Rise of Authoritarianism in The Western Balkans*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Bilgin, P. (2010). Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları. *SAREM Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(14), 69–96.
- Biondich, M. (2005). Religion and Nation in Wartime Croatia: Reflections on the Ustasa Policy of Forced Religious Conversations, 1941-1942. *Slavonic & East European Review*, 83(1), 71–116.
- Biondich, M. (2011). *The Balkans: Revolution, War, and Political Violence since 1878*. Oxford: Oxford University Press.
- Bora, T. (1995). *Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bowman, G. (2003). Constitutive Violence and the Nationalist Imaginary: Antagonism and Defensive Solidarity in 'Palestine' and 'Former Yugoslavia'. *Social Anthropology*, 11(3), 319–340. doi:https://doi.org/10.1017/S096.402.8203000235

- Brass, P. R. (1991). *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*. New Delhi: Sage Publications.
- Brubaker, R. ve Laitin, D. D. (1998). Ethnic and Nationalist Violence. *Annual Review of Sociology*, 24, 423–452. doi:<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.423>
- Burg, S. L. ve Shoup, P. S. (1999). *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic conflict and International Intervention*. New York: M. E. Sharpe.
- Buzan, B. ve Waeber, O. (1997). Slippery? Contradictory? Sociologically Untenable? The Copenhagen School Replies. *Review of International Studies*, 23(2), 241–250. doi:<https://doi.org/10.1017/S026.021.0597002416>
- Buzan, B., Waeber, O. ve de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers.
- Carmichael, C. (2002). *Ethnic Cleansing in the Balkans: Nationalism and the Destruction of Tradition*. Oxon, New York: Routledge.
- Carmichael, C. (2015). *A Concise History of Bosnia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ceylan, T. E. ve Kardaş, T. (2020). Kimlik-Güvenlik İlişisini Anlamak: Toplumsal Kimlik, Sosyal Psikoloji ve Toplumlar-Arası Güvenlik İkilemi. *Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (94), 189–215. doi:<https://doi.org/10.12995/bilig.9409>
- Cigar, N. L. (1995). *Genocide in Bosnia: The Policy of "Ethnic Cleansing"*. Texas: Texas A & M University Press.
- Cohen, L. (1995). *Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition*. Colorado: Westview Press.
- Dalar, M. (2008). Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 91–123. doi:<https://doi.org/10.11616/AbantSbe.232>
- Denitch, B. (1994). *Ethnic Nationalism: The Tragic Death of Yugoslavia*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Djilas, A. (1993). A Profile of Slobodan Milošević. *Foreign Affairs*, 72(3), 81–96.
- Donia, R. J. (2015). *Radovan Karadžić. Architect of the Bosnian Genocide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Emmers, R. (2017). Güvenikleştirme. İçinde A. Collins (Ed.), N.Uslu (Çev.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları* (ss. 131–144). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Fearon, J. D. ve Laitin, D. D. (2000). Violence and the Social Construction of Ethnic Identity. *International Organization*, 54(4), 845–877. doi:<https://doi.org/10.1162/002.081.800551398>
- Fierke, K. ve Jørgensen, K. E. (2015). Introduction. İçinde F. Karin ve K. E. Jørgensen (Ed.), *Constructing International Relations: the Next Generation* (ss. 3–10). Oxon, New York: Routledge.
- Gagnon, V. P. (1994). Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia. *International Security*, 19(3), 130–166. doi:<https://doi.org/10.2307/2539081>
- Gagnon, V. P. (2013). *The Myth of Ethnic War*. Ithaca: Cornell University Press.
- Gallagher, T. (2003). *The Balkans After The Cold War: From Tyranny to Tragedy*. London: Routledge.
- Glenny, M. (1992). *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*. London: Penguin Books.
- Güven, İ. F. (2016). Yugoslavya'nın Dağılması Bağlamında Josip Broz Tito ve Slobodan Miloseviç'in Söylem ve Politikalarının İncelenmesi. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (17), 101-128.
- Halilović Tekin, C. (2012). *Bosna-Hersek Devleti: 1991-2011*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Holbrooke, R. (1999). *To End a War: The Conflict in Yugoslavia--America's Inside Story--Negotiating with Milosevic*. New York: Modern Library.

- Huysmans, J. (2002). Defining Social Constructivism in Security Studies: The Normative Dilemma of Writing Security. *Alternatives*, (27), 41–62. doi:<https://doi.org/10.1177/030.437.54020270S104>
- ICTY Karadžić Case. (2009a). International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Karadžić (IT-95-5/18) Davası 27 Ekim 2009 Duruşması. <https://www.icty.org/case/karadzic#trans> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- ICTY Karadžić Case. (2009b). International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Karadžić (IT-95-5/18) Davası 2 Kasım 2009 Duruşması. <https://www.icty.org/case/karadzic#trans> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- ICTY Karadžić Case. (2010a). International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Karadžić (IT-95-5/18) Davası 1 Mart 2010 Duruşması. <https://www.icty.org/case/karadzic#trans> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- ICTY Karadžić Case. (2010b). International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Karadžić (IT-95-5/18) Davası 2 Mart 2010 Duruşması. <https://www.icty.org/case/karadzic#trans> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- ICTY Karadžić Case. (2012). International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Karadžić (IT-95-5/18) Davası 16 Ekim 2012 Duruşması. <https://www.icty.org/case/karadzic#trans> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- ICTY Karadžić Case. (2014a). International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Karadžić (IT-95-5/18) Davası 30 Eylül 2014 Duruşması. <https://www.icty.org/case/karadzic#trans> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- ICTY Karadžić Case. (2014b). International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Karadžić (IT-95-5/18) Davası 1 Ekim 2014 Duruşması. <https://www.icty.org/case/karadzic#trans> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- ICTY Karadžić Case. (2014c). International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Karadžić (IT-95-5/18) Davası 29 Eylül 2014 Duruşması. <https://www.icty.org/case/karadzic#trans> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- International Crisis Group. (2011). Bosnia: What Does Republika Srpska Want? (No: 214). Sarajevo, İstanbul, Brussels. <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/214-bosnia-what-does-republika-srpska-want.pdf> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- Jelavich, B. (2015). *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*. Z. Savan ve H. Uğur (Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kasapović, M. (2015). Bosna i Hercegovina 1992-1995: građanski rat, izvanjska agresija ili oboje?. *Politička misao: časopis za politologiju*, 52(2), 37–61.
- Kaufman, S. J. (1996). Spiraling to Ethnic War: Elites, Masses, And Moscow in Moldova's Civil War. *International Security*, 21(2), 108–138. doi:<https://doi.org/10.2307/2539072>
- Kenar, N. (2005). *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Krause, K. ve Williams, M. C. (1996). Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods. *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229–254. doi:<https://doi.org/10.2307/222776>
- Krupalija, M. (2020). *Modern Boşnak Milli Kimliğinin Teşekkülü ve Kimlik Unsurlarının İncelenmesi (1850-2020)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lake, D. A. ve Rothchild, D. (1996). Containing Fear: The Origins and Management of Ethnic Conflict. *International Security*, 21(2), 41–75. doi:<https://doi.org/10.2307/2539070>
- Lukic, R. ve Lynch, A. (1996). *Europe From the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*. New York: Oxford University Press.

- Malcolm, N. (1999). *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*. Ö. Arıkan (Çev.). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Mann, M. (2005). *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mansfield, E. D. ve Snyder, J. (2005). *Electing to Fight: Why Emerging Democracies Go to War*. Cambridge: MIT Press.
- Marcon, G., Andreis, S., Bonacker, T., Braun, C., Nicora, F., Pellizzer, V. ve Lunaria, I. S. (2008). Conflict Society and the Transformation of the Bosnia-Herzegovina Question. SHUR Working Paper Series.
- Miş, N. (2011). Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 345–381.
- Mochtak, M. (2018). *Electoral Violence in the Western Balkans: From Voting to Fighting and Back*. Oxon & New York: Routledge.
- Mujanović, J. (2020). Bosnia's priority is membership in NATO: The political situation in the Western Balkans 25 years after Srebrenica. *militaire spectator*. <https://www.militairespectator.nl/thema/interview/artikel/jasmin-mujanovic-bosnia-s-priority-membership-nato> (Erişim Tarihi: 26.01.2022).
- Mulaosmanović, A. (2017). *Hayatta Kalma İmtihani: Aliya İzzetbegović'in On Yılı (1990-2000)*. A. B. Baymak (Çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Oberschall, A. (2000). The Manipulation of Ethnicity: From Ethnic Cooperation to Violence and War in Yugoslavia. *Ethnic and Racial Studies*, 23(6), 982–1001. doi:<https://doi.org/10.1080/014.198.700750018388>
- Oliver, I. (2005). *War & Peace in the Balkans: The Diplomacy of Conflict in the Former Yugoslavia*. London, New York: I.B. Tauris Publishers.
- Pavkovic, A. (2000). *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans*. New York: St. Martin's Press.
- Ramet, S. P. (2005). *Thinking about Yugoslavia: scholarly debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ramet, S. P. (2014). Disputes About the Dissolution of Yugoslavia and Its Wake. İçinde F. Bieber, A. Galijaš ve R. Archer (Ed.), *Debating the End of Yugoslavia* (ss. 39–54). Aldershot: Ashgate.
- Roe, P. (2005). *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*. London: Routledge.
- Rychnovská, D. (2014). Securitization and the Power of Threat Framing. *Perspectives: Review of Central European Affairs*, 22(2), 9–32.
- Sekulic, D. (1997). The Creation and Dissolution of the Multinational State: The Case of Yugoslavia. *Nations and Nationalism*, 3(2), 165–179. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1354-5078.1997.00165.x>
- Sell, L. (2003). *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*. Durham: Duke University Press.
- Semerçioğlu, H. (2017). Bosna Hersek'te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1339–1360. doi:10.17755/esosder.286657
- Silber, L. ve Little, A. (1996). *Yugoslavia: Death of a Nation*. London: Penguin Books.
- Slack, J. A. ve Doyon, R. R. (2001). Population Dynamics and Susceptibility for Ethnic Conflict: The case of Bosnia and Herzegovina. *Journal of Peace Research*, 38(2), 139–161. doi:<https://doi.org/10.1177/0022343301038002002>
- Snyder, J. (2000). *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict*. New York: Norton Press.
- Snyder, J. ve Ballentine, K. (1996). Nationalism and the Marketplace of Ideas. *International Security*, 21(2), 5-40.

- Steflja, I. (2010). Identity Crisis in Post-conflict Societies: the ICTY's Role in Defensive Nationalism Among the Serbs. *Global Change, Peace & Security*, 22(2), 231–248. doi:<https://doi.org/10.1080/147.811.51003770853>
- Stoianovich, T. (2015). *Balkan Worlds: The First and Last Europe*. New York: Routledge.
- Stritzel, H. (2007). Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond. *European Journal of International Relations*, 13(3), 357–383. doi:<https://doi.org/10.1177/135.406.6107080128>
- Tılıç, L. D. (1999). *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal Kosova*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Toal, G. ve Maksic, A. (2014). 'Serbs, You Are Allowed to Be Serbs!' Radovan Karadžić and the 1990 Election Campaign in Bosnia-Herzegovina. *Ethnopolitics*, 13(3), 267–287. doi:<https://doi.org/10.1080/17449.057.2013.860305>
- Tugay, B. ve Duran, H. (2021a). Etnik Terörde Ahlaki Ayrılma Sürecine Yönelik Politik Psikolojik Yaklaşım. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 495–512. doi:<https://doi.org/10.17494/ogusbd.1041285>
- Tugay, B. ve Duran, H. (2021b). Etnik Çatışmalar ve Barış Çalışmaları Üzerine Politik Psikolojik Bir İnceleme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(2), 463 – 488. doi:<https://doi.org/10.17153/oguiibf.890202>
- Vujacic, V. (1995). Serbian Nationalism, Slobodan Milosevic and the Origins of the Yugoslav War. *The Harriman Review*, 8(4), 25–34.
- Waever, O. (1989). Security the Speech Act: Analysing the Politics of a Word. Centre for Peace and Conflict Research (No: 19). Copenhagen.
- Waever, O. (2007). Securitization and Desecuritization. İçinde B. Buzan ve L. Hansen (Ed.), *International Security, Volume III: Widening Security* (ss. 66–98). London: Sage Publications.
- Waever, O. (2008). Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 151–178.
- Waever, O. (2011). Politics, Security, Theory. *Security Dialogue*, 42(4–5), 465–480. doi:<https://doi.org/10.1177/096.701.0611418718>
- Weidmann, N. B. (2011). Violence “From Above” or “From Below”? The Role of Ethnicity in Bosnia's Civil War. *The Journal of Politics*, 73(4), 1178–1190. doi:<https://doi.org/10.1017/s002.238.1611000831>
- Weldes, J. (1996). Constructing National Interests. *European Journal of International Relations*, 2(3), 275–318. doi:<https://doi.org/10.1177/135.406.6196002003001>
- Wiberg, H. (1993). Societal Security and the Explosion of Yugoslavia. İçinde O. Waever, B. Buzan, M. Kelstrup ve P. Lemaitre (Ed.), *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe* (ss. 93–109). London: Pinter Publishers.
- Woehrel, S. (2012). *Bosnia: Current Issues and U.S. Policy*. Washington DC: Congressional Research Service.
- Wood, W. B. (2001). Geographic Aspects of Genocide: a Comparison of Bosnia and Rwanda. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26(1), 57–75. doi:<https://doi.org/10.1111/1475-5661.00006>
- Woodward, S. L. (1995). *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution After the Cold War*. Washington DC: Brookings Institution.
- Yenigün, C. ve Hacıoğlu, Ü. (2010). Bosna-Hersek: Batı'nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet. İçinde K. İnat, B. Duran ve M. Ataman (Ed.), *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları, Cilt 1* (ss. 671–690). Ankara: Nobel Yayınları.
- Zertal, I. (2000). From the People's Hall to the Wailing Wall: A Study in Memory, Fear, and War. *Representations, Special Issue: Grounds for Remembering*, (69), 96–126. doi:<https://doi.org/10.2307/2902902>
- Zimmermann, W. (1996). *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers*. New York: Times Books.

Discourses Used by Radovan Karadzic in the Securitization Policy about The Bosnia War

Hasan DURAN*
İbrahim Fevzi GÜVEN**

In this study, the securitization policy and discourses used in that policy by Radovan Karadzic, the political leader of the Bosnian Serbs during the Bosnian War between 1992-1995, were examined. In this regard, the Copenhagen School securitization approach, which examines the emergence of security issues due to a social, political, and discursive construction process, is used as the conceptual framework. The securitization approach proposed by Ole Waever in the early 1990s to reveal how security threats are socially constructed suggests that security threats are not self-existing objective realities but are produced through discourse by securitizing actors. As discussed in this study, securitizing actors are often political leaders or governments. Thus, securitization is accomplished when the audience (target group like a nation, public, etc.) is convinced of security threats by securitizing discourses. In this context, the study's main research questions can be listed as which discourses did Karadzic use in his securitization policy regarding the Bosnian War? What themes in Serbian nationalism did Karadzic refer to in his securitizing rhetoric? How did the Serbian leader try to legitimize his policies in the 1990s?

The tensions, disagreements, and debates that led to the emergence of the Bosnian War in the 1990s still exist to a large extent today. Moreover, in the Serbian public opinion, those who see Karadzic's policy during the War as legitimate and believe that the only thing the Serbian leader has done is to defend the interests of the Serbs is not insignificant. Therefore, it is crucial to examine the discourse and policies of Karadzic to understand both the 1990s and today's Bosnian politics. Thus, the study aims to discover what discourses Karadzic used in the securitization policy during the War and on which claims he tried to legitimize his wartime policies. Using the qualitative research method and the case study as a research design, discourse, and policies of Karadzic regarding the war period were discussed, and archive records of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia were used for collecting data. Those records were

* İstanbul University, İstanbul, Turkey, E-mail: hasan.duran@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5328-9918

** Karabük University, Karabük, Turkey, E-mail: ibrahimguven@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8616-947X

obtained from transcripts translated into English and published on the Tribunal's website. In this way, more than 400 trial case records of Karadzic between 2008 and 2016 were analyzed.

One of the study's main findings is that Karadzic built his security discourse on the securitization of Bosnia-Herzegovina's independence and the separation of Bosnia-Herzegovina from Yugoslavia declared by him as an existential threat to Bosnian Serbs. Karadzic claimed that independent Bosnia-Herzegovina would break the Bosnian Serbs from Yugoslavia and force them to live under the rule of "radical Muslims/Turks" and "Croatian Ustaše," their historical enemies. Thus, he openly declared the "unilateral" independence decision of the Bosnian government, which he claimed to disregard the interests and will of the Serbs, as a "casus belli," namely reason for war. Based on securitizing Bosnian independence, the Serbian leader has aimed to establish a Serbian state in Bosnia with a homogeneous Serbian population at the center of his political ambitions.

The securitization policy of Karadzic was built with the discourse of the threat of Islamic fundamentalism against Alija Izetbegovic and his party SDA. Karadzic claimed that Izetbegovic had Islamic fundamentalist ideas and aimed to establish an Islamic regime in Bosnia. By referring to his Islamic identity and the organizations he was involved in, like the Young Muslims, he securitized Izetbegovic and his political movement, SDA. Using the 'Islamic threat' rhetoric, the Serbian leader wanted to convince not only the Serbs but also the Western countries of the legitimacy of his actions. Because the fear of "Islamic threat" robust in Western countries, he argued that he did only protect the Serbs and Europe from that "threat." By appealing to the image of the enemy in Serbian nationalism, another securitizing discourse used by Karadzic was Bosniaks and Croats as "internal enemies" of the Serbs. With the discourse of internal enemies, Bosnians and Croats in the 1990s were identified with the historical enemies of the Serbs, the invading Turks, and the fascist Ustaše. Thus, a threat discourse was constructed by Karadzic regarding historical periods such as the Ottoman/Turkish past and World War II. In this way, Karadzic successfully transferred the traumas in the Serbian collective memory to the political environment of the 1990s. The Serbian leader even declared demographic data such as the population growth rate of Bosniaks as planned actions and included them in the security discourse. Thus, Karadzic, the executor of the Greater Serbia idea in Bosnia-Herzegovina, which turned into a political program by Milosevic, created a successful securitization policy through the security discourses that he constructed. Securitizing discourses of Karadzic discussed in this study were found convincing by many Serbs during the war and today. Therefore, for many Serbs, Karadzic had "legitimate" reasons for policies he implemented before and during the war.

Başaran Onur Öymen, *Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, 522 s.

Meral BALCI*

Ülkelerin, ulusal çıkarlarına uygun izleyecekleri politikalarını dış dünyaya duyurmak ve bu politikaların uygulanışını diğer ülkelere anlatmak dış politikanın görev tanımı içindedir. Yine, ülkelerin diğer ülkelerle ve uluslararası kurumlarla yapmış oldukları ekonomik, siyasal ve hukuki tüm ilişkiler, dış politikanın alanına girmektedir. Dış politika uygulayıcıları, uluslararası toplantılarda ve yurtdışında ülkelerini temsil ederken diplomasi denen bir sanatı kullanırlar. Diplomasi sanatı bir anlamda uygulayıcılarının, yani diplomatların, ülkeleri adına silah kullanmaksızın anlaşmalar düzenleyerek savaşları önleme fırsatını verir. İşte, Onur Öymen tarafından yazılmış olan “Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi” adlı elimizdeki bu kitap, bu sanatın çeşitli evrelerini, örneklerle anlatmaktadır.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun olan Onur Öymen, doktorasını da aynı fakültede tamamladıktan sonra 1964 yılında girdiği Dışişleri Bakanlığı bünyesinde 2002’ye kadar çeşitli kademelerde diplomat olarak görev yapmıştır. 2002’den 2011’e kadar CHP’de 22. ve 23. Dönem milletvekilliği görevini üstlenen Öymen, “Türkiye’nin Gücü (1998), Geleceği Yakalamak: Küreselleşme ve Devlet Reformu (2000), Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi (2002), Ulusal Çıkarlar: Küreselleşme Çağında Ulus Devleti Korumak (2005), Çıkış Yolu (2008), Bir Propaganda Silahı Olarak BASIN (2014), Arka Plan Teröre Yön Verenler (2016), Zor Rota: Gençlik ve Diplomasi Anıları (2017), Baskılara Direnirken: Bir Cumhuriyetçinin Siyaset Anıları (2020)” adlı eserler vermiştir. Öymen’in kazanmış olduğu ödüller ise; 1995 Yılın Bürokrati Ödülü, Nokta dergisi; 1995, 1996, 1997 Yılın Hariciyecisi Ödülü, Türkiye Sanayiciler ve İş adamları Vakfı; 1997 Abdi İpekçi Barış Ödülü, Milliyet Gazetesi; 2005 Yılın Politikacısı Ödülü, Nokta Dergisi’dir.

“Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi” adlı kitap ilk kez 2002’de, incelemede kullanılan kitap ise 4. basım olarak 2003 tarihinde Remzi Kitabevi tarafından basılmıştır. Kitap, 522 sayfa, on bir bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Diplomasinin özelliklerini ve görünmeyen

* Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, E-posta: mbalci@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3638-5339

yüzünü anlatmayı hedefleyen kitap, yazarın diplomasinin inceliklerini bilen bir diplomat olması dolayısıyla amacına ulaştığını söyleyebiliriz.

Yazar, “Diplomasinin Gerçek Yüzü” adını verdiği ilk bölümde ana kavramlar çerçevesinde diplomatik ilişkilerin nasıl yürütüldüğünü ve yapılan müzakerelerin nasıl başarıyla sonuçlanabileceğini örnekler ile anlatmaya çalışmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Yeni Dünya düzeninin kurulma sürecini, büyük devletler arasında yürütülen müzakereleri ve bu müzakerelerdeki nüfuz mücadelelerini anlatmış, Soğuk Savaş ile sonuçlanan bu nüfuz mücadelelerinin dünyayı Doğu-Batı kutuplarında şekillendirmesine değinmiştir. Yazara göre dünyanın ikiye ayrılması aslında ABD Başkanı Roosevelt’in tercih etmediği bir sonuçtur, müzakereler esnasında Stalin’le yakınlaşan Roosevelt, Churchill’i dinlemeyerek Sovyet tehdidine karşı bir önlem almamıştır. Burada diplomasinin kilit unsurlarından biri ile karşılaşılmaktadır: ileri görüşlülük.

Yazar, diplomasinin ana unsurunun müzakereler olduğunu ve müzakereler sırasında dışarıya yansıtılan görüntünün önemi olmadığını belirtmiş, modern çağda savaşın son çare olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, müzakerelerde başarı sağlamak için stratejik düşünülmesinin önemini belirtmiştir. Yazar stratejiyi “büyük” ve “diplomatik” olarak ikiye ayırmış; “büyük strateji”yi savaşla sonuçlanabilecek millî menfaatleri içeren, “diplomatik strateji”yi ise savaş dışı yollarla sonuç almayı gerektiren bir yaklaşım olarak açıklamıştır. Müzakereler esnasında tehdit ve baskıya başvurmanın da bir yöntem olduğunu belirten yazar, tehdit ve baskıların sonuç verebilmesi için içeride kamuoyu desteğiyle beraber ekonomik, siyasi ve askerî güce sahip olmaları gerektiğini de ifade etmiştir. Bazı durumlarda da devletlerarası müzakerelerin sessiz yapılmasının gerekliliğinden söz etmiş; üçüncü tarafların müzakerelere etki etmelerini önlemek ve kamuoyunun tepkisini çekmemek için bu yolun tercih edilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Bu noktada, varılan anlaşmaların yazılı olması ve müzakereleri yürüten isimlerin yetkili olması devletlerin dikkat etmesi gereken hususlar arasındadır. Böylelikle ülkelerin taksim edildiği, savaşa girdiği veya uzlaşmaya vardığı görülmüştür. Öymen, sorunları çözmeye bir diğer yöntemin liderlerin zirve görüşmeleri olduğunu söyleyerek, liderlerin birbirleriyle olan yakınlığının, diplomatların hazırladıkları belgelerin ikna edici olmasının, dürüst ve güvenilir bir izlenim bırakılmasının dikkat edilmesi gereken hususlar olduğunu vurgulamıştır. Liderlerin müzakerelerde etkin rol üstlenmelerinin diplomatların önemini azaltmadığını aksine, diplomatların ilgili ülkelerin gerçeklerine uygun bir şekilde rapor yazmalarının, kendi ülkelerinin çıkarlarını en iyi şekilde korumaları diplomatların önemine işaret etmektedir. Diplomasinin silahsız savaş olma yönü de bu noktada çıkmaktadır. Yazar, burada Lozan Kahramanı İsmet İnönü’nün sözlerine yer vermektedir: “*Diplomasi meğer sürekli bir mücadele imiş. Tıpkı muharebede olduğu gibi her gün yeni bir sınava hazır olmak gerekiyormuş.*”

İkinci bölüm “Yeni Dünya Düzenine Doğru” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, II. Dünya Savaşı sonrası kurulacak yeni düzen için galiplerin yaptıkları zirveleri ilk bölümde bahsettiği kavramları kullanarak açıklamıştır. Bu zirvelerde liderlerin arasında yaşanan çatışmalardan söz edilmiştir. Roosevelt’in “Dört Polis”, Churchill’in “kuvvet dengesi”, Stalin’in “nüfuz alanını

genişletme” politikası galipler arasında fikir ayrılıkları yaşanmasına neden olmuştur. Stalin’in yaptığı “insanlık dışı” eylemler görmezden gelinmiş ve sempatik bir “Joe Amca” olarak lanse edilmiştir. Yazar burada, Stalin’in nüfuz alanını genişletme politikasının ilk ayaklarından birini Türkiye’nin oluşturduğundan bahsedip, Stalin’in savaş esnasında Türkiye’nin savaşa girmesi için müttefiklerine baskı uyguladığını anlatmış, BM’nin kurulmasıyla nüfuz mücadelelerinin sona erdiği duyurulmasına rağmen reel dünyada bunun gerçekleşmediğini vurgulamıştır. Bu nüfuz mücadelelerini Soğuk Savaş’ta yaşanan örnekler bağlamında inceleyen yazar, Avrupa’nın savaş sonrasında oluşan iki süper güç karşısında Alman Başbakan Adenauer’un “Birleşmiş Avrupa” kurma politikası ile varlığını sürdürebileceğini ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

Türkiye’nin Bağlantısızlar Hareketi ile ilişkilerine de değinen yazar, özellikle Cezayir meselesinde Türkiye’nin takındığı tavrın bu ülkeleri olumsuz etkilediğini savunmuş, Mısır’daki askerî darbeden de yeterli derecede yararlanılmadığını ifade etmiştir. Yazara göre; Atatürk devrimini örnek alan bu yönetime Türk büyükelçinin eşinin kralla olan akrabalığı nedeniyle fırsat verilmemesi dış politikanın kişilere dayandırılmamasın gerektiğini göstermektedir.

Yazar, devletlerin yaptıkları yardımların ulusal menfaatler çerçevesinde olduğunu ve ikili ilişkilerde “ulusal menfaatler”in önemini vurgulamıştır. Körfez Savaşı sonrasında kitle imha silahlarının sadece Irak için gündeme getirilmesini bir çifte standart olarak değerlendiren yazar, aynı durumun Türkiye açısından “demokratikleşme”, “insan hakları” nedeniyle yapıldığını düşünmektedir. Benzer çifte standart ve uluslararası antlaşmaların ihlali Yugoslavya’nın dağılma sürecinde yaşandığını da belirtmiştir. Batılı ülkelerin sınırlarında meydana gelen katliamlara sessiz kalışı, ayrılan ülkeler içerisinde bazılarında öncelik tanınması, Makedonya’nın adının ise Yunanistan’ın itirazı nedeniyle anayasada tanınan ad dışında adlandırılması, Batılı devletlerinin çifte standardına örnek teşkil etmektedir.

“Diplomasi ve Güç Politikası” başlığı altındaki üçüncü bölümde yazar, güç politikalarının diplomasi üzerindeki etkisini Türkiye özelinde incelemiş ve diplomasinin güçlü bir orduyla desteklenmesinin önemine vurgu yapmıştır. Gücün dış politikadaki ağırlığı savunma harcamalarına da yansımıştır. Burada “savaş ekonomisi” ile karşılaşılmaktadır. Ekonomisi güçlü olmayan devletlerin ekonomisi iyi olan devletler karşısında gireceği savaş genellikle mağlubiyetle sonuçlanmıştır, burada istisna olarak Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı olarak gösterilebilir. Yazar, I. Dünya Savaşı’ndan 2001’e kadar olan dönemde devletlerin savunma politikalarını incelemiş ve 2001 sonrasında “terörizm” olgusunun yeni bir ortak savunma politikasının yürütülmesi mecburiyeti doğurduğunu ifade etmiştir.

Dördüncü bölüm “Baskı Yöntemleri” başlığını taşımaktadır. Devletler arasında müzakerelerin sonuç vermediği zamanlarda büyük devletler diğer devletlere karşı çoğunlukla ekonomik baskı yolunu kullanır veya ekonomik yaptırımları teşvik eder. Karşı tarafın zayıf noktalarını hedef alarak savaşmaksızın istedikleri politikayı uygulatabileceklerini düşünürler. Curzon’un Lozan görüşmelerinde İsmet Paşa’yı ekonomik zayıflığa vurgu yaparak tehdit etmesi, ekonominin iç ve dış politika üzerindeki etkisini gösterebilir. Yazar, süper güç ABD’nin ekonomik yaptırım

geçmişinden bahsederek ABD'nin ekonomik gücünden nasıl faydalandığını gözler önüne sermiştir. Bu yöntem her ne kadar askerî gücü dışladığı için tercih edilse de yaptırımı uygulayan ülkelere de zarar vermektedir. Üstelik bu tür ambargolar uygulanan ülkede iç birliğin artmasına yol açabilir ve Türkiye'de olduğu gibi millî savunma sanayine yönelmesine neden olabilir veya Pakistan'da olduğu gibi nükleer silah üretilmesine de teşvik edebilir.

Beşinci bölüm “Dış Politika ve Bağımlılık” başlığını taşımaktadır. İhracatta ve ithalatta bağımlılığı ayrı ayrı inceleyen yazar, ihracatta bağımlılığın daha problemlidir olduğunu düşünmektedir. Bununla beraber özellikle enerji alanındaki bağımlılık siyasi açıdan daha riskli bir süreci ifade etmektedir. Örneğin Türkiye boru hatlarıyla ithal edilen gazın tamamını Rusya'dan almaktadır. Savunma sanayiinde bağımlılık ülkeler için bedeli ağır olan bir bağımlılıktır. Yazar, Türkiye'nin bu konudaki Johnson Mektubu tecrübesinin savunma sanayiinde millileşmeye katkı sunduğundan bahsetmektedir. Bağımlılık sadece ithalatta değil ihracatta da söz konusu olabilir, ihracat ürünü için pazar payının azalması devletlerin istemeyeceği bir durumdur. Küreselleşme eğilimlerinin arttığı bu dönemde yazar, devletlerin başarılı olabilmelerini ekonomik açıdan güçlü, siyasi açıdan kararlı ve cesaretli olmaları ve bu mücadeleleri yürütebilecek tecrübeli ve yetenekli kadrolara sahip olmalarına bağlamaktadır.

“Diplomasi ve İnsan Hakları” başlığını taşıyan altıncı bölümde yazar, dünyanın dört bir yanında yaşanan savaş, soykırım, iç savaş gibi kanlı olayların en önemli fikrî altyapısında da “ırkçılık” olduğu söylenebilir. Nazi Almanyası en akılda kalan örnek olmakla beraber yazar belki de kimsenin bilmediği Güney Afrika'daki Apartheid uygulamalarına dikkat çekmektedir. Yazara göre Hitler bu uygulamalarında Apartheid'i örnek almıştır. Türkiye'yi yıllardan beri soykırımla suçlayan ülkelerin ellerinin kirliliğine vurgu yapan yazar, Türkiye'ye karşı haksız ithamlara da cevap vermiş bulunmaktadır. Öymen'e göre insan hakları yalnızca yaşamak hakkından ibaret değildir, insanın insan olmasından kaynaklanan ekonomik hakları da göz ardı edilmemelidir. Bunlara ilaveten bir de siyasal haklar vardır ki bunun için Af Örgütü, Avrupa İnsan Hakları Divanı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi adımlar atılmıştır. Yazar Avrupa İnsan Hakları Divanı'ndaki davalardan yola çıkarak Türkiye'nin ve diğer Avrupalı devletlerin insan hakları karnesini gözler önüne sermiştir. AB'nin kendi üyelerine karşı sessiz kaldığı ihlaller noktasında Türkiye'ye yönelttiği haksız eleştirileri yazar, ortaya koymuştur.

Yedinci bölüm “Diplomasi ve Basın” başlığını taşımaktadır. Yazar öncelikle basının uluslararası ilişkilerdeki etkisini incelemiş, devletlerin basınla olan ilişkilerine değinmiştir. Leon Trotsky'nin Balkanlarda yaşanan savaş kışkırtıcılığının “tarafsız basın”ın suçu olduğunu söylemesi de basının etkisine örnektir. II. Dünya Savaşı sırasında radyonun yaygınlaşması sonucunda, devletler kendi propagandalarını basın yoluyla yapabilmişlerdir. Basının tek kaynağının devletler olması, basın üzerindeki devlet etkisini açıklamaktadır. Yazar, basında çıkan ve çıkartılmayan haberlerin incelenmesiyle devletlerin dış politikaları hakkında ipuçlarının bulunacağını söylemiştir. Bütün bunlar göz önüne getirildiğinde PKK'yı parti gibi gösterme çabalarının da KKTC'nin işgal altındaki bir bölge gibi yok sayılması da Türkiye'ye insan hakları ihlallerine yönelik haksız ithamlar yapılması da devletlerin politikasının bir sonucudur. Bu sebeple, Türkiye'nin de uluslararası

alanda saygın bir medyaya sahip olması Türkiye'nin hak ve menfaatlerinin uluslararası alanda meşru bir zemine oturması için önem arz etmektedir. Atatürk'ün Anadolu Ajansı'nı kurması da buna bir örnek teşkil etmektedir.

Öymen, devam eden üç bölümde Türk diplomasisinin yapı taşlarını ve övünç duyulan faaliyetlerini anlatmıştır.

Sekizinci bölüm "Lozan Diplomatik Savaşı" başlığı altındadır. Bu savaşta Türklerden beklenen Müttefiklerin gözünde itibar kazanmak Sevr'i kabul etmesiyken Türkler kendi itibarını "ulusal egemenlik" ilkesiyle Müttefiklere kabul ettirmiştir ki bu bütün ezilen milletler için bir örnektir. Yazar, önce Çanakkale Krizi ve ateşkese giden süreci sonra da Lozan Konferansı'na giden süreci İnönü'nün hatıralarıyla destekleyerek anlatmıştır. Türklerin kararlı dış politikası İngiltere Başbakanı Lloyd George'un koltuğuna mâl olmuştur. Konferans'ın bütün süreçlerini ayrıntılarıyla ele alan yazar, Türkiye'nin diplomasi yöntemlerini, eşitlik ilkesini savunmuş, ulusal egemenliğe vurgu yapmış, büyük stratejiye ilişkin konularda gerektiğinde masadan kalkma tehdidini kullanmış olduğunu ve bu durum dışındaki konularda ise esnek davranabildiğini, karşı tarafın planını bozmayı başararak Türkiye Cumhuriyeti'nin tapusunu uluslararası alanda kabul ettirdiğini ifade etmiştir.

Dokuzuncu bölüm bir başka Türk diplomasi zaferini "Hatay'ın Anavatan'a Katılması"nu konu edinmiştir. Süreci kitapta anlatan yazar, konunun nasıl bir diplomatik zafere dönüştüğünü açıklamıştır. Hatay'ın (İskenderun Sancağı) özel statüsü hem Ankara Antlaşması ile hem de Lozan Barış Antlaşması ile tasdik edildiğinden Hatay'ın ilhak edilmesi için gerekli zemin oluşturulmuştu. Fransız mandasının sona ermesiyle yeni bir statüko gayretine giren Fransa'ya karşı sabırlı ve kararlı bir politikanın izlenmesiyle Fransa'nın Hatay'ı Suriye'ye katma girişimlerinin sonuçsuz kalmasını hem yaklaşan savaş tehdidi nedeniyle Türkiye'ye ihtiyaç duymalarına hem de Fransa'nın Türkiye ile savaşı göze alamayacağı görüşüne dayandığını ifade etmektedir. Burada da Türkiye'nin ileri görüşlü politikasının neticesinde Hatay'ın Anavatan'a katıldığı söylenebilir.

Onuncu bölüm "Kıbrıs'ta Barış İçin Savaş" başlığını taşımakta ve Türk Dış Politikası'nın Atatürk'ten sonraki en kıymetli başarısını konu almaktadır. Yazar, Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethinden kitabın yazıldığı döneme kadar Kıbrıs sorununu anlatmış, Türkiye için Kıbrıs'ın gündem haline geldiği süreci de dönemin dışişleri bakanları, başbakanlar gibi yetkili kişilerin ağzından aktarmıştır. Burada dikkat çekici olan Kıbrıs için taksim düşüncesinin yeni bir mesele olmadığı ilk olarak Demokrat Parti döneminde gündeme getirilmesidir. Her seferinde Türkiye'nin çözüm önerilerinin reddedilmesi ve Rum tarafının kayırılması bölüm boyunca görülecek bir husustur. Bu çözümsüzlük ve Türklerin sürekli soykırım tehdidi altında olması Türkiye'yi harekete geçirmiş ve askerî güce dayanan sağlam bir diplomasiyi tekrar başarıyla sonuçlandırmıştır. Büyük devletlerin tehditlerine rağmen Türkiye uluslararası konjonktürü iyi okuyarak deneyimli diplomatlarıyla, sabırlı ve kararlı politikayı takip eden devlet adamlarıyla, modern ve cesur Türk ordusuyla ve bu adımların arkasında duran Türk milletiyle bu başarıya imza atmıştır. Bu nedenledir ki Türkiye'ye karşı uygulanan ambargolara rağmen Türk halkı bu politikanın haklı bir dava

olduğunu düşünmekten vazgeçmemiştir. Burada da diplomatik başarının zafere dönüştürüldüğü görülmektedir.

Son bölüm “Kardak Krizi”ni konu almaktadır. Yazar önce krizi kısaca özetlemiş, ardından krize neden olan Ege’deki aidiyeti tartışmalı adalar sorununu ve Ege Denizi’nde yaşanan sorunları anlatmıştır. Sorunların arka planını anlatırken uluslararası ilişkilerin özellikle Batı’nın Osmanlı/Türkiye’ye karşı yürüttüğü iki yüzlü politikaları gözler önüne sermeyi hedeflemiştir. Yazarın burada da odaklandığı nokta Türkiye’nin kararlılıkla yürüttüğü politikası sonucunda statükoyu kendi lehine korumasıdır.

Sonuç kısmında yazar devletlerin ulusal menfaatlerine dayandığını bunun doğal karşılanması gerektiğini çünkü devletlerin ancak bu şekilde varlıklarını sürdürebileceğini öne sürmektedir. Devletlerarası ilişkilerde çifte standardın, haksızlıkların söz konusu olması da neticede onların menfaatlerine dayanmaktadır. Sonuçta uluslararası ilişkilerde menfaatlerini gerçekleştirebilen ülkeler gücü olan ve gücünü doğru kullanan ülkelerdir, bu güç yalnız askeri güç değil, siyasi ve ekonomik güçle beraber kamuoyu desteğini de içermektedir. Devletler her ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar yürüttükleri müzakerelerde belli bir esneklik payı bırakarak karşılıklı taviz vermeleri de gerekebilmektedir, devletler ancak savaşmadan istediklerini elde ettiklerinde gücünü doğru kullanabilir denilebilir. Kitabın bütün bölümlerinde işlenen örneklerden hareketle yazar, Cumhuriyet döneminde, Atatürk’ün öncülüğünde benimsenen şahsiyetli ve gerçekçi politikanın genç Türk diplomatlarının önünde daima bir esin kaynağı olarak duracağını ifade etmiştir. Yazar, kitap boyunca tek bir hedefe yönelmiştir o da diplomasiyi özelliklerini ve görünmeyen yüzünü anlatmaktır. Bu hedefe doğru giderken tümdengelim metodunu izlediği görülmektedir. Önce diplomasiyi temel kavramlarını eklediği anekdot ve deneyimleriyle zenginleştirerek okuyucuya anlatmıştır. Yazarın diplomat kişiliği burada etkisini göstermektedir. Konuya olan hâkimiyetinin yanı sıra verdiği örnekler konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Bu yönüyle bir ders kitabı olarak da görülebilir. Sade bir dil kullanan yazar, her kesimden insanın anlayabileceği bir eser kaleme almıştır. Temel kavramlardan sonra II. Dünya Savaşı esnasında yeni bir düzen kurma çabalarını, Soğuk Savaş’ı ve Soğuk Savaş sonrası dönemi, zamanın ruhunu yansıtan kavramlar etrafında bütünlüklü bir şekilde anlatmış ve ardından ilk bölümde anlatılan diplomasiyi temel özellikleri zemininde Türk diplomasi tarihindeki başarıları incelemiştir.

Yazarın üzerinde önemle durduğu kavram ulusların menfaatidir. Son zamanlarda özellikle ifade edilen “ulus” kavramının önemini yitirdiği dünyanın bir köy haline geldiğidir. Yazarın ortaya koyduğu uluslararası ilişkiler pratiğinde ise bunun karşılığı olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte devletlerin özellikle kullandığı “ahlaki” dilin, ahlâk üzerinden politikaların meşrulaştırılmasının da gerçek maksadın üzerinin örtülmesinden ibaret kaldığını ifade ederek devletlerarası ilişkilerde “çifte standart”ların varlığıyla da bunu kanıtlar. Yazara göre devletler hayır kurumu değildir bu tavrı takınmalarındaki temel saik onların devletin varlığını korumakla yükümlü olmalarından kaynaklanmaktadır. Diplomasiyi görünmeyen yüzü veya görülmek istenmeyen yüzü budur.

Kitapta en çok dikkat çeken husus, yazarın dönemin önde gelen kişilerinin anı, anekdotlarıyla beraber kendi anılarını da okuyucuya aktarmasıdır. Bunu yaparken bilindik anıları değil köşede kalmış ve okunduğunda konuyla olan bağını tam manasıyla gözler önüne seren bir şekilde bağlama oturtmasıdır. Mesela Kıbrıs Barış Harekatı'ndan hemen sonra gerçekleştirilen II. Cenevre Konferansı'nda İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan'ın İngiltere'nin Yunanistan'ın yanında savaşıacağını ilan etmesi çoğu kişinin bildiği bir şey değildir veya Kıbrıs için taksimin tek çözüm yolu olduğu da Menderes Döneminde dile getirilen bir husus olduğunu da açıklamıştır. Öyle görünüyor ki Türkiye'nin Kıbrıs politikası birkaç yıllık veya aylık dönemde değil yirmi yıllık bir olgunlaşma aşamasından geçmiştir. Buradan çıkan sonuç da Türkiye'nin büyük stratejisiyle ilgili hususlarda yani "devlet politikası" denilebilecek meselelerde siyasi görüş farklılıkları değil "ulusal menfaatler" hesaba katılmaktadır. İnsanlık tarihinde karşılaştığımız acı ve karanlık sayfa sayısının azaltılması ancak bu prensiple mümkündür; devletlerin birbirine karşılıklı saygısı, insanların ayrımcılığa uğramadan birbirini sevmesi, "Dünyanın herhangi bir yerinde acı olduğunda 'bana ne' denilmemesi" ile yani Atatürkçü dış politika ile mümkündür.

Kitapta eksiklik olarak değerlendirebilecek nokta yazarın, savaş odaklı bir inceleme yapmış olmasıdır. Bunun kendince gerekçesi savaş dönemlerinde çıkar çatışmalarının daha görünür olmasıdır. Bu gerekçe dışarıda bırakılsa bölgesel ittifakların savaşlar üzerindeki etkisi (savaşı önleme veya çıkartma) incelenebilirdi. Atatürk'ün Balkan Antantı ve Sadabad Paketi konusunda yazarın görüşlerinin ne olduğu merak uyandırmıştır. Aynı şekilde bu birlikteliklerin uluslararası ilişkilere ne gibi yönde etkide bulunduğu da incelenmeye değer bir konu olduğu düşünülmektedir.

Yazarın eserinde kullandığı kaynaklar incelendiğinde, yazarın üzerinde çalıştığı dönemin literatürünü etkin bir şekilde kullandığı görülmektedir. Öymen, devlet adamlarının, diplomatların anılarına sıklıkla başvurmuştur. Bu da yazarın diplomasinin arka planını anlatma hedefinde başarılı olduğunun ifadesidir. Yazara göre; Kissinger özelinde, diplomatların devletin kaderi hakkında ne derecede etkin söz sahibi olduğu görülmekte, yazdığı eserler ve teorileri göz önüne alındığında Türkiye açısından bu örnekteki gibi bir diplomat/devlet adamının eksikliğini göz önüne koymaktadır. Teori üreten, strateji geliştiren ve bunları da devletin menfaati için kullanabilen Hariciyeci yetiştirmenin Türkiye için temel bir mesele olduğunu vurgulayan yazar, Uluslararası camiada Batılı devletler karşısında Türk olmaktan kaynaklanan 1-0'lık mağlubiyeti tersine çevirebilmenin yolunun diplomasinin özelliklerini ve arka planını, uluslararası konjonktürü bilen ve bu konjonktürü Türkiye'nin menfaatleri için kullanabilen Hariciyeci yetiştirmekten geçtiğini hatırlatmaktadır. Öymen'e göre; Türk devletinin çıkarlarını savunabilen Hariciyeci için en büyük destek; ordu, ekonomi ve siyasilerin dışında, mensubu oldukları Türk milletidir. Öymen'in yazmış olduğu bu eser, yukarıda bahsedilen tüm unsurları içermekte ve bilinçli Türk kamuoyu ve diplomatlarına seslenmekte, onların görmeleri gereken noktayı da ustalıkla işaret etmektedir. Bu gibi eserlerin artması ile Türk hariciyesinin zorlu bir coğrafyada yürüttüğü silahsız savaşları da anlayabilmek mümkün olacak yeni silahsız savaşlarda ise cephanenin eksiksiz olmasını sağlayacaktır.

ERRATUM / DÜZELTME

2018 yılı 6. Cilt 1. Sayıda yayınlanan; “Akademide Kadın: Farklı Disiplinlerden Kadınların Akademideki Yeri ve Aile Yaşamlarıyla Etkileşimi” başlıklı makalede yapılan düzeltmeler aşağıdaki gibidir.

Düzeltilme Açıklaması: Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi’nin 2018 yılı 6. Cilt 1. Sayısında yer alan “Demir, S. (2018). Akademide Kadın: Farklı Disiplinlerden Kadınların Akademideki Yeri ve Aile Yaşamlarıyla Etkileşimi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* , 6 (1) , 187-210” referanslı makalede sorumlu yazar tarafından çalışmaya ilişkin Bilimsel Araştırma Projesi yayın desteği teşekkür metninin sehven unutulduğu beyan edilmiştir. Makalede yer alan hatanın giderilmesi amacıyla bu düzeltme metni sunulmuştur.

Aşağıda sunulan açıklama metni, ilgili makalenin dipnot ve metin açıklaması şeklinde düzeltme olarak yayınlanmıştır.

Makale URL: <https://dergipark.org.tr/en/pub/marusbd/article/412643>

Bildirilen Düzeltilmiş Hali:

Dipnot: Bu araştırma 2013-01-09-KAP01 numaralı “Sosyal Bilimlerde ve Mühendislik Alanında Akademisyen Kadınların Çalışma Koşullarının Analizi ve İyileştirilmesine Yönelik Öneriler” başlıklı proje kapsamında Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon birimi tarafından maddi açıdan desteklenmiştir.

Makale özünde 6. ve 8. satır arasında yer alan:

“Bu nedenle çözüm önerileri bulabilmek için bir örneklendirme olarak Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Elektrik Elektronik Fakültesi ve Makine Fakültesi’ndeki akademisyen kadınlarla elimizdeki bu çalışma yapılmıştır.”

Yerine

“Bu nedenle çözüm önerileri bulabilmek için bir örneklendirme olarak Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Elektrik Elektronik Fakültesi ve Makine Fakültesi’ndeki akademisyen kadınlarla 2013-01-09-KAP01 numaralı ve BAPK tarafından desteklenen proje ile bu çalışma yapılmıştır.”